

ФРИДРИХ НИТШЕ

ЗАРДУШТ
ТАВАЛЛОСИ

НАСРИЙ ДОСТОН

Тошкент
«Янги аср авлоди»
2007

87,3 (4Гем)

Н66

Нитше Фридрих

Зардўшт таваллоси/Фридрих Нитше; Тарж. И.Ғофуров. —Тошкент.: Янги аср авлоди, 2007 йил 348 б.

«Одам ўз-ўзини яхши кўришни ўргансин. Бу бутун ва соғлом муҳаббат бўлсин...»

Сизнинг қалбингизга ёруғлик олиб кирадиган бу фикрлар Зардўштининг таваллоларидир.

«Зардўшт таваллоси» — тўрт қисмдан иборат бўлган насрий дoston. Ушбу насрий дostonни мутолаа қилар экансиз, немис файласуфи Фридрих Нитшенинг фақат ўзигагина хос ва мансуб бўлган қарашлари, фикрлари билан танишасиз, ҳеч кимникига ўхшамайдиган ва ҳеч кимни такрорламайдиган оламидан воқиф бўласиз.

ББК 87.3(4Гем)

Таржимон ва сўнгсўз муаллифи:
Иброҳим ҒАФУРОВ

ISBN 978-9943-08-186-4

© «Зардўшт таваллоси». //Тарж. Иброҳим Ғафуров. «Янги аср авлоди» нашриёти, 2007 йил.

ДЕБОЧА

АЛО ОДАМ ВА ОХИРГИ ОДАМ ЗИКРИ

I

Зардўшт ўттизга тўлганда, ўз юртини ва ўз юртининг ойнакўлини тарк этди-да, тоғларга чиқиб кетди. Бу ерларда у ўз руҳи ва ўз ёлғизлигининг лаззатини сурди ва ўн йил ўз бахт-иқболидан ўсонмади. Лекин кунлардан бир кун унинг қалби мунқалиб бўлди — саҳармардон ўрнидан туриб, қуёшга тўғри рўпара келди ва унга шундай сўзлар билан тавалло қилди:

«Эй, шаҳи ховар! Агар мунаввар шуълаларингга интизорлар бўлмаса, сенинг бахт-иқболинг нимага ҳам арзирди!

Ўн йил мағорам узра балқиб турдинг: агар мен бўлмасайдим, менинг лочиним ва менинг морим бўлмасайди, сен ўз нурларингдан ва ўз йўлларингдан ўзинг безган ва тўйган бўлардинг.

Лекин биз ҳар тонгда сени мунтазир кутардик, сенинг саховатингни жонимизга жойлардик ва сенга ҳамду сано ўқирдик.

Боқ! Мен ҳаддан ортиқ бол тўплаган асалари сингари ўз донолигимдан ўзим тўйиб кетдим; менга томон илтижо бирлан чўзилган қўллар бўлишлигини истайман.

Мен қўшқўлаб тортиқ қилиш ва саховат ёғдиришни истайман, токи одамларнинг ақллари ўз телбаликларидан қувониб юрсинлар ва қашшоқлари — ўз бойликларидан шоду хандон ўлсинлар.

Шунинг учун мен пастга инмоғим керак; сен ҳам ҳар оқшом шундай қиласан, денгизга чўмасан ва дунёнинг у бетига ёруғлик элтасан, о, зарафшон сайёра!

Мен-да, худди сен каби ботмоғим керак. Мен ҳузурларига тушмоқчи бўлган одамлар буни шундай деб атайдилар.

Шунинг учун менга оқ фотиҳа бер, эй, сокин чашм, сен ҳаду поёнсиз бахту иқболга ҳам ҳеч қачон ҳасад қилмайсан!

Тўкилай деб турган жомни алқа, токи олтин шарбат оқиб, ҳар томонга сенинг шуқуҳинг шуълаларини ёйсин!

Боқ, жом яна бўшамоқчи ва Зардўшт яна одамга айланмоқчи». Зардўштнинг ботиши ана шундай бошланди.

2

Зардўштнинг ёлғиз ўзи тоғдан тушди, унга йўлда ҳеч ким дуч келмади. Лекин у ўрмонлиққа кирган чоғда, ўз муборак ҳужрасини ўтин териш учун тарк этган қари чол йўлиқди. Пир Зардўштга шундай сўзларни айтди:

«Бу мусофирни мен танийман: бир неча йил илгари бу ердан у ўтган эди. Ўзини Зардўшт деб атаган эди; лекин ортиқ у ўзгарибдир.

Ўшанда сен ўз хокингни тоғларга олиб чиқиб кетган эдинг: наҳот сен энди ўз оловингни водийларга элтмоқни хаёл қиласан? Наҳот сен ўт қўйгувчиларга бериладиган жазодан кўрқмайсан?

Ҳа, мен Зардўштни танидим. Унинг нигоҳи тоза ва забонида нафрат йўқ. Шу боисдан эмасми, у худди рақс тушаётган каби елиб боради.

Зардўшт эврилмиш, болага айланмиш Зардўшт, хобидан Зардўшт уйғонмиш: уйқуда ётганлардан сен энди нима истайсан?

Сен ёлғизликда худди денгиз мисол яшадинг ва денгиз сени ўз тўлқинларида кўтариб юрди. Эвоҳ! Сен ахир қуруқликка чиқишни хоҳлайсанми? Сен яна ўз лошингни ўзинг кўтариб юрмоқчи бўласанми?»

Зардўшт жавоб берди: «Мен одамларни севаман».

«Шунинг учун эмасми, — деб айтди пир, — мен ўрмон ва ёзига чиқиб кетмишдим? Ахир шунинг учун эмасмиди, одамларни шунчалар севганим?»

Энди мен худони суяман. Суймайман мен одамларни. На-эдимда одам боласи бағоят чала. Одамга муҳаббат мени ўлдирган бўлур эди».

Зардўшт жавоб айлади: «Муҳаббат ҳақида мен нима дебман! Мен одамларга тортиқ олиб бораман».

«Уларга ҳеч нарса берма, деди пир. Яхшиси, уларнинг бирон нимасини ечинтириб ол ва улар билан бирга кўтариб бор — уларга шундан кўра авлоси йўқ: магар сенга ҳам худди шу авло бўлса!»

Магар сен уларга тортиқ қилмоқчи бўлсанг, садақадан ортиқ тортиқ қилма ва яна мажбур қил, токи сендан тилаб олсинлар!»

«Йўқ, деб жавоб айтди Зардўшт, — мен садақа бермайман. Бунинг учун унчалар қашшоқ эмасман».

Пир Зардўшт устидан кулди ва шундай деди: «Унда бир илож қил, токи сенинг ғазналарингни қабул қилиб олсинлар! Улар дарвешларга ишонмайдилар ва бизни тортиқ қилишга келган деб ўйламайдилар.

Бизнинг йўллардаги қадам товушларимиз уларга ҳаддан ортиқ мискин эшитилади. Улар ўз тўшакларида ётиб ҳали қуёш чиқмасдан бурун қадам сасларини эшитсалар, ўзларига ўзлари савол берадилар: қаерга бораяпти бу ўғри деб?»

Ахир одамлар ичига борма, шу ўрмондаёқ қол! Яхшиси махлуқлар билан бўл! Нега сен менлек бўлишни истамайсан — айиқлар ора айиқ, қушлар ичра қуш?»

«Пирнинг ўзи ўрмонда нима қиляпти?» — сўради Зардўшт.

Пир жавоб айлади: «Мен қўшиқлар тўқиб айтаман: мен қўшиқлар тўқиётганимда куламан, йиғлайман ва ўз-ўзимга шивирлайман: мен худога шундай ҳамду сано айтаман.

Бахши бўлиб, кулиб, йиғлаб, шивирлаб мен худога сано айтаман, худойимни улуғлайман. Лекин айт-чи, сен бизга нимани тортиқ қилмоқчисан?»

Зардўшт бу сўзларни эшитиб, пирга таъзим қилди ва шундай сўзларни айтди: «Сизга нимани ҳам берардим! Ижозат этинг, тезроқ кетайин, токим, сизнинг бирон нимангизни олиб қўймайин!» Шундай деб улар — қари пир ва одам ўз йўлларига кетдилар ва худди болалардек кула-кула айрилдилар.

Лекин Зардўшт ўрмонда ёлғиз ўзи қолгач, дилининг тубида шундай деди: «Шундай ҳам бўлиши мумкинми! Бул пири муборак ўз ўрмонида юриб ҳали эшитмаган экан-да, ахир алақачон, худо ўлган!»

Ўрмон орқасидаги шаҳарга етиб келиб Зардўшт бозор майдонида йиғилган жуда кўп одамлар устидан чиқди: зотан, дор ва дорбоз ўйини ваъда қилинмиш эди. Шунда Зардўшт халойиққа қарата шу сўзларни айтди:

«Мен сизларга ало одам ҳақида таълимот келтирдим. Одам шундайин бир хиляқатдурким, ундан ошиб ўтмоқ керак. Сиз уни ошиб ўтмоқ учун нима қилдингиз?»

Шу дамгача барча хиляқатлар ўзларидан юқорироқ ниманидир яратдилар. Сизлар шу улуғ тўлқиннинг қайтиши бўлиб ўтирдигизларми? Одамдан ўтиш ўрнига тезроқ яна ваҳший ҳайвон қиёфасига киришга ошиқдингларми?»

Одамнинг қошида маймун нима деган нарсадир? Кулги ёхуд азоби кўп шармандалик. Одам ало одам қошида худди мана шундай ҳолатдадир: ё кулги ва ё азобингиз шармисорликдир.

Сизлар қуртдан одам бўлдингиз, лекин ҳамон кўп ҳолда қурт қобиғидан қутулмаганиз. Бир замон сиз маймун эдингиз ва ҳатто ҳозир ҳам аксар маймунлардан кўра кўпроқ маймундир?»

Ичларингизда бўлмиш энг ақлларингиз ҳам ҳатто ўсимлик билан хулио-шарпа ўртасида тебраниб турган нораво бир шаклдир. Лекин мен ахир сизларга ўсимлик ёки шарпа бўлингиз деб айтаётирманми?»

Қаранг, мен сизларга ало одам ҳақида таълимот беражакман.

Ало одам — заминнинг мазмуни. Сизнинг иродангиз айтсин: «Майли, ало одам заминнинг мазмуни бўлсин!»

Биродарларим, мен сизга илтижо қилиб айтурман: заминга содиқ бўлингиз ва ер узра умид тўғрисида сизга сўзлаётганларга ишонмангиз! Ўзлари биларларми-билмасларми, бари бир, улар заҳарлагувчилардир.

Улар ҳаётдан нафратланурлар, улар ўзларини ўзлари заҳарламышлар ва ўлимлари сари йўл олмишлар, ер улардан чарчамишлар: ўлим уларга!

Аввалда худобезорилик энг мудҳиш безорилик эрди. Аммо худо ўлди ва у билан бирга бу худобезорилар ҳам ўлдилар. Энди ерни ёмонлаш — энг мудҳиш жиноятдир, баайни билиб бўлмаснинг моҳиятини ер мазмунидан юксак билмоқ ҳам худди шундайдир.

Бир замон дил вужудга шундай нафрат билан қараган эди: ўшанда шу нафратдан кўра юксакроқ ҳеч нарса йўқ эди; — у вужудни ориқ, манхус ва оч кўришни истаган эди. У вужуд ва заминдан қочишни шундай кўзламиш эди.

У, бу дилнинг ўзи шунчалар ориқ, манхус ва оч эди; шафқат-сизлик бу дилнинг роҳати эди!

Лекин, эй, биродарларим, айтингиз: сизнинг вужудингиз дилнингиз ҳақида нималар дейдир? Ахир сизнинг дилингиз қашшоқлик, лойқа сел ва ўз-ўзидан мамнунликдан ўзга нимадир?

Чиндан ҳам, одам бу — лойқа селдир. Бу лойқа селни ўзига ютиб яна тоза қолмоқ учун фақат денгиз бўлмоқлик керакдир.

Қарангиз, мен сизга ало одам тўғрисида сўйлаяпман: у — ўша денгиз, унда сизнинг улуғ нафратингиз чўкиб кетгай.

Сиз бошингиздан кечиришингиз мумкин бўлган энг олий нарса нимадир? Бу — улуғ нафрат соатидир. Ўша соатда сизнинг бахт-иқболингиз кўзингизга манфур бўлиб кўрингай, манфур бўлиб кўрингай сизнинг ақлингиз ва сизнинг яхшилигингиз ҳам.

Ўша соатда сиз айтурсиз: «Менинг бахтим нимадур! У — қашшоқлик, ифлослик ва ўз-ўзидан ожизона мамнунликдир. Менинг бахтим менинг борлигимни оқламоғи керак эди».

Ўша соатда сиз айтурсиз: «Менинг ақлим нимадур! Арслон ўлжа қидиргандай, у ҳам билим қидирармикин? У — қашшоқлик, ифлослик ва ўз-ўзидан ожизона мамнунликдир!»

Ўша соатда сиз айтурсиз: «Менинг яхшилигим нимадур! У мени телбавор қилмади. Мен қанчалар толдим ўз яхшилигимдан ва ўз ёмонлигимдан! Буларнинг бари қашшоқлик, ифлослик ва ўз-ўзидан ожизона мамнунликдур!»

Ўша соатда сиз айтурсиз: «Менинг адолатим нимадур! Кўрмайман мен — аланга бўлдимми ё чўғ бўлдим. Одил эса бу — аланга ва кўмирдир!»

Ўша соатда сиз айтурсиз: «Менинг шафқатим нимадур! Ахир шафқат — одамларга муҳаббат қўйганлар михланадурган солиб эмасми? Лекин менинг шафқатим хочга михланиш эмасдир».

Сиз аввал шундай сўйлаганмисиз? Сиз аввал шундай нидо қилганмисиз? Оҳ, қанийди, сизнинг шундай нидоларингизни эшитган бўлсам!

Сизнинг гуноҳингиз эмас — сизнинг такаббурлигингиз кўкларга фарёд соладур; гуноҳларингизнинг тубанлиги кўкларга фарёд кўта-радур!

Лекин сизни ўз тили билан ялайдирган чақмоқ қани? Сизга эм қилинадурган телбалик қани, қайда?

Қарангиз, мен сизга ало одам ҳақида сўйлаб турибман: — У чақмоқ, у телбалик!»

Зардўшт шуларни айтаркан, аллаким издиҳом ичидан қичқирди: «Биз дорбоз ҳақида кўп эшитганмиз; бизга унинг ўзини кўрсатсинлар!» Бутун халойиқ Зардўшт устидан кулгани турди. Дорбоз эса бу гапларни ҳойнаҳой менга айтишяпти-ку, деб ўртага тушди.

4

Зардўшт эса халойиққа қараб таажжубга ботарди. Кейин у шундай деди:

«Одам бу — ҳайвон билан ало одам ўртасида тортилиш арқон, — у тубсиз чоҳ узра осилиб туради.

Ўтмоқ хатарли, ярим йўлда қолмоқ хатарли, орқага ўтирилиб қарамоқ хатарли, кўрқиш ва тўхташ хатарли.

Одам мақсад эмас, кўприкдир, ана шуниси муҳим: одам ўтиш ва маҳв бўлишдир, одамнинг шунисинигина севиш мумкин.

Мен ҳалок бўлишдан ўзгача яшай билмайдиганларни севаман.

Мен буюк манфурларни севаман, зотан, улар ўзга соҳилларга буюк иштиёқманд ва истакнинг ўқидирлар.

Мен шундайларни севаманки, улар ҳалок бўлиш ва маҳкумлик учун юлдузлар ортидан асос изламайдилар: аксинча замин қачонлардир ало одам заминига айланмоғи учун ўзларини ерга қурбон қиладилар.

Мен шундай одамни севаманки, у билиш учун яшайди ва қачондир ер юзида ало одам яшамоғи учун билишни истайди. Зотан, у шу тарзда ўз ҳалокатини истайди.

Мен шундай одамни севаманки, у ало одамга макон қурмоқлик учун заҳмат чекади ва ихтиролар қилади ва унинг келмоғи учун ер, махлуқлар ва набототни ҳозирлаб қўяди: зотан, у шу тарзда ўз ҳалокатини истайди.

Мен шундай одамни севаманки, у ўз яхшилигини севади: зотан, яхшилик ҳалокатининг иродаси ва ўзга соҳиллар истакларининг ўқларидир.

Мен шундай одамни севаманки, у ўзи учун бир қатра руҳ асрамайди, лекин ўзи бутунлай ўз яхшилигининг руҳи бўлмоққа интилади: зотан, у худди мана шундай руҳ сингари кўприқдан ўтиб боради.

Мен шундай одамни севаманки, у ўз яхшилигидан ўз интилишлари ва ўз толеини ясайди: зотан, у худди мана шундай ўз яхшилиги учун яшашни истайди ва бошқа яшашни истамайди.

Мен шундай одамни севаманки, у ҳаддан ташқари кўп яхшиликларга эга бўлишни истамайди. Битта яхшилик яхшидир иккита яхшиликдан, зотан, у толени тутиб турувчи тугундан кўра катта-роқдир.

Мен шундай одамни севаманки, у қалбини тортиқ этади, у миннатдорчилик кутмайди ва миннатдорчилик қилмайди: зотан, у мудом ўзини тортиқ этади ва аямайди ўзини.

Мен шундай одамни севаманки, у ўйин омади ўзига келганда бундан уялгай ва ўз-ўзидан сўроқлагай: «Наҳот мен фирром ўйинчи бўлсам?» — зотан, у ўз ҳалокатини истагай.

Мен шундай одамни севаманки, у ўз амалидан бурун олтин сўзларни айтади ва доимо айтганидан кўра кўпроқ ишни қилади: зотан, у ўз ҳалокатини истайди.

Мен шундай одамни севаманки, у келажак одамларни оқлайди ва ўтмиш одамларни халос этади: зотан, у ҳозирнинг одамларидан ҳалокат истайди.

Мен шундай одамни севаманки, у ўз худосини суяди ва ўз худосига жиддий қарайди: зотан, у ўз худосининг қаҳридан ҳалок бўлмоғи керакдир.

Мен шундай одамни севаманки, унинг қалби ҳатто жароҳатларда ҳам терандир ва у салгина синовдан ҳалок бўлмоғи мумкин: шу боис у ўзи хушлаб кўприқдан ўтиб боради.

Мен шундай одамни севаманки, унинг қалби лиммо-лимдир, шу боис у ўз-ўзини унутади ва барча нарсаларни ўзида сақлайди: ана шундай қилиб барча нарсалар унинг ҳалокатига айланади.

Мен шундай одамни севаманки, унинг руҳи озооддир ва унинг қалби озооддир: зотан, унинг боши қалбининг ичгинасидир, унинг қалби эса уни ҳалокатга етаклайди.

Мен шундайларни севаманки, улар одамзот боши узра осилиб турган қора булутдан бирин-бирин сизилиб тушаётган оғир томчилардирлар: чақмоқ яқинлашаётир, деб башорат қиладилар ва худди кароматгўйлар сингари ҳалок бўладилар.

Қарангиз: мен чақмоқ даракчиси ва булутдан томаётган оғир томчиман: лекин бу чақмоқнинг номи ало одамдир».

5

Зардўшт шу сўзларни айтиб, яна халойиққа қаради ва жим бўлиб қолди. «Мана улар қараб турибдирлар, — деди у ўз дилига, — мана улар кулиб турадирлар: улар мени тушунмайдилар, менинг сўзларим уларнинг гўшига кирмайди.

Наҳот улар кўзлари билан тингламоқлари учун аввал уларнинг қулоқларини чўзиш керак бўлса? Наҳотки ноғора қоқмоқ керак ва наҳот тавбаларга таянтирмоқ керак? Наҳот улар фақат дудуқларгагина ишонадилар?

Уларнинг бир нималари бор, шу бир нималари билан ғурурланадилар. Лекин уларни мағрур қилган нарсани улар нима деб атайдилар? Улар буни маданият деб атайдилар, маданият уларни подачилардан ажратиб туради.

Шунинг учун улар ўзлари ҳақда «манфур» сўзини эшитишни истамайдилар. Мен уларнинг ғурурига сўйлайман.

Мен уларга энг манфур хилқат ҳақда сўйлайман: у хилқат энг охирги одамдир».

Зардўшт халойиққа яна шуларни айтди:

«Одам ўз олдига ўз мақсадини қўядиган вақт келади. Одам ўз умидининг энг олий донасини экадиган вақт келади.

Бунинг учун унинг замини ҳали етарлича бой. Аммо бу ер бир кун келиб ориқ ва беҳосил бўлиб қолгай ва унда битта ҳам баланд дарахт ўсмагай.

Вовайлато! Шундай бир вақт келаётирки, унда одам энди истак ўқларини одамдан кўра юқори отолмагай ва унинг камон ипи ўқтираш нималигини билмаяжак.

Сизларга айтаман: рақс тушаётган юлдузни туғмоқ учун ўз жонингизда фазони олиб юрмоғингиз керак. Мен сизга айтаман: ҳали сизда фазо бор.

Вовайлато! Одам энди юлдуз туғмайдиган замонлар келаётир. Вовайлато! Энг манфур одамнинг замонаси келаётир, у энди ҳатто ўзини-ўзи нафратга ботиrolмайди.

Қарангиз! Мен сизларга энг охириги одамни кўрсатаман.

«Муҳаббат нимадир! Яратмоқлик нимадир? Интилоқлик-чи? Юлдуз дегани нимадир?» — охириги одам ана шундай деб сўраб туради ва кўзларини пирпиратади.

Ер кичкина бўлиб қолди ва ер узра ҳамма нарсани кичкина қилиб кўйгувчи кичкина одам сакраб-сакраб юрибди. Унинг уруғи суварак каби қирилиб битмагай; охириги одам ҳаммадан кўпроқ яшайди.

«Бахт-саодатни биз топганмиз», — дейдилар охириги одамлар ва кўзларини пирпиратадилар.

Улар яшашига совуқ мамлакатларини тарк этдилар: зотан, уларга ҳарорат керак. Улар қўшнилларини ҳам суядилар ва унга суйкаладилар: зотан, уларга иссиқ керак.

Касалланмоқ ва шубҳаланиб юрмоқни улар гуноҳ санайдилар: зотан, улар эҳтиёткорона қадам босадилар. Фақат телбаларгина одамлар ва тошларга қоқилиб юрадилар!

Вақти-вақти билан андак заҳар ютадилар: шундан яхши тушлар кўрадилар. Охирида заҳарни кўпроқ ютмоқ керак: ўлим қийин бўлмагай.

Улар ҳали меҳнат қиладилар, зотан, меҳнат — роҳат. Лекин улар роҳатдан чарчаб қолмаслик чорасини кўрадилар.

Энди бошқа бойлар ҳам, камбағаллар ҳам бўлмагай: униси ҳам, буниси ҳам анча оворагарчилик. Яна ким бошлиқ бўлишни хоҳлайди? Ким бўйсунини истайди? Униси ҳам буниси ҳам анча овора қилади.

Чўпон йўқ, ҳаммаси пода! Ҳар ким тенглик истайди, ҳамма тенг: кимда-ким бошқача англаса, у ўз ихтиёри билан жиннихонага йўл олади.

«Илгари бутун олам телба эди», — дейишади уларнинг энг ақлллари ва кўзларини пирпиратишади.

Ҳаммалари ақлли ва улкан ҳамма нарсаларни билишади: шунинг учун ҳеч тўхтамай кулавериш мумкин. Улар ҳали жанжаллашиб туришади, лекин тез ярашиб оладилар — бўлмаса, қоринлари оғриб қолади.

Уларнинг тунга аталган ўз кичкина роҳатлари бор, уларнинг кундузга аталган ўз кичкина роҳатлари бор: лекин соғлиқ — ҳаммасидан кўра афзал.

«Бахт-иқболни биз топганмиз», — деб айтишади охириги одамлар ва кўзларини пирпиратишади».

Шу ерда Зардўштнинг илк сўзи тугади, уни «Дебоча» деб ҳам атайдилар, зотан, худди шу ерга келганда издиҳом шодиёна қичқириб, унинг сўзини бўлди. «Бизга ўша охириги одамни келтириб бергил, о, Зардўшт, — деб қичқирдилар улар, — бизни ўшал охириги одамларга ўхшатиб қўйгил! Ўшанда биз сенга ало одамни тортиқ қиламиз!» Бутун халойиқ шод-хуррам бўлиб, тилларини такилатишарди. Аммо Зардўшт маъюсланиб қолди ва ўз дилига ўзи шундай деди:

«Улар мени тушунмайдилар: сўзларимни қулоқларига олмайдилар.

Афтидан дарахтларга кўпроқ қулоқ тутганга ўхшайман: энди уларга мен худди подачиларга сўйлагандай сўйлайман.

Тонгги тоғлар каби дилим матонатли ва нурафшон. Лекин улар мени совуқ деб ўйлайдилар, гўё мен оғир ҳазил-мазахлар қиламан.

Кўрингиз: улар менга қараб туриб, куладилар: кулиб туриб яна мендан нафратланадилар. Уларнинг кулгилари музга ўхшайди».

6

Шунда барчани ҳайрону лол қилиб қўйган бир воқеа рўй берди. Бинобарин, бу орада дорбоз ўз ўйинини бошлаган эди: у кичкинагина эшикчадан чиқиб келди-да, бозор майдони ўртасида икки минора ўртасида халойиқ узра тортилган арқондан юриб кетди. У ўз йўлининг ўртасига етганда, кичкина эшик яна очилиб, худди масхарабоз каби алвон либослар кийган барзанги кимса ундан отилиб чиқди-да, шитоб билан биринчи дорбоз кетидан юрди. «Тез юр, чўлоқ, — деб қичқирарди у ўзининг қўрқинчли

овози билан, — тез-тез бўл, танбал қорамол, хуфия савдогар, башараси пес! Тепиб абжағингни чиқариб қўймай тағин! Сен бу миноралар орасида нима қилиб юрибсан? Сен минордан чиқдинг, сени ўша ерга қамаб қўйиш керак эди, сен ўзингдан кўра яхшироқнинг йўлини тўсаясан!» — У қичқира-қичқира дорбозга яқинлаб борарди: унга етишига бир қадамгина қолганда, жуда ҳам кўрқинчли бир нарса бўлди, йиғилган барча халойиқ хангу манг бўлиб қолди: у иблисона бир ҳайқирди-да, йўлини тўсиб турган дорбоз устидан сакради. Биринчи дорбоз рақибининг устун келаётганини кўриб, бошини йўқотиб қўйди, арқонни кўрмай қолди, у ўз лангар чўпини ташлади ва ўзи ҳам лангар чўпидан ҳам тез пастга учиб кетди, оёқлари ва қўллари қуюндай чарх урди. Бозор майдони ва одамлар бўрон турган денгиз янглиғ чайқалдилар: ҳамма саросимада ҳар томонга қочди, кўплар дорбоз қулаётган ёққа ўзларини урдилар.

Аммо Зардўшт жойидан қимирламади, дорбоз унинг оёқлари остига тушди, мажақланиб, далва-далва бўлиб кетди, лекин ҳали унинг жони узилмаган эди. Андак ўтмай бечора кўзини очди ва ўз олдида тиз чўкиб ўтирган Зардўштни кўрди. «Сен бу ерда нима қилиб юрибсан? — деб сўради у ниҳоят. — Мен алақачон билардим жин чалишини. Энди у мени жаҳаннамга қараб судрапти: уни бу йўлдан қайтаролмайсанми?»

«Виждоним-орим билан қасам ичаманки, эй, биродарим, — деб жавоб қилди Зардўшт. — Сен айтган нарсалар ҳеч қачон бўлган эмас: на жин бор ва на жаҳаннам. Тананг совимай туриб, руҳинг учиб кетгай. Ҳеч нарсадан кўрқма!»

Дорбоз унга ишонқирамасдан боқди. «Агар гапларинг рост бўлса, — деди у, — ҳаётимни йўқота туриб мен ҳеч нарса йўқотмайман. Оч қолдириб, калтакланиб, ўйинга ўргатилган ҳайвонга қараганда, мен бироз каттароқман».

«Унчалик эмас, — деди Зардўшт. — Сен хатардан ўзингга ҳунар ясагансан, бунинг нафратланадиган жойи йўқ. Энди сен ўз ҳунарингдан ҳалокатга учрадинг: шунинг учун мен сени ўз қўлларим билан ерга кўмишни истайман».

Зардўштининг бу сўзларига ўлаётган дорбоз ҳеч нарса демади, у қўлларини қимирлатди, миннатдорчилик билдирмоқчидай Зардўшт қўлларини қидирди.

Орада оқшом тушди ва бозор майдони тун зулматига фарқ бўлди: халқ тарқалди, зотан, одам кўрқиб ва томоша қилиб ҳам ҳоради. Аммо Зардўшт ҳамон мурда ёнида ўтирар, ўз хаёлларига чўмган эди: у вақтни унутиб қўйган эди. Тун кириб, унинг совуқ шамоли ёлғиз ўтирган кимсага асар қилди. Шунда Зардўшт ўрнидан кўзғалди ва ўз қалбига ўзи деди:

«Чиңдан ҳам, бугун Зардўштнинг ови бароридан келмиш. У одамни тутиб қололмади, бироқ у мурдани қўлга туширди.

Одамнинг туриш-турмуши безовталиқ ва боз устига доимо бемаъни: унинг толеига масхарабоз бўлмоқлик ёзилмишдир.

Мен одамларга туриш-турмушнинг маъносини англаймоқчиман: бу маъно ало одамдир, қора булут ичидан чиққан чақмоқ-одамдир.

Лекин мен ҳали одамлардан узоқман ва менинг фикрим уларнинг фикрига сўзламай туради. Мен одамлар учун телба билан мурданинг нақ миёнасидадирман.

Тун қоп-қоронғу, Зардўштнинг йўллари қоп-қоронғу. Борайлик, совуқ, музқотган биродар! Сени кўмгали олиб борайин ва ўз кўлларим ила кўмайин».

Буларни Зардўшт ўз дилига ўзи сўйлаб, мурдани елкасига олди-да, йўлга тушди. Лекин у ҳали юз қадам ҳам юрмаган эди, аллаким орқасидан биқиниб-пусиб келди-ю, унинг қулоғига алланарсаларни шипший бошлади. Шипшиётган минорада кўринган масхарабоз эди. «Бу шаҳардан жўнаб кетгил, о, Зардўшт, — дерди у. — Сени кўплар бу ерда ёмон кўришади. Яхшилар ҳам, ёмонлар ҳам ёмон кўришади, улар сени ўзларига манфур душман деб билишади; сени мўминлар ҳам ёмон кўрадилар, сени халойиқ учун хатарли деб билишади. Устингдан кулганлари сенинг бахтинг: чиндан ҳам, сен худди масхарабоз каби сўз айтдинг. Итнинг ўлигига дуч келганинг сенинг бахтинг; шундай таҳқирлаб сен ўзингни қутқардинг. Лекин бу шаҳардан тезда чиқиб кетгил — акс ҳолда мен эртага сенинг устингдан худди тирик ўликнинг

устидан сакрагандай сакрагайман». Шуларни айтиб, шарпа ғойиб бўлди; Зардўшт эса яна қоронғу кўчалардан йўлга тушди.

Шаҳар дарвозасида унга гўрковлар йўлиқишди; қўлларидаги машъалани унинг юзига тутишди, Зардўштни таниб, анчагача уни масхара қилиб турдилар. «Зардўшт итнинг ўлигини олиб кетаяптими? Баракалла, Зардўшт энди гўрковликни касб қилибди-да! Зотан, бизнинг қўлларимиз бундай ҳаром мурдадан ҳазар қилади. Зардўшт мабодо жиннинг луқмасини ўғирлаб кетмоқчи эмасми? Майлига! Иштаҳаси карнай бўлсин! Лекин жин ўғирликда ҳали Зардўштни ора йўлда қолдириб кетади! — у икковингни ўғирлаб кетади, у икковингни еб битиради!» Улар шундай деб кулишар ва бир-бирларига нималарнидир шипшир эдилар.

Зардўшт уларга жавобан ҳеч нарса демади ва ўз йўлига кетаверди. У икки соат ўрмонлар ва ботқоқлардан ўтиб борди, қулоқларига тинмай бўриларнинг оч увилашлари эшитилиб турди. Ниҳоят у қаттиқ очқади. У жинчиरोқ, шуъла таратиб турган ёлғиз бир кулба олдида тўхтади.

«Очлик менга худди қароқчилек ташланмоқда, — деди Зардўшт. — Ўрмонларда ва ботқоқларда ташланади менга бу очлик, зулматли кечаларда менга ташланади бу очлик.

Менинг очлигимнинг ажиб инжиқликлари бор. Кўпинча у тушдан сўнг мени ҳол-жонимга қўймайди, бугун эса кун бўйи мен очлигимни сезмадим: қайси гўрларда тентиб юрган экан ул?!»

Шу сўзларни сўйлаб Зардўшт кулбанинг эшигини қоқди, қари чол чиқди, у қўлида чироқ кўтариб олган эди: «Келаётган ким ва ким менинг фаромуш тушларимни тўзғитган?»

«Тирик ва ўлик, — деб жавоб берди Зардўшт. — Нон-туз тотганим йўқ. Кундуз эсимдан чиқиб кетибди. Очни кимда ким тўйғизса, ўз дилини тўйдирган кабидир: ҳикматда шундай келган».

Чол ичкарига кириб дарҳол Зардўштга чавати нон ва шароб олиб чиқди. «Бизнинг томонларда очларнинг ҳоли ёмон, — деди у, — шунинг учун ҳам мен бу ерда яшайман. Одам болалари ва махлуқлар менинг дарвеш кулбамга келадилар. Бироқ чақир ҳамроҳингни у ҳам есин, ичсин, у сендан кўра ҳам чарчаган кўринади». Зардўшт бунга жавобан деди: «Ҳамроҳим ўлган, овқат ега-

ни кўндириш қийин». «Бунинг менга дахли йўқ, — деб тўғиллади чол. — Кимда-ким менинг эшигимни қоқиб келаркан, мен берган нарсани қабул қилмоғи керак. Енглар, ичинглар, саломат бўлинглар!»

Шундан сўнг Зардўшт юлдузларга қарай-қарай яна икки соат йўл босди: зотан, у кечалари йўл қат қилишга ўрганган эди ва уйқуга чўмган нарсаларнинг юзига назар солмоқни яхши кўрарди. Лекин тонг ёриша турганда, Зардўшт ўрмоннинг энг хилват ерига етди, у ёғига йўл йўқолди. Шунда у мурдани одам бўйи баландлигидаги дарахтнинг ковагига ўрнатди-да, — бинобарин, уни оч бўрилардан сақлаган бўлди, — ўзи ерга, юмшоқ хас-хашак устига чўзилди. Шу заҳот уйқуга кетди, унинг вужуди ҳорган, лекин юраги метиндай мустаҳкам эди.

9

Зардўшт узоқ ухлади, тонг ёришди, кун пешин бўлди, мана, ниҳоят у кўзларини очди: Зардўшт ўрмон ва сукунатга ҳайратланиб боқди, у ўз-ўзининг ички дунёсига ҳайратланиб қаради. Кейин у қуруқликни кўрган маллоҳ каби шахд билан ўрнидан турди ва шодмон бўлди: зотан, у янги ҳақни кўрмиш эди. Шунда у ўз-ўзининг дилига айтди:

«Рўшнолик нури тушди менга: менга изимдан борувчи муридлар керак, тирик муридлар керак, мурда муридларни не қилай, уларни елкамга кўтариб истаган еримга элтаман.

Менга изимдан эргашувчи тирик муридлар даркор, шундай қилсалар, улар ўзларига ўзлари эргашган бўлажаклар, улар мен истаган ёққа эргашиб боргайлар.

Менга рўшнолик нури тушди: Зардўшт халойиққа эмас, муридларга сўйламоғи керакдир! Зардўшт подачи ва поданинг ити бўлмагай!

Кўпларни мен подадан айириб олгали келдим. Халойиқ ва пода мендан норози бўлгай: Зардўшт подачилар ўртасида қароқчи деган ном қозонмоқчи.

Мен подачи деб айтяпман: лекин улар ўзларини яхши мўмин одам деб атайдилар. Мен подачи деб айтяпман: лекин улар ўзларини имонли деб атайдилар.

Қарангиз: яхши ва имонли одамларга! Улар кимни ҳаммадан кўпроқ ёмон кўрадилар? Улар ўзларининг тош лавҳаларини синдирувчиларни, вайронгарчилик келтирувчиларни, жинояткорларни ёмон кўрадилар улар: — лекин шулар эмасми яратувчилар.

Қарангиз: мўминларга! Ҳаммадан кўра кўпроқ кимни ёмон кўрадилар улар. Тош лавҳаларини синдирувчиларни, бузгунчилар, жинояткорларни ёмон кўрадилар: — лекин шулар эмасми яратувчилар.

Яратувчи мурдаларни эмас, шунингдек, подалар ва мўминларни эмас, муридларни ахтаради. Яратувчи худди ўзига ўхшаш яратувчиларни ахтаради, янги тошбитикларда янги нарсаларни ёзадиганларни излайди яратувчи.

Яратувчи муридларни ахтаради ва яна ўзи билан бирга ўрим ўргувчиларни ахтаради яратувчи: зотан, унинг ҳамма нарсалари ўримга келган. Лекин унга юз дона ўроқ етмайди: шунинг учун у бошоқларни қўли билан юлади ва ғазаб отига минади.

Яратувчи муридларни ахтаради ва яна ўз ўроғини яхши чархлайдиганларни ахтаради яратувчи. Уларни бузгунчилар деб атайдилар, яхшилар ва ёмонлардан нафрат қилувчилар деб атайдилар уларни. Лекин улар ҳосилни ўриб оладилар ва байрам қиладилар.

У билан бирга яратувчиларни ахтаради Зардўшт, у билан бирга ҳосил ўрадиганлар ва байрам қиладиганларни ахтаради Зардўшт: подалар, подачилар ва мурдалар билан бирга нимани яратарди Зардўшт.

Сен, эй, менинг тўнғич муридим, хуш қол! Мен сени дарахтнинг ковагига яхшилаб беркитдим, бўрилардан сақладим.

Биз айриламиз, вақт келди. Тонгдан тонгга қадар мен ҳақ нималигини билдим.

Мен на подачи ва на гўрков бўла билгайман. Мен энди ҳеч қачон халойиққа сўйламасман: мен сўнги марта мурда билан сўйлашдим.

Яратувчилар, ҳосил ўргувчилар ва байрам қилувчиларга қўшигим келади: уларга мен камалакни кўрсатгим келади ва яна ало одамга етакловчи барча пиллапояларни кўрсатгим келади уларга.

Мен ўз қўшигимни дарвешларга айтаман ва жуфт-жуфт бўлиб яшайдиганларга айтаман мен ўз қўшигимни. Ҳеч эшитилмаган

нарсаларни эшитишга қулоғи борларнинг юракларини мен ўз бахтим билан вазндор қилмоқчи бўламан.

Ўз мақсадим сари интиламан мен, ўз йўлимдан йўллаб бораман мен. Ивирсиганлар ва ялқовланганлар устларидан сакраб ўтиб кетаман мен. Майлига! Менинг йўлим уларга ҳалокатли бўлмай!

10

Ўз дили билан ўзи шундай сўйлашарди Зардўшт, чошгоҳ бўлди: шунда у осмонга ажабсиниб қаради — зотан, боши узра қушнинг қаттиқ қичқирганини эшитди. Кўз қирини ташлаб, у лочинни кўрди: у кўкда кенг доира ясаб учарди, унинг билан бирга илон бор эди, лек ўлка эмас, дугона эди: зотан, илон лочиннинг бўйнига маржондек ўралмиш эди.

«Мана менинг махлуқларим!» — деди Зардўшт ва кўнгли сурурга тўлди.

«Курраи арэдаги энг мағрур хилқат ва энг ақлли хилқат курраи арэдаги — улар изқуварликка отландилар.

Улар Зардўшт тирикми, йўқми, билишни истайдилар. Чиндан ҳам, мен ҳали тирикманми ўзи?»

Ваҳшийларга қараганда одамлар орасида бўлиш хатарлироқ экан. Зардўшт хатарли йўллардан юради. Майлига! Мени менинг махлуқларим йўллаб борсинлар!»

Зардўшт шундай деб ўрмонда учраган пирнинг сўзларини эслади, хўрсинди ва ўз дилига ўзи шундай деб айтди:

«Кошкийди мен донороқ бўлсам! Мен худди менинг морим каби бирмунча доно бўлганимда эди!»

Лекин мен ақл бовар қилмас ишни истайман: мен ўз ғуруримни ўз донолигим билан бирга бўлишини истайман доим!

Агарда қачонлардир донолигим мени тарк эта кўрса: — оҳ, у учиб кетишни севади! — ана унда майлига, менинг ғурурим менинг телбалигим билан бирга учиб кетсин!»

Зардўштнинг ботиши шундай бошланди.

ЗАРДУШТ НОЛАЛАРИ

Уч бора эврилиш

Мен сизга руҳнинг уч бора эврилишини айтай: руҳнинг туя, туянинг арслон ва ниҳоят арслоннинг болага айланишини айтиб берайин.

Руҳнинг қийинчиликлари кўп, теран ибодатга қобил, қавий ва чидамли руҳ учун мушкулликлар кўп: энг оғир ва энг қийин нарсаларга интилади унинг салоҳи.

«Оғир нарсанимдир?» — деб сўрайди чидамли руҳ ва худди туя сингари тиз чўкиб, устига яхшилаб юк ортишларини истайди.

«Энг оғир нарсанинг ўзи нимадир?» — деб сўрайди чидамли руҳ. Қаҳрамонлар, айтингиз, мен буни ўз устимга олай ва ўз кучимдан ўзим қувонай.

Қандай бўларкин бу: ўз кибрини азобга солиш учун ўзини ерга уриш, камситиш эмасмики? Ўз донолигини масхаралаш учун ўз телбалигини кўз-кўз қилишга мажбурлаш эмасми?

Шундай эмасмикин бу: ғалабасини байрам қилаётганда бу ўз ишини ташлаб кетиш эмасми? Васвосни васвасага солиш учун баланд тоғларга кўтарилиш эмасми?

Шундай эмасмикин бу: болут ёнғоқлари ва билим ўт-ўланларини еб ҳақ учун кўнгил очлигига чидаш эмасмики?

Шундай эмасмикин бу: касал бўлиб, таскин-тасалли берувчилардан воз кечиб, сенинг нима ишташингни ҳеч қачон эшитмайдиган кар-гаранглар билан дўст тутиниш эмасмики?

Ёхуд бу шундай эмасмикин: ҳақиқат сувига лойқа бўлса ҳам тушиб, олдига келган совуқ қурбақалар ва иссиқ чўл бақаларини эркалаш эмасми?

Ёки бу шундай эмасмикин: бизни ёмон кўрганларни севиб, бизни қўрқитмоқчи бўлган шарпаларни қучоқ очиб қаршилаш эмасми?

Матонагли руҳ ҳамма қийин нарсаларни ўз устига олади: устига юк ортилган, саҳрога ошиққан туя сингари у ҳам ўз саҳросига чопади.

Лекин саҳронинг энг хилват ерида иккинчи эврилиш рўй беради: руҳ бу ерда арслонга айланади, озодликка эришмоқни ва

Ўз саҳросида ўзи эга ва хўжа бўлмоқни истайди. Бу ерда у ўзининг сўнгги хўжасини қидиради: унга ва ўзининг сўнгги худосига душман бўлишни истайди, зафар қозонмоқ учун ҳайбатли аждар билан жанг қилсам дейди у.

Руҳ боқий хўжа ва худо деб аташни истамаган ўша ҳайбатли аждарнинг ўзи ким? «Сен қилишинг керак» — ҳайбатли аждарнинг исми шундай. Бироқ арслоннинг руҳи айтади: «Мен шуни истайман».

Пўстининг тангачалари ялтираган «Сен қилишинг керак», деган махлуқ олтин чизиқлари жимир-жимир этиб унинг йўли устида ётади ва ҳар ярқироқ тилла каби тангачасига «Сен қилишинг керак», деб ёзилган бўлади!

Минг йиллик қадрли нарсалар ярқирайди бу тангачаларда ва аждарларнинг ичида энг кучлиси шундай деб айтади: «Барча нарсаларнинг қадр-қиммати — менинг устимда ярқирайди».

«Қадр-қиммати бор нарсаларнинг бари яратиб бўлинган ва ҳар қадр-қиммати бор нарса бу — менман. Чиндан ҳам, «Мен истайман», деган нарса энди бўлмаслиги керак!» Шундай дейди аждар.

Биродарларим, инсон руҳига арслоннинг нима ҳожати бор? Тобе бўлган, тилини тийган ва тавозекор махлуқнинг нимаси қониқтирмайди?

Янги қадр-қимматлар яратишликми — бунга арслон ҳали қодир эмас. Аммо янги яратувчилик, эркинлик яратиш — бунга арслоннинг қудрати етади.

Курашиб эркин бўлиш ва ҳаттоки ўз бурчи қошида ҳам «Йўқ» деб айтолмоқлик — бунинг учун, биродарларим, арслон бўлмоқ керакдир.

Ўзи учун янги қадр-қимматлар ҳақини қозониш бу чидамли ва тавозеъкор руҳ учун энг даҳшатли музаффариятдир. Чиндан ҳам, бу унга талончилик бўлиб туюлади, фақат ваҳший ҳайвонларгина унга қодирлар, деб ўйлайди.

У қачонлардир «Сен қилишинг керак» деган нарсани ўз муқаддас саждагоҳи каби севарди: эндиликда шу саждагоҳда ҳам у бедодлик ва армонларни кўради. Ўз севгиндан ўз эркинлиги қозонмоқ истасанг, шу ғалаба учун арслон бўлмоғинг керакдир.

Лекин айтинглар-чи, эй, менинг биродарларим, ҳатто арслон қилолмаган нарсани сабий бола қила олурми? Нега ваҳший арслон яна бола бўлмоғи керак?

Бола маъсумлик ва унутишдир, янги иш, янги ўйин, ўз-ўзидан гилдираб борувчи гилдирак, илк ҳаракат, тасдиқнинг муқаддас сўзи.

Шундай, биродарларим, яратувчилик ўйини учун тасдиқнинг муқаддас сўзи керакдир: энди руҳ ўз иродасини истайди, ундан ажралган ўз дунёсини топади.

Мен сизга руҳнинг уч эврилишини айтдим: руҳ аввал туя бўлди, туя арслонга айланди ва ниҳоят, арслон бола бўлиб қолди.

— Зардўшт шундай деб тавалло қилди. Ўшанда у «Ола сит-гир» деб аталмиш шаҳарда тўхтаган эди.

ЯХШИЛИКНИНГ МЕҲРОБЛАРИ

Зардўштга бир донишмандни мақташди: у тушлар ва яхшиликлар ҳақида сўйлашни билар экан. Шунинг эвазига у бағоят ҳурмат-эътибор қозонган, тақдирланган ва барча ёш-яланглар унинг меҳроби атрофига йиғилиб тиз чўкишарди. Зардўшт донишманд қошига йўл олди ва бошқа ёш-яланглар билан унинг меҳроби атрофига ўтирди. Донишманд шу сўзларни айтди:

«Уйқу олдидан номус-ор бўлсин! Биринчи шарт шу! Ёмон ухлайдиганлар ва тунда кўз юммайдиганлардан қочинглар!

Уйқу олдида ўғри ҳам уятлидир: тунда у жуда оҳиста қадам қўяди. Лекин тун қоровулининг уяти йўқ, уялмай ўз бурғусини чалади.

Ухлашни билиш — арзимаган нарса эмас: яхши ухлаш учун кун бўйи уйғоқ бўлишлик керак.

Кундуз сен ўн маротаба ўз-ўзингни енгмоғинг лозим: шундай қилсанг, яхшигина ҳорасан, бу кўнглининг банг лоласидир.

Ўн маротаба сен ўз-ўзинг билан муроса қилмоғинг керак. Чунки ўз-ўзини енгиш хафагезаклик — шу боис муросага келмаган ёмон ухлайди.

Кундуз чоғи сен ўн ҳақиқатни топмоғинг жониз: акс ҳолда сен тун чоғи ҳам ҳақиқат қидирасан ва шунда кўнглинг оч қолади.

Кундузи сен ўн маротаба кулишинг жоиз ва қувноқ бўл: акс ҳолда тун чоғи сени қурсоғинг безовта қилгай, у эса қайғуларнинг отасидир.

Буни кўп одам билмайди. Лекин яхши ухлаш учун барча яхшиликларнинг эгаси бўлмоқлик керак. Ёлгон гувоҳликка ўтмадиммикин? Никоҳимга хиёнат қилмадиммикин?

Ўз яқинимнинг чўрисини хоҳлаб қолмадиммикин? Буларнинг бари яхши ухлагани халал беради.

Барча яхшиликларга эга бўлганда ҳам, яна бир нарсани унутмаслик жоиздир: барча яхшиликларни ўз вақтида уйқуга жўнатмоқ жоиз.

Бу дилбар аёллар бир-бирлари билан талашмасинлар! Сени деб эй, бадбахт!

Худо билан ва қўшнинг билан яхши муносабат қил: яхши уйқу шуни талаб этади. Яна қўшнинг шайтони билан ҳам тотув бўл! Акс ҳолда у тунда сенинг ётоғингга киради.

Бошлиқларни ҳурмат қил ва уларга бўйинсун, ҳатто бошлиғинг чўлоқ бўлса ҳам, бўйинсун! Яхши уйқунинг шарти шу. Ахир менинг айбимми, агар бошлиқ чўлоқланиб юришликни ёқтирса?

Ўз подаларини бўлиқ ўтзорларда боққан подачи энг яхши подачидир: бу ҳам яхши уйқунинг яна бир шарти.

Менга на катта шон-шараф ва на катта бойлик-ҳазина керак: униси ҳам, буниси ҳам қора талоқни гаш қилади. Бироқ нек номинг бўлмаса ва давлатинг етмаса, уйқунг ҳам етмайди.

Кўп ёмон ичида юргандан кўра оз яхшининг ичида бўлганинг маъқул. Лекин дўстларинг ҳам ўз вақтида келиб, ўз вақтида кетганлари соз. Бу ҳам яхши ухлашнинг бир шарти.

Менга яна руҳлари қашшоқ бўлганлар маъқул кўринади: улар уйқу келтирадилар. Агар ҳурматларини жойига қўйсанг, улар доим рози-ризоликдадилар.

Яхшилиқ қилгучи одамнинг куни шундай ўтади. Аммо тун кирганда, мен, албатта уйқуни чақиршидан ўзимни эҳтиёт қилман! Уйқу ўзини чақиршишларини истамайди, ҳолбуки у барча яхшиликларнинг хўжасидир.

Лекин мен кун бўйи нима қилганим, нима тўғрисида ўйлаганимни фикрлайман. Худди сигир каби кавш қайтариб, мен сабр-

тоқат билан ўзимдан сўрайман: бироқ сенинг ўн тўсиқдан ўтишинг қандай бўлди?

Ўша ўн мураса, ўн ҳақиқат ва ўн маротаба кулги қандай бўлди? Улар ахир юрагимнинг сурури эдилар.

Қирқ фикрни бундай мулоҳаза этганда ва тарозига солиб кўрган-да мени дарҳол кутилмаган уйқу ўз забтига олади, ахир у барча яхшиликларнинг хўжасидир.

Уйқу менинг кўзларимга ниш уради: кўзларим оғир тортади. Уйқу лабларимга қўнади ва улар ланг очилганча қолади.

Ҳақиқатан, ўғриларнинг яхшиси товушсиз қадамлар билан менга яқинлашади ва менинг фикрларимни тортқилаб кетади: ўшанда мен худди мана шу меҳроб каби тўнғакка айланаман. Лекин мен бу аҳволдан узоқ қолиб кетмасман: кейин мен чўзилиб ётаман».

Хирадманднинг бу сўзларини эшитиб Зардушт кўнглида кўларди: зотан, унга рўшнолик нури тушган эди. У ўзига ўзи шундай дерди:

«Қирқ фикр ҳақида гап сотаётган бу донишманд чол менга телба бўлиб кўринади; лекин мен ишонаман, унинг уйқуси сокин ва осуда.

Бу донишманднинг ёнида яшамоқликнинг ўзи бахтиёрликдир! Бундай уйқу тез юқади. Ҳатто қалин деворнинг орқасидан ҳам юқади.

Меҳробининг ўзиёқ маҳлиё қилади. Ёш-яланг яхшилик жарчиси қошига йиғишлари бежиз эмас.

Унинг ҳикмати шундай: шундай кўз очиқ яшамоқ керакки, уйқу ором келтирсин. Чиндан ҳам, агарда ҳаётнинг маъноси бўлмаганда эди ва мен бемаъниликни танлашга мажбур бўлганимда эди, унда худди мана шу бемаънилик танлаб олиш учун энг лойиқ нарсга бўлиб кўринган бўларди.

Мен энди равшан тушундим, илгари ҳаммадан олдин бир нимани қидирган бўлсалар, аввало яхшиликнинг мураббийларини қидирган эканлар! Ўзларига яхши уйқу қидирганлар ва банг лолалардан чамбар тутган яхшиликни излаганлар!

Шон-шарафларга чулғанган ушбу барча меҳроб донишмандлари учун донишмандлик тушсиз уйқу билан баробар бўлган: улар ҳаётнинг шундан ортиқ маъносини билмаганлар.

Ҳозирда ҳам мана шу яхшилик жарчисига ўхшаган одамлар учраб турадилар, бироқ улар ҳар доим ҳам ҳалол бўлавермайдилар: аммо уларнинг вақти ўтган. Улар кўп турмайдилар, дам ўтмай чўзилиб ётажаклар.

Уйку босганлар фароғатдадирлар: зотан, улар тезда ухлаб қола-жаклар».

Зардўшт шундай тавалло қилди.

НАРИГИ ДУНЁЧИЛАР ЗИКРИ

Бир куни Зардўшт ҳам барча нариги дунёчилар каби ўз хаёлларини одамнинг нариги дунёсига қаратди. Ўшанда менга дунё азоб чекаётган ва абгор бўлган Худонинг аъмоли бўлиб туюлди.

Ўшанда менга дунё туш ва Худонинг шоирона ижоди каби кўринди: илоҳий норизонинг кўз ўнгидаги ранго-ранг тутун мисоли гўё.

Яхшилик ва ёмонлик, шодлигу азоб, мену сен — бари менга Яратганнинг кўз ўнгидаги ранго-ранг дуд бўлиб кўринди. Яратган ўзидан ўз назирини эвиришни истади ва ўшанда у оламни бино қилди.

Азоб чекаётган ўз азобидан юз эвириш ва ҳаммасини унутиш мастона шодиёна бўлиб хизмат қилади. Бир пайтлар менга дунё мастона шодиёна ва ўз-ўзини унутишдай кўринган эди.

Мангу зиддиятнинг акси ва нотаом тимсол, мангу нотаом бу дунё — унинг нотаом яратувчиси учун мастона шодиёна, — бир маҳаллар дунё менга шундай бўлиб туюлди.

Шундай қилиб бир куни мен барча нариги дунёдагилар мисоли ўз хаёлларимни инсоннинг нариги томонига йўлладим. Ростдан ҳам, одамнинг нариги томонига?

Оҳ, биродарларим, мен яратган ушбу худо барча бошқа илоҳлар сингари инсоннинг ижоди ва инсоннинг телбалиги эди!

У инсон эди ва бунинг устига инсоннинг ҳамда менинг менлигимнинг фақат қашшоқ бир бўлаги эди: Менинг ўзлигимнинг хоки туроби ва алангаи оташидан менга дуч келди ушбу хулиё шарпа! Чиндан ҳам, у менга нариги дунёдан кўрингани йўқ!

Нима бўлди ўзи, биродарларим? Мен азоб чекаётган ўзлигимни енгдим, мен ўзлигимнинг хоки туробини тоққа олиб чиқдим,

Ўзимга ортиқ нурафшонроқ аланга топдим. Қаранг энди! Шарпа мендан узоқлашиб кетди!

Энди бу менга азоб бўлмоғи мумкин ва соғаяётган одам учун қийноқ — шундай шарпаларга ишониш; энди бу менга азоб ва хўрлик бўлиши мумкин. Мен нариги дунёчиларга қараб шундай нола қиламан.

Нариги дунёларнинг бари азоблар ва ожизликлардан яралган ва фақат ҳаммадан кўра кўпроқ азоб чекувчигагина муяссар бўладиган ўша қисқа бахт телбалигидан яралган.

Ўлимга сакраган каби бир сакраб сўнгги нуқтага етишни истоган чарчоқ, нима қилишини билмай қолган чарчоқ, бошқа ҳеч нарсани хоҳламаган чарчоқ: ана ундан туғилди барча худолар ва нариги дунёлар.

Менга ишонинглар, биродарларим! Жисмдан умидсиз бўлган жисм алданган руҳнинг сўнгги деворларини қўллари билан пайпаслар эди.

Менга ишонинглар, биродарларим! Заминидан умидсизланган жисм борлиқнинг комидан чиқаётган товушларни эшитар эди.

Ана шунда у охирги деворларни боши билан ёриб ўтишни истади ва «Ўзга дунё»га алҳол бутун жисми билан ўтмакни истади.

Лекин самовий ҳеч нарсанинг таркибига кирувчи ўшал инсондан холи, одамликдан йироқ дунё, «Ўзга дунё» инсонга бутунлай берк эди; борлиқнинг номи ҳам одамга фақат одам саси билан сўзлайди.

Ҳақиқатан ҳам, ҳар қандай борлиқни далиллаш ва уни сас бермоққа мажбур қилиш қийин.

Биродарларим, менга айтинглар-чи, барча нарсалардан аълороқ нарса энг яхши маънода исботини топган эмасми?

Ҳа, бу Мен ва унинг зиддиятлари ҳамда чалкашликлари ўз борлиғи ҳақида энг ҳаққоний сўзларни айтади, ҳа, бу ўша яратувчи, истовчи ва баҳолагувчи Мен — ҳар нарсанинг ўлчови ҳам қиммати.

Бу ҳаммадан ҳам ҳаққонийроқ борлиқдир. Мен — у ҳатто яратаётганда, орзуларга берилганда ва мажақланган қанотлари билан патирлаганда ҳам жисм ҳақида сўзлайди ва жисмга интилади.

Бу Мен тобора ҳаққонийроқ сўзлайди; у қанча кўп ўрганган сари жисм ва заминни улуғлашга шунча кўпроқ сўзлар топади.

Менинг ўзлим мен мени янги ифтихорга ўргатди: уни мен одамларга ўргатаман: бошингизни самовий нарсаларнинг қум-тўзонига тикманг, уни баланд тутинг заминий бошингизни, у ер-тупроқнинг мағзи-маъноси дейман!

Янги иродага ўргатаман мен одамларни: инсон кўзларини юмганча ўтиб бораётган йўлдан юринглар ва уни мадҳ этинглар ва эндиликда мисоли беморлар ва ўлим ёқасида турганлар каби ундан четга чиқманглар асло дейман!

Тану тупроқни ёмон кўрганлар ва самою халоскор қон томчиларини кашф этганлар — улар беморлару ўлимни ёқалаб қолганлар эди; лекин ўшал ширин ва тунд оғуларни ҳам улар жисм ва тупроқдан олмишлар эди!

Улар ўз қашшоқликларидан қутулмоқчи бўлдилар, юлдузлар эса улар учун кўп йироқ эди. Ўшанда улар хўрсиниб ўкиндилар: «О, бўлсайди агар самовий йўллар ўзга борлиқ ва бахт сари ўтмас-мидик биз!» — ана ўшанда улар ўз чўпчакларию қонли аталаларини ўйлаб топдилар!

Ул ношукурлар хаёл қилдиларким, гўёким ўз жисмларидан ва ушбу тупроқдан воз кечдилар, лекин ким олдида қарздорлар бу талвасалардан ва воз кечиш фароғатидан? Ўз жисмларию ушбу тупроқ олдида эмасми.

Зардўшт беморларга шафқатли. Чиндан ҳам, уларнинг бу каби тасалли излашларию бундоқ кўрнамакликларидан озурда эмас. Майли, улар соғаювчию енгиб ўтувчилар бўла қолсинлар ва майлига ўзларига олий жисм ярата қолсинлар!

Соғайиб борувчидан Зардўшт хафа бўлмас, майли, соғаювчи суйиб ўз орзусига тикилсин ва қоқ ярим тунда ўз Худосининг қабрига ўгринча пусиб ўтсин; лекин мен учун унинг кўз ёшлари касаллик ва носоғ жисм бўлиб қолаверади.

Хулиёларга берилган ва худога мафтун бўлганлар ичида доим бемор халқи кўп бўлган; улар билишни истаганга қаҳр қиладилар ва яхшиликларнинг энг кичкинаси бўлмиш, аталмиш ҳақгўйликдан нафратланадилар.

Улар ҳар доим орқага қоронғу замонларга қарайдилар: у замонларда ҳақиқатан ҳам, орзу ва ишонч бошқа-бошқа нарсалар эди, онгнинг исёнкорлиги тангриёна эди, шубҳа эса гуноҳ саналарди.

Жуда яхши биламан мен бу тангриёналарни: уларга ишонишларини ва боз устига шубҳа гуноҳ саналишини хоҳлашади яна уларнинг ҳаммадан кўра кўпроқ нимага ишонишларини ҳам яхши биламан.

Ҳақиқатан, нариги дунёлар ва халоскор қон томчиларига эмас, улар жисмга ҳаммадан кўпроқ ишонадилар ва ўз-ўзларининг жисмларига худди баайни нарса ўзида деб қарайдилар.

Лекин нарса ўзида уларга ғоятда касалманд нарса каби — шунинг боис улар ўз пўстларини жон-жон деб ташлаб чиқишни хоҳлайдилар. Шу боис улар ўлим тарғиботчиларига жон-жон деб қулоқ тутишади ва ўзлари ҳам нариги дунёларни тарғиб қилишади.

Яхшиси, биродарларим, соғлом жисм сасини тинглангиз: у ростгўйроқ ва мусафороқ овоздир.

Баркамол ва тўртбурчак жисм, соғлом жисм ҳақ ва соф сўзлайди; у тупроқнинг маъноси ҳақида ҳикоя қилади...

Бу Зардўшт таваллоси.

ЖИСМДАН ЖИРКАНУВЧИЛАР ЗИКРИДА

Вужуддан нафратланувчиларга мен ўз сўзимни айтай. Улар мени қайта-қайта ўқиб, қайта-қайта ёдлаб олмасинлар, улар фақат ўзларига мансуб вужуд билан хайру маъзур қилсунлар ва шу тариқа тилсиз гунгга айлансунлар.

«Мен тан ва жонман», — деб айтмиш болакай. Нега энди худди болалар каби, деб айтмаслик керак?

Лекин уйғоқ, билгич айтади: мен — танман, фақат тан, бошқа ҳеч нарса; жон эса тандаги нимадир ҳақида айтилган сўз, холос.

Тан — бу жуда катта ақл, бир онгдан кўпайган кўплик, уруш ва тинчлик, пода ва қўйчибон.

Танангнинг кичкина қуроли бу сенинг онгинг, укажон; сен бу кичкина аслаҳани «руҳ» деб атайсан, у эса сенинг каттакон онгингнинг ўйинчоғи.

Мен деб айтасан ва ғурурга тўласан бу сўздан. Ундан каттароқдир. Сен балки бунга ишонмассан — сенинг каттакон онги бор танинг; у Мен деб айтмас, лекин Мен қилади.

Ҳис нимани ҳис қилар ва ақл нимани билар — ўзида ҳеч қачон ўз мақсади бўлмас. Лекин ҳис ва ақл сени ишонтирмоқчи бўлиб уринарларки, улар ҳамма нарсаларнинг мақсади деб: улар шунчалар худписанддирлар.

Ҳис ва ақл аслаҳа ва ўйинчоқдирлар: улар ортида яна ўзи ётади. Ўзи кўзлари билан ҳисни излайди, шу билан бирга ўзи руҳнинг қулоғи ила эшитади.

Ўзи мудом тинглайди ва қидиради. Ўзи қиёслайди, босиб олади, вайрон қилади, ўзи ҳукмрон, у ҳатто Меннинг ҳукмрони.

Биродарим, сенинг фикратинг ва ҳиссиётларинг узра янада қудратлироқ ҳукмдор, номаълум бир ҳаким қад ростлаб туради — унинг исми ўзидир. У сенинг танангда яшайди; у айнан сенинг вужудингдир.

Сенинг вужудингдаги онг сенинг олий ҳикматингдан кўра каттароқдир. Ва яна ким билсин, сенинг вужудинга сенинг олий ҳикматинг нимага ҳам керак?

Сенга тегишли ўзи сенга мансуб Мен устидан ва унинг мағрур (ҳакалак отишларидан) сакрашларидан кулади. «Нима менга бу сакрашлар ва фикр парвозлари — деб айтади ўзига ўзи. — Менинг мақсадим сари айланма йўл. Мен Мен учун қайиш бўлиб хизмат қилади (чақимчиси) ва унинг тушунчаларининг муқаллидидир».

Ўзи яна Менга айтади: «Бунда шодликни ҳис қил!» Мана, у хурсанд бўлур ва яна кўпроқ хурсанд бўлишни ўйлайди, — у худди мана шунинг учун ҳам ўйлаши керак.

Вужуддан нафратланувчиларга айтаман мен сўзимни. Улар нафратланган нарсаларини кўрғамасдан қўймаслар. Нима яратди кўрғамоқ ва нафрат ва қадрият ва иродани?

Яраттирувчи ўзи ўзи учун кўрғаш ва нафратни тузди, у ўзига шодлик ва ғамни яратди. Яраттирувчи вужуд ўзи учун руҳ яратди мисоли иродасининг дастидарози каби.

Ҳаттоки ўз телбалигингиз ва гафратингизда ҳам, эй сиз тандан нафрат қилгувчилар, сиз ўз ўзи учун хизмат этурсиз. Мен сизга айтурман: Сизнинг ўзингиз ўлишни истайди ва ҳаётдан юз ўтиради.

У ўзи баридан кўпроқ истаган нарсани қилишдан ожиз, — ўзини бундан буён яратишдан ожиз. У буни баридан ортиқ истар, унинг бутун ҳирсу эҳтироси худди мана шунда.

Лекин энди унга ҳаддан зиёд кеч бўлди — шунинг учун сизга мансуб ўзи ўзига ҳалокат истайди, эй, тандан нафрат қилгувчилар.

Сизга мансуб ўзи ўлим истайди. Шунинг учун ҳам сизлар тандан нафрат қилгувчи бўлдингиз! Зотан, сиз бундан буён ўзингизни қайта яратолмассиз.

Шу боис ҳаёт ва еру тупроқдан сиз дарғазабсиз. Нафратингизнинг ғилай нигоҳида онгсиз ҳасад ғилдилаб туради.

Сизнинг йўлингиздан юрмасман — эй, тандан нафрат қилувчилар! Мен учун сиз кўприк эмасдирсиз аъло одам сари олиб боратурғон!

Зардўшт шундай зикру тавалло қилди.

ШОДЛИК ВА ЭҲТИРОСЛАР ЗИКРИДА

Биродарим, агар сенда яхшилик бўлса ва у сенинг яхшилигинг бўлса, унда сен бу яхшиликка бошқалар билан биргаликда эгалик қилолмайсан.

Албатта, сен унинг отини айтиб чақиришни истайсан, уни эр-калагинг келади: сен унинг қулоғидан тортиб у билан ўйнашмоқни хоҳлайсан.

Ўзинг бир қара! Энди сен халқ билан бирга унинг номига эгалик қиласан, сенинг ўзинг ҳам ўз яхшилигинг билан биргаликда халқ бўлдинг, подага айландинг!

Сен яхшиси шундай десанг маъқул эди: «Қалбимнинг азоби ва лаззати, шунингдек, қурсоғимнинг очлигини ифодалашга сўз йўқ ва бунинг номи ҳам йўқ».

Майлига, сенинг яхшилигинг шунчалар юксак бўлсин, унинг номига ишонайлик ва мабодо сен унинг зикрини қилмоқчи бўлсанг, унда гувраниб, бидирлаб сўзлашдан тортинма.

Ғапир бидирлаб: «Бу менинг яхшилигим, уни қандай яхши кўрсам, қандай менга бошдан охир ёқса, уни фақат шундай истайман.

Мен уни илоҳий қонун бўлсин деб, истамайман, мен уни инсоният низоми ва инсоният эҳтиёжи бўлсин деб, истамайман:

майлига, у менга кўкка йўл кўрсатмасин, майлига, у менга жаннатга йўл кўрсатмасин.

Мен фақат ердаги яхшилиқни севаман: унинг донишмандлиги озроқ ва барча одамларнинг ақлу онгидан кўра кичикроқ.

Лекин бу қуш менда ўзига ин қўйди, шунинг учун уни севаман ва кўксимга босаман — энди у менда олтин моякларин босиб ўлтирар».

Сен шундай бижирашнинг ва ўз яхшилигинини мақташинг керак.

Бир маҳаллар сенинг эҳтиросларинг бор эди ва сен уларни солим деб атардинг. Энди сенинг ёлғиз яхшилиқларинг бор: улар сенинг эҳтиросларингдан ўсиб чиқдилар.

Сен бу эҳтиросларга ўзингнинг олий аъмолларинини қўйдинг: Мана энди улар сенинг яхшилиқларинг ва сенинг шодлиқларинг бўлиб қолди.

Мабодо сен гув этиб ёнадиган тажанглардан ва ёхуд лаънатпарастлар уруғидан, ёхуд жаҳолатпараст ва ёхуд қасоскорлардан бўлганинда эди:

Барибир охир-оқибат сенинг эҳтиросларинг яхшилиқларга ва барча жину алвастиларинг — фаришталарга айланарди.

Бир маҳаллар сенинг қазноқларингдан ёввойи итлар бўларди, лекин охир-оқибат улар қушлар ва хушлаҳжа куйчиларга айландилар.

Сен ўз заҳарларингдан ўзингга малҳам тайёрладинг; сен ўз сигиринг — қайғу-ҳасратларининг соғдинг — энди сен унинг эмчакларидан ширин сутлар ичасан.

Энди сендан ҳеч қандай зулм ўсиб чиқмас, фақат сенинг яхшилиқларинг ўртасидаги курашдан бошқа бир зулм ўсиб чиқур.

Биродарим, мабодо сен бахтиёр бўлсанг, бу сенда битта яхшилиқ борлигини англатади, бундан ортиқ эмас: унда сен кўприқдан оппа-осон ўтиб кетасан.

Кўп яхшилиқларга эгалик шарафли, лекин бу оғир қисмат ва қумлар саҳрога қочиб, ўзларини ўлдирдилар, зеро, улар яхшилиқларнинг жанги ва жанг майдони бўлмоқликда ҳолдан тойиб қолдилар.

Биродарим, уруш ва жанглар ёмонми? Лекин бу ёмонлик зарурат, сенинг яхшилиқларинг аро ҳасад ҳам, ишончсизлик ҳам, тухмат-бўхтон ҳам зарурат.

Ўзинг қара: Сенинг ҳар бир яхшиликларинг олий бўлишни истайди: у сенинг бутун руҳингни истайди, у менинг жарчим бўлсин дейди, у ғазаб, нафрат ва муҳаббатда сенинг бутун кучинг бўлишни хоҳлайди.

Ҳар бир яхшилик бошқасига нисбатан ўта рашкчи, рашкчилик эса ғоят ёмон нарса. Ҳатто яхшиликлар ҳам рашк боис ҳалокатга учрашлари мумкин.

Кимниким рашк ўти ёндирибди, у охир-оқибат худди чаён каби заҳарли нишини ўз-ўзига санчур.

Оҳ, биродарим, сен наҳот ҳеч қачон кўрмаган бўлсанг яхшиликнинг ўзига ўзи қандай тухмат қилгани ва қандай ўзига ўзи ниш ургангани?

Инсон рўй бергувчи бир шай, шунинг учун сен ўз яхшиликларингни сев — зотан, сен улардан ҳалок бўлурсен.

Зардўшт шундай зикр қилди.

БЎЗАРГАН ЖИНОЯТКОР ЗИКРИДА

Ҳей, сиз, қозилар ва қурбонлик келтирувчилар, ҳайвон ўз бўйини тутмагунча сиз ўлдиришни истамайсизми? Кўринг, бўзарган жинояткор бошини қуйи солди, унинг кўзларида улуғ нафрат сўйлаб туради.

Менга мансуб Мен рўй бергувчи алланима шайдир: «Менга мансуб Мен инсонга чексиз нафрат билдиришга хизмат қилади» — унинг кўзлари шундай деб туради.

Унинг ўзини-ўзи қоралагани унинг энг олий дақиқаси эди; кимда ким кўтарилган бўлса, унинг яна ўз тубсиз жарларига қулаб кетишига йўл қўйманг!

Ўз ич-этини еб азоб чекаётган одамга тез ўлимдан ўзга халос йўқ.

Қозилар, сизнинг қотиллигингиз қасос-хусумат эмас, раҳм-шафқат бўлсайди. Қатл қиларкан, буюринг, сиз ҳам ўз ҳаётингизни ўзингиз оқлангиз!

Ўзингиз ўлдираётган мақтул билан ярашиб олишингизнинг ўзигина етмайди. Сизнинг ғам-ҳасратингиз аъло одамга муҳаббат бўлсин: шундагина сиз ўзингизнинг ҳамон ҳаёт деб аталувчи ҳаётингизни оқлайсиз!

«Золим» деб эмас, «душман» деб айтинг, «муттаҳам» деб эмас, «касал» деб айтинг, «гуноҳкор» деб эмас, «телба» деб айтинг.

Ҳей, сен, корафта қози, агар сен хаёлингда бўлса ҳам ба-
жарган ишларни овозингни баланд чиқариб айтганингда эди, ҳар
бир дуч келган бақириб юборарди: «Йўқотинг бу мурдорни, даф
қилинг бу заҳарли илонни!»

Лекин фикр бошқа, иш бошқа, ишнинг кўзини билиш бошқа.
Улар орасида сабабият дигирчаги айланмайди.

Ишнинг тимсоли бу бўзарган одамни бўзартирди. У ўз ишини
адо этган чоғда юксакка кўтарилмиш эди, лекин иш рўй берганда,
унинг тимсолини кўтаролмади.

У ҳамиша ўзига БИТТА адо этиладиган ишнинг адо этувчиси
деб қарарди. Мен бунини телбалик деб атайман: истисно унинг учун
моҳиятга айланди.

Чизиқ товуқни ром қилиб қўяр; у ўзини бағишлаган шайто-
нийлик унинг шўрлик ақлини эласлаб қўяди — бунини мен ишдан
КЕЙИНГИ телбалик деб атайман.

Тинглангиз, ҳей қозилар! Яна бошқа бир телбалик ҳам бор —
бу — иш ОЛДИДАГИ телбалиқдир. Оҳ, сиз бу жон ичига ун-
чалар ҳам чуқур судралиб кирмабсиз!

Корафта қози шундай сўйлар: «Ахир нима учун ўлдирди бу
жинояткор? У талончиликни истади».

Лекин мен сизга айтай: унинг кўнгли талон-тарожни эмас, қон
тўкишни хоҳлади — у ханжар бахтига муштоқ эди!

Аммо унинг шўрлик ақли бу телбаликни тушунмади-да, уни
ишонтирди. «Қондан нима фойда! — дерди у. — Сен ҳеч бўлмаган-
да бу орада талончилик қилишни хоҳламайсанми? Ўч олмайсанми?»

Шундан сўнг у шўрлик ақлининг сўзига қулоқ солди: унинг
сўзи қалбига қўрғошиндай ботди ва мана ҳам ўлдирди ва ҳам
талади. У ўзининг телбалигидан уялиб ўтирмади.

Энди яна гуноҳининг қўрғошини унинг елкасидан босади ва
яна унинг шўрлик ақли шундай суюлиб, шундай беҳол бўлиб,
шундай оғирлашиб қолди.

Агарда у бошини бир силкита олганда эди, унинг оғирлиги
пастга думалаб кетган бўлур эди; лекин ким ушбу бошни силкита
олади?

Ушбу одам нима дегани ўзи? Руҳ орқали дунёга ўтиб борувчи бир талай касалликлар: улар бу ерда ўзларига ўлжа қидирадилар.

Нима дегани ўзи ушбу одам? Ваҳший илонлар ўрами, улар бир-бирларига ўралиб ҳеч тинч туролмайдилар, — мана, улар ўрмалашиб бориб, дунёдан ўз ўлжаларини излашади.

Бу шўринг қурғур вужудга бир қаранг! Бечора бошига қандай азоблар тушгани ва нималарни истаганлигини бу шўринг қурғур бечора кўнгил ўзига ўзи тушунтирмоқчи бўларди — буни у қотилликнинг шодиёнаси ва ханжар бахтига бўлган чанқоқлик деб тушунтиради.

Кимки энди касал бўлса, унга ёмонлик ҳужумга ўтади, энди бу ёмонлик деб ҳисобланади: у ўзига азоб бераётган нарса билан азоб беришни истайди. Аммо бошқа замонлар эди ва бошқа эди ёмонлик ва яхшилик.

Бир маҳаллар шубҳа ва ўзингга қаратилган ирода ёмонлик эди. Унда бемор муртад ҳамда фолбинга айланарди: у бамисоли муртад ва фолбин каби азоб чекар ва бошқаларни азобга қўйишни истарди.

БЎЗАРГАН ЖИНОЯТКОР ЗИКРИ

Лекин бу сизнинг қулоғингизга сизга сизнинг яхшиликларингизга зарар келтиради, дейсиз менга. Аммо сизнинг яхшиларингиз билан менинг нима ишим бор?

Сизнинг яхшиларингиздаги кўп нарсалар менда нафрат кўзгаётиди, лекин рости улардаги ёмонлик эмас. Ростини, мен уларнинг телба бўлиб қолишларини истардим, улар бундан ҳалок бўлув эдилар, худди анов бўзарган жинояткор каби!

Ростини, уларнинг телбалиги ҳақ деб, ёки садоқат ва ёки адолат деб аталишини истардим. Ҳолбуки, ўз-ўзидан аянчли тарзда мамнун бўлиб узоқ умр кечирмоқлик учун уларнинг ўз яхшиликлари бор.

Мен олов оқим узра қурилган кўприк панжарасиман. Кимда ким менинг этагимдан тутмоқчи бўлса, этагимдан тутсин. Лекин сизга қўлтиқтаёқ бўлмайман.

Зардушт шундай зикр қилди.

МУТОЛАА ВА ХАТ ЗИКРИДА

Барча ёзилганлар ичида мен фақат қон билан ёзилганини яхши кўраман. Қонинг билан ёз — ва сен қон руҳ эканлигини билурсен.

Ўзганинг қонини билиш осон эмас: мен мутолаа қилаётган та-касалтанглари ёмон кўраман.

Кимда-ким ўқувчини билса, у ўқувчи учун ҳеч нарса қилмайди. Ўқувчиларнинг яна бир юз йиллиги ўтиб — руҳнинг ўзи сас-сиқ тарқатади.

Ҳар бир кимсанинг ўқишни ўрганишга ҳаққи борлиги узоқ замонларга битикларнигина эмас, шу билан бирга тафаккурни ҳам издан чиқаради.

Бир замонлар руҳ худо эди, кейин одам бўлди, эндиликда у ҳатто қора халққа айланмоқда.

Кимда-ким қони билан ёзса, ривоятлар келтирса, у ўзини ўқишларини эмас, ёдлаб олишларини истайди.

Тоғларда энг қисқа йўл чўққилардан чўққиларга ўтадиган йўл; лекин бунинг учун узун оёқлар керак. Ривоятлар чўққилар бўлсин: уларни тинглайдиганлар эса баланд бўйли ва йирик бўлсинлар.

Мусаффо ва сийрак ҳаво, яқинлашиб келаётган хавф ҳамда шодиёна ғазабга тўлган руҳ, — булар бари бир-бировига ғоятда уйғун.

Менинг гир атрофимда тоғ руҳлари* бўлишини истайман.

Чунки мен мард одамман. Мардлик шарпаларни қувади, у ўзига-ўзи коболдларни яратади — мардлик қаҳ-қаҳ отиб кулишни истайди.

Мен ортиқ сиз билан кўшилишиб ҳис қилолмайман: остимда кўринган бу бир парча булут, бу рўйинтан ва оғирлик — мен улар устидан куламан, — сизнинг чақмоққа тўлган булутингиз ана шундай.

Сиз юқорига интилганда, юқорига қарайсиз. Мен эса пастга қарайман, зотан, юқорига чиқиб бўлганман.

*Тоғ руҳлари. Нитше бу ерда немисча коболд тушунчасини келтиради. Коболд — тоғ руҳлари — улар тоғда юрганларга тўсиқ бўладилар (таржимон).

Қайси бирингиз бир пайтнинг ўзида ҳам кулиб, ҳам юқорида бўлолади?

Кимда-ким энг юксак тоғларга кўтарила олса, у саҳна ва ҳаётнинг ҳар қандай фожиаси устидан кула билади:

Беташвиш, қувноқ, кучли — бизни ҳикмат шундай кўргиси келади: у хотин ва фақат муборизларни севади...

Сиз менга айтасиз: ҳаётни кўтариш қийин. Лекин унда сизнинг эрталаб тургандаги ғайратингиз ва кеч кирган чоғдаги таслимингиздан на маъно қолур?

Ҳаётни кўтариш қийин, лекин ўзингизни бунчалар нозик қилиб кўрсатманг! Биз баримиз жуда қойил юккаш эшак ва эшакваччалармиз.

Бизнинг қалтираб турган пушти гул япроғидан не фарқимиз бор, унинг вужудида бир томчи шудринг титрайди.

Рост биз ҳаётни севамиз, лекин ҳаётга эмас, севгига одатланиб қолганимиз учун уни севамиз.

Севгида доим андаккина телбалик бор. Лекин телбаликда ҳам доим андаккина аҳиллик бор.

Мендек ҳаётга мойил кишига ҳам шундоқ туюладики, парвоналар ҳамда совун ҳубоблари ва одамлар орасида уларга ўхшайдиганлар бахт нима эканлигини ҳаммадан кўпроқ биладилар.

Шу ҳафиф, ўйинқароқ мўрт ва ўч махлуқчалар парпираб учанларини томоша қилиш — шулар Зардўштни қўшиқ ва кўз ёш қадар масту мустағрақ қилур.

Мен фақат ўйин тушишни биладиган Худогагина ишонган бўлармидим балки.

Мен ўз жинимни кўрганда, уни жиддий, вазмин, тийран ва тантанавор ҳолда кўрдим бу оғирлик руҳи эди, у боис барча нарсалар ерга томон қулайдилар.

Ғазаб билан эмас, кулги билан ўлдирадилар. Туринг, бизга оғирлик руҳини қуритишга кўмаклашинг!

Мен юришни ўргандим: шундан бери ўзимни чопишга шай тутаман. Мен учишни ўргандим: шундан бери ўрнимдан қўзғалиш учун бировнинг туртишини кутиб ўтирмайман.

Энди мен енгилман, энди мен учаман, энди мен ўз остимни ўзимда кўраман, энди худо менинг вужудимда рақс тушади.

Зардўшт шундай зикр қилди.

ТОҒДАГИ ДАРАХТ

Зардўшт бир йигитча ундан ўзини олиб қочаётганини сезиб қолди.

Бир уни оқшом чоғи у «Ола сигир» деб аталган шаҳар атрофини қуршаган тоғлар узра бир ўзи борарди. Шунда у йигитчани дарахт ёнида ерда ўтирган, пастдаги водийга ҳорғин назар ташлаган ҳолда ўтирганини кўрди. Зардўшт йигитча суяниб, ўтирган дарахтга қўлини қўйди ва шундай деди:

«Мабодо мен бу дарахтни қўлларим билан тутиб силкитмоқчи бўлсам, бу қўлимдан келмасди.

Лекин бизнинг кўзимизга кўринмас шамол уни истаган томонга қараб эгади ва юқилайди. Шундай кўзга кўринмас қўллар қаддимизни букиб, не кўйларга солади».

Шунда йигитча ўрnidан турди ва ҳижолат чекиб, деди: мен Зардўштни эшитяпман, ҳозир уни ўйлаб ўтирган эдим. Зардўшт шундай жавоб берди:

«Сен нимадан чўцияпсан? Дарахтнинг бошига қандай иш тушса, одамнинг бошида ҳам шундай иш бор.

Дарахт қанчалар кўп баландга, ёруғликка интилса, унинг илдизлари ер қаҳрига, қоронғулик ва теранлик сари — ёмонлик сари шунча чуқур кетади».

«Ҳа, бу ҳам бир бало! — хитоб қилди яна йигитча.

Сен ҳақиқатни айтдинг, Зардўшт. Мен ўзим юқорига қараб бўй чўзим сари ўзимга-ўзим ишонмай қўйяпман ва бошқалар ҳам, ҳеч ким менга ишонмайди, — нега ахир шундай бўлди.

Мен жуда тез ўзгаряпман: менинг бугуним, менинг кечаги кунимни инкор этяпти. Юқорига кўтарилаётганда мен зиналардан сакраб-сакраб ўтаман, — бунинг учун мени биронта ҳам зина кечирмайди.

Юқорида турганимда мен доим ўзимни ёлғиз кўраман. Ҳеч кимса мен билан гаплашмайди, ёлғизликнинг қаҳратони мени қақшатиб қалтироққа солади. Юқорида туриб мен нимани истайман?

Нафратим ва дардим бир бўлиб бошимдан ошади; қанча кўп юқорига кўтарилсам, шунча кўп юқорига кўтарилаётган одамдан нафратланаман. У ахир юқорида нима қилади?

Қанчалар уяламан ўзимнинг бу юқорига кўтарилишим ва қоқилишларимдан! Хансираб-хансираб нафас олишимдан қанчалар заҳарханда қиламан! Учаётганни кўргани кўзим йўқ! Қанчалар чарчадим мен юқорида!»

Йигитча шундай деб сўнг жим қолди. Зардўшт эса олдиларидан турган дарахтга бир боқди-да, шундай деди:

«Бу дарахт тоғда ёлғиз ўсган, у одамлардан ва ҳайвонлардан баландда туриб кўкарган.

Агарда у сўйлашмоқликни истаганда эди, уни тушунадиган биронта ҳам одам топилмаган бўлур эди: у ўсиб шунчалар баландлаб кетган.

Энди унинг кутгани-кутган — нимани кутар у? Булутларга жуда яқин турар у: балки у илк момогулдиракни кутмоқдами?»

Зардўштнинг бу сўзларини эшитгач, йигитча қаттиқ ҳаяжонланиб, хитоб қилди: «Шундай, Зардўшт, сен ҳақ сўзни айтдинг. Юксакларга талпиниб мен ўлим истадим, сен эса мен кутган ўша чақмоқсан! Қара, сен пайдо бўлгандан бери мен қандоқ аҳволга тушдим? Сенга ҳасад қилдим ва вайрон бўлдим!» — йигитча шундай деб, аччиқ-аччиқ йиғлади. Зардўшт эса уни бағрига босиб ўзи билан олиб кетди.

Улар бирга бироз юриб борганларидан сўнг, Зардўшт шундай сўз бошлади:

— Менинг юрагим ёрилди. Айтган сўзларингдан кўра кўпроқ сенинг нигоҳинг бошинг узра қандай хатар турганидан дарак бермоқда.

Сен ҳали озод эмассан. Сен ҳали озодликни изляяпсан. Бу излашлардан сен уйғоқсан, уйқунг қочди.

Эркин юксакларга талпинасан. Сенинг қалбинг юлдузларни истайди. Лекин сенинг ёмон одатларинг ҳам эркинликка интилади.

Сенинг ваҳший итларинг эркинликни хоҳлайди; руҳинг барча қоронғу зиндонларни очиб ташлашга уринаркан; итларинг ўз оморларида қувониб акиллашади.

Менимча, сен зиндонда қамалиб ётибсан, эркинликни орзу қиляпсан; оҳ, бундай банди зиндонларнинг кўнгли донишманд бўлиб қолади, шу билан бирга айёр ва бузуқ.

Эркинликка чиққан руҳ ҳали тозармоғи лозим. Унга зах зиндон кўп асоратини ўтказган: тозармоғи даркор ҳали унинг нигоҳи.

Ҳа, мен биламан бошингдаги хатарни. Бироқ севгим ва умидим ҳаққи сендан ўтинаман: севгинг ва умидингдан ҳеч қачон жудо бўлма!

Сен ҳали ўзингни олижаноб санайсан, сени севмайдиганлар ва орқангдан ўқрайиб қарайдиганлар ҳам ўзларини олижаноб деб ҳисоблайдилар. Билиб қўй: олижаноб ҳамманинг йўлини тўсиб туради.

Олижаноб ҳатто яхшиларнинг ҳам йўлини тўсиб туради; ҳатто уни яхши деб айтсалар-да, бу билан уни йўлдан улоқтириб ташламоқчи бўладилар.

Олижаноб янгилик яратмоқчи, янги ээгулик барпо қилмоқчи бўлади. Яхши эса эскини истайди, эскиликни сақлаб қолишни истайди.

Олижанобнинг яхши бўлиб қолиши хавfli эмас, унинг сурбет, масхарабоз ва бузғунчи бўлиб қолиши хавfli.

Оҳ, мен билар эдим ўз олий умидини йўқотган олижанобларни. Эндиликда улар барча олий умидларга тухмат ёғдирадилар.

Энди ул сурбетлар ўткинчи лаззатлар ичра истиқомат қилурлар, мақсад-аъмоллар ҳам энди бир кундан нарига ўтмас.

«Руҳнинг ўзи ҳам — лаззат». Улар шундай дерлар. Шунда ул руҳининг қанотлари синди: энди у ҳар ерларда судралур ва нима-ники ютса, уни ҳаром қилур.

Улар бир маҳаллар қаҳрамонликни орзулардилар — эндиликда улар — лаззатпараст бўлганлар. Қайғу ва кўрқув уларнинг қаҳрамони.

Лекин севгим ва умидим ҳаққи ўтинаман: ўз қалбингдан қаҳрамонни қувиб чиқарма. Ўз олий умидингни муқаддас тут!

Зардўшт шундай зикр қилди.

ЎЛИМ ВОИЗЛАРИ ЗИКРИ

Ўлим воизлари бор; ер юзи ҳаётга нафратни ваъз қилувчилар билан тўлиб-тошган.

Ҳаёт ортиқчаларга тўла, одамларнинг ҳаддан ташқари кўплиги боис ҳаёт бузилган. О, «Мангу ҳаёт» ваъдаси билан уларни бу ҳаётдан тортиб олиб чиқишнинг иложи бўлсайди!

«Сариқдар» ва «Қоралар» — ўлим воизларини шундай аташади. Лекин мен сизга уларни бошқа рангларда ҳам кўрсатмоқ бўламан.

Мана улар, худди ваҳший ҳайвон монанд тасқаралар, уларнинг ҳирсу ҳаво ёхуд ўз-ўзини ўлдиришдан ўзга йўллари йўқ. Лекин уларнинг ҳирсу ҳаволари ҳам — худбинликнинг баайни ўзи.

Бу тасқаралар ҳали одам бўлиб улгурган эмаслар; майли, уларга ҳаётга нафрат деб тарғиб қилсалар қилаверсинлар ва ўзлари жўнаб кетаверсинлар!

Уларнинг юраклари — сил: туғилар туғилмас улар жон таслим қила бошларлар ва улар ҳорғинлик ҳамда муртадликка мукка кетурлар.

Улар жон-жон деб ўлик бўлишни хоҳлардилар ва биз уларнинг бу хоҳишларини маъқуллашимиз керак! Бу ўликлар тирилмасликлари учун ўзимизни эҳтиёт тутамиз ва бу тирик тобутларга зарар етказмаслик ҳаракатини қиламиз!

Уларга ким дуч келмасин, касалми, қари-қартангми, мурдами, дарҳол унга шундай дейдилар: «Ҳаёт рад этилади!»

Лекин фақат уларнинг ўзлари рад этилганлар ва борлиқда фақат БИТТАГИНА қиёфани кўрадиган кўзлари рад этилгандир.

Тийран ҳасратга чўмган ўлим келтирадиган арзимаган тасодифларга ғоятда ташна бу кимсалар — тишларини тишларига маҳкам босиб шундай кутадилар.

Ё бўлмасам: улар ширинликларга ёпишадилар ва яна ўзларининг бу болаликларидан кулиб ҳам қўядилар; улар ҳаёт бўйнида худди сомон парчасидек осилиб турадилар ва сомон парчасида ҳамон илиниб турганликларидан куладилар.

Уларнинг ҳикмати шундай: «Яшаш учун қолувчи тентак ва биз ҳам шу қадар тентакмиз. Ҳаётда энг аҳмоқ нарсанинг ўзи ҳам шу!»

«Ҳаёт фақат азобдан иборат» — бошқалар шундай дейдилар, бу гаплари рост: хўп шундай бўлса, отингизни қамчиланг-да, сиз яшамоқни бас қилинг! Фақат азобдан иборат бўлган ҳаёт барҳам топсин, ҳаракатингизни қилинг!

Сизнинг эзгулигингизнинг қоидаси шундай бўлсин: «Сен ўз-ўзингни ўлдиришинг керак! Сен ўзингни ўзингдан ўғирлашинг керак!»

«Лаззатпарастлик гуноҳ — ўлимни тарғиб қилувчиларнинг гапи шу, — қўйинг, биз бир чеккадан ўтиб кетайлик ва бола кўрмайлик!»

«Туғиш қийин, — дейишади бошқалари, — яна туғишнинг нима ҳожати бор? Фақат бахти қароларгина туғиладилар!» Улар ҳам ўлим жарчиларидир.

«Бизга раҳм қилишсин, — дейдилар яна учинчи бировлар. — Менинг бор нарсамни олинглар! Менинг ўзимни олинглар! Ҳаётга боғлиқ жойим оз менинг!»

Агарда улар ҳаддан зиёд дардкаш бўлганларида, улар ўз яқинларини яшаш иштиёқидан қайтарган бўлур эдилар. Золим бўлиш — уларнинг чин яхшилиги шу бўлур эди.

Бироқ улар ҳаётдан халос бўлишни истайдилар; ўзларининг кишанлари ва ҳадя-хайриялари билан бошқаларни янада маҳкамроқ боғлаб қўяётганликлари билан уларнинг нима иш-ҳушлари бор, ахир!

Ҳатто сиз, эй, ҳаётни оғир меҳнат ва ташвиш деб биладиганлар, — ахир сизни ҳаёт унчалар чарчатмадимиз? Ахир сиз ўлим тарғиботи учун етилмадингизми? Машаққатли меҳнат ва барча шиддатли, номаълум, янги нарсаларни қадрайдиган сиз ҳаммангиз, — ўзингизни сиз ёмон сезяпсиз; сизнинг амалингиз қочиш ва ўз-ўзини унутиш истагидан иборат, холос.

Агарда сиз ҳаётга кўпроқ ишонганингизда эди, унда сиз лаҳзаларга ўзингизни камроқ бағишлаган бўлардингиз. Лекин кутмоқ учун сизда мазмун етарли эмас — ва ҳатто танбалликка ҳам етарли эмас!

Ҳар томондан ўлимни тарғиб қилувчиларнинг саслари эшитилмоқда; ер ҳам ўлимни тарғиб қилиши керак бўлганлар билан тўлди.

Ё «Абадий ҳаёт» — менга барибир, — мабодо улар у ерга жўнашни пайсалга солмасалар, бас!

Зардўшт шундай зикр қилди.

УРУШ ВА АСКАРЛАР ЗИКРИ

Бизнинг энг соз душманларимиз ва шунингдек, дил-дилизмиздан яхши кўрган кимсаларимиздан шафқат кутмаймиз. Сизга бор ҳақ гапни айтишга изн беринг!

Бирга уруш қилган биродарлар! Мен сизни чин дилимдан севаман; ҳозирда ва аввалда мен сиз бирла баробар эдим. Шунинг

гдек, мен сизнинг энг яхши душманларингизман. Сизга чин ҳақиқатни айтишга рухсат беринг!

Мен юрагингиздаги нафрат ва ҳасадни биламан. Сиз нафрат ва ҳасадни билмаслик даражасида улуғ эмассиз. Шундай экан, ўзингиздан ўзингиз уялмаслик даражасида улуғвор бўлингиз!

Мабодо сиз билимнинг жонбозлари бўлолмасангиз, лоақал унинг жангчилари бўлингиз. Улар мана шу жонбозликнинг йўлдошлари ҳам илк хабарчисидирлар.

Мен кўп аскарларни кўряпман; қанчалар истар эдим мен кўплаб жангчиларни кўрмоқни! «Сарбозий» дейилади уларнинг уст-боши; фақат унинг остида яширганлари, ишқилиб сарбозий бўлмагай!

Нигоҳи ҳамма вақт ганимни қидирган — ўз ганимини қидирганлар каби бўлгайсиз. Сизнинг айримларингизда дастлаб қарагандаёқ нафрат ёғилиб туради.

Сиз ўз ганимингизни қидиринг, ўз урушингизни урушинг, ўз фикратингиз учун уруш қилинг! Ва мабодо агар фикрингиз дош бермай қўйса, ҳар ҳолда бу тақдирда ҳам сизнинг инсофингиз бунинг устидан ўз ғалабасини нишонламоғи лозим!

Тинчликни янги урушларнинг воситаси каби севинг. Бунинг устига қисқа тинчлик — узоқ тинчликдан кўра ортиқроқдир.

Мен сизни ишга эмас, курашга чақираман. Меҳнатингиз сизнинг курашингиз ва тинчлик сизнинг зафарингиз бўлгай!

Кўлингизда камон ва ўқ ўлган чоғдагина тинчгина, жим ўтириш мумкин; акс ҳолда кўп сўйлаб, можаро қиладилар. Сизнинг тинчлигингиз ғалабангиз бўлсин!

Сиз мақсад яхши бўлса, уруш ўзини оқлайди, деб ўйлайсизми? Мен айтаманки, урушнинг фойдаси ҳар қандай мақсадни оқлайди.

Уруш ҳамда мардлик ўз яқинингга меҳру мурувватдан кўра кўпроқ улуғ ишларни амалга оширди. Бахти қароларни шу пайтгача сизнинг раҳм-шафқатингиз эмас, балки жасоратингиз қутқариб келди.

Яхшининг ўзи нима? — деб сўрайсиз. Жасур бўлиш яхшидир. «Меҳр-мурувватли бўлишдан яхшироқ ва таъсирлироқ нарса йўқ» — сиз бундай гапларни ёш қизчаларга қўйиб беринг.

Сизни бағритош, дейишади — лекин сизнинг қалбингиз самийдир ва мен сиздаги самимиятнинг ҳаё билан омухта бўлганини

севаман. Сиз ҳиссиётларингизнинг жуш уришидан тортинасиз, бошқалар эса уларнинг бўшлигидан уяладилар.

Сиз хунукмисиз? Нима қипти, ахир, биродарларим? Ўзингизни кўтаринки нарсалар билан чулғанг, у хунукликнинг пардапўшидир!

Сизнинг кўнглингиз катта бўлса, у такаббур бўлиб қолади; шунингдек, сизнинг кўтаринкилигингизда кин-адоват мавжуд. Мен сизни биламан.

Такаббур ожиз кимса билан дуч келса қаҳру ғазабга минади. Лекин улар бир-бирларини тушунмайдилар. Мен сизни биламан.

Душманингиз шундай бўлсинки, сиз уни ёмон кўринг, лекин нафратланманг. Сиз душманимиз билан фаҳрланганингиз маъқул: шунда душманингизнинг ютуқлари сизнинг ҳам ютуқларингизга айланади.

Исён — қулнинг жасорати. Сизнинг жасоратингиз тобелигингиз бўлмай! Сизнинг амрингизнинг ўзи тобелик бўлсин!

Яхши жангчининг қулоғига «Сен қилишинг керак», деган сўз «Мен шуни хоҳлайман», дегандан кўра ёқимлироқ эшитилади. Сиз нимани хуш кўрсангиз, уни аввало ўзингизга раво кўрмоғимиз керак.

Сизнинг ҳаётга муҳаббатингиз, сизнинг энг олий умидингизга муҳаббат бўлмай — ҳаёт ҳақидаги энг олий фикрингиз мана шу олий умидингиз бўлмай!

Лекин сизнинг олий фикрингиз мен томонимдан амр этилган бўлур — у шундай жаранглайди: инсон ўзиши керак бўлган ал-ланимадир.

Тобеликда ва уруш иштиёқида ўтқаринг ўз умрингизни! Узоқ умрдан нима фойда! Қай жангчи ўзига раҳм-шафқат қилишларини истайди!

Мен сизни аямасман, сизни бутун қалбим билан севаман, эй, урушда топган биродарларим!

Зардўшт шундай зикр қилди.

ЯНГИ САНАМ ЗИКРИ

Аллақайларда ҳали халқлар ва подалар бор, лекин бизда эмас, эй, биродарларим: бизда давлатимиз бор.

Давлатми? У нима ўзи? Шундай қилиб, менга қулоқ солинг: энди мен сизга халқларнинг ўлими ҳақида ўз сўзимни айтаман.

Совуқ махлуқлар ичидан ҳаммадан ҳам соғроғига давлат деб айтилади. У совуқ ёлғонлар тўқийди. Унинг комидан «Мен давлатман, яъни халқман», деган ёлғон ўрмалаб юради.

Бу — ёлғон! Халқларни бунёд қилганлар, уларга имон ва муҳаббат ато этганлар бунёдкор эдилар: улар ҳаётга шундай хизмат қилдилар.

Вайронкорлар — кўпларнинг йўлига тузоқ қўювчилар, бу тузоқларини улар давлат деб атайдилар: улар кўпларнинг бўйнига қилич осдилар ва уларга юзлаб хоҳиш-истакларни тиқиштирдилар.

Қайда ҳали халқ бор бўлса, у давлат нималигини англамайди ва уни ёмон кўради, худди ёмон кўз каби ва худди одатлар ҳамда ҳақ-ҳуқуқларнинг бузилиши каби.

Мен сизга ушбу башоратни бераман: ҳар бир халқ ёмонлик ва яхшилик ҳақида ўз тилида сўзлайди — унинг бу тилини қўшниси тушунмайди. У одатлар ва ҳақ-ҳуқуқларда ўзи ўз тилига эга бўлди.

Бироқ давлат яхшилик ва ёмонлик ҳақида барча тилларда ёлғон гапирди; нима сўйламасин — ёлғон сўйлайди ва неки бор нарсаларининг барини ўғирлаб олган.

Унинг бари нарсалари ясама; унинг тишлари ўткир, ўғирлаб олган тишлари билан у тишлайди. Унинг ичидаги ашқол-дашқоллари ҳам ҳатто бари ясама.

Тилларнинг чатишиб, чалкашиб кетиши яхшилик ва ёмонликда: ушбу башоратни мен сизга давлат башорати каби беряпман. Ҳақиқатан, бу башорат ўлим иродасини билдиради! Ҳақиқатан, у ўлим тарғиботчиларига кўзларини қисмоқда!

Одамлар ҳаддан ортиқ кўп туғилмоқда: ортиқча одамлар учун давлат ўйлаб топилган!

Бу кўп ичидаги кўплик қаранг, ўзига қандай жалб этмоқда! Кўринг, қандай уларни бўғяпти, чайнаяпти, кавш қайтаряпти!

«Ер юзида мендан кўра каттароқ ҳеч нарса йўқ: мен худонинг тартибга солувчи муҳридирман» — қўрқинчли махлуқ шундай деб ириллайди. Унинг олдида тиз чўкаётганлар ёлғиз узунқулоқлар ёки узоқни кўрмайдиган шабкўрларгина эмас!

Оҳ, эй, улуғлар, у ҳатто сизларга ҳам ўз нохуш ёлғонларини қулофингизга шивирлаб туради! Оҳ, у тўлғин юракларини жондидан дастурхондай очадиганларни дарров топиб олади!

У ҳатто сизларни дарҳол топиб олади, эй, кўҳна худо устидан голиб чиққанлар! Сиз курашда ҳолдан тойдингиз, шунинг учун энди сизнинг ҳорфинлигингиз янги санамга хизмат қилади!

Янги санам ўз атрофига қаҳрамонлар ва софдил одамларни жамлашни истар эди! У доғ тушмаган топ-тоза виждоннинг офтобида исинишни севади, — совуқ махлуқ-да!

Агар сиз унга таъзим-тавозе қилсангиз, янги санам сизга ҳамма нарсани беришга тайёр: у сизнинг яхшилигингизнинг нурлари ва ғурур чақнаган кўзингизнинг нигоҳларини шундай қилиб ўзига сотиб олади.

У ўзига сизни оғдириб олмоқчи, эй, сиз, кўплаб кўпайганлар! Мана илоҳий шарафларнинг анжомларини шарақлатиб ўйнатган жаҳаннамий бир силоҳ, ўлим тулпори ихтиро қилинди!

Ҳа, кўпчилик учун ўлим ўйлаб топилди, лекин у ўзини бами-соли ҳаёт каби мадҳу сано ўқийди: ҳақиқатан, барча ўлим тарғиботчиларига чин юракдан кўрсатилган хизмат.

Яхшилар ҳам, бадтаринлар ҳам бари биргаликда оғу ичадиган ерни мен давлат деб атайман. Яхшилар ҳам, бадтаринлари ҳам биргаликда ўзларини йўқотиб қўядиган ер давлатдир; ҳамма ўз ўзини аста-секинлик билан ўлимга маҳкум қиладиган ер давлатдир ва бунини «Ҳаёт» дейдилар.

Қаранг ўзингиз мана шу ортиқча одамларга! Улар ихтирочиларнинг асарларини ва донишмандларнинг хазиналарини ўғирлайдилар: ўз ўғирликларини улар маданият деб юригадилар — ва ҳамма-ҳаммаси улар қўл остида касаллик ва кулфатга айланиб кетади!

Қаранг сиз мана шу ортиқча одамларга. Улар доим оғриб юрадилар, улар мудом сафро тупурадилар ва бунини газета деб атайдилар. Улар бир-бирларини ютиб юборадилар ва ҳеч қачон ўзларини ҳазм қилолмайдилар.

Қаранг сиз мана шу ортиқча одамларга! Улар бойлик орттирадилару бундан янада қашшоқроқ бўлиб қоладилар. Улар ҳокимиятни ва ҳаммадан олдин ҳокимият дастагини истайдилар, кўп пул истайдилар ўша ипириқлар!

Кўринг уларнинг олғир маймун каби сакрашлари, осилишларин! Улар бир-бирларининг устларига сакрашурлар ва шунинг учун балчиқлару жарликларга йиқилиб, қулашурлар.

Ҳаммалари тахтга етишни кўзлайдилар: уларнинг ақлдан озганликлари шундаки, гўё бахт-иқбол тахт узра кўниб ўлтиради! Ҳолбуки, кўпинча нажас тахтда ҳурпайиб ўлтирар — кўпинча эса тахтнинг ўзи нажас узра турадир.

Менимча, уларнинг ҳаммалари ақлу ҳушларидан жудо бўлганлар, худди шохдан шохга сакраган маймунга ўхшайдилар ва тўхтовсиз алаҳсирайдилар. Менимча, уларнинг санамларидан, совуқ мудҳиш махлуқдан ёмон, сассиқ уфунат тарқалади; менимча, санамнинг ушбу барча малайларидан ёмон ҳид анқиб туради.

Биродарларим, уларнинг сассиқ комлари ва ҳирсу ҳаволари уфунатида бўғилиб ўтиришни истармидингиз? Тезроқ деразаларни синдининг ва ўзингизни ташқарига отинг!

Ёмон ҳидлардан сақланинг. Ортиқча одамларнинг бутпарастликларидан четланинг!

Ёмон ҳидлардан қочинг! Инсон қурбонликларининг аччиқ сассиқларидан ўзингизни четга олинг!

Улуғ кўнгиллар учун озод замин ва озод ҳаёт бор. Ёлғизлар учун ҳали кўп озод жойлар бор, икковлон бўлиб ёлғизлашганлар учун ҳур маконлар ҳали қуриган эмас, у ерларда ҳали осуда денгизларнинг муаттар ислари таралиб турар.

Улуғ кўнгиллар учун ҳали озод турар озод ҳаёт! Ҳақиқатан, ким оз нарсага эга бўлса, у шунчалар оз эгалланур! Кичкина қашшоқликка мадҳу санолар бўлсин!

Давлат тугаган ерда ортиқча бўлмаган одам бошланади: у ерда зарур одамларнинг қўшиғи янграйди, бу бир мартагина янграйдиган ва қайтарилмайдиган қўшиқ бўлади.

Сиз давлат тугаётган ерга қарангиз, — ўша томонга қаранг, сиз биродарларим! Ахир, сиз кўрмаяпсизми ёйкамалаклар ва кўприкларни, ахир улар аъло одам сари элтмайдими бизни?

Зардўшт шундай зикр қилди.

БОЗОР ПАШШАЛАРИ ЗИКРИ

Ўз хилватгоҳинга қоч, азиз дўстим! Кўриб турибман, сен улуғ кишиларнинг шовқин-суронидан гаранг ва кичикларнинг ниш найзаларидан озурдадилсан.

Ўрмонлар ва қоялар сен билан бирга виқор билан сукут қилиб тура билурлар. Сен яна шоҳу шаббаларин атрофга ёйган ўз севган дарахтинга монанд бўлгил: у сокин қулоқ тутиб денгиз узра бошин эгади.

Хилват тамом бўлган ерда бозор бошланади; бозор бошланган ерда эса улуғ масхарабозларнинг шовқин-сурони ва ниши заҳарли пашшаларнинг финғирлаши бошланади.

Агар кимдир таништирмаса, дунёдаги энг яхши нарсалар ҳам ҳеч нарсага арзимайдигандек кўринур; халқ бу таништирувчиларни улуғ кишилар деб танийди.

Халқ улуғ, яъни яратувчи нарсани яхши тушунмайди. Лекин у улуғликнинг барча таништирувчилари ва масхарабозларини яхши кўради.

Янги нарсаларни кашф қилувчилар теварагида дунё айланади — кўзга кўринмай эврилади. Лекин масхарабозлар атрофида халқ, шон-шуҳрат айланади — дунёнинг таомили шундай.

Масхарабозда руҳ бор, лекин унда руҳнинг диёнати камроқ.

У ҳаммадан кўпроқ ишонтиришга мажбур қиладиган нарсага доим ишонади, — у ўз-ўзига ишонади!

Эртага унинг ишончи янги, индин эса янада янгироқ. Худди халқ каби унинг ҳаёт отлари шиддаткор ва кайфиятлар ўзгарувчан.

Тўнтармоқ — у буни исботлаш дейди. Жинни қилиб қўймоқ — у буни ишонтириш дейди. Қон эса унинг учун энг яхши асос.

Жуда нозик қулоқларгагина етиб борадиган ҳақиқатни у ёлфонга чиқаради ва бу ҳеч вақо эмас дейди. Чиндан ҳам, у дунёда иложи борича кўп шовқин-сурон кўтарадиган маъбудларгагина ишонади!

Бозор байрам масхарабозларига тўла ва халқ ҳам ўз улуғ кишилари билан мақтанади! Унинг учун улар — шу лаҳзанинг хўжаларидир.

Лекин лаҳза қўймай уларни шоширади: шунинг учун улар сени шоширадилар. Чунки улар сендан ҳа ёки йўқ деган сўзни эшитмоқчилар. Аммо сен икки курси орасида ўтирмоқчимисан?

Сен, эй, ҳақпарвар, бу шарт ийўқ, тўхтовсиз шоширувчиларга ҳавас қилма! Ҳақиқатан, ҳеч қачон шарт ийўқнинг қўлида осилиб қолган эмас.

Бу шиддаткорлардан ўзингни панага ол: фақат бозордагина ёпишиб олурулар: хўпми, йўқми?

Барча тийрак булоқларнинг ҳаёти оҳиста милдирайди: улар ўз тубларига нима ташланганини билиш учун жуда узоқ кутадилар.

Барча улуғ нарсалар бозор ва шуҳратдан ташқарига қараб кетур: қадим-қадимдан янги нарсаларни кашф қилганлар бозор ва шуҳратдан ташқарида бўлганлар.

Ўз хилватингга қараб қоч, азиз дўстим, сени ниши заҳарли пашшалар чақиб ташлаган ҳолда кўрмоқдаман. — Шиддатли, тоза ҳаво сурон солган ерларга кет!

Ўз хилватингга қоч! Сен кичкина, майда одамларга ҳаддан зиёд яқин яшагансан. Уларнинг басталаридан қоч! Сенга келганда улар фақат қасд қилурулар.

Уларга қўл кўтарма! Уларнинг сон-саногги йўқ, патта ҳайдовчи елпигич бўлиш сенинг ишинг эмас.

Бу кичкина, бечора одамлар сон-саногқсиз; ёмғирларнинг томчилари ва моғор кўпанакларидан заволга учраган, гердайган, виқорли иморатлар битта-иккитагина эмас.

Сен тош эмассан, лекин сен жуда кўплаб томчилардан юпқа тортгансан. Сен сонсиз-саногқсиз томчилардан янада ёрилиб, чатнаб кетурсан.

Ниши заҳарли пашшалардан сени ҳолдан тойгандек кўрурумен, юзлаб ерларинг тирналиб, қон сизиб оққан ҳолда кўрурумен сени; сен эса мағрур миқ этмай турурсен.

(«Бозор пашшалари»)

Ўшал маъсум жонлар сонини қонингни тўкишни иташади, уларнинг қонсиз жонлари қонга ташна — шунинг учун улар маъсум кўриниб чиқадилар.

Лекин сен тийрансан, сен ҳатто кичкина жароҳатлардан ҳам жуда чуқур азоб чекасан ва сен ҳали даволанмай туриб, худди шундай заҳарли қурт сенинг қўлингдан ўрмалаб борарди.

Сен бу ширинхўр қуртларни ўлдиришни ўзинга эп кўрмайсан, сен менга жуда ҳам мағрур кўринасан. Бироқ эҳтиёт бўл, уларнинг заҳаромуд зўравонликларига чидаш пешонангга ёзилган ва-зифа бўлиб қолмасин!

Улар сенинг атрофингга тилёғламалик қилиб гўнғиллайдилар; уларнинг хиралиги — мақтовви. Улар сенинг терингга ва қонингга яқин бўлишни истайдилар.

Улар сенга худди худо ёки иблис каби ҳамду сано ўқийдилар; улар сенинг ҳузурингга худди худо ё иблис каби чийиллайдилар. На илож! Улар ҳушомадгўйлар ва чийилдоқлар, бошқа ҳеч нарса эмас.

Улар кўпинча сенга илтифот қиладилар. Лекин бу ҳамиша кўрқоқларнинг муғомбирлиги, холос. Ҳа, кўрқоқлар ҳамиша айёр бўладилар!

Улар ўзларининг тор кўнгиллари билан сен ҳақингга кўп ўйлайдилар — уларга сен доим шубҳали бўлиб кўринасан. Кўп ўйланган ҳамма нарсалар шубҳали бўлиб чиқади.

Улар сени яхшилигинг учун жазолайдилар. Сенинг хатоларингнинггина улар бир қадар кечирадилар.

Чунки сен ювош ва ҳақгўйсан, сен: «Улар ўзларининг кичкинагина туриш-турмушлари учун айбдор эмаслар», дейсан. Лекин уларнинг тор кўнгли шундай ўйлайди: «Ҳар қандай улуғ туриш-турмуш айбдор».

Сен уларга илтифот қилсанг ҳам, улар барибир у биздан нафратланияпти, деб ўйлайдилар ва шунда улар сенинг ээгу ишларингни хуфия ёвузликлар воситасида қайтарадилар.

Сенинг сўзсиз гуруринг доим уларнинг дид-фаросатларига зид келади; сен сохта обрў талашиш ўрнига камтар-камсуқум бўлиб юрсанг, улар бундан шоён хурсанд бўлулар.

Биз одамда билган нарсамизни унда аланга олдирамиз. Кичкина одамлардан эҳтиёт бўл!

Улар сенинг олдингда ўзларини жуда кичкина ҳис қиладилар; уларнинг сенга қарши пастликлари сасиб, чўғ олиб кўринмас адоватга айланади.

Ахир сен сезмаганмисан, уларга яқин борганингда кўпинча жим бўлиб қолганларини ва худди ўчаётган ўт тутунидан айрилгандай ўз куч-қувватларидан жудо бўлганликларини?

Ҳа, азиз дўстим, сен ўз яқинларинг учун виждон азобидирсан: Зотан, улар сенга номуносибдирлар. Улар сени кўролмайдилар ва жон-жон деб қонингни ичган бўлур эдилар.

Сенинг яқинларинг доим заҳарли пашшадирлар; сенинг улуғворлигинг уларни янада заҳарлироқ қилиб, янада пашшага ўхшатиб қўяр.

Қоч, азизим, ўз хилватингга чекил, у ерда шиддатли, сарин ҳаво бор! Пашша ҳайдайдиган елпигич бўлиш сенинг ишинг эмас. Зардўшт шундай зикр қилди.

ИФФАТ ЗИКРИДА

Мен ўрмонни севаман. Шаҳарларда яшаш қийин: у ерда шаҳвоний ҳирсли одамлар жуда кўп.

Шаҳвоний аёл орзусига киргандан кўра қотил қўлига тушган афзал эмасми?

Манови эркакларни кўринг: уларнинг кўзлари айтиб турибди — улар ер юзида хотин киши билан ётишдан ўзга яхши нарсани билмайдилар.

Кўнгилларини кир босган ва аламо, агар улар ифлосликларининг руҳи ҳам бўлса!

О, қани эди, сиз худди ҳайвонлар каби баркамол бўлсангиз! Лекин ҳайвонлар маъсум бўладилар.

Мен сизга ҳисларингизни ўлдиринг, дедимми? Мен сизга ҳиссиётларнинг маъсумлигини таклиф этаман.

Мен сизга ҳаёли бўлинг, дедимми? Баъзиларнинг ҳаёси яхшиликдир, лекин кўпларда у бамисоли илатдир.

Улар аҳтимол, ўзларини сақларлар, лекин улар нима қилмасинлар, қанжиқ ҳаяжон ҳаммаси ичидан кек билан қараб туради.

Ушбу махлуқ ва унинг ғулувлари уларнинг ҳатто яхшиликларининг юксакликларини то шахд-шиддатли руҳларигача таъқиб этар.

Боз устига қанжиқ ҳаяжон унга бир парча вужудни бермаганларидан устомонлик билан бир парча руҳ тилаб ялиниб-ёлворишларини кўринг!

Сиз фожиаларни ва юракни пора-пора қиладиган нарсаларни севасизми? Лекин мен сизнинг қанжигингизга ишонмайман.

Сизнинг кўзларингиз ҳаддан ташқари шафқатсиз ва сиз азоб ичида қолганларга ҳирсга тўлиб қарайсиз. Сизнинг лаззатпарастлигингиз ўз либосини ўзгартирдимикин ва энди раҳму шафқат деб юритилмаётганмикин!

Мен сизга ушбу башоратни берурман: ўз шайтонини қувлашни истаган кўп кишилар шу аснода ўзлари чўчқаларга кирмадиларми.*

Кимгаки ҳаё оғирлик қилса, ундан қайтармоқ даркор: токи у жаҳаннамга тушган йўл, яъники дилнинг кири ва ҳирсу ҳавосига айланмагай.

Мен палид нарсаларни сўзлаяпманми? Фикримча, бу ҳали энг ёмони эмас.

Билишни истовчи ҳақиқатнинг сувига у ифлос бўлган чоғда эмас, балки паст бўлганида туришни истамайди.

Ҳақиқатан, юрагининг энг тубигача ҳаёли-иффатлилар бор: уларнинг қалблари майинроқ, улар сизга қараганда жон-жон деб ва кўп-кўп кула биладилар.

Улар ҳаё-ибо устидан ҳам кулоладилар ва шундай деб сўрайдилар: «Ҳаё ўзи нимадир?»

Ҳаё-ибо — телбалик эмасми? Лекин бу телбалик бизга келган, биз унга борган эмасмиз.

Биз ушбу меҳмонга қўналға ва қалб бердик: энди у биз билан яшяпти — майли, хоҳлаганча қолаверсин!»

Зардўшт шундай зикр қилди.

*Матто баён этган Муқаддас хушхабарда икки жин урган кишининг Исога рўбарў бўлиб: «Бизни тўнғиз подасига юборгин», деб ёлворишлари ва Исо рухсат бергач, одамлар ўртасидан чиқиб, тўнғиз подасига кириб олишларига ишора. (Матто-8, 28-32).

ДЎСТ ЗИКРИ

«Доим ёлғиз бўлиш мен учун кўплик қилади», — шундай деб ўйлайди дарвеш.

МЕН ва МЕНИ ҳар бир гапда ғайрат отига минади; агар дўст бўлмаса бунга қандай чидаш мумкин?

Дарвеш учун дўст доим учинчи; учинчи деганимиз икки ўртадаги гапнинг тубсизлик қаърига етиб боришига тўсқинлик қилувчи тиқиндир.

Оҳ, барча дарвешлар учун ҳаддан ташқари кўп тубсиз қаърлар мавжуд! Шунинг учун ҳам улар дўстга ва унинг юксаклигига ташнадириллар.

Бизнинг бошқаларга ишончимиз, биз қайда ўзимизга ишонч ҳосил қилиш истагида бўлганимизни ошкор этади. Бизнинг дўстни соғинишимиз бизнинг сотқинимиздир.

Кўпинча севги ёрдамида ҳасад устидан сакраб ўтишни истайдилар, кўп маҳал ҳужум қилиб, ўзларига душман орттирадилар, буни сенга ҳам ҳужум қилишлари мумкинлигини яшириш учун қиладилар.

«Жуда бўлмаганда, менинг душманим бўлгил!» — бу ҳақиқий ҳурмат белгиси, у ўзига дўст бўлишни сўрашга журъат этмайди.

Агар сен дўстинг бўлишини истасанг, сен уни деб жанг қилишинг керак, жанг қилишни билиш учун эса душман бўла билиш лозим.

Сен ўз дўстинг сиймосида душманни ҳам эъвозламоғинг керак. Ахир сен ўз дўстингга яқинлашиб боролмайсанми ва унга айланолмайсанми?

Ўз дўстинг сиймосида сен ўзингнинг энг яхши душманингга эга бўлишинг керак. Сен унга қаршилик кўрсатаётган чоғингда унга чин қалбдан ҳаммадан кўра яқинроқ бўлмоғинг керак.

Сен ўз дўстинг қошинда кийимлар кийишни истамайсанми? Сен қандай бўлсанг шундай ўзингни дўстга бағишлаётганинг дўстинг учун шараф бўлмоғи даркор эмасми? Лекин у бунинг учун сени лоақал сариқ чақага ҳам олмайди!

Кимки ўзини яширмаса, бу билан бошқаларни норози қилади: шунинг учун яланғочликдан шу қадар асосли тарзда кўрқасиз!

Ҳа, мабодо сиз худо бўлганингизда эди, сиз ўз либосларингиздан уялган бўлур эдингиз!

Сен ўз дўстинг учун яхшилаб ясаниб кийинолмайсан: зотан, сен унинг учун аъло одамни соғиниш ва ўқ-ёй бўлишинг керак.

Сен ўз дўстингни ухлаб ётганда кўрганмисан, унинг қандайлигини билганмисан? Дўстингнинг юзи ўзи нимадир? У нотаомом, дағал ойна юзидаги сенинг ўз аксингдир.

Сен ўз дўстингни ухлаб ётганда кўрганмисан? Сенинг дўстинг шундай кўринганидан кўрқиб кетганмисан? О, азиз дўстим, одам шундай бир шайдирки, у ўзидан ошмоғи даркор.

Дўст кўнги топиш ва жим туришнинг устаси бўлсин: ҳамма нарсани кўзинг билан ишора қилишинг шарт эмас. Сен уйқуда, дўстинг уйқоқ ҳолда нима қилаётганлигини билишинг керак.

Сенинг дардкашлигинг сезгир бўлсин: сен аввал билмоғинг лозим: дўстинг сенинг дардкашлигингни истайдими, йўқми? Балки у сенинг ўқдай нигоҳинг ва мангулик назарини севар?

Дўстга дардкашлик қалин пўстлоқ остида яширинган бўлсин, сен шу қаттиқ пўстлоқни тишларинг билан кемир. Ана шунда дардкашлик инжа ва лаззатли бўлур.

Сен ўз дўстинг учун мусаффо ҳаво, ёлғизлик, ризқ-рўз ва дори-дармон бўлоласанми? Баъзи бировлар ўз кишан занжирларидан қутулолмайдилар, лекин дўсти учун халоскор бўлиши мумкин.

Қул эмасмисан? Қул бўлсанг, дўст бўлолмайсан. Золим эмасмисан? Золимнинг дўстлари йўқ.

Ортиқ кўп замонлар аёл киши сиймосида қул ва золим яшириниб келди. Шунинг учун аёл киши дўстликка қодир эмас: у фақат муҳаббатни билади.

Аёлнинг севгисида у яхши кўрмайдиган барча нарсаларга нисбатан адолатсизлик ва кўр-кўроналик бўлади. Лекин аёл билиб севганда ҳам, бунинг замирида қутилмаганлик ҳам, чақмоқ ҳам, зиё ёнбоши ва қоронғу тун бор.

Аёл ҳали дўстликка қобил эмас: аёллар ҳамон мушук ва қушдирлар. Жуда нари борганда сигирдир.

Аёл ҳали дўстликка қобил эмас. Лекин сиз, ҳей, эркаклар, менга айтингиз, сизнинг ичингизда ким бор, дўстликка қобил?

О, эркаклар, сиз қашшоқсиз ва кўнглингиз жуда тор! Сиз дўстингизга қанча берсангиз, мен ҳатто душманимга ҳам шунча бераман ва бундан молу давлатим камайиб қолмайди.

Дўстлар йиғини бор; майли, дўстлик ҳам бўлсин!

Зардўшт шундай зикр қилди.

МИНГ БИР МАҚСАД ЗИКРИ

Зардўшт кўплаб мамлакатлар ва кўплаб халқларни кўрди — у шу тариқа кўплаб халқларнинг яхшилик ва ёмонликларини кашф қилди. Зардўшт ер юзида яхшилик ва ёмонликдан кўра каттароқ давлатни топмади.

Ҳа, қандай халқ олдиндан баҳоламасдан туриб яшай олмасди; агарда у ўзини сақлашни истаса, у худди қушни баҳолагандай баҳоламаслиги зарур.

Бир халқ учун яхшилик бўлган кўпгина нарсалар бошқа бири томонидан майнавозчилик ва шармандалик, деб қаралган — мен шундай топдим. Мен топган кўп нарсалар бу ерда ёвузлик деб аталиб, бошқа бир жойда эса шон-шарафнинг қирмизи алвонлари билан чулганган.

Ҳеч қачон бир қўшни иккинчисини тушунмаган; унинг қалби ҳар қачон қўшнининг ҳамоқат ва кин-адоватидан лол қолган.

Яхшиликнинг сафҳаси ҳар бир халқ узра осилиб туради. Кўр, бу унинг ўз-ўзини енгиб ўтиши саҳфаларидир; кўр, бу унинг ҳукм суришга бўлган иродаси овозидир.

Унга қийин бўлган нарсалар мақтовга лойиқ; у барча муқаррар ва оғир нарсаларни яхшилик, деб атайди; энг оғир муҳтожликдан халос этгувчи ўша, — энг ноёб ва энг мушкул нарсани — у муқаддас деб атайди.

Унинг ҳукмронлиги, ғалаба қилиши ва порлашига хизмат қилувчи, қўшнисининг кўрқинч ва хасадини қўзғатувчи ҳамма нарсалар — шубҳасиз унинг ўзи учун юксаклик, ибтидо, барча нарсаларнинг ўлчови ҳамда маъно-мазмунини англатади.

Ҳақиқатан, азиз биродарим, агар сен халқ, мамлакат эҳтиёжларини, осмоню қўшнисини билган бўлсанг, сен ҳеч шубҳасиз унинг енгиб ўтиш қондаларини ҳам илғаб олдинг, нима учун

у ўз умиди сари мана шу шотидан чиқиб бораётганлигини фаҳмлаб етдинг.

«Сен доим биринчи бўлмоғинг ва ҳаммадан олдинда турмоғинг даркор; сенинг қизғанчиқ қалбинг дўстан ўзга ҳеч кимсани севмасин» — бу сўзлар грекнинг қалбини титроққа соларди; ва у ўз улуғворлик йўлидан борарди.

«Ҳақ гапни айт ва ўқ ёйни бошлаб от», менинг одам келиб чиққан халққа бу бир пайтнинг ўзида ҳам маъқул тушади, ҳам оғир туюлади, — мен ҳам ўз номимни бир пайтнинг ўзида ҳам ёқимли, ҳам оғир деб биламан.

«Ота-онангни эъозла ва уларнинг амру иродаларини чин дилдан адо эт, энгиб ўтишнинг бу саҳфасини бошқа бир халқ ўз бўйнига тақиб олди ва худди шу боис қудрат ва бақо топди.

«Садоқат сақламоқ ва садоқат учун шон-шавкатинг ҳамда қону жонингни, ҳаттоки нолойиқ ва хатарли ишлар бўлса ҳам тик» — мана шундай ўтит олиб, бошқа бир халқ ҳам ўзини энгиб ўтди ва шундай ўз-ўзини энгиб ўтароқ буюк умидлар-ла, пойдор бўлди.*

Чиндан ҳам, одамлар ўзларига барча яхшилик ва барча ёмонликларини бердилар. Чиндан ҳам, улар буларни қарзга олганлари ёки кўчадан топиб олганлари йўқ ва булар уларга худди самодан сас каби нозил бўлгани ҳам йўқ.

Инсон аввалда ўзини сақлаш учун азиятларини нарсаларга қўйди, — у аввалда нарсаларга маъно бахш этди, инсоний маъно! Шунинг учун у ўзини «Инсон» деб атади, яъники «Баҳо берувчи!»**

Баҳолаш — демак яратиш: эшитинг, эй, сиз яратувчилар! Баҳолаш — бу барча баҳоланган нарсаларнинг жавоҳир ва биллурларидир.

Баҳолашдан биринчи бора қиммат келиб чиқади ва баҳолаш бўлмаса борлиқнинг ёнғоғи пуч бўлиб чиқарди. Эшитинг буни, сиз, яратувчилар!

* Ушбу уч тизмада форслар, яҳудийлар, немислар назарда тутилади.

** Юнон тилида одам «Яшноқ юз», «Нурли нигоҳ» маъноларини англатади; ивритда эса «Одам» — «Ер, замин» маъносига келади; ҳиндгерман истилоҳида у «Фикратли руҳ соҳиби» деган маъноларни билдиради. Нитшеннинг «Баҳоловчи» тушунчаси шунга яқин, шундан келиб чиқади.

Қадрларнинг ўзгариши — бу яратувчиларнинг ўзгариши. Бунёд қилиши керак бўлган зот доимий суратда барбод қилиб боради.

Аввалда фақат халқлар бунёдкор эдилар, кейинроққа бо-риб алоҳида кимсалар ҳам бунёдкор бўлдилар; чиндан ҳам, алоҳида шахснинг ўзи бунёд бўлган нарсалар орасида энг нав-қиронидир.

Халқлар бир маҳаллар ўзларига яхшилик саҳфасини осдилар. Ҳукмронлик қилишни истаган севги ва бўйсунини хоҳлаган севги биргаликда ушбу саҳфаларни яратдилар.

Тўдага бўлган умтилиш МЕНГА бўлган умтилишдан қадим-роқдир; ҳамонки тоза виждон тўда деб аталаркан, фақат кирлан-ган виждон айтади: МЕН деб.

Ҳақиқатан, севгидан мосуво, ўз фойдасини кўпларнинг фойда-сидан қидирган айёр МЕН — тўданинг бошланиши эмас, балки ҳалокатидир.

Севишганлар ҳамиша ҳам бунёдкор бўлишган, улар яхшилик ва ёмонликни яратишган. Барча эзгуликларнинг исмларида севги ҳамда ғазаб ўти ёнади.

Зардўшт кўп мамлакатлар ва кўп халқларни кўрди. Зардўшт ер юзида севишганларнинг ишларидан ортиқ давлатни топмади: «Яхшилик» ва «Ёмонлик» — уларнинг исмларидир.

Бу мақтов ва бу таҳқирларнинг кучи ҳақиқатан ҳам, ба-ҳайбатдир. Айтингиз, эй, биродарлар, ким менга уни енгиб беради? Айтингиз, ким бу махлуқнинг мингта бошига занжир солади?

Шу пайтгача мингта мақсад бор эди, зотан, мингта халқ мав-жуд эди. Ҳали мингта бошга занжир етишмайди, ягона мўлжал етишмайди. Ҳали одамзодда мақсад йўқ.

Лекин менга айтингиз, биродарларим: агар одамзодга мақсад етишмаётган бўлса, унда балки унинг ўзи ҳам етишмаётгандир?

Зардўшт шундай эйкр қилди.

ЯҚИНЛАРГА МУҲАББАТ ЗИКРИ

Сиз яқинингизга суянасиз, бунинг учун сизда энг чиройли сўзлар бор. Лекин мен сизга айтаманки: сизнинг ўз яқинингизга бўлган муҳаббат сизнинг ўз-ўзингизга бўлган ёмон муҳаббатдир.

Сиз ўзингиздан қочиб, яқинингиздан паноҳ излайсиз ва бундан ўзингизга меҳру мурувват ясамоқчи бўласиз. Лекин мен сизнинг «Беғаразлигингизни» беш бармоғимдай кўриб турибман.

«Сен» «Мен»дан кўра ёши каттароқдир. Ҳали «Мен» эмас, «Сен» муқаддас деб тан олинган. Шунинг учун ҳам одам ўз яқинига суянади.

Ахир мен сизга яқинингизни севинг, деяпманми? Ундан бурунроқ мен сизга яқинингиздан қочинг ва узоқдагини севинг, деб айтмоқчиман.

Узоқдагига ҳамда келгусидагига муҳаббат яқинингга муҳаббатдан юқорироқ туради. Одамга бўлган муҳаббатдан нарсалар ҳамда шарпаларга муҳаббатни мен юқорироқ қўяман.

Сенинг ҳузурингга чарх урган бу шарпа, биродарим, сендан кўра гўзалроқдир. Нега энди сен унга ўз лошинг ва ўз сингирларингни бермайсан? Аммо сен қўрқасан ва дарров ўз яқинингга чопиб борасан.

Сиз ўз-ўзингизга тоқат қилолмайсиз ва ўзингизни унча ҳам яхши кўрмайсиз, шунинг учун яқинингизнинг муҳаббатини қозонмоқчи ва унинг хатоси билан ўзингизни зийнатлашни истайсиз.

Мен барча яқинлар ва уларнинг қўшниларида сиз озурдадил бўлмоғингизни истардим; шунда сиз ўз-ўзингиздан юраги тўлиқиб тошган дўстингизни яратишингизга тўғри келарди.

Сиз ўзингизни мақтамоқчи бўлсангиз, ҳузурингизга гувоҳ чорлайсиз ва уни сиз ҳақингизда яхши фикрда бўлишга кўндирганингизда, ўзингиз ҳақда яхши ўйлаган бўласиз.

Ўз билимига зид ўлароқ сўзлаётгангина ёлғончи эмас, ўз билимсизлигига зид ўлароқ сўзлаётган ундан ортиқроқ ёлғончи. Бошқалар билан муомалангизда сиз ўзингиз ҳақингизда худди мана шундай сўзлайсиз ва ўзингизни қўшнингизга бошқача қилиб кўрсатасиз-да, алдайсиз.

Тентак шундай сўзлайди: «Одамлар билан муомала феълни бузади ва айниқса феълнинг ўзи йўқ бўлса».

Биров ўзи англашни истагани учун яқини қошига боради, бошқа биров — ўз-ўзини йўқотиш учун шундай қилади. Сизнинг ўз-ўзингизга нобоб муҳаббатингиз сиз учун ёлғизликдан қамоқ ясайди.

Узоқдагилар сизнинг яқинингизга бўлган муҳаббатингизнинг товонини тўлайди ва башарти сиз бешовлон йиғилсангиз, олтинчи доимо ўлиши керак.

Мен сизнинг базмларингизни севмайман; у ерда жуда кўп мунофиқларни кўрганман ва ҳатто томошабинлар ҳам ўзларини мунофиқ каби тутганлар.

Сизга яқинингиз ҳақида эмас, дўстингиз ҳақида ўргатаман. Майли, дўст сизга ердаги ҳаёт байрам ва аъло одамнинг дебчаси бўлсин.

Мен сизга дўстни унинг қалби тўлиқиб, тошган ҳолда ўргатай, лекин башарти қалби тўлиқиб тошганларнинг муҳаббатига манзур бўламан десангиз, ўзингизни ҳалол тутишга ўрганмоғингиз даркор.

Мен сизга дўст ҳақида ўргатаман, унда дунё яхшилик косаси каби баркамол кўринади, у бунёдкор дўст — доим етук дунёни тортиқ қилишга ҳозир туради.

Мисоли яхшилик ва ёмонликнинг туриши каби — мисоли ҳодисотдан мақсаднинг униб чиқиши каби у худди дунё унга эврилганга-нидай, у яна шундай дунё билан бирга эврилиб ўралади.

Келарлар ва энг узоқ-узоқдаги сенинг бугунингнинг сабаби бўлсин, сен ўз дўстинг сиймосида аъло одамни худди ўз сабабинг каби сева бил.

Биродарларим, яқинингизга муҳаббатни сизга маслаҳат кўрмайман — мен сизга узоқ-узоқдагига муҳаббатни маслаҳат кўраман. Зардўшт шундай зикр айлади.

БУНЁДКОРНИНГ ЙЎЛИ ЗИКРИ

Биродарим, сен хилватта чекинишни истайсанми? Сен ўз-ўзинг сари олиб борар йўлни излайсанми? Яна андак сабр қил ва менга кулоқ сол.

«Ким изласа, ўзи осонгина йўқолиб қолади. Ҳар қандай хилватгуноҳ» — тўда шундай сўйлайди. Сен ҳам узоқ замон тўда ичида бўлдинг.

Тўданинг саси сенда ҳамон янграб туради! Сен: «Менинг энди биргина виждонимгина сиз билан бирга эмас», — деб айтсанг, бу нолиш ва азоб-уқубат бўлур эди.

Қарагил: мана шу азоб-уқубатни ЯГОНА виждон ҳам туғ-
дирди: ушбу виждоннинг сўнги чатноқлари сенинг кадаринг ичра
ҳам ёнмоқда.

Лекин сен ўз кадаринг сасига қулоқ солмоқчи бўласанми, на-
ҳот бу ўз-ўзинг сари йўл бўлса? Бунга ўз ҳақинг ва куч-қувватинг
борлигини менга намоён қил!

Ўзингни янги куч ва янги ҳақ сифатида кўрсата оласанми?
Ҳаракатнинг ибтидосими? Ўз-ўзича жилган филдиракми? Сен
юлдузларни ўз атрофингда айлантира оласанми?

Оҳ, юксакларни алқайдиганлар мунча кўп! Шухратпарастлик-
нинг тиришишлари шунчалар бисёр! Сен менга алқовчилар ва
шухратпарастлардан эмаслигингни кўрсат!

Оҳ, улуғ фикрлар нечоғлик кўп, улардан ҳаво тўлдирилган
мешчалик ҳам наф йўқ: улар ҳаво пуркайдилару яна олдингидан
бешбаттар бўм-бўш қилиб қўядилар.

Сен ўзингни эркин деб ҳисоблайсанми? Сенинг ўз устингдан
олаҳуржунни улоқтириб ташлаганингни эмас, сенинг ҳукмфармо
фикрингни эшитсам, дейман.

Сен ўз елкасидан олаҳуржунни улоқтириб ташлашга ҲАҚИ
БОРЛАР сирасига кирасанми? Қулликдан озод бўлганда ўзла-
рининг энг охириги қадрларини йўқотиб қўйганлар оз эмас.

Нимадан эркин? Бу билан Зардўштнинг нима иши бор! Ле-
кин сенинг тиниқ нигоҳинг менга айтсин: эркинлиги НИМА
УЧУНЛИГИНИ?

Сен ўзингга ўз яхшилигинг ва ёмонлигингни бероласанми
ва ўз бўйнингга ўз эркингни қонун каби илиб қўя оласанми?
Ўзингга ўзинг қози бўлоласанми, ўз қонунингдан ўзинг қасос
оласанми?

Ўз қонунингнинг қозиси ва қасоскори билан юзма-юз туриш-
дан ёмони йўқ. Юлдуз бўм-бўш ҳувиллаган маконлар ва ёлғиз-
ликнинг замҳарир комига шундай ташлаб кетилур.

Сен ҳали кўплагандан азоб чекурсан, сен ёлғиз: сенинг ҳали
барча матонатини ва сенинг умидларинг бордир.

Лекин бир кунмас бир кун ёлғизликдан чарчайсан, бир кунмас
бир кун сенинг ғуруринг эгилур ва матонатинг сарсилур. Бир
кунмас бир кун сен нидо қилгайсан: «Мен ёлғизман!»

Бир кунмас бир кун сен ўз баландлигингни бошқа кўрмайсан; сенинг пастаринлигинг сенга жуда яқин бўлиб қолади; сенинг кўтаринкилигинг сени худди шарпа янглиғ кўрқитур. Бир кунмас бир кун сен хитоб қилурсан: «Бари — ёлғон!»

Ёлғизнинг жонига қасд қилгувчи ҳислар бор; улар буни эплолмасалар; улар ўзлари жон таслим қилсинлар. Лекин сен қотил бўлишга қодирмисан?

Биродарим, сен энди «Нафрат» деган сўзни билиб олдингми? Сен энди билиб олдингми ҳақгўйлигинг азобини — сендан нафратланувчиларга адолатли бўлишни?

Сен кўпларни сен ҳақингда фикрларини ўзгартиришга мажбур қиласан — улар буни сенинг жуда катта айбинг, деб қарайдилар, сен уларга жуда яқин бординг ва бари учун сени улар ҳеч қачон кечирмайдилар.

Сен улардан юқорироқ кўтарилдинг; лекин сен қанча юқорига кўтарилганинг сари хасаднинг кўзларига шунча кичик бўлиб кўринасан. Аммо парвоз қилаётган одамни ҳаммадан кўра кўпроқ ёмон кўрадилар.

«Сиз менга қай тарзда адолатли бўлмоқчи эдингиз! — деб айтишинг керак. — Мен сизнинг адолатсизлигингизни менга ажратилган қисмат улуши деб сайлаб оламан».

Ёлғизнинг изидан улар ноҳақлик ва ифлосликларни итқитадилар; бироқ азиз биродарим, башарти сен юлдуз бўлишни истасанг, ҳеч нарсага қарамасдан сен уларнинг йўлларини ёритишинг керак!

Яхшилар ва корсолардан эҳтиёт бўл! Улар ўзига ўз яхшиликларини бунёд этганларни тепкиниб, босиб ўтишни хуш кўрадилар, — улар ёлғизни чиқиштирмайдилар.

Яна муборак соддаликдан эҳтиёт бўл! Унинг наздида содда бўлмаган ҳамма нарса макруҳдир; у олов билан ўйнашмоқни — гулханларни суяр.*

Яна эҳтиёт бўл ўз муҳаббатинг кўзғалишларидан! Ёлғиз одам йўлда дуч келган кимсага шошиб-пишиб кўлини узатади.

Баъзиларга сен кўлингни эмас, фақат панжангни чўз — мен сенинг панжаларингда ўткир тирноқлар бўлсин, дейман.

* Ян Гуснинг гулханда ёндирилганига ишора.

Лекин сен учратишинг мумкин бўлган энг хатарли душман бу доим сенинг ўзинг; ўрмонлару ғорларда сен ўзингни ўзинг пойлаб ётасан.

Сен ёлғизсан, сен ўз-ўзингга олиб борувчи йўлдан кетяпсан! Йўлинг сенинг ўзингдан ва сенинг етти иблисингдан олдинда борар!

Сен ўз-ўзинг учун ҳам худосиз, ҳам фолбин, ҳам башоратгўй, ҳам тентак, ҳам бадфаҳм, ҳам бетавфиқ, ҳам ёвуз бўласан.

Сен ўзингни ўз алангангда қовурмоғинг даркор: сен кулга айланмай туриб қандай янгилашинг мумкин!

Сен ёлғизсан, сен бунёдкор йўлидан боряпсан: Сен ўзингнинг етти иблисингдан ўзингга худо ясамоқчи бўласан!

Ёлғиз одам, сен севилувчи одамнинг йўлидан бормоқдасан: сен ўз-ўзингни севасан ва шунинг учун ўз-ўзингни ёмон кўрасан, худди фақат севгувчилар шундай ёмон кўради.

Севгувчи бунёд қилмоқни истайди, зотан, у ёмон кўради! У севган баайни шу нарсани ёмон кўрмаслиги керак, аллаким севги ҳақида нимани ҳам биларди дейсиз!

Ўз муҳаббатинг ва ўз бунёдинг билан, биродарим, сен хилватта чекилгил, фақат сал кейинроқ сенинг ортингдан чўлоқланганча адолат етиб боради.

Менинг кўз ёшларим билан ўз хилватингга чекилгил, биродарим. Мен ўзидан кўра узоқроқ ва нарироққа бунёд этишни хоҳловчи ҳамда шундай ҳалок бўлгувчини севаман.

Зардўшт шундай зикр қилди.

ҚАРИ ВА ЁШ АЁЛЛАР ЗИКРИДА

Кеч қоронғусида нега сен бунчалар юрак бетламай кўрқаписа ўғринча қадам босадурсан, о, Зардўшт? Ўз либосинг остида нимани бунча эҳтиётлаб яширмоқдасан?

Сенга тортиқ қилинган хазина эмасми бу? Ёким у сенинг янги туғилган гўдагингдир? Ёким эндиликда сен ҳам ўғрилар йўлидан борадурсанми, сен эй, ёвузларнинг дўсти?

— Ҳақиқатан ҳам, биродарим! — жавоб берди Зардўшт. — Бу менга аталган хазина: бу мен элтаётган кичкинагина ҳақиқат.

Лекин у сабий бола каби безовта; агарда мен унинг оғзини ёпиб турмасам эрди, у худди гўдак каби оламни бошига кўтариб қичқирарди.

Мен бугун бир ўзим қуёш уфққа бош қўйган оқшом чоғи ўз йўлимга кетаётган чоғимда, менга бир кампир дуч келди ва дилимга шундай сўзларни деди:

«Хатто биз аёлларга ҳам Зардўшт кўп нарсаларни гапирди, лекин у бизга ҳеч қачон аёл ҳақида сўйламади».

Мен кампирга эътироз билдирдим: «Аёл ҳақида фақат эркаклар сўйласинлар».

«Менга ҳам фақат аёл ҳақида гапиришинг мумкин, — деди кампир. — Мен анча қариб қолдим, ҳаммаси дарров эсимдан чиқиб кетади».

Мен кампирнинг сўзини ерда қолдирмай, шундай дедим:

Аёлда ҳамма нарсалар — жумбоқ, аёлда ҳамма нарсаларнинг битта ечими бор: унинг номи ҳомиладорлик.

Эркак аёл киши учун восита: мақсад фақат бола кўриш. Лекин эркак учун аёл ўзи нимадир?

Ҳақиқий эркак иккита нарсани хоҳлайди: хавфу хатар ва ўйин. Шунинг учун у аёлни энг хатарли ўйинчоқ каби истайди.

Эркак уруш учун тайёрланган, аёл эса жангчининг эрмаги, овуночоғи бўлиши керак; бошқа бариси — аҳмоқлик.

Жангчи ҳаддан ташқари ширин меваларни хушламайди. Шунинг учун у аёлни севади; энг лаззатли аёлда ҳам яна аччиқ нимадир бор.

Аёл болаларни эркакдан кўра яхшироқ тушунади. Лекин эркак аёлга қараганда кўпроқ болага ўхшайди.

Ҳақиқий эркакда бола яширинган, у ўйин истайди. Қани-эй, аёллар, эркакда болани топингиз!

Майли, аёл ўйинчоқ бўлсин мусаффо ва мунир, худди олмосдай яшнасин, ҳали мавжуд бўлмаган дунёнинг эзуликлари мисол.

Сизнинг муҳаббатингизда юлдуз нури порласин! «О, мен аъло одамни туғиб оламга келтира олганимда эди!» — ушбу сўз сизнинг умидингиз бўлғай.

Майли, сизнинг муҳаббатингиз жасоратли бўлсин! Рагингизга қўрқув солган кимсага сиз муҳаббатингиз билан ҳужум қилмоғингиз даркор.

Сизнинг муҳаббатингизда номусингиз бўлсин! Умуман аёл номус деган нарсани тушунмайди. Лекин сизнинг номусингиз севилишда эмас, балки кўпроқ доим севишда бўлгай ва ҳеч қачон иккинчи бўлмагай.

Эркак аёл севгисидан қўрқсин. — Зотан, у ҳар қандай қурбонликка тайёр ва ҳар қандай бошқа нарса унинг учун арзимас.

Эркак аёлнинг нафратидан қўрқсин: зотан, эркак юрагининг тубида фақат аччиқланади, аёл бунинг устига тубандир.

Аёл ҳаммадан ортиқ кимни ёмон кўради? — Темир оҳанрабога деган экан: «Сени жинимдан ҳам ортиқроқ ёмон кўраман, чунки сен ўзингга тортасан, лекин бутунлай тортиб олишга ожизлик қиласан».

Эркакнинг бахт-саодати: мен хоҳлайман демоқликда. Аёл кишининг бахт-иқболи: у хоҳлайди деб аталади.

«Қарагил, дунё фақат эндигина баркамол бўлди!» — ўзининг бутун муҳаббатига бўйсуниб, ҳар бир аёл шундай деб ўйлайди.

Аёл бўйсунмоғи ҳам керак ва ўз юзасига теранликни топмоғи керак. Юзи — аёлнинг жону дили, у паст сув сатҳидаги қимирлаб турган серғулув пардага ўхшайди.

Аммо эркакнинг қалби чуқур: унинг тўполон оқими ер остидаги мағораларда шовқин-сурон солади — аёл унинг кучини ҳис қилиб туради, лекин бу куч нималигини тушунмайди.

Шунда кампир менга эътироз билдирди: «Зардўшт кўп илтифотли сўзларни айтди, айниқса бу нарсаларга ҳали ёшлик қиладиганлар учун бунинг нафи тегади.

Ажабо, Зардўшт аёлларни кам билади, шунга қарамасдан, унинг улар борасидаги сўзлари ҳақ. Бу нимадан бўларкин, аёл кишидан истаган нарсани кутиш мумкинлигиданмикин?*

Энди миннатдорчилигим рамзи ўлароқ ушбу ҳақ сўзни тингла! Мен бу ҳақиқат учун анча қариб қолдим.

Уни яхшилаб ўраб ол ва унинг оғзини беркит: акс ҳолда бу кичкина ҳақиқат овозининг борича қичқириб, айюҳаннос сола бошлайди».

* Лука баён этган Муқаллас хушхабарда «Зеро, худонинг бирон каломи пучга чиқмас» сўзларига ишора (Лука 1-37. Иброҳим Абоев таржимаси).

«Хой хотин, ўша кичкина ҳақиқатингни менга бер!» — дедим мен. Кампир мана шундай деди:

«Хотинлар олдига боряпсанми? Қамчининг эсингдан чиқмасин!»
Зардўшт шундай зикр қилди.

ИЛОН ЧАҚИШИ ЗИКРИ

Бир кун Зардўшт анжир дарахти соясида пинакка кетди, кун жуда иссиқ эди, у қўлини юзи устига қўйди. Буни қарангки, илон судралиб келиб, унинг бўйнидан чақди, Зардўшт жони оғриб, қичқириб юборди. У қўлини юзидан олиб илонга қаради, шунда илон Зардўштнинг кўзларини таниди, ўнғайсизланиб юзини тескари бурди-да, судралганча қочишни кўзлади. «Шошмай тур, — деди Зардўшт, — Мен ҳали сенга миннатдорчилик билдирганим йўқ! Сен мени ўз вақтида уйғотдинг, менинг йўлим ҳали узоқ». «Сенинг йўлинг энди қисқарди, — деди ғамгин бўлиб илон, — менинг заҳарим ўлдиради». Зардўшт табассум қилди. «Аждарҳо илоннинг заҳридан қачон ўлган?» — деди у. — Бироқ ўз заҳарингни қайтариб ол! Сен унчалар ҳам бадавлат эмассанки, уни менга тортиқ қилсанг». Шунда илон яна унинг бўйнига чирмашди-да, жароҳатни сўра бошлади.

Бир куни Зардўшт бу воқеани шогирдларига ҳикоя қилиб берганида, улар сўрашди: «Сенинг бу ҳикоянгнинг маъноси нима, о, Зардўшт?» Зардўшт бунга шундай жавоб берди:

— Мени яхши ва पर्со одамлар ахлоқ бузғунчиси дейдилар: менинг ҳикоям ғайриахлоқийдур.

Агар сизнинг душманингиз бўлса, унинг ёмонлигига яхшилик билан жавоб қайтарманг: зотан, бу уни уятга қўйган бўларди. Аксинча, сиз унга тушунтиринг: сен менга бир яхшилик қилдинг денг.

Яхшиси, хафа бўлинг, лекин уялтирманг! Сизни қарғаганларидо ҳам, сиз қарғовчилар ҳақиқа дуо қилмоқчи бўласиз, бу менга ёқмайди. Яхшиси, сиз ўзингиз ҳам андаккина лаънатлаб қўйинг!

Агарда бошингизга катта туҳмат тушса, сиз тезроқ беш бора кичкина адолатсизликлар қилиб қўя қолинг! Во ҳасрато, алакимнидир ёлғиз бир ўзини адолатсизлик эзиб ётган бўлса, буни кўриш қанчалар оғир!

Сиз буни билармидингиз ахир? Бошқалар билан бирга баҳам кўрилган адолатсизлик энди нақ ярим адолатнинг ўзгинаси. Елкасига юк қилиб кўтара оладиган одам ноҳақликни ўз бўйнига олсин!

Кичкинагина қасос ҳар қандай қасоснинг йўқлигига қараганда анча одамийроқдир. Агар жазо бир пайтнинг ўзида бузғунчи учун ҳам ҳақ, ҳам номус бўлмаса, унда мен сизнинг жазоларингизни хоҳламайман.

Ўрни ноҳақ деб билиш, ҳақ бўлиб чиқишга қараганда олижаноброқдир ва айниқса сен ҳақ бўлсанг. Фақат бунинг учун етарлича бадавлат бўлмоқ керак.

Мен сизнинг совуқ адолатингизни истамасман: қозиларингизнинг кўзларида менга доим жаллод ва унинг совуқ пичоғи кўринади.

Айтинг менга қайда у адолат, ўша кўзлари равшан кўрувчи муҳаббат?

Топиб беринг менга ўша муҳаббатни ҳар бир жазони кўтарадиган ва ҳар бир гуноҳни ташийдиган!

Топиб беринг менга ўша адолатни ҳукм ўқувчидан бошқа ҳаммани оқлайдиган:

Сиз яна буни ҳам эшитишни хоҳлайсизми? Кимда-ким бутунлай адолатли бўламан деса, унинг ҳатто ёлғони ҳам одамга муҳаббатга дўнади.

Лекин мен қандай қилиб бутунлай адолатли бўлоламан! Қандай қилиб ҳар бир одамнинг ҳақиға риоя қилоламан! Ҳар бир кимсага мен ўзимдан бир нима берсам, шу менга кифоя.

Ва ниҳоят, азиз биродарларим, дарвешларга адолатсизлик қилишдан эҳтиёт бўлгайсиз! Дарвеш буни унутиши мумкинми! Қасдини олмаслиги мумкинми!

Дарвеш теран булоқ мисолидир. Унга тош отиш осон; лекин тош булоқнинг энг тубига чўкса, айтинг, ким яна уни қайтариб ола билар?

Дарвешни ранжитишдан ҳазар қилинг. Лекин сиз буни қилган бўлсангиз, унда яхшиси, уни ўлдилинг!

Зардўшт шундай зикр қилди.

БОЛА ВА НИКОҲ ЗИКРИ

Менинг сенга саволим бор, биродарим; бу саволимни худди алақандай лот* каби сенинг қалбингга ташлайман, зеро, қалбинг қанчалар теран эканлигини билгим келади.

Сен ёшсан, никоҳ ва бола истайсан. Лекин мен сендан сўрайман: болалик бўлиш ҲАҚИНИ ҚОЗОНМОҚ учун сен ҳақиқий одам бўлганмисан?

Сен зафар қозонганмисан, ўз-ўзингни енгиб ўтолганмисан, ҳиссиётларингга ҳокиммисан, ўз яхшиликларингнинг хўжаси бўла оласанми? Мен сендан шуларни сўрайман.

Ёки сенинг истақларинг бари ҳайвоний ва қорин ғамидами? Ёхуд ёлғизлик? Ва ё ўз-ўзингдан норозилик?

Мен шуни истайманки, сенинг зафаринг ва сенинг эркинг жон-дилдан болани истасин. Сен ўз зафаринг ва ўз озодлигингга тирик ҳайкаллар қўймоғинг керак.

Сен ўзингдан узоқни кўзлаб қурғил. Лекин ундан аввалроқ вужудинг ва қалбингга нисбатан сенинг ўзинг тўғри бурчакли қилиб қурилмоғинг даркор.

Сен фақат кенгайибгина қолмай, балки яна юксалгил! Бунда сенга эр-хотинлик боғи мададкор бўлгай!

Сен олий вужудни бино қилмоғинг, илк ҳаракат — ўз-ўзидан филдираб боргувчи филдиракни — бино қилгувчини бино қилмоғинг керак.

Никоҳ — икковлоннинг бировлонни яратишга иродасини мен шундай атайман. Лекин бировлоннинг ўзи уни яратганлардан кўра каттароқдир. Ўзаро жуда чуқур ҳурмат-эътиборни мен никоҳ деб биламан, никоҳланганлар бир ирода эгаларидир.

Бу сенинг никоҳингнинг маъноси ва адолати бўлгай. Лекин қўплаган кўпчилик — ўша ортиқчалар никоҳ деб билган нарса — оҳ, мен буни нима деб атасам экан?

Оҳ, бу икковлон қалбининг қашшоқлиги! Оҳ, бу икковлон қалбининг ифлослиги! Оҳ, бу икковлон биргаликдаги аянчли мамнунлик!

* Лот — денгизнинг чуқурлигини кема сатҳидан туриб ўлчайдиган асбоб.

Буларнинг барини улар никоҳ деб атайдилар; улар никоҳларини кўкларда ўқилган деб ҳисоблайдилар.

Майлига, лекин мен ортиқча одамларнинг бу осмонини истамайман. Йўқ, керакмас менга улар, ўша кўкнинг тўрларига тушиб чалкашган махлуқлар!

Худо мендан нарироқда бўлса, у ўзи боғламаган нарсага фотиҳа бериш учун оқсоқланиб боради:

Бу никоҳлар устидан кулманг! Қайси бир бола фақирда ўз ота-онаси важдан кўз ёшлари тўкмоққа асос йўқ дейсиз?

Менга бу одам жуда муносиб ва ердаги ҳаёт маъносини уқишга етилгандай туюлган эди; лекин унинг хотинини кўргач, ер юзи менга телба-тескарилар уйи бўлиб кўринди.

Ҳа, мен шуни истардимки, бобаракат бир зот кеккайган ғоздек аёлга уйлангунча еру замин ларзага тушсин.

Биров ҳақиқатни излаш учун қаҳрамон каби йўлга чиқди, оқибатда эса у ўзига кичкинагина безанган ёлғонни топди, у буни ўзининг никоҳи деб атайди.

Бошқаси муомалада талабчан ва сайлаганда ғоятда инжиқ эди. У бирдан ва бирваракай ўз жамиятини расво қилган: у буни ўз никоҳи деб атайди.

Учинчи биров фариштанинг хислатлари бўлган чўрини қидиради. Лекин у бирданига чўрининг чўрисига айланди, мана энди унинг ўзи фаришта бўлиши керак.

Мен барча харидорларни эҳтиёткор каби кўрдим, уларнинг ҳаммаларининг кўзлари айёрона боқади. Лекин улар ичида ҳатто энг айёрининг ҳам ўзига хотинни қанорга солинган ҳолда сотиб олишга ақли етади.

Жуда қисқа телбаликларингиз кўп — буни сиз муҳаббат деб атайсиз. Сизнинг никоҳингиз битта узун ақсизлик каби жуда кўп қисқа телбаликларга барҳам беради.

Сизнинг хотинингизга муҳаббатингиз ва хотиннинг эрга муҳаббати — оҳ, бу ҳаммаси азоб-уқубат чекаётганлар ҳамда яширилган илоҳларга шафқат бўлсайди! Лекин ҳамиша икки махлуқ бир-бирлари билан топишиб оладилар.

Сизни ҳатто энг яхши муҳаббатингиз ҳам фақат кўтаринки тимсол ва оғриқ ҳирсдир. Муҳаббат — энг олий йўлларда нур сочиб турувчи машъаладир.

Бир кунмас бир кун сиз ўзингиздан илгарини севмоғингиз керак бўлади! Севишни ўрганишни бошланг! Шунинг учун ҳам сиз муҳаббатингизнинг аччиқ шаробини ичишга мажбур эдингиз.

Энг яхши муҳаббат косасида ҳам аччиқ бўлади: у аъло одамни шундай соғинтиради, у сени шундай ташна ком қилади, эй бунёд қилувчи.

Бунёд қилувчида ташналик, аъло одамни соғиниш ва ўқ-ёй — биродарим, айт, сенинг никоҳга ироданг шундайми?

Мен учун шундай никоҳ ва шундай ирода — муқаддас.

Зардўшт шундай зикр қилди.

ЭРКИН ЎЛИМ ЗИКРИ

Кўплар жуда кеч айримлар эса жуда эрта ўладилар. «Ўз вақтида ўла бил!» — деган ҳикмат ҳамон ғалати эшитилади.

Ўз вақтида ўл — Зардўшт шундай таълим беради.

Албатта, ўз вақтида яшамаган кимса борки, у қандай қилиб ўз вақтида ўлсин? Унинг ҳеч қачон туғилмагани яхши эди! — Мен ортиқча одамларга шундай ўғит айтаман.

Лекин ҳатто ортиқча одамлар ҳам ўз ўлимлари билан керилдилар ва ҳатто ичи пучдан-пуч ёнғоқ ҳам ўзини чақиб ейишларини хоҳлайди.

Ҳамма ўлимга жиддий қарайди; лекин ўлим ҳали байрам эмас. Одамлар ҳали энг ёрқин байрамларни эъвозлаб билмайдилар.

Сизга комил ўлимни кўрсатай; у яшаётганлар учун ниш ва қутлуғ қасамга айланади.

Ўз йўлини ўтаб бўлган ўз ўлими билан ўлур, у умидли ва қутлуғ қасам ичганлар томонидан қуршалган ҳолда ғолибона ўлур.

Ўлимни ўргана билмоқ жойиз эди; шундай тарзда ўлаётган кимса яшаётганларнинг қасамларини қутлуғ қилиб бермаган ерда байрамнинг бўлиши мумкин эмас!

Шундай ўлиш — ҳаммадан яхши; ундан кейин турадигани — жангда ўлмоқ ва буюк кўнгилни сарфламоқдир.

Лекин курашаётган учун ҳам, ғолиб чиққан учун ҳам сизнинг ўлимингиз баб-баробар нафратга сазовор, ҳар ҳолда бу ўлим тишини ғижирлатади ва ўғридай пусиб кириб келади, — аини чоқда у ҳукмдордай кирур.

Мен ўз ўлимимни, эркин ўлимни сизга мақтайман, у менга келади, чунки мен шуни истайман.

Мен қачон буни истайман? — Кимнинг мақсади ва вориси бўлса, у мақсад ва ворис учун ўз вақтида ўлимни истайди.

Мақсад ҳамда ворисга чуқур ҳурмати бўлгани учун у ҳаёт маъбадгоҳига қуриган шодагулларни осиб ўтирмас.

Ҳақиқатан, мен арқон эшадиганларга ўхшашни истамайман: улар арқонларини олдинга торта туриб, ўзлари орқага қараб тисланидилар.

Айримлар ўз ҳақиқатлари ва ғалабалари учун ўта қартайиб бормоқдалар: тиши қолмаган оғизнинг энди ҳамма ҳақиқатларга ҳаққи йўқ.

Ва ҳар бир шараф қозонишни истаган ўз вақтида шон-шараф билан хайрлашмоқ ва жуда ҳам қийин ҳунарни — ўз вақтида кетмоқликни билиши керак.

Сени жуда ҳам ширин озуқ деб билишса, сен ўзингни еб қўйишларига йўл қўйма, — буни узоқ севилишни истаганлар биладилар.

Албатта, қимизак олмалар бўлади, улар кузнинг охирги кунини кутадилар; шу вақтга келиб улар сарғайиб, тарам-тарам бўлиб пишиб етиладилар.

Айримларнинг аввал юраги, бошқаларнинг эса — ақли қарийди. Баъзилар ёшлиқдан қаримсиқдир; лекин ёшлигини узоқ йўқотмаган, узоқ замонлар ёшдир.

Аллакимнинг ҳаёти ўнғалмайди: заҳарли қурт унинг юрагини кемириб ётади. Ундан кўра яхшироқ ўлим муяссар бўлсин, у шунга ҳаракат қилсин.

Аллаким ҳеч қачон ширали бўлмайди: у сасиб чирийди. Бутоғида уни фақат қўрқоқликкина тутиб туради.

Ҳаддан ошиқ кўплар яшаб юришади ва ўз бутоқларида ҳаддан ошиқ узоқ осилиб туришади. Майлига, бўрон гурулласин ва дарахт устидан барча чириган қуртлаган меваларни қоқиб туширсин!

О, қани эди тез ўлим тарғиботчилари келсалар эди! Улар ҳақиқий бўрон бўлиб ҳаёт дарахтларини бошлаб силкитур эдилар! Лекин мен оҳиста ўлим тарғиботини, барча «Тириклик» ишларига сабр-тоқат қилишликни эшитаман.

Оҳ, сиз барча тириклик ишларига сабр-тоқат қилишни тарғиб этасизми? Лекин ушбу тириклик сизга узоқ вақт сабр-тоқат қилиб келяпти, эй, сиз гийбатчилар!

Ҳақиқатан ҳам, оҳиста ўлим тарғиботчиларининг ҳурматини қозонган ўша яҳудий тез ўлиб кетди; ўшандан бери унинг жуда эрта ўлиб кетгани кўплар учун ёмон қисмат аломати бўлиб қолди.

У фақат яҳудийнинг кўз ёшлари ва қайғуларини, яхшилар ҳамда нарсаларнинг қаҳру ғазаблари билан бирга биларди ўша яҳудий Иисус; шунда уни ўлим қайғуси эғаллаб олди.

Нега у яхшилар ва нарсалардан узоқда, саҳрода қолиб кетмади! Балки у яшашни ўрганармиди ва балки ерни севишни ўрганармиди — ва шу билан бирга қандай кулишни ўрганармиди.

Менга ишонинглар, биродарлар! У жуда эрта ўлиб кетди; агарда у менинг ёшимга етганда эди, унинг ўзи ўз таълимотидан воз кечган бўлурди! У воз кеча оладиган даражада олижаноб эди!

Лекин у ҳали етилмаган эди. Навқирон йигитнинг муҳаббати ғўр, у инсон ва ерни ҳам ғўрлик билан ёмон кўради. Унинг дили ва тафаккури қанотлари ҳали оғир ва боғланган эди.

Лекин балоғатга етган эр ҳали ўсмирдан кўра кўпроқ бола ва у қайғу нималигини яхши билмайди: у ўлим ва ҳаётни яхшироқ тушунади.

У ўлим учун озод ва ўлимда ҳам озод. Ҳа деб айтишга вақт ҳам қолмаганда у муқаддас Йўқ сўзини айтади, у ўлим ва ҳаётни шундай англайди.

Сизнинг ўлимингиз, дўстларим, инсон ва заминга қарғиш бўлиб тушмасин: Сизнинг қалбингиз асалидан мен шуни сўрайман.

Худди ер юзида ёнган кечки шафақ алангасидай сизнинг ўлимингизда руҳингиз ҳамда эзгулигингиз ёнмоғи даркор, — акс ҳолда сиз ўлимни эпломмаган бўласиз.

Дўстларим, сиз мени деб ерни янада ортиқроқ севмоғингиз учун мен ўзим шундай ўлмоқчиман; мен яна тупроққа айланишни истайман, токи мени туққан ҳузурида сокин бўлмоқчиман.

Чиндан Зардўштнинг ўз мақсади бор эди; у коптокни итқитди; энди сиз дўстларим, менинг мақсадимга ворислик қилингиз, сиз учун мен олтин коптокни ошираман.

Сиз олтин коптокни оширган чоғингизда сизга қарашни мен ҳаммадан ҳам яхши кўраман, дўстларим! Шу боис мен ер юзида яна бироз вақт шамоллаб тураман; маъзур кўринг мени!

Зардўшт шундай зикр қилди.

ЭҲСОН ҚИЛУВЧИ ЭЗГУЛИК ЗИКРИ

1

Зардўшт «Ола сигир» деб аталган ўзи жондан севган шаҳар билан хайрлашиб чиққач, ўзларини унга шогирд деб атагувчилар орқасидан туя бўлиб эргашиб бордилар. Улар йўл тўрт томонга айрилган ерга етиб келдилар; шу ерда Зардўшт уларни тўхтатиб, буёғига ўзи ёлғиз кетажагини билдирди. У ёлғизликда йўл босишни севарди. Шунда шогирдлари унга асо совға қилдилар. Асонинг олтин дастасига қуён атрофини ўраб олган илон ишланган эди. Зардўшт асони кўриб хурсанд бўлди. Унга суяниб турди, кейин шогирдларига шундай деди:

— Менга айтинг: олтин қандай қилиб энг олий қадр топди? У ноёб ва бенаф, ўз порлоқлигида ёрқин ва сўлим нарса; у доим ўзини тортиқ қилади.

Фақат олий эзгуликнинг тимсоли каби олгин юксак қадр топди. Эҳсон қилаётган кишининг нигоҳи олтин каби нурланади. Олтиннинг товланиши ой билан қуёш ўртасида тотувликка сабаб бўлади.

Олий эзгулик ноёб ҳамда бефойда, ўз ёрқинлигида у порлоқ ва сўлимдир: эҳсон қилувчи эзгулик энг олий эзгулик.

Чиндан, мен сизни сезиб турибман, азиз шогирдларим: сиз худди мен каби эҳсон қилувчи эзгуликка интилмоқдасиз. Сизнинг мушуклар ва бўриларга қандай яқинлигингиз бор?

Сиз ўзингиз қурбон ва ҳадя бўлишни ташналик билан истайсиз. Шунинг учун сиз бутун бойликларни қалбингизда йиғишга муштоқсиз.

Сизнинг қалбингиз барча хазина-дафиналарга кўзи очлик билан интилади, зотан, тортиқ қилиш истагида сизнинг яхшилигингизнинг кўзи очдир.

Сиз барча нарсаларни ўзингизга зўрлаб яқинлаштирасиз ва ичингизга киритасиз, кейин улар сизнинг булогингиздан муҳаббатингизнинг ҳадялари каби оқиб чиқишини истайсиз.

Чиндан, бундан эҳсон қилувчи муҳаббат барча қиммабаҳо нарсаларнинг талончисига айланмоғи даркор; лекин бу ўз-ўзини севишни мен соғлом ва қутлуғ, деб атаган бўлурдим.

Яна бошқа бир ўз-ўзини севиш ҳам бор, у ҳаддан ташқари қашшоқ ва доим оч, у мудом ўғирлик қилишни хоҳлайди, — бу бекорларнинг ўз-ўзини севиши, касалланган ўз-ўзини севишидир.

У барча порлоқ нарсаларга ўғринча кўз билан қарайди; у ризқ-рўзи тўкин-сочин бўлганларни гоҳо очлик билан ўлчаб кузатади; У доим эҳсон қилувчиларнинг дастурхони атрофида ўрмалаб юради.

Бу очкўзликда касаллик ва кўзга кўринмас айниш бор; бу худбинликнинг ўғринча очкўзлиги вужуднинг илвираётганидан дарак беради.

Айтингиз менга, биродарларим: нима бизда ёмон ва жуда ёмон ҳисобланади? Бу айнишнинг ўзгинаси эмасми? — Эҳсон қилувчи қалб бўлмаган жойда биз доим айниш ҳодисасига дуч келаемиз.

Бир уруғдан иккинчи янада юксақрок уруққа ўтамиз ва бизнинг йўлимиз шундай юқорилаб боради. Аммо «Ҳаммаси меники», деган айниган ҳиссиёт биз учун мудҳишдир.

Бизнинг ҳиссиётимиз юксақларга парвоз қилади: бу ҳиссиёт вужудимизнинг тимсоли, юксалишнинг тимсоли. Бу юксалишларнинг тимсоли яхшиликлар номларининг мағзидир.

Тикланиб ва курашиб бораётган вужуд мана шу тариқа тарих оралаб ўтади. Рух-чи? — у вужуд учун нимадир? Унинг жанглари, зафарларининг жарчиси, биродари ва акс садосидир.

Барча тимсоллар — яхшилик ва ёмонликнинг отларидир: улар ҳеч нарсани билдирмайдилар, улар фақат кўз қисадилар. Улардан билишни талаб қилувчи кимса телбадир.

Сизнинг руҳингиз тимсоллар билан сўзламоқчи бўлган ҳар бир соатга диққат билан қарангиз, азиз биродарларим: шунда сизнинг яхшиликларингиз туғилади.

Шунда сизнинг вужудингиз юксалади ва қайта тирилади, у ўз қувончига руҳни эргаштиради ва натижада у барча нарсаларнинг қадрига етувчи, ижодкор, севгувчи меҳрибонига айланади.

Сизнинг қалбингиз худди тугёли тўлқин каби кенгиш ва тўлгин урганда ва бу соҳилда истиқомат қилувчилар ҳаёти учун хавфу хатар ҳамда рўшнолик келтирганда — ана шунда сизда эзгулик бунёд бўлади.

Сиз мақтов ва сўкишдан юксак кўтарилганингизда ва сизнинг муҳаббатли иродангиз ҳамма нарсаларга амр этишни истаганда — худди ана шунда сизда эзгулик бунёд бўлади.

Сиз қулайлик ва юмшоқ ўринлардан юз ўтирганда ва юмшоқ баданлардан унча узоқ бўлмай ёта олганда, — ана ўшанда сизда эзгулик бунёд бўлади.

Сиз ягона ирода бўлишини истаганда ва сиз барча эҳтиёжларни айланиб ўтишни зарурат деб атаганда, — ана ўшанда бунёд бўлади эзгулик.

Чиндан, бу янги яхшилик ва янги ёмонлик! Чиндан бу — теран шалдираш ва янги чашманинг овози?

Бу янги яхшилик давлат бўлади; у ҳукмдор фикр ва унинг атрофида оқил қалбдир: олтин қуёш ва унга чирмашган билиш илони ана шундайдир.

2

Шу ерда Зардўшт бир зум жим қолди ва шогирдларига меҳрибонлик билан қараб турди. Кейин у гапини шундай давом эттирди ва унинг овози ўзгарди:

— Ердан ҳеч қачон оёғингизни узманг, биродарларим, яхшиликларингизнинг бутун кучини кўрсатинг! Сизнинг эҳсонкор муҳаббатингиз ва билимларингиз ернинг мазмунига хизмат қилсин! Сиздан шуни сўрайман ва сизни шунга йўллайман.

Яхшиликларингиз ердан узилишига йўл қўйманг, улар мангу деворларга бош уриб қанотларини яраламасинлар! Оҳ, доим шундай кўп бўлган, учиб кетган яхшиликлар!

Худди мен каби учиб кетган яхшиликларни ернинг ўзига қайтаринг: ҳа, улар яна вужуд ҳамда ҳаётда қайтсин: ўз маъносини, одамий маъносини ерга бахшида қилсин!

Шу пайтгача руҳ ва яхшилик юзлаб марта учиб кетиб, адашиб юрдилар. Оҳ, сизнинг вужудингизда ушбу ёлғон ва янглиш ҳали ҳамон яшайди: улар энди тан ва иродага айландилар.

Шу пайтгача руҳ ҳам, яхшиликлар ҳам юзлаб маротаба уриниб кўрдилар ва адашдилар. Ҳа, одам уриниб кўриш эди. Оҳ, жуда кўп жаҳолат ва адашишлар бизнинг танамизга айланди!

Минг йилларнинг онгу идрокигина эмас, шунингдек, уларнинг телбаликлари ҳам бизда ёрилажак. Ворис бўлмоқ хатарли.

Биз яна паҳлавон тасодиф билан қадам-бақадам кураш олиш борамиз ва бутун инсоният узра шу пайтгача бемаънилик, беҳудалик ҳукмрон бўлиб келди.

Биродарларим, сизнинг руҳингиз билан сизнинг яхшиликларингиз заминнинг мазмунига хизмат қилсин: барча нарсаларнинг қиммати майли, яна вужуд билиш билан тозаланади; вужуд билишга интилиб юксалади; билишни истаганча барча майлар қутлуғдир; юксалганнинг кўнгли шодумон бўлади.

Ҳақим ўзингни давола, шунда сен ўз беморингни ҳам даволай биласан. Ўзини ўзи даволаётганни ўз кўзи билан кўриши унинг учун энг яхши мадад бўлиши мумкин эди.

Шу кунгача ҳеч қачон юрилмаган минглаб сўқмоқлар, минглаб соғломликлар ва ҳаётнинг яширин ороллари мавжуд. Ҳали шу кунгача инсон ва инсон замини охиригача билиб етилмаган, охиригача очилмаган.

Уйғоқ бўлинг ва қулоқ солинг, эй, ёлғизлар! Истиқболдан қанотларини сассиз қоқиб шамоллар эсади; шунда нозик қулоқларига хушxabар етказади.

Эй, сиз олисда истиқомат қилаётганлар, сиз ҳали ҳозир ёлғизсиз, сиз бир куни халқ бўлурсиз: ўз-ўзини сайлаган сизлардан сайланган халқ вужудга келажак ва бу халқдан аъло одам бунёд бўлажак.

Чиндан ер ҳали яна соғаймоқ маконига айланажак! Мана унинг теграсида шифо бергувчи янги хуш насимлар эса бошлади ва янги умид бош кўтармоқда.

3

Ушбу сўзларни айтиб Зардўшт жим бўлиб қолди, у ҳали ўзининг сўнги сўзини айтмагандай эди; у хассани қўлида ушлаб узоқ пайсалланиб турди. Ниҳоят у яна шундай тилга кирди — ва унинг овози ўзгарди:

— Шогирдларим, энди мен бир ўзим йўлга тушаман! Энди сиз ҳам битта-битта бўлиб йўлга тушинглар! Менинг истагим шу.

Сизга чиндан айтаман: мендан нари кетингиз ва Зардўшдан ўзингизни ҳимоя қилингиз! Яна ҳам яхшиси: ундан уялинг! Балки, у сизни алдагандир.

Билик кишиси ўз ғанималарини фақат севибгина қолмай, ҳатто ўз дўстларини ёмон кўра билмоғи даркор.

Бир умрга фақат шогирд бўлиб қолган кимса ўз устози олдидаги қарзини ёмон ўтаган бўлур. Нима учун сиз менинг гулчамбаримни юлиб-юлиб ташламайсиз?

Сиз мени эъзозлайсиз; лекин бир кунмас бир кун келиб сизнинг ҳурмат-эътиборингиз йўқолса, нима бўлади? Ўзингизни эҳтиёт қилинг: ҳайкал сизни ўлдириб қўямасин!

Сиз Зардўштга ишонамиз дейсизми? Лекин Зардўшдан нима фойда! Сиз — менга ишонувчиларсиз; лекин бу барча ишонувчилардан на фойда?

Сиз мени топганингизда ҳали ўзингизни қидирмаган эдингиз. Барча ишонувчилар шундай қиладилар; чунки ҳар қандай ишончдан маъни жуда оз.

Энди мен сизга буюраман: мени йўқотинг ва ўзингизни топинг; фақат сиз ҳаммангиз мендан юз ўгириб тонганингизда, мен яна сизга қайтурман.

Чиндан, биродарларим, мен ўшанда ўз йўқотганларимни бошқача кўз билан излайман; бошқача муҳаббат билан севаман мен сизни ўшанда.

Бир кун келиб сиз яна менинг дўстларим ягона умид фарзандлари бўлишингиз керак ўшанда мен яна учинчи маротаба сизнинг ичингизда бўлишни истайман, ўшанда сиз билан бирга улур чошгоҳни байрам қилурмиз.

Улуф чошгоҳ — инсон ҳайвон билан аъло одам ўртасидаги ўз йўлини қоқ ярмида туриб шом сари йўлини худди ўз олий умиди каби байрам қилмоғидир: зотан, бу янги тонг йўлди.

Ва ўшанда ботаётганининг ўзи ўзини ўткинчи эканлиги учун хайрбод этур ва унинг билик қуёши чошгоҳда турган бўлур.

«**БАРЧА ХУДОЛАР ЎЛДИЛАР, ЭНДИ БИЗ ФАҚАТ АЛО ОДАМ ЯШАШНИ ИСТАЙМИЗ**» — улуф чошгоҳ чоғида бизнинг иродамиз шундай бўлмоғи даркор!

Зардўшт шундай зикру тавалло қилди.

БОЛА БИЛАН ОЙНА

— Сиз ҳаммангиз мендан тонганда, мен яна сизга қайтурман.

— Чиндан, биродарларим, мен ўшанда йўқотганларимни бошқача кўз билан излайман; бошқача муҳаббат билан севаман, мен сизни ўшанда. Зардўшт. «Эҳсон қилувчи эзгулик» зикри

Шундан сўнг Зардўшт яна тоғларга, ўз хилват ногорасига қайтди, худди уруғ сочган деҳқон каби уруғининг униб чиқишини кутиб, одамларнинг кўзига кўринмай юрди. Лекин унинг қалби бесабрлик билан тўла, ўзи севган одамларни соғинарди: зотан, уларга берадиган нарсалари ҳали кўп эди. Энг қийини ҳам шу очиқ узатилган кўлни муҳаббат билан қисиб қўйиш ва эҳсон қилувчи каби ҳаё-ибони сақлаш.

Ёлғизликда унинг ойлари ва йиллари шундай ўтиб борарди; лекин унинг донолиги унга азоб берарди.

Аммо бир куни эрталаб у ҳали тонг оқармасдан уйғонди, тўшаги устида ўтириб нималарнидир эслагандай узоқ хаёлга ботди ва ниҳоят унинг қалби тилга кирди:

«Уйқумда мени нима кўрқитди ўзи, бирдан уйғониб кетдим? Тушимда ойна кўтарган бола йўлиқмадим, менга?»

«О, Зардўшт, — деди менга бола, — ойнага қараб ўзингни кўр!»

Ойнага қараб, мен қичқириб юбордим, юрагим зириллаб кетди: зотан, ойнада ўзимни эмас, иблиснинг иршайиб турган башарасини кўрдим.

Мен чиндан, тушларнинг башоратини жуда яхши биламан, уларнинг огоҳлантиришларини яхши тушунаман: Менинг ТАЪЛИМОТИМ хатар остида, ёввойи ўт-ўлан ўзини буғдой қилиб кўрсатмоқчи!

Менинг душманларим кучайиб, таълимотимнинг қиёфасини бузмоқчилар, шу боисдан суйганларим мен уларга эҳсон қилган ҳадялардан уялсалар керак.

Мен ёру ошноларимни йўқотиб қўйдим; йўқотганларимни яна ахтариб топадиган пайт етди!»

Зардўшт шу сўзларни айтиб, ўрнидан дик этиб турди, ҳаво етмай қолганидан ва ё қўрққанидан эмас, балки башоратгўй ва бахши каби ташқарига отилди, унинг қалбига руҳ меҳмон бўлган эди. Бургути ва илони унга ҳайрон бўлиб қарашди: зотан, келар иқбол худди тонг яллиғи каби унинг чеҳрасини ёритди.

Менга нима бўлди ўзи, эй, махлуқларим? — деди Зардўшт. — Ахир мен қайта ўзгармадимми? Менга сор ғулув қуюн мисоли фароғат келмадимми?

Менинг бахтим телбавор, шу боис у телбавор сўзлар айтур; у ҳали жуда ҳам ёш — унга раҳм қилингиз!

Мен ўз бахтимдан яраланганман, барча азоб чекувчилар менинг табибларим бўлишлари керак!

Мен яна ўз дўстларим ва ўз душманларим қошига туша оламан! Зардўшт яна сўзлаши, яна тортиқлар қилиши ва яна ўз суюклиларига муҳаббатини улашиши мумкин.

Менинг бесабр муҳаббатим пўртаналари қирғоқлардан тошиб, юксак зирвалардан водийларга, шарқу ғарб сари отилмоқда. Мангу гунг тоғлар ва азобнинг гулдуросли булутларидан менинг қалбим водийларга тушиб боради.

Узоқ вақт ҳасрат чекиб олисларга тикилдим. Узоқ вақт ёлғизлик оғушида бўлдим — сукут сақлаб ўтиришни ёдимдан чиқардим.

Мен баланд қоялардан отилиб тушаётган жилғанинг тили ва шов-шувига айландим; қуйи водийларга мен ўз сўзларимни итқитмоқчиман.

Маили, менинг муҳаббатим тўлқинлари ўша пастга, йўлсиз ерларга қуюлиб борсин! Тўлқинлар охир-оқибат денгиз сари йўл топмасинми!

Рост, менинг ўзи тўлувчи дарвеш кўлим бор; лекин муҳаббатим тўлқинлари уни ўзи билан эргаштириб, оқизиб кетади денгизга!

Мен янги йўллардан бораман, менга янги сўз келмоқда; барча бунёдкорлар сингари мен эски такиллаган тиллардан чарчадим. Энди менинг руҳим сийқаси чиққан пошналарда юришни истамайди бошқа.

Мен учун ҳар қандай сўз жуда секин оқади — мен сенинг туғёнли аравангга минаман, эй, бўрон! Ҳатто сени ҳам ўз қаҳрим ила қамчилаб қичиб боргум!

Мен олис денгизлар узра худди ҳайқириқ ва сурур сингари учгим келур, токи дўсту ёрларим товсилиб қолган фароғатли ороларни топгунга қадар.

Менинг душманларим улар орасида! Мен ҳар кимгаким сўйлай олсам, ўша ҳар кимни шунчалар севаманки! Ҳатто душманларим ҳам менинг фароғатимга тааллуқли.

Мен ўзимнинг энг асов бедовоимга минмоқни истасам, ўша онда менинг найзам менга ҳаммадан яхши мадад беради: у ҳар қандай вақтда менинг оёқларимнинг ҳозир у нозир хизматкори.

Найза, мен уни ғанимларга қарши отаман! Мен ўз ғанимларимга раҳматлар айтаман, чун ниҳоят найзани итқитиш палласи келди!

Булутимнинг зўриқиши шунчалар кучли эди; чақмоқларнинг қаққаҳалари остида мен водийларга дўл ёғдиришни истайман.

Кўксим унда ҳайбатли қад кўтарур; тоғлар узра унинг бўронлари даҳшат солур — кўксим бундан ором олур.

Ҳақиқатан, менинг тахтим ва эрким худди бўрон каби келажак! Аммо менинг душманларим бизнинг бошимиз узра ЁВУЗ РУҲ туғён солмоқда, деб ўйлашлари керак.

Ҳатто сиз, менинг ёронларим, менинг асов донолигимдан кўрқиб кетурсиз ва эҳтимол, ундан душманларим билан биргаликда қочиб кетурсиз.

Оҳ, қани эди, чўпон сибизғаси бирла сизни яна ўз бағримга тортсам! Оҳ, қанийди, менинг шеру ғаррон донолигим майин ириллай билсайди! Биз кўп нарсаларни чала ўрганганмиз!

Менинг асов донолигим хилват тоғларда урчиди; қаттиқ харсанг тошлар устида у кўз қароқларининг энг кичиги, энг ёшини дунёга келтирди.

Мана энди у телба муқаҳҳар саҳроларда сарсари чопиб, ўз юмшоқ чимлоқини излайди — ул кўҳна асов донолигим!

Қалбингизнинг юмшоқ чимлоқларига, эй ёронларим! — Сизнинг муҳаббатингизга у ўз суюкли арзандасини ётқизмоқни истар!
Зардўшт шундай зикр қилди.

ФАРОҒАТЛИ ОРОЛЛАРДА

Анжир дарахтларининг мевалари тўкилади, улар ширали, лазиз; мевалар то ерга тушгунча уларнинг қизғиш пўстлоқлари арчилиб кетади. Мен фарқ пишган мевалар учун шимол шамолиман.

Худди шундай анжир меваларидай сизнинг этагингизга тўкилади ушбу панд-насиҳатларим, эй, ёронларим. Энди унинг шарбатини ичингиз ва ширин меваларини татиб кўрингиз! Бизни кузнинг мусаффо осмони ўрайди, вақт ҳам чошгоҳдан ўтди.

Қаранг, қанчалар саховатли неъматларга тўлиқ теварак-атрофимиз! Бу саховат оралаб узоқ денгизларга қарамоқ қанчалар роҳат!

Бир замонлар узоқ денгизларга қараб айтишарди: Худо! Лекин мен энди сизга: ало одам, деб айтишни ўргатдим.

Худо бу тусмолдир, лекин мен сизнинг тусмолингиз бунёдкор иродангиздан нарига ўтмаслигини истардим.

Сиз худони бунёд қила олармидингиз? — Ҳар қанақа илоҳлар ҳақида менга гапириб ўтирманг! Лекин сиз ҳеч қандай шак-шубҳасиз аъло одамни бунёд қилишингиз мумкин эди.

Балки сизнинг ўзингиз эмасдир, ёронларим! Балки сиз ўзингизни аъло одамнинг оталари ва аждодлари мисоли қайта яратишингиз мумкин; майлига, бу сизнинг энг яхши бунёдингиз бўлмай!

Худо бу тусмол; лекин мен сизнинг тусмолингиз фикр етадиган ҳудуд билан чегараланган бўлишини истайман.

Сиз худони фикрлай олармидингиз? — Лекин бу сиз учун ҳақиқат иродасини англайсин, токи ҳаммасини инсоний фикрлаш мумкин бўлсин, инсоний кўриш мумкин бўлсин, инсоний ҳис қилиш мумкин бўлсин! Ўзингизга тегишли ҳиссиётларни сиз охиригача ўйлаб олишингиз даркор!

Сиз дунё деб атаган нарсани аввал ўзингиз яратмоғингиз керак: Сизнинг ақлингиз, тимсолингиз, иродангиз, муҳаббатингиз аввало унга айлансин! Бу ҳақиқатан, сизнинг фароғатингиздир, эй, сиз, солиқ билгувчилар!

Бундай умид бўлмаса, сиз бу ҳаётга қандай чидар эдингиз, эй, сиз билгувчилар? Сиз билиб бўлмайдиган ва ақл етмайдиган нарсалар билан бир жинсда бўлиб қолмаслигингиз керак.

Аmmo мен сизга ўз юрагимни бутунлай очмоқчиман, ёронларим: агар илоҳлар бор бўлсайди, мен ўзимни илоҳ бўлмоқдан тутиб қола билармидим! БИНОБАРИН, илоҳлар йўқ.

Рост, мен бу хулосани чиқардим, лекин у энди мени ўзидан чиқармоқда.

Худо бу тусмолдир; лекин ким бу тусмолнинг азобини бус-бутун ичмай туриб ўлиши мумкинми ахир. Наҳот бунёдкорнинг ишончидан маҳрум қилиш ва бургутлардан уларнинг бургутларга хос юксакликларда парвозини тортиб олиш керак бўлса!

Худо бу фикрдир, у барча тўғри нарсаларни қийшиқ ва барча турган нарсаларни эврилувчи қилади. Қандай? Вақт ғойиб бўлурми ва барча ўткинчи нарсалар ёлғонга чиқурми?

Бундай ўйлаш — бу инсон суяклари учун қуюн ва гирдибод ҳамда қурсоқ учун кўнгил айнамоғидир; ҳақиқатан, бундай нарсани тусмоллашни мен пилдороқлик касали, деб биламан.

Мен бу ягона, тўлиқ, метин, тўқ ва ўзгармас ҳақидаги таълимотни инсон учун ёвуз ва ғаддор дегим келади!

Барча ўзгармас нарсалар фақат тимсолдир! Ва шоирлар жуда кўп ёлғон сўзлайдилар.

Аmmo вақт ва тикланиш ҳақида энг яхши тимсоллар сўзлашлари керак: улар барча ўткинчи нарсаларга мақтов ва улар учун оқловчи бўлмоғи даркор.

Яратиш — бу азобдан буюк қутулиш ва ҳаётнинг енгиллашидир. Лекин бунёдкор бўлиш учун азобларга дучор бўлмоқ ва кўп эврилишларга учрамоқ лозим.

Ҳа, сизнинг ҳаётингизда аччиқ ўлим кўп бўлса керак, эй, бунёдкорлар. Шундай экан, барча ўткинчи нарсаларни ёқловчи ва оқловчи бўлингиз.

Бунёдкор ўзи янги туғилган гўдак бўлсин. — Бунинг учун у ҳомиладор бўлмоқни орзу қилсин ва туғиш азобларини бошидан кечирсин.

Ҳақиқатан, мен ўз йўлимдан юзлаб жонлар оша, юзлаб беланчақлар ва туғиш қийноқлари оша ўтганман. Шу пайтгача кўп

бора видолашганман, мен кўп охириги юракни вайрон айлагувчи соатларни биламан.

Лекин менинг бунёдкор иродам, менинг қисматим шуни истайди. Ёким, яна-да очиқроқ қилиб айтсам, худди мана шундай қисматни истар менинг истагим.

Барча ҳис қилувчи менда азоб чекар ва зиндонбанд ётур; лекин менинг иродам менга худди халос қилгувчи ва хушхабар етказувчи каби келур.

Ирода халоскор: ирода ва эрк ҳақидаги чин таълимот шундай — уни сизга Зардўшт таълим бергай.

Ортиқ истамамоқ, ортиқ баҳо бермамамоқ ва ортиқ бунёд қилмамамоқ! Оҳ, ушбу улуг Ҳорғинлик абадул абад мендан йироқ бўлгай!

Ҳатто билмоқликда ҳам мен фақат туғилиш қувончи ва иродамнинг тикланиш шодлигини туяман. Агарда менинг билмоғимда маъсумлик бўлса, бунинг сабаби унда туғилиш иродаси мавжудлигидир.

Худодан ва маъбудлардан мени нари тортиб кетди ушбу ирода; агар худолар бор бўлсайди — нимани ҳам яратиб бўларди унда!

Лекин менинг бунёдкорликка оташин иродам мени яна ва яна қуймай, доим инсон сари тортади; чўқмор тошга шундай шиддат билан тушади.

Оҳ, одамлар, тошда мен учун тимсол мудрайди, у тимсолларимнинг тимсоли! Оҳ, у энг қаттиқ ва энг бадбашара тошда мудраб ётса керак!

Энди менинг чўқморим шаҳд-шиддат билан ўз қайлиғи узра тушур. Тошдан тош парчалари отилур; бунинг билан менинг нима ишим бор?

Тугалламоқ истайман мен бу тимсолни: зеро, менга соя яқинлашди — энг индамас ва энг енгил, у менга яқинлашди!

Аъло одамнинг гўзалиги менга худди соя каби яқинлашди. Оҳ, биродарларим! Энди менинг худолар билан не ишим!

Зардўшт шундай тавалло қилди.

МУШФИҚЛАР ЗИКРИ

Ёронлар! Дўстингизнинг қулоғига шундай сўзлар чалинди: «Зардўштга қаранглар-ов! У бизнинг орамызда худди махлуқлар ичида юргандай эмасми?»

Лекин агар бундоқ дейилса, яхшироқ эди: «Толиб одамлар орасида худди ҳайвонлар ичида юргандай бўлади».

Лекин Толибнинг назарида одамнинг ўзи шундай аталади: икки ёноғи қип-қизил.

Бу исм унга қайдан келди? Тез-тез қизариб, уялиб туришига тўғри келганидан эмасми?

О, ёронларим! Толиб шундай дейди: уят, уят, уят — мана инсоннинг тарихи!

Шу боис олижаноб киши бошқаларни уялтиришдан ўзини тияди: у ҳар қандай азоб чекаётган кимса қошида ўзини уятли ҳисоблайди.

Чиндан мен бировга ачинувчи, ўз раҳм-шафқатидан фароғат топгувчи мушфиқларни ёқтирмайман: улар ҳаддан ташқари уятдан маҳрум.

Мабодо менга мушфиқ бўлишга тўғри келса, барибир шундай деб аталишни хоҳламайман; мабодо мен мушфиқ бўлсам, жуда ҳам узоқда туриб бўламан.

Мен юзимни яширишни яхши кўраман ва мени таниб қолмасларидан бурун қочиб кетаман; сизларга ҳам шундай қилишни маслаҳат бераман, биродарларим!

Ишқилиб менинг толейим худди сизга ўхшаб мушфиқликдан узоқ бўлганлар йўлидан боришга насиб этсин. Зеро, улар билан байрамим, касалим, умидимни бўлишмоққа **ҲАҚЛИМАН!**

Чиндан ҳам, мен унисини ҳам, бунисини ҳам барча азоб чекаётганлар учун қилганман; лекин менга шундай туюладики, кўпроқ шод-хуррам бўлишга ҳаракат қилганимда мақбул иш қилганман.

Одамлар дунёга келгандан бери одам боласи жуда оз шод-хуррам бўлди; мана шунинг ўзи фақат, биродарларим, бизнинг азал гуноҳимиздир!

Биз яхши хурсанд бўлишни ўргансак, ўшанда биз бошқаларга қайғу-ғам келтириш, бу нарсаларни тўқиб чиқариш, ўйлаб топишдан қутуламиз.

Шунинг учун мен азоб-уқубат чекаётганга ёрдам берган кўлимни юваман, шунинг учун мен кўнглимни тозалайман.

Зеро, мен ғамзадани азоб чекаётган ҳолда кўрганымда унинг уятидан уятга тушардим; унга ёрдам берганимда эса унинг гурурини шафқатсиз суратда топтардим.

Катта-катта ёрдам ўтказиб қўйиш миннатдорчиликка эмас, қасд олишга олиб боради. Мабодо кичкина бир яхшилик унутилмас экан, у ични кемирувчи қуртга айланади.

«Бирон-бир нарсани қабул қилаётганда, ўзингизни бағал тутинг! Мен оляпман-ку, шунинг ўзи етмайдими, деб эҳсон қилувчига раҳматингизни билдиринг!» — олган совғаси эвазига қаримта қайтаролмайдиганларга мен шундай маслаҳат бераман.

Лекин мен эҳсон қилувчиларданман: мен дўстларга дўст каби совға қилмоқни яхши кўраман. Лекин бегоналар ва бечоралар менинг дарахтимдан меваларни ўзалари узиб олсинлар; уялиб ўтирмасинлар.

Лекин тиланчиларни бутунлай йўқотиб юборса арзийди! Уларга берсанг ҳам алам қилади, бермасанг ҳам алам қилади.

Улар билан бирга гуноҳкорлар ва виждон қийноқлари ҳам кўшмозор бўлиб кетсин! Дўстларим, менга ишонинг: виждон қийноқлари қийнашга ўргатади.

Лекин энг ёмони майда гаплар. Майда гап қилгандан кўра ёвузликнинг ўзини қилиб қўя қолган афзал!

Гарчи сиз: «Кичкина ёмонликнинг қувончи бизни катта ёмонлик қилишдан сақлайди», дейсиз, лекин бунда тежамкорлик қилишнинг ҳожати йўқ.

Ёмон иш чипқонга ўхшайди: зириллайди, қочишади, йиринглайди, уни яшириб бўлмайди.

«Қара, мен — маразман», — ёмонлик ана шундай дейди; унинг очиклиги шунда.

Лекин майда гап учуққа ўхшайди: у ўрмалаб, биқиниб, пусиб чиқади, то майда учуқлар бутун баданга тошиб, одамни лоҳас қилиб, бўшаштириб юбормагунча, қаерда бўлишини билмайди.

Лекин шайтон урган одамнинг қулоғига мен шундай дейман: «Сен ўз шайтонингни ўстирсанг бўларди! Ҳали ҳатто сенга ҳам улуғлик йўли очик!»

Оҳ, ёронларим! Ҳар бир нарса ҳақида жуда кўп нарсаларни биладилар! Кўплар бизнинг кўз ўнгимизда шаффоф бўлиб қоладилар, лекин шундай бўлса ҳам биз уларни ёриб ўтолмаймиз.

Одамлар билан яшаш қийин, зеро, индамай туриш ғоятда мушкул!

Бизга ёқмайдиган кимсага эмас, ҳеч қандай ишимиз бўлмаган кишига кўпроқ биз адолатсизлик, инсофсизлик қиламиз.

Лекин агар сенинг азоб чекаётган дўстинг бўлса, сен унинг азоблари тин олгувчи жой бўлгил ва шу билан бирга унга қаттиқ тўшак ва йўл каравот бўлишни ҳам унутма: шунда сенинг унга кўпроқ фойданг тегади.

Агар дўстинг сенга бирон-бир ёмонлик қилса, унга шундай деб айт: «Мен бу қилиғингни кечираман, лекин бу қилиғингни мабодо ўзингга қилсанг, мен сени кечира олармидим!»

Ҳар қандай буюк муҳаббат шундай дейди: у ҳатто кечирим ва ачинишни ҳам енгиб ўтади.

Ўз юрагингни жиловлаб туришинг керак; уни бўш қўйиб юборсанг, хаш-паш дегунча бошингни йўқотиб қўясан!

Оҳ, мушфиқлар ўртасидаги телбаликлардан ҳам ортиқроқ телбалик бормикин дунёда? Мушфиқларнинг телбаликларидан кўпроқ азоб-уқубат келтирган бошқа нарса бўлганмикин дунёда?

Барча совгувчиларнинг алам-азоби қурсин, уларнинг раҳм-шафқатидан ўзга чўққиси йўқ!

Бир кун менга иблис шундай деди: «Ҳатто худонинг ҳам ўз дўзахи бор — бу унинг одамларга муҳаббати».

Яқинда унинг шундай деяётганини эшитдим: «Худо ўлди; одамларга раҳм-шафқати боис худо ўлди».

Шундай қилиб, мен сизни раҳм-шафқатдан огоҳ этаман: у ёқдан одамлар бошига оғир булут яқинлашмоқда! Мен чиндан, момақалди роқ аломатларини яхши биламан!

Яна шу сўзларни ҳам яхши эслаб қолинг: ҳар қандай буюк муҳаббат ўз раҳм-шафқатидан юқориқодир: у ўзи севган нарса-ни яна яратишни истайди!

«Мен ўз-ўзимни муҳаббатимга ва худди ўзимга ўхшаган ўз яқинимга қурбон қиламан» — барча бунёдкорлар шундай деб айтмоқлари даркор.

Лекин барча бунёдкорлар жуда қаттиқ.
Зардўшт шундай зикр қилди.

РУҲОНИЙЛАР ЗИКРИ

Бир куни Зардўшт ўз шогирдларига ишора ва уларга шу сўзларни айтди:

«Манавилар — руҳонийлар; гарчи улар ҳам менинг душманларим бўлсалар-да, лекин сиз улар ёнидан қиличларингизни туширган ҳолда жим ўтиб борасиз!»

Шунингдек, уларнинг ўрталарида ҳам қаҳрамонлар бор; уларнинг кўплари кўп азоб чекканлар; шунинг учун улар бошқаларни азоб чекишга мажбур қиладилар.

Улар — қаттол душмандирлар: уларнинг мўмин-қобиллигидан ҳам ортиқ кин йўқ. Уларга ҳужум қилган шу заҳоти ўзини макруҳ этади.

Лекин мен улар билан қондошман*, шунинг учун мен ўз қонимни улар қонига қўшилишини истаيمان.

Улар руҳонийлар ёнидан ўтиб кетишгач, Зардўштни ғам босди; лекин у ўз қайғуси билан узоқ олишиб ўтирмади, кейин у шу сўзларни айтди:

Мен бу руҳонийларга ачинаман. Уларни сира ёқтирмайман. Лекин одамлар орасида яшаётганимдан бери улар менга у қадар ёвуз бўлиб кўринмайдилар.

Мен улар билан азоб чекканман, ҳамон азоб чекаман: менинг назаримда улар — асоратдаги тамға урилган одамлар. Улар назарида халоскор бўлган зот уларни кишанлаб қўйган:

Бу ёлғон қадриятлар ва телбавор сўзлар кишани! Оҳ, уларни кимдир халоскоридан халос қилсайди!

Денгиз ҳар томонга улоқтирганда, улар бир пайт оролга қўнмоқчи бўлдилар; лекин орол уйқуда ётган баҳайбат махлуқ бўлиб чиқди!

Ёлғон қадриятлар ва телба сўзлар — ўладиган одам учун энг ёмон махлуқлардир, — уларда қисмат узоқ мудраб кутади.

* Нитшенинг отаси руҳоний — пастор эди. Бу ерда шунга ишора қилинмоқда.

О, ниҳоят бир кун у кўзини очади, пойлаб боради ва унинг устида ўзига маскан қурганларни ғажиб ейди ва ютиб юборади.

Бу руҳонийлар қурган масканларга ўзингиз бир қаранг-а! Улар ўзларининг муаттар ҳидлари анқиб турган мағораларини черков деб атайдилар.

О, бу сохта зиё, бу диққинафас қилувчи бўғиқ ҳаво! Бу ерда дин ўз юксакликларига парвоз қилиб кўтарила олмайди!

Уларнинг динлари шундай буюради: «Нардбондан тиззала-рингизда кўтарилангиз, эй журм, қилганлар!»

Мен чиндан кўзлари ола-кула бўлиб кетган уяғни ва уларнинг лутфу навозишларини кўргандан кўра шармсизни кўрмоқни афзал биламан!

Ким ўзига қурди бу мағоралар ва тавба-тазарру шотиларини? Очиқ осмондан уялганлар ва беркиниб олганлар эмасмиди улар?

Бузилган томлар оралаб яна очиқ осмон кўринганда ва бузуқ деворлар узра қирмизи лолалар очилганда, фақат ана шундагина мен ўз қалбимни яна ушбу худонинг масканларига очгайман.

Улар ўзларига қарши бўлган ва азоб еткизганни худо деб атадилар. Уларнинг бу сиғинишларида кўп қаҳрамонлик ҳам бор эди!

Инсонни хочга михлабгина улар ўз Худоларини сева билардилар!

Ўликлар каби яшашни кўзладилар улар; ўз лошларини қора либосларга ўрадилар; ҳали ҳамон ҳатто уларнинг нутқларидан хил-хоналарининг уфунати анқиб туради.

Ким уларнинг ёнларида яшаса, қурбақалар ширин хаёллар оғушига берилиб, ўз куйини чалаётган қора ҳовузалар бўйларида яшайди.

Мен уларнинг халоскорига ишонмоғим учун улар менга ўзларининг энг яхши қўшиқларини айтишлари керак: унинг шогирдлари халос бўлган каби кўринмоқлари даркор!

Мен уларни урён кўрмоқ истайман: зеро, фақат гўзаллик тавбани тарғиб этади. Лекин бу ўраниб-чирманган ғамбодага ким инонарни!

Чиндан, уларнинг халоскорлари эрдан ва эркнинг еттинчи осмонидан келиб чиқмадилар! Чиндан, уларнинг ўзлари ҳеч қачон билик гиламларида юриб кўрмаганлар!

Бу халоскорларнинг руҳи илма-тешиклардан иборат эди: улар ҳар бир илма-тешикка ўз телбаликларини ва худо деб аталган ўз тиқинларини жойлаштирганлар.

Уларнинг раҳм-шафқатларида уларнинг руҳи чўкди ва улар раҳм-шафқатдан шишганларида сатҳида доимо буюк телбалик сузиб юрарди.

Худди келажакка фақат битта сўқмоқ олиб борадигандай, улар дарғазаб ҳайқириқлар билан ўз подаларини ёлғизоёқ йўлдан ҳайдаб борадилар! Ҳақиқатан, ҳатто шу қўйчибонлар ўз қўйларига ҳам тегишли эдилар.

Ушбу шўбонларнинг ақли кичкина ва кўнгли кенг эди; бироқ, эй, ёронларим, ҳатто энг кенг кўнгиллар ҳам шу пайтгача қанчалар кичкина ўлка эдилар!

Улар ўзлари ўтган йўлларда қонли белгиларни ёзиб қолдирган эдилар ва уларнинг телбаликлари ҳақ қон била гувоҳликка ўтишини ўргатарди.

Лекин қон — ҳақнинг энг бадтарин гувоҳи; қон энг тоза таълимотни ҳам телбалик ва юрак аламига айлантриб заҳарлайди.

Агар кимдир ўз таълимоти учун ўтга кирмоқчи бўлса — бу нимани ҳам кўрсатарди! Лекин чиндан ўз-ўзининг ёнишингдан ўз-ўзингни таълимотинг келиб чиқса, бу энди бутунлай бошқа гап!

Ҳовурли юрак ва совуққина бош учрашган ерда довул қўзғалади, буни «халоскор» деб аташади.

Халқ халоскорлар деб атайдиганлардан кўра бир қадар улуғроқ ва насл-насаби ҳам бир қадар олийроқ одамлар бўлишган эди, чиндан ҳам! Булар ҳамма нарсаларни ўз ортидан эргаштирган довуллар эди!

Агарда сиз ёронларим, эрк сари йўл топишни истасангиз, ҳамма халоскорлардан ҳам бир қадар улуғроқ халоскордан халос бўлишингиз зарур!

Шу пайтгача ҳеч қачон ало одам бўлмаган эди! Энг катта ва энг кичик одамнинг ҳар иккисини мен урён ҳолда кўрдим.

Улар ҳали бир-бирларига жуда ҳам ўхшайдилар. Ҳақиқатан, ҳатто уларнинг энг улуғларини ҳам мен ҳаддан ортиқ одамий ҳолда кўрдим!

Зардўшт шундай зикр қилди.

ЯХШИ ФАЗИЛАТ ЭГАЛАРИ ЗИКРИ

Мудроқ ва туш каби ҳиссиётлар билан қалдироқлар ва кўк чақмоқлари тилида сўйлашмоқ авло.

Аммо гўзаллик овози оҳиста сўзлар: у жуда инжа, сезгир қалбларгагина етиб борадир.

Бугун менинг тамғали қалқоним секин-аста қалтирар ва куларди: бу қутлуғ кулги ва гўзаллик титроқлари.

Эй, сиз, яхши фазилат эгалари, бугун менинг гўзаллигим сизнинг устингиздан кулди. Менга унинг овози етиб келди! «Улар яна ўзларига ҳақ тўлашларини ишташади!»

Эй, сиз, яхши фазилат эгалари, сиз яна ўзингизга ҳақ тўланишини истайсиз! Яхшилиқ учун ҳақ олишни, ер учун кўкни, сизнинг бугунги кунингиз учун мангуликни олишни истайсизми?

Энди сиз мендан норози бўласиз, зеро, мен эҳсон бергувчи йўқ, деб ўргатаманми? Ҳақиқатан ҳам, яхшилиқнинг ўзи ўзи учун мукофот, деб ҳатто ўргатаётганим йўқ.

Оҳ, мана менинг қайғум: нарсаларнинг замирига мукофот ва жазони маккорона тарзда жойладилар — эй, сиз, яхши фазилатли кишилар, сизнинг кўнгил замирингизга ҳам шундай қилдилар!

Лекин менинг сўзим тўнғизнинг тиши каби сизнинг кўнглингиз замирини тилкалаб борсин; мен сиз учун омоч бўлайин.

Замирингиз тубидаги барча нарсалар ташқарига чиқсин; сиз тилка-пора бўлиб синиқларингиз офтобда ётган чоғда сизнинг ёлғонларингиз ҳақиқатингиздан ажралиб чиқур.

Зеро, мана сизнинг ҳақиқатингиз: ўч, жазо, мукофот ва қасос каби сўзларнинг ифлоси учун сиз **ҲАДДАН ОРТИҚ ОЗОДА ТАНСИЗ.**

Она жужуғини севган каби сиз ўз яхшилигингизни севасиз. Лекин она ҳеч қачон ўз муҳаббати учун ҳақ талаб қилганми, сиз буни эшитганмисиз?

Сизнинг яхшилигингиз — бу сизнинг энг қимматли ўз-ўзингиз. Сизда тўғаракнинг ташналиги мавжуд; яна қайтадан ўз-ўзига етиш учун ҳар бир айлана ўргулади, эврилади, айланади.

Сизнинг эзгулик йўлидаги ҳар бир ишингиз сўниб бораётган юлдузга ўхшайди: унинг нури доим яна йўлда ва адашиб юради — қачон бу нур йўл босишдан тўхтаркин?

Сизнинг яхшилигингиз бошқа бир чет, бегона нарса, тери ва ё ёпинчиқ, парда эмас, балки сизнинг Ўз-ўзингиз бўлсин — мана шу кўнгил ўзагидаги ҳақиқатдир, эй, яхши фазилатли кишилар!

Лекин яхшиликни қамчи-калтак зарбалари остида тўлғаниш, деб тасаввур қилувчилар ҳам бор; сиз улар дод-фарёдларини ҳаддан ортиқ кўп эшитгансиз!

Ўз иллатларининг танбал ҳолатларини яхшилиқ, деб тушунувчилар ҳам йўқ эмас; уларнинг узвларини нафрат-аламлари ва ҳасад-кўролмасликлари тириштириб туради, уларнинг «адолати» ҳам уйғонади ва уйқулик кўзларини ишқалайверади.

Шундайлар ҳам борки, уларни доим тубанга тортиб туради: девлари уларни тортади. Бироқ қанча паст тушсалар, уларнинг кўзлари шунча равшан ёнади, ўз худосидан тамаси шунча ортади.

Эй, фазилатлилар, сизнинг қулоғингизга яна шундай ҳайқирىқ ҳам етиб борди: «Мендан бошқа бари, мен учун худо ва яхшилиқдир!»

Шундайлар ҳам борки, улар водийга тош ташийдиган аравалар каби базўр ғижирлаб йўл босадилар: улар қадр-қиммат ҳамда яхшилиқ ҳақида кўп сўзлайдилар — ўз жиловларини улар эзгулик, деб атайдилар!

Ҳар куни бураб қўйиладиган соатга ўхшайдиганлар ҳам бор; улар тақ-туқ қилиб турадилар ва тақ-туқ эзгулик деб аталишини истайдилар.

Ҳақиқатан, улар кулгимни қистатадилар: бундай соатларга қаерда дуч келмай, уларни ўз кулгим билан бураб қўяман; улар менга яна пўписа ҳам қилиб қўядилар!

Бошқа бировлар ўзларининг бир ҳовуч адолатлари билан ғурурланадилар ва уни деб ҳамма нарсаларга қарши жиноят қиладилар — шундай экан, дунё уларнинг адолатсизликларига кўмилиб ётади.

Оҳ, «Яхшилиқ» сўзи уларнинг оғизларида қанчалар хунук эшитилади! Улар: «Биз биргаликда ҳақмиз», деб айтганларида бу доим: «Биз бургаликда ҳақмиз!» — дейилгандай эшитилади.

Улар ўз ганимларининг кўзларини ўз яхшиликлари билан ўйиб олишни истайдилар; улар бошқаларни ерга уриш учун юқорига кўтариладилар.

Бироқ яна шундайлар ҳам борки, улар ўз ботқоқларида ўтириб, қамиш орқали шундай сўзлайдилар: «Яхшилик бу — балчиқда жимгина ўлтиришдир.

Биз ҳеч кимни чақмаймиз ва чақадиганлардан ўзимизни олиб қочамиз; бизга нима дейилган бўлса фақат шунини қиламиз».

Яна шундайлар борки, улар ишораларни яхши кўрадилар ва шундай ўйлайдилар: яхшилик — бу ишораларнинг тури.

Уларнинг тиззалари доим таъзимда, уларнинг кўллари эса яхшиликка ҳамду сано ўқийди, лекин уларнинг кўнгли яхшилик нималигини билмайди.

Яна шундайлар борки, улар: «Яхшилик зарур», деб айтишни яхшилик, деб биладилар; лекин дилларида фақат полиция зарур деб ишонадилар.

Кўплар одамлардаги юксакликни кўролмасдан, улардаги тубанликни яқиндан туриб кўрган чоғларида, шунини яхшилик, деб атайдилар; шундай, улар ўз ёмон кўзларини яхшилик, деб ҳисоблайдилар.

Бировлар ўқиш-ўрганишни ва ҳақ йўлига киришни истайдилар ва буни эзгулик, деб атайдилар; бошқа бировлар эса — ҳамма нарсадан воз кечмоқчи бўладилар ва буни яхшилик, деб қарайдилар.

Шундай қилиб, деярли ҳамма яхшилик қиялпмиз, деб ўйлайди ва ишонади; ва ҳаммалари оз деганда «яхшилик» ва «ёмонлик» билимдонлари бўлишни хоҳлашади.

Лекин Зардўшт ушбу барча ёлғончилар ва тентакларга: «Сиз яхшиликнинг нимасини биласиз! Унинг нимасини ҳам билардингиз!» — деб айтиш учун ер юзига келмаган.

У сиз, ёронларим, ёлғончилар ва тентаклардан ўрганиб олган эски сўзлардан толиқишингиз; «мукофот», «қасос», «жазо», «қасос адолатда», деган сўзлардан чарчашингиз;

«Бундай хатти-ҳаракат яхши, зеро, у холисдир», деганга ўхшаш сўзларни айтишдан чарчашингизни кўзлаб келгандир.

Оҳ, ёронларим! Худди она болада акс этганидек, сизнинг Ўз-ўзингиз ҳаракатингизда инъикос этсин, — сизнинг яхшилик ҳақидаги сўзингиз шундай бўлмоғи керак!

Мен ҳақиқатан, сизнинг юзлаб сўзларингизни ва яхшилигингизнинг жуда қимматли шақилдоқларини тортиб олдим; энди сиз худди болалар каби мендан жаҳлингиз чиқяпти.

Улар денгиз бўйида ўйнаб юришарди — бирдан катта тўлқин келдию ўйинчоқларини денгиз қаърига олиб кетди; энди улар йиғлаб ўтирибдилар.

Бироқ ўша тўлқиннинг ўзи уларга янги ўйинчоқлар олиб келиши ва улар олдига янги ранго-ранг чиғаноқларни тўкиб ташлаши керак!

Улар шундай юпанч олурлар; худди улар сингари, сиз ҳам, ёронларим, ўз юпанчингизни — янги ранго-ранг чиғаноқ-садафларингизни олурсиз!

Зардўшт шундай зикр қилди.

ҚАЛАНҒИ-ҚАСАНҒИ КИМСАЛАР ЗИКРИ

Ҳаёт қувонч булоғи; бироқ қаланғи-қасанғилар сув ичган барча ерларда булоқлар заҳарланган бўлади.

Барча тоза нарсаларни севаман; лекин тишлари иршайган ба-шаралари, мурдаларнинг ташналикларини кўришга тоқатим йўқ.

Улар булоқ тубларига назар соладилар; булоққа қарасам, менга уларнинг мараз, тиржайишлари кўринади.

Муқаддас сувни улар ўз ҳирслари билан булғадилар; улар ўз ифлос тушларини хурсандчилик деб атаганларида, шу етмай тургандай сўзларни ҳам булғадилар.

Улар ўз тоб ташлаган, зах босган юракларини ўтга қўйганларида ўт дод дейди; қаланғи-қасанғилар ўтга яқинлашганларида руҳнинг ўзи қайнаб, дуд чиқаради.

Мева уларнинг қўлларида чучмал ва чирик бўлиб қолади; уларнинг нигоҳи илдизни емиради ва мевали дарахтни қуруқ шохшаббага айлантиради.

Ҳаётдан юз ўгирган кўп кишилар аслида қаланғи-қасанғилардан юз ўгирдилар: улар на булоқ, на ўт-олов, на мевани қаланғи-қасанғилар билан бирга баҳам кўришни истамадилар.

Кўплар саҳрога бош олиб кетиб, ваҳший ҳайвонлар билан бирга ташналик азобини тортганларида, сув бўйида чиркин туя ҳайдовчилар билан бирга ўлтиришни истамадилар.

Ва буғдойзорларни яксон қилиб уларга дўлдай ёғилганлар ўз оёқларини қаланғи-қасанғиларнинг бўғзига тираш — ва бу билан унинг овозини ўчиришни истаган эдилар.

Ҳаётнинг ўзига душманлик ва ўлим, азоб-уқубатда қолганларнинг юклари гарчи керак бўлса-да, буни билишнинг ўзи етмас ва бу ҳали томоғимдан ўтмай туриб қолган энг катта луқмалардан ҳам эмас:

Лекин мен бир маҳал шундай саволни ўзимча берар ва ёмон бўғилардим: наҳотки? Наҳотки ҳаётга қаланғи-қасанғилар зарур бўлса?

Наҳотки заҳарланган булоқлар, аччиқ тутунга тўла ўт-олов; ифлос тушлар ва ҳаёт нонига тушган қуртлар керак?

Менинг нафратим эмас, менинг жирканишим ҳаётимни очкўзлик билан кемирадди! Оҳ, ҳатто қаланғи-қасанғиларни ҳам заковатли деб топганимда, ақлим бундан қанчалар толиқарди!

Мен ҳукмдорлардан ҳам юз ўтирдим, чунки уларнинг энди нимани ҳукмдорлик деб атаганларини кўрдим: улар қаланғи-қасанғилар билан ҳокимият боис чайқовчилик қилар, фойда ундираддилар!

Мен халқлар аро яшардим, тилим ўзга, қулоғимни беркитиб олгандим: уларнинг фойдахўр олиб сотарлик тили, ҳокимият учун чайқовчилик қилишларини ўзимга яқинлаштиришни истамасдим.

Мен барча кечалар ва бугунлар оралаб бурнимни маҳкам тўсганча ғазабим ошиб ўтиб бораман. Ҳақиқатан, барча кечалар ва бугунлар терга ботган, бўғриққан қаланғи-қасанғиларнинг уфунатиға тўла!

Мен гунг, кўр, кар, ногирондай бўлиб шундай узоқ яшадим; ҳукм сураётган, бўртиб-қизарган, хурсандчилик маишат қилаётган қаланғи-қасанғилар билан бирга туришни истамадим.

Менинг руҳим нарвондан қийинчилик билан оҳиста кўтарилиб борарди; зарра-зарра қувончлар унинг роҳати эди; кўрнинг ҳаёти асога таянганча ўтиб борарди.

Менга нима бўлди ўзи? Жирканишдан мен қандай қутулдим? Менинг нигоҳимни ким яшартирди? Булоқ атрофида қаланғи-қасанғилар ўтирмайдиган юксакликларга мен қандай кўтарилдим?

Булоқ қайдалигини топган менинг қанотларим ва куч-қувватимни шу жирканишнинг ўзи ато қилмадими? Ахир ҳақиқатан,

яна қувонч булоғини топмоқлик учун мен энг кўз илғамас юксакларга учиб чиқмоғим керак эди!

О, мен уни топдим, биродарларим! Бу ерда энг олий юксакда мен учун қувонч булоғи оқмоқда! Ипринди-сиприндилар билан бирга сув ичмайдиган ҳаёт ҳам бор экан-ку, ахир!

Эй, қувонч булоғи, мен учун сен жуда ҳам секин оқасан! Сен жомни лиммо-лим қиламан дейсану лекин уни тез-тез бўшатиб турасан!

Сенга камтаринроқ бўлиб яқинлашишга ўрганишим керак: ҳали ҳамон қалбим сени қаршилаб шиддатли дукурлаб уради:

Менинг ёзим алангаланаётган қалбим қисқа, жазирама, маюс ва ҳаддан зиёд ҳалимдир, — менинг ёз-қалбим сенинг салқинингга қанчалар муштоқ!

Баҳоримнинг осуда соғинчи ўтди! Жавзода ёғган парча-парча қорларимнинг қаҳри ўтди! Мен бутунлай ёзга айландим, аини ёз чошгоҳига айландим!

Бу энг юксакдаги ёз, унинг булоқлари муздек ва жимжитлиги ҳалимдай — о, ёронлар, келинг, сизни кутаман, жимжитлик янада ҳалимроқ бўлмай!

Зеро, бу бизнинг юксаклигимиз ва бизнинг ватанимиз: биз бунда барча макруҳлар ва уларнинг ташналикларидан холи жуда баланд ва жуда тик яшаймиз.

Ёронлар, ўз тиниқ назарингизни менинг қувонч булоғимга ташланг! Ахир у лойқаланармиди? У сизга жавобан ўз мусаффолиги билан табассум қилмай.

Келажакнинг дарахтида биз ўз уямизни қураимиз; бургутлар ўз ўткир тумшуқларида биз ёлғизларга озук келтиражаклар!

Ҳақиқатан, бу макруҳлар ҳам тановул қилиши мумкин бўлган озук эмас! Улар олов ютаётгандай бўлур эдилар ва оғизларини куйдирур эдилар!

Чиндан, биз бу ерда макруҳлар учун макон ҳозирламаймиз! Бизнинг бахтимиз уларнинг вужуд ҳамда руҳлари учун муз қоплаган мағора бўлур эди.

Ва мисоли қудратли шамоллар каби биз улардан баландда, бургутларга қўшни, қорларга қўшни, қуёшга қўшни яшашни истаймиз — қудратли шамоллар шундай яшарлар.

Ва худди шамол каби мен бир кунмас бир кун улар орасида эсмоқни ва ўз руҳим билан улар руҳининг нафасини ўчирмоқни истайман — менинг келажагим шуни истайди.

Ҳақиқатан, Зардўшт барча пастликлар учун қудратли шамолдир ва у ўзининг барча душманларига ва барча тупурувчилар ва томоқ қоқувчиларга шундай панд-насиҳат қилур: «Шамолга қарши ўқчимоқдан эҳтиёт бўлингиз!»

Зардўшт шундай зикр қилди.

БИЙ ЗИКРИ

Қара, мана бийнинг ердаги уяси! Сен унинг ўзини кўришни истайсанми? Ана, унинг тўри осилиб турибди — кўлингни тегизиб кўр-чи, тўр дарров ҳаракатга келади.

Ана у ўз қадами билан келяпти: салом, бий! Елкангда учбурчак қора тамғанг ва белгинг кўриниб турибди; мен кўнглингда нима борлигини ҳам биламан.

Дилингда ўч олсам дейсан: қаерни чақсанг, ўша ерда дарров қорақўтир ҳосил бўлади; сенинг заҳаринг кўнгилини айлантириб ўч олади!

Эй, тенглик тарғиботчилари, мен сизга шундай тимсоллар билан сўзлаяпман, сиз ҳам юракларни айлантирасиз! Менга қолса, сиз бийлар ва хуфия ўч олувчилардирсиз!

Лекин мен сизнинг бузуқхоналарингизни фош қиламан; шунинг учун мен юзингизга тик қараб куламан, зеро, бу юксаклик кулгисидир.

Шунинг учун мен сизнинг тўрингизни йиртиб ташлайман, шунда сиз қаҳрингиз келиб, ўз ёлғон уянгизни тарк этасиз ва шунда «Адолат» деган сўзингиз ордидан сизнинг ўчингиз сакраб чиқади.

Зеро, инсон интиқомдан қутулгай — мен мана шу кўприкдан олий умид сари ва узоқ момақалди роқлардан сўнг очиқ осмонга чиққайман.

Лекин, албатта, бийлар бошқача фикрдадирлар. «Дунё бизнинг ўчимиз чақмоқлари билан тўлган жойдагина, бизнингча, адолат бўлади», — улар ўзаро шундай сўзлайдилар.

«Кимки бизга ўхшамас экан, уларнинг ҳаммасини биз интиқомимиз ва шармисорликка дучор қилгаймиз», — бийларнинг кўксида шундай қасам ёнади.

Яна бир гап: «Тенглик иродаси — яхшиликнинг номи бундан буюн шундай бўлмоғи керак; ва барча ҳокимият эгаларига қарши биз фарёд кўтарамиз!»

Тенглик тарғиботчилари! Мустабиднинг ожиз телбалиги сизда «Тенглик» ҳақида нола, аффон чекади. Шундай яхшилик ҳақидаги сўзлар ортида сизнинг истибдод борасидаги энг гизли истакларингиз яшириниб ётади!

Ўртанган зулмат, яширин хасад, балки оталарингизнинг зулмати ва ҳасади — ўч олишнинг телбавор алангалари мана шундай сиздан отилиб чиқади.

Ота индамай келган нарсалар ўғилда тилга киради; мен кўпинча ўғилда отанинг сири ошкор бўлганини кўрдим.

Улар шавқи кўзиганларга ўхшайдилар; лекин уларни юрак эмас, ўч илҳомлантиради. Агар улар жуда нозик ва совуқ бўлиб қолсалар, бунинг боиси ақл эмас, балки ҳасад уларни нозик ва совуқ қилади.

Ҳасадлари уларни ҳатто мутафаккирлар йўлига яқинлаштиради; бу улардаги ҳасаднинг ажралиб турувчи белгиси, улар доим ҳаддан ташқари узоққа борадилар; Шундай экан, охир-оқибат уларнинг ҳорғинлиги қор устида ухлаб қолади.

Уларнинг ҳар бир шикоятда ўч олиш овоз беради, ҳар бир мақтовда азоб бериш истаги ётади; қози бўлиш улар учун энг олий роҳат бўлиб туюлади.

Лекин сизга маслаҳатим шу, ёронлар: кимки жазо беришга ишқивоз бўлса, унга ҳеч қачон ишонманг!

Булар — паст ва насаби айнаган одамлар; уларнинг афт-башараларидан жаллод ва исковуч кўриниб туради.

Ўзининг адолати ҳақида кўп гап сўқадиганларнинг ҳеч бирига ишонманг! Ҳақиқатан, уларнинг қалбларига фақат болгина эмас, бошқа нарсалар ҳам етишмайди.

Агар улар ўзларини ўзлари «Фозиллар ва порсолар» деб атаётган бўлсалар, унда унутмангки, уларга фарзийлар каби бўлмоқ учун фақат бир нарса — ҳокимият етишмаяпти!

Биродарларим, мени улар билан аралаштириб ёхуд уларга тенг кўришларини истамасдим.

Менинг ҳаёт ҳақидаги таълимотимни тарғиб қилувчилар бор — шу билан бирга улар тенглик ва бийчиликни тарғиб этувчилардир.

Бу заҳарли ўргимчаклар ҳаётдан юз ўтириб ўз мафораларида ўлтирсалар-да, шу билан бирга ҳаётнинг фойдасини кўзлаб сўзлайдилар: бу билан улар азоб беришни истайдилар.

Бу билан улар ҳозир кимнинг ҳокимияти бўлса, ўшанга азоб-уқубат етказишни кўзлайдилар: зеро, уларда ўлим тарғиботи ҳали ортықроқдир.

Бошқача бўлганда, бийлар ҳам бошқача ўқитар эдилар: зеро, улар бир маҳал дунёнинг энг баттарин тухматчилари ва муртадларни ўтда ёқувчилари эдилар.

Мени тенгликнинг ушбу тарғиботчилари билан аралаштириб ёхуд улар билан тенг кўришларини хоҳламайман.

Зеро, адолат менга худди шундай дейди: «Одамлар тенг эмас».

Улар тенг бўлмасликлари ҳаг! керак! Агар мен бошқача сўйласам, менинг ало одамга муҳаббатим нима бўларди?

Майли, минглаб кўприклар ва сўқмоқлардан улар келажакка интилаверсинлар ва майли, улар ўртасида борган сари урушлар ҳамда тенгсизликлар кўпроқ бўлаверсин: менинг буюк муҳаббатим мени шундай дейишга мажбур этади.

Улар адоват қилаётганларида тимсоллар ҳамда шарпаларнинг мукошифи бўлмоқлари даркор ва сўнги курашда улар ушбу тимсоллар ҳамда шарпалар билан жангга кирмоқлари керак.

Яхши ва ёмон, бой ва камбағал, олий ва паст ва қадриятларнинг барча номлари: буларнинг ҳаммаси қуроол ва бақироқ тимсолга айланиб ҳаёт доимо яна янгитдан ўз-ўзини енгиб ўтиш эканлигини кўрсатмоғи зарур!

Ҳаётнинг ўзи устунлар ва пилапоялар ёрдамида тикка юксалиб бормоқликни хоҳлар: олис уфқларни билмоқни у истар ва ҳалим гўзалликларга термилмоқни хоҳлар, — мана шунинг учун ҳаётга баландлик керакдир!

Унга баландлик керак бўлгани боис, унга пилапоялар ҳамда пилапоялар ва улардан кўтарилаётганларнинг зиддиятлари керак!

Ҳаёт кўтарилишни истайди ва кўтарила туриб, ўз-ўзини енгил-ни истайди.

Ўзингиз кўринг, дўстларим! Бийнинг мағораси бўлган бу ерда кўҳна эҳромнинг вайроналари осилиб турур, — уларга ёришган нигоҳларингиз билан қарангиз!

Ҳақиқатан, бир маҳаллар бу ерда тошлардан ўз фикрини юк-салтирган зот одамларнинг энг фозилу фузалолари қаторида ҳар қандай ҳаётнинг сирини биларди!

Яна шуни ҳам билардики, гўзалликда мубораза бор, тенгсиз-лик бор, уруш бор, ҳукмронлик бор, ортиқ даражада ҳокимият бор — у бизни бу ерда энг равшан тимсол орқали шунга ўқитади.

Бу ерда муборазада равоқлар ва дўғалар илоҳий тарзда синиб ўйнарлар; худди нур ва соя мисоли улар бири қаршисига бири умтилу, илоҳий шиддат кўрсату.

Худди мана шундай биз ҳам дўстларим, дадил ва гўзал бир тарзда бир-бировимизга душман бўлурмиз! Илоҳий тарзда бир-бировимизга ташланурмиз!

Войдод! Шунда мени бий чақди, менинг қадим душманим! Илоҳий дадиллик ила қойилмақом қилиб у бармоғимни чақиб олди!

«Ҳазо ва адолат бўлмоғи даркор — у шундай деб ўйлар, — ахир бу ерда кин-адоват шарафига у бекорга мадҳиялар ўқимай-ди-ку!»

Ҳа, у ўз ўчини олди! Вовайло! Энди у менинг қалбимни ҳам қасос ўти билан айланишга мажбур этур!

Лекин мен айланмаслигим учун, дўстларим, мени маҳкамроқ қилиб бу устунга боғлаб ташланг! Ўч-қасос қуюни бўлгандан кўра устун бўлиб қўя қолганим яхши!

Ҳақиқатан, Зардўшт қуюн ва гирват эмасдир; балки у раққос-дир, лекин у асло тарантелла* раққоси эмас!

Зардўшт шундай зикр қилди.

* Тарантелла — италян халқ рақсининг номи. Нитше «тарантул» — бий — сўзи билан тарантелла — рақс номини сўз ўйини қилади.

МАШҲУР ФОЗИЛЛАР ЗИКРИ

Сиз ҳаммангиз, эй, шонли донишмандлар — ҳаққа эмас, халққа ва халқ орасидаги хурофий ирим-сиримларга хизмат қилдингиз! Шу боисдан эъзоэ-икромга сазовор бўлдингиз.

Сизнинг ғайридинлигингизга тоқат қилиб келишди, чунки бу ғайридинлик халқ ичига четдан айланиб ўтишнинг зийраклик билан топилган йўли эди. Бинобарин, хўжаси қулларига эрк беради-да, яна уларнинг бебошликлари устидан кулиб эрмак қилиб ўтиради.

Итлар бўрига тоқат қилолмагандай халқ асорат душмани бўлган озод ақлга, ибодат қилмай ўрмонларда санғиб юрадиганларга тоқат қилолмайди.

Бўрини инидан қувиб чиқариш — буни халқ ҳамиша «Адолат туйғуси» деб атаб келган; халқ бўрига қарши ўзининг энг қопоғон итларини олқишлаб келади.

«Ҳақ бор: зеро, халқ бор! Вой, ахтарувчининг шўри курсин, шўри курсин!» — қадимдан шундай бўлиб келган.

Сиз ўз халқингизга сифинишида оқлов келтиришга уринасиз. Сиз буни, эй, шонли донишмандлар, «Ҳаққа бўлган ирода», деб атайсиз!

Сизнинг юрагингиз ўзига доим шундай деган: «Мен халқ ичидан чиқдим, Худонинг овози ҳам менга шулар ичидан нозил бўлди!

Сиз худди эшакдай қайсар ва тийрак бўлиб, доим халқ учун қайғургансиз.

Халқ билан яхши муносабатда бўлишни истаган аксар ҳукмдорлар ўз отларининг олдига шалпангқулоқ эшак — биронта шонли донишмандни ҳам қўшганлар.

Мана энди, эй, шонли донишмандлар устингиздан арслон терисини ниҳоят бутунлай улоқтириб ташлашингизни истаган бўлардим!

Ваҳший ҳайвоннинг олачипор терисию исковчи, қидирувчи ва босиб олувчининг ёлларини улоқтириб ташлангиз!

Мен сизнинг «ҳақгўй»лигингизга ишонишимни истасангиз, аввало ўзингизнинг сифинишга бўлган иродангиздан воз кечишингиз керак.

Худолар йўқ саҳроларга бош олиб кетадиганлару сифинишга тайёр қалбини вайрон этадиганларни мен ҳақгўй деб атайман.

У офтоб куйдираётган сап-сариқ қумда ўтириб барча тирик махлуқлар дарахтлар соясида тин олаётган, чашмалари қайнаб турган оролларга ташналик билан ўғринча қараб-қараб қўяди.

Лекин ташналик уни мана шу мамнунларга ўхшаган бўлишга мажбур қилолмайди: зотан, воҳалар бор жойда санамлар ҳам бор.

Қорни оч, қудратли, ёлғиз ва худосиз бўлишни истайди арслон иродаси.

Худолар ва уларга сифинишдан халос қилинган, жасур ва қўрқинчли, улуғ ва ёлғиз қулларнинг бахтидан холис бўлмоқлик — ҳақгўйнинг иродаси шундай.

Саҳрода худди унинг ҳукмдори каби азал ҳақгўй, озод ақллар истиқомат қилганлар; аммо шаҳарларда яхши боқилган, шонли донишмандлар — юк тортар ҳайвонлар истиқомат қилурлар.

Зеро, улар доим худди эшаклар сингари — халқнинг аравасини тортиб борурлар!

Бунинг учун мен улардан хафа эмасман; лекин мабодо уларнинг эгар-жабдуқлари тиллодан ишланиб, ярақлаб турган тақдирда ҳам, менинг наздимда улар хизматкор ва эгар-жабдуқ урилган кимсалар бўлиб қолаверадилар.

Улар кўп маҳал тақдирлашга сазовор яхши хизматкор бўлар эдилар. Зеро, яхшилик шундай дейди: «Агарда сен хизматкор бўлишинг керак бўлса, сенинг хизматинг асқотадиган кимсани излаб топ!»

Сен хизматкори бўлганинг боис хўжангнинг руҳи ва яхшилиги ортиб бориши даркор, — худди шундай сенинг ўзинг ҳам унинг руҳи ва яхшилиги билан бирга ўсиб борасан!»

Ҳақиқатан, сиз, шонли донишмандлар, халқ хизматкоридирсиз! Ўзингиз халқнинг руҳи ва эзгулиги билан бирга ўсдингиз — халқ эса сиз орқали ўсди! Бу гапларни сизнинг шарафингиз деб айтяпман!

Лекин мен учун сиз ҳатто ўз эзгуликларингизда ҳам халқ бўлиб, узоқни кўрмайдиган халқ бўлиб қолурсиз — руҳ нималигини билмайдиган халқ!

Руҳ демак ҳаёт, ҳаёт ичига ўпириб кириб борувчи ҳаёт: у ўз азоб-уқубати билан ўз билимини оширади — сиз буни шу пайтгача билармидингиз?

Руҳнинг бахти унинг худди подшоҳ каби бошига мой сурти-лишида ва қурбонликнинг кўз ёшлари мисоли муқаддас бўлмоқ-лигидадир, — сиз илгари буни билармидингиз?

Кўрнинг кўрлиги ва унинг пайпаслаб қидириши — у тикилиб қараган кўешнинг қудратидан дарак беради — илгари ҳам буни билармидингиз?

Билиш истагидаги кимса тоғлар ёрдамида қуришни ўрганиши керак! Руҳ тоғларни ўрнидан силжитиши озлик қиладими? — сиз буни илгари билармидингиз?

Сиз руҳнинг фақат учқунларини биласиз, — лекин сиз унинг сандонлигини ва болғасининг шафқатсизлигини кўрмайсиз!

Ҳақиқатан, сиз руҳнинг мағрурлигини билмайсиз! Лекин сиз ҳаммадан ҳам руҳнинг одмилигига, агар у бирон маҳал тилга кир-гудек бўлса, сира тоқат қилолмас эдингиз!

Сиз яна ҳеч қачон ўз руҳингизни қор босган ўрага ташламаган бўлурдингиз: бунинг учун сизда жўшқинлик етишмайди! Шунинг учун сиз унинг совуқлиги — эҳтиросларини билмайсиз.

Лекин менимча, сиз руҳ билан ҳамма нарсада ҳаддан ташқари одми муомала қиласиз; сиз кўпинча доноликдан ибодат жойлари ҳамда ёмон шоирлар учун касалхоналар ясагансиз.

Сиз бургут эмассиз — шунинг учун руҳнинг кўрқинчидаги бахт нималигини ҳеч қачон бошингиздан кечирмагансиз. Ким қуш бўлмаса, тубсиз жар узра парвоз қилмасин.

Сиз менга илмилик бўлиб кўринасиз; лекин ҳар қандай теран билимдан совуқ нафас келади. Руҳнинг энг чуқур булоқлари худ-ди муз каби совуқдир: бу қизиб ўт бўлиб ёнган қўлларга роҳат ва қўли тиним билмайдиганлар учун фароғат.

Мана, сиз турибсиз, обрўли, вазмин, елкалари тик ва текис, эй, шонли донишмандлар! — Сизни қудратли шамол ва кучли ирода ўрнингиздан силжитолмайди.

Ҳеч қачон сиз денгизда шамол думалоқлаб шиширган, бўрон-да қалтираган елканни кўрганмисиз?

Руҳнинг бўронидан титраган елкан каби денгиз узра менинг донишим кезар — бу менинг ёввойи донишим!

Лекин сиз, халқ хизматкорлари, сиз, шонли донишмандлар, — сиз қандай қилиб мен билан борасиз!

Зардўшт шундай зикр қилди.

ТУНГИ ҚЎШИҚ

Тун: энди барча қайнаган булоқлар баландроқ сас таратади.

Тун: энди фақат барча севишганларнинг қўшиқлари уйғонаётир. Менинг қалбим ҳам севишганнинг қўшиғидир.

Қандайдир қоникмаслик, кўнгил тўлмаслик бор менда; у сўйлашни истайди. Севги ташналиги бор менда; унинг ўзи севги тили билан сўйлайди.

Мен — нурман; оҳ, мен тун бўлсайдим! Бироқ менинг ёлғизлигим шундаки, мен нур билан чулғанганман.

Оҳ, қани энди мен қора ва тунворий бўлсайдим! Мен нурларнинг елинларига тамшанардим.

Осмонда шуълаланган қуртлар каби жимирлаган юлдузлар, мен ҳатто сизни ҳам қутлаган бўлардим! — ва сизнинг нурли ҳадяларингиздан бахтиёр бўла билардим.

Лекин мен ўз нуримга чулғаниб яшайман, мен ўзимдан чиқётган нурни сипқораман.

Мен олувчининг бахтиёрлигини билмайман; мен кўпинча ўғирлаш олишдан кўра ҳам янада фароғатлироқ эканлиги ҳақида орзуларга ботардим.

Менинг қашшоқлигим шундаки, менинг қўлим ҳеч қачон эҳсондан тин олмайди; менинг ҳавасим шундаки, мен интизорлик билан тўлган қуларни ва соғиниш билан нурафшон кечаларни кўраман.

О, шўрангиз, эҳсон қилувчилар! О, менинг тутилган кўёшим! О, алқанган истаклар! О, тўқлик аро қаттол очлик!

Улар мендан оладилар; лекин мен уларнинг қалбларини чертаманми? Эҳсон қилиш ва олиш ўртасида бутун бир жарлик ётади; лекин жуда кичкина жарлик устидан ҳам кўприк ташлаш ғоятда қийин.

Очлик менинг гўзаллигимдан униб чиқади; мен ўзим чироқ тутаётган кимсага изтироб етказишни истардим, мен тортиқларим-ла, файзиёб бўлганларни талон-торож қилишни истардим. — Кўнглим шундай қаҳр-ғазабга орзуманд.

Кимдир кўришмоқ учун қўл узатса, ўз қўлингни тортиб олиш; худди шаршара қулаётганда секинлагандай секинлаш — кўнглим шундай қаҳру ғазабга орзуманд.

Менинг тўкислигим шундай қасду бастни ўйлаб топади; бундай маккорлик менинг ёлғизлигимдан туғилади.

Менинг эҳсон қилгувчи бахтим эҳсонимда қотиб қолди; менинг ээгулигим ўзидан ва ўз тўкислигидан чарчади!

Доим эҳсон қилгувчига ўз уятини йўқотиб қўйиш хавфи бор; ким доим эҳсон улашаётган бўлса, унинг қўли ва қалби доим тортиқ қилаверганидан қадоқ бўлиб кетиши мумкин.

Тиланганларнинг уят-шармисорлиги қаршисида менинг кўзларим энди намланмай қўйди, ҳовучи тўлган қўл қалтирайди, лекин менинг қўлим ғоят дағаллашиб қолди.

Кўз ёшларим қайга кетди ва юрак ҳовурим қайга йўқолди?

О, барча эҳсонгарларнинг ёлғизлиги! О, барча чироқ тутувчиларнинг индамаслиги!

Бўм-бўш маконларда кўп қуёшлар айланур; барча қоронғуликларга улар ўз нури ила сўйлар — фақат менгагина индамай турурлар.

О, нурнинг барча нурланиб турган нарсаларга ғайрлиги худди мана шунда; нур ўз йўлидан шэфқатсиз ўтиб борди.

Юрагининг тубида барча нурланаётган нарсаларга инсофсиз, бошқа қуёшларга бепарво — ҳар қандай қуёш шундай йўл босур.

Қуёшлар ўз йўлида бўрон каби ўтиб борур, уларнинг йўли шундай, ўз қайтмас иродасига тобе, уларнинг совуқлиги шунда.

О, зулмат кечалар, сиз барча нурланган нарсалардан ҳарорат яратасиз! Фақат сиз нурнинг елинларидан сут ва лаззат эмасиз!

Оҳ, атрофим бари муз, қўлимни муз куйдиради. Оҳ, ташна бўлган ичим, у сизнинг ташналигингизга хумор!

Тун: Оҳ, нега мен нур бўлишим керак! Ва зулмат ташналиги! Ва ёлғизлик!

Тун: Менинг истагим худди булоқ каби отилади, бу — сўйламак истаги.

Тун: Барча қайнаган чашмалар энди баланд сас берур. Менинг қалбим ҳам қайнаган чашма.

Тун: Энди севишганларнинг барча қўшиқлари уйғонади. Менинг қалбим ҳам севишганнинг қўшиғи.

Зардўшт шундай қўшиқ айтди.

РАҚС ҚЎШИҒИ

Зардўшт бир куни кечқурун ўз шогирдлари билан ўрмондан ўтиб борарди; мана ниҳоят, у булоқ излаб кўм-кўк ўтлоққа чиқиб қолди, ўтлоқнинг атрофини жим-жит дарахтлар ва буталар ўраб туришарди — ўтлоқда қизлар ўйин тушишарди. Қизлар Зардўштни таниб қолиб, ўйинларини бас қилишди; Лекин Зардўшт уларга очиқ юз билан пешвоз юрди ва шу сўзларни айтди:

«Ўйинни тўхтатманг, эй, ширин қизлар! Сизнинг қошингизда турган мижғов, жаҳлдор одам, қизларга душман эмас.

Мен шайтон ҳузурида Худонинг элчисиман; у эса оғирлик руҳидир. Сизнинг оёқларингиз жайрон каби тез, мен ахир илоҳий ўйинларнинг душмани бўлишим мумкинми? Ва ё шунчалар тарҳи гўзал аёл оёқларини ёмон кўришим мумкинми?

Рост, мен қорайиб кўринган дарахтлар қорасидан янада қоронғироқ ўрмондирман — лекин ким менинг зулматимдан қўрқмаса, сарвларим соясида очилиб ётган гул буталарини топгай.

Қизлар кўнглига яқин миттигина илоҳни ҳам у топгай: у қудуқ бўйида кўзларини жимгина юмиб ётади.

Рост, у ялқов кун ўртасида уйқуга толибди! Капалаклар ортидан қува-қува чарчадимикин?

Эй, гўзал раққосалар, мен митти илоҳнинг андак таъзирини бериб қўйсам, сиз асло ранжимангиз! Балки у бақириб, йиғлаб ҳам берар — лекин у ҳатто йиғлаётганда ҳам кулишга тайёр!

Майли, у кўзда ёш билан сиздан рақс тушишни илтимос қилсин; мен унинг рақсига монанд кўшиқ айтаман:

Бу оғирлик руҳидан кулиш ва унинг устидан ўйин тушиш кўшиғи; у менинг энг улуғ, энг қудратли девимдир, уни «Дунё ҳукмдори», деб атайдилар.

Севги илоҳи ва қизлар биргаликда ўйин тушаётган чоғда Зардўшт мана шу кўшиқни айтди:

О, ҳаёт! Яқинда мен сенинг кўзларингга қарадим! Мен англаб, билиб бўлмас дунёга чўкаётгандай бўлдим.

Лекин сен мени олтин қармоғинг билан тутиб олдинг; сени билиб бўлмас, деб айтганимда сен менинг устимдан эрмак қилиб кулдинг.

«Ҳамма балиқлар шундай дейдилар, — жавоб бердинг сен, — уларнинг ақли етмаган нарса худди шундай билиб бўлмасдир.

Лекин мен фақат буқаламун ва ёввойидирман ва ҳамма ҳолларда мен аёлдирман, бунинг устига ёмон аёлдирман:

Гарчи сиз эркаклар мени: «теранлик» ёки «садоқат», «мангулик» ва «сир-синоат» дейсиз.

Лек, сиз эркаклар, бизни ўз яхшиликларингиз билан музайян айлайсиз — оҳ, сиз яхшилик қилувчилар!»

У ақл бовар қилмас, шундай куларди; лек мен ҳеч қачон у ўз ўзини ёмонлаганда унинг ўзига ҳам, кулгисига ҳам ишонмаганман.

Мен ўзимнинг ваҳший донишмандлигим билан юзма-юз туриб сўйлашганимда, у менга ғазаб билан шундай деди: «Сен истайсан, сен хоҳлайсан, сен севасан, шунинг учун ҳам сен ҳаётни мақтайсан!»

Мен ўша жаҳли чиққан кимсага қаҳр билан жавоб берай, унга бор ҳақиқатни айтмай, дедим; ўз донишмандлигинга «Бор ҳақиқат»ни маълум қилишдан ортиқ қаҳр бўлиши мумкинми?!

Бу ерда гап учовлон ўртасида боряпти. Мен бутун жону дилим билан фақат ҳаётни севаман — уни жонимдан ёмон кўра туриб ҳам жуда яхши кўраман!

Лекин мен агар донишмандликни севсам ва кўпинча уни ҳаддан ортиқ севаман, бу шунинг учунки, у менга ҳаётни жуда ҳам эслатиб туради!

Унинг кўзи унга ўхшаш, унинг кулгиси ўхшаш ва ҳатто олтин қалпоқчаси ҳам ўхшаш — улар бир-бировларига шунчалар ўхшаш бўлсалар, мен нима қилай ахир?

Ва бир куни ҳаёт мендан сўради: донишмандлик нима дегани? — мен унга жон-дилдан жавоб қилдим: «Э-ҳа! Донишмандликми!

Унга орзуманд бўлишади-ю, лекин сира тўйишмайди, унга пардалар ортидан қарашади ва тўр ташлаб тутишади.

У чиройлими? Мен не билай? Лекин энг қари зоғарабалиқлар ҳам унинг хўрагига илинишади.

У ўзгариб туради ва қайсар; у ўз лабларини тишлагани ва тороқ билан сочларини чигал қилганини кўп кўрганман.

Эҳтимол у қаҳрли ва айёрдир. Ва ҳар бир ҳолда у аёлдир; лекин у ўзи ҳақида ўзи бемаъни сўзларни айтганда, худди мана шунда у ҳаммадан кўпроқ ўзига тортади».

Ва мен бу сўзларни ҳаётга айтганимда, у аччиқ табассум қилди ва кўзларини юмди. «Сен кимни гапиряпсан? — сўради у. — Меними?»

Мабодо сен ҳақ бўлганимда ҳам буни менинг юзимга солиш тўғрими? Лекин энди менга ўз донишмандлигингдан гапир!»

Оҳ, сен яна кўзларингни очдингми, маъшуқам ҳаёт! Ва назаримда мен яна билиб бўлмас, англаб бўлмаснинг ичига шўнғиб бораётгандекман.

Зардўшт шундай куйларди. Аммо рақс тугаб, қизлар кетишгач, у маюс бўлиб қолди.

«Кўёш ботганига анча бўлди, — деди у ниҳоят, — ўтлоққа шабнам тушди, ўрмонлардан салқин эсмоқда.

Мени номаълумлик қуршайди ва ўйчан боқади. Вой-бў! Сен ҳали тирикмисан, Зардўшт?»

Нима учун? Нега? Нимага? Қайга? Қаерда? Қандай? Ахир телбалик эмасми — яна яшамоқ?»

Оҳ, ёронларим, бу оқшом мени сўроқлайди. Менинг маҳзунлигимни маъзур кўринг!

Оқшом тушди: мени кечиринг, кеч кирди!»

Зардўшт шундай зикр қилди.

МАҚБАР ҚЎШИҒИ

«У ерда сокин мазорлар ороли; ёшлигимнинг мазорлари ҳам у ерда. Ҳаётнинг мангу кўм-кўк гулчамбарини мен у ерга элтаман!

Юрагимда шундай қарорга келиб, мен денгиз узра борардим.

О, сиз ёшлигимнинг сиймолари ва тасаввурлари! О, муҳаббат жилвалари, илоҳий сониялар! Шунча тез қайга ғойиб бўлдингиз! Сиз мен учун ўлгансиз, энди сизни эслайман.

О, азизу мукаррам ўтганларим, сиздан менга ширин муаттар бўй анқийди, юрагимни кўз ёшлар билан енгиллатаман. Бу муаттар бўй теран таъсир қилади ва ёлғиз сузиб бораётган кимсанинг юрагига енгиллик бахш этади.

Шундай бўлса ҳам, ҳар қалай мен ҳаммадан бойман ва ҳамма менга ҳавас қилади — мен ҳаммадан кўра ёлғизроқман! Зеро, сиз

менда эдингиз, мен эса ҳамон сиздадирман; айтинг, мендан бошқа кимга дарахтдан қирмизи олмалар тўкилади?

Мен ҳамон сизнинг меросингиз ва муҳаббатингиз заминидирман, сизнинг хотирангиз учун ранго-ранг, ёввойи тарзда ўсиб ётувчи ээгуликлар билан гул очаман, о, сиз, менинг суюклиларим!

Оҳ, биз доимо ёнма-ён туриш учун яратилган эдик эй, азиз, у дунё мўъжизалари; сиз менга ва истакларимга худди ҳуркак қушлар мисол яқинлашганингиз йўқ — сиз инонувчанга инонувчанлар каби яқинлашдингиз!

Ҳа, сиз худди мен каби садоқат ҳамда мангу мунисликлар учун яратилган эдингиз; энди мен сизни вафосизлик оти билан чақиритим керакми, эй, сиз, илоҳий жилвалар ва сониялар: ўзга отларни мен ҳали ўрганганим йўқ.

Сиз қочоқларсиз ва сиз мени ташлаб тез қочиб кетдингиз. Лекин сиз мендан қочмадингиз ва мен сиздан қочмадим: бу вафосизлик учун биз бир-биримиз олдида айбдор эмасмиз.

Сиз менинг умидларимнинг сайроқи қушларисиз, мени ўлдириш учун сизни бўғишди! Сиз менинг суюклиларимсиз, қабоҳат доим сизга қараб ўқ узади — лекин менинг юрагимни мўлжаллайди!

Қабоҳат ўқи тегди менга! Зеро, сиз доим қалбимга энг яқин эдингиз, менинг бору йўқим сиз эдингиз, — шунинг учун сиз жуда ҳам ёш ва жуда ҳам эрта ўлиб кетдингиз!

Менга тегишли энг нозик жойимга ўқ уздилар: менинг нозик жойим сизсиз, сизнинг вужудингиз майин момикқа ўхшар, ундан ҳам ортиқ — у табассумга ўхшар — у бир қарашдаёқ жон таслим айлар!

Лекин ўз нодўстларимга мен шундай дейман: ҳар қандай одам ўлдириш нима экан — сиз менга ундан минг бор бешбаттарини қилдингиз!

Ҳар қандай одам ўлдиришдан ортиқ ёмонлик қилдингиз, эй, сиз нодўстлар, сиз менинг қайтиб келмас нарсаларимни тортиб олдингиз, нодўстлар!

Сиз менинг жондан азиз сиймоларимни, ёшлигимнинг энг қимматли мўъжизаларини ўлдирмадингизми! Мен билан бирга ўйнаган ўртоқларимни, табаррук руҳларимни тортиб олдингиз! Улар-

нинг хотираси учун мен шу гулчамбарни қўяман ва ғанимларга шу лаънатларимни айтаман.

Ҳа, бу лаънатлар сизга бўлсин, эй, ғанимлар! Совуқ кечаларга бош уриб ёргувчи овоз каби менинг мангулигимни қисқа қилдингиз, эй, ғанимлар! У илоҳий кўзининг бир нигоҳи билан лип этиб — бир жилага қилиб ўтди у мен учун!

Бир маҳаллар менинг бокиралигим яхши соатда шундай деб эди: «Барча хилқатлар мен учун илоҳий бўлмоғи керак:

Ўшанда сиз менга ифлос шарпалар билан ҳужум қилдингиз; Оҳ, қани, қайга йўқ бўлди ўша хайрли соат!

«Барча кунлар менга табаррук бўлмоғи керак» — бир маҳаллар ёшлигимнинг донолиги шундай деб эди; ҳақиқатан, шўх доноликнинг гапи!

Эй, сиз душманларим, ўшанда сиз менинг кечаларимни ўғирладингиз ва уларни уйқусиз азобга сотдингиз; оҳ, қани, қайга кетди энди ўшал шўх донолик?

Бир пайтлар мен қушларга қараб бахтли фол очардим; ўшанда сиз менинг йўлимга бехосият махлуқ — бойқушни учирдингиз. Оҳ, қани, қайга кетди менинг ўшал нозик интилишларим?

Бир пайтлар мен ҳар қандай нафратдан халос бўлишга аҳд қилган эдим — ўшанда сиз менинг яқинларим, хеш-ақраболаримни йиринглаган яраларга айлантирдингиз. Оҳ, ўшанда менинг энг олижаноб аҳду паймоним қайда қолди?

Бир маҳаллар мен худди кўзи кўр каби порсолик йўлларида бордим — ўшанда сиз кўзи кўрмаснинг йўлларига ифлос нарсаларни ташлаб қўйдингиз; энди у кўрнинг ўша эски сўқмоғидан нафратланади.

Мен ўзим учун энг қийин бўлган нарсаларни адо этаётганимда ва энгиб ўтиш ғалабаларини байрам қилаётганимда, ўшанда сиз мени севган кишиларни бизга қаттиқ алам-оғриқ етказяпти, деб қичқиришга мажбур қилдингиз.

Чиндан, сиз доим шундай қилиб келгансиз: менинг энг тоза асалимни ва энг яхши ариларимнинг меҳнатини заҳарлаб тургансиз.

Менинг саховатимга сиз доим энг сурбет тиланчиларни юбордингиз: менинг меҳр-шафқатим атрофида доим тузалмас имон-

сизларни пашшахўрда қилгансиз. Сиз менинг яхшиликларимни уларнинг ишонч-эътиқодида шундай яралгансиз.

Мен ўзим учун энг муқаддас нарсаларни қурбонликка келтирганимда, сизнинг «Инсоф-мурувватингиз» дарҳол бунга ўзининг ёғлик ҳадяларини қўшиб қўйган, шу тариқа менинг энг муқаддас нарсаларим эритаётган мойингизнинг аччиқ дудлари ичида бўғилиб ётган.

Бир куни рақс тушгим келди, ҳеч қачон бундай рақс тушмаган эдим, кўк осмондан ҳам баландроқ рақс тушсам дедим. Ўшанда сиз менинг энг суюкли қўшиқчимни кўндирдингиз.

Ўшанда у жуда ғамгин, кўнгилларни хуфтон қиладиган қўшиқ айтди; оҳ, у менинг қулоғимга қайғули бурғу чалди!

Қаттол қўшиқчи, қаҳр-ғазаб қуроли, сен ҳеч айбдор эмассан! Мен ўшанда ўзимнинг энг гўзал рақсимга тайёр турардим — ўшанда сен ўз ҳазин товушларинг билан менинг ҳаяжонларимни ўлдирдинг!

Мен рақсга тушиб энг олий нарсалар хусусида рамзлар воситасида сўзлаб биламан — энди менинг энг олий тимсолим рақс тили билан баён этилмай қолди!

Менда энг олий умид ифода этилмай ва ечим топмай қолди! Шўйтиб, ёшлигимнинг барча ораз тимсоллари ва таскилари барҳам топди!

Мен бунга қандай чидадим? Бу яраларни қандай қотирдим ва қандай енгиб ўтдим? Қалбим бу гўристонлардан қандай тирилиб чиқди?

Ҳа, менда яралаб бўлмайдиган, кўмилиб кетмайдиган алланимадир бор, у қояларни кўпорар: унинг отини менинг иродам дейдилар. У йиллар оша ғиқ этмай ва ўзгармай ўтиб борадир.

Менинг қадрдон иродам менинг изларимдан ўз қадамларини ташлаб боришни истайди; унинг ҳиссиёти шафқатсиз ва ўқ ўтмасдир.

Менинг эса фақат товонимгина ўқ ўтмасдир. Сен тириксан ва ўз-ўзингга содиқсан, эй, собирларнинг собири! Сен ҳамон барча гўристонлар аро ёриб, кўпориб чиқиб келурсан!

Ёшлигимнинг барча ечилмаган жумбоқлари сенда яшайди; сен гўристонларнинг сарғайган вайроналарида ҳаёт ва ёшлик мисоли умид тутиб ўлтиурсан.

Ҳа, сен мен учун барча гўристонларни бузиб ташлагувчисан; салом, менинг иродам! Ва фақатгина гўристон бор жойдагина қайта тирилмоқ ҳам бордир.

Зардўшт шундай куйларди.

ЎЗ-ЎЗИНИ ЕНГИШ ЗИКРИ

Эй, доноларнинг донолари, сизни ҳаракатга ва ҳаяжонга соловчи нарсани «Ҳақиқат иродаси» деб атайсизми?

Фикрлаб бўладиган жамики борлиқнинг иродаси — сизнинг иродангизни мен шундай атайман.

Бутун борлиқ нарсаларни сиз аввал фикрлаб бўладиган қилишни истайсиз, зеро, сиз оқ кўнгил ишончсизлик билан шубҳаланиб турасиз, борлиқни фикрлаб бўлармикин?!

Лекин борлиқ сизга бўйсунуши ва тобе бўлмоғи керак! Иродангизнинг иродаси шундай. У силлиқ тортиб руҳнинг ҳукмига кирсин, мисоли унинг ойнаси ва ойнадаги акси каби.

Эй, доноларнинг донолари, сизнинг бутун иродангиз мана шунда, бу мисоли давлат иродасидир, сиз ҳатто яхшилик ва ёмонлик ҳамда қадриятларни баҳолаш ҳақида сўз юритганингизда ҳам бу ўзи шундай.

Сиз яна қаршисида тиз чўкиб туришингиз мумкин бўлган дунёни яратишни истайсиз, — сизнинг охириг умидингиз ва мастоналигингиз худди мана шундай.

Лекин доно бўлмаганлар, халқ, — улар қайиқ сузиб бораётган дарёга ўхшарлар, — қайиқда эса тантанавор ва ғоятда ясан-тусан қилган қадриятларнинг баҳолари ўлтирарлар.

Сизнинг иродангиз ва сизнинг қадриятларингизни сиз тиклашни дарёсига туширдингиз; халқ яхшилик ва ёмонлик сингари ишонадиган нарсаларда эски давлат иродаси милтираб чиқаётгандай кўринади менга.

Доноларнинг донолари, сиз эмасмидингиз бундай кўноқларни ўша қайиққа ўтқизган ва уларга порлоқлик ҳамда мағрур исмлар берган, — сиз ва сизнинг ҳукмрон иродангиз эмасмиди у!

Энди дарё қайиғингизни олға суриб боради: дарё уни элтиши керак. Мабодо тўлқинлар ёпирилиб кўпираётган ва қайиқ тумшурига қаршилиқ кўрсатаётган бўлса, бундан не ғам!

Эй, сиз доноларнинг донолари, сизнинг хатарингиз ва яхшилик ҳамда ёмонлигингизнинг тугашига сабаб дарё эмас, — лекин бу ироданинг ўзи, давлат иродаси — ҳаётга бўлган битмас-туганмас, яратувчи иродадир.

Лекин сиз менинг яхшилик ва ёмонлик ҳақидаги сўзимни тушуниб олишингиз учун ҳаёт ва жамики тириклик — жонлининг хусусияти ҳақида сизга ўз сўзимни айтаман.

Мен бутун тирикликни — жонлини кузатдим, унинг хусусиятларини билиш учун мен улуғ ва кичик йўллардан ўтдим.

Ҳаётнинг оғзи жим тураркан, унинг нигоҳини мен юз қиррали ойна билан тутдим, — унинг нигоҳи менга сўйлаб турсин, дедим. Шунда унинг нигоҳи менга сўз айтди.

Лекин мен қайда тириклик — жонлини кўрмай ҳар қандай итоат ҳақидаги сўзларни эшитдим. Бутун тириклик — жонли аллақандай бўйсунмишдадир.

Яна иккинчиси шуки, ким ўз-ўзига бўйсунолмаса, уни бўйсундирадилар. Бари тириклик — жонлининг хусусияти шундай.

Бироқ яна бир мен эшитган учинчи нарса: буюриш бўйсунмишдан кўра қийинроқдир. Бунинг боиси буюрувчи барча бўйсунувчиларнинг оғирлигини кўтариб юришида ва бу оғир юк уни оппаосон эзиб ташлаши мумкинлигидагина эмас:

Менга ҳар қандай буюриш журъат ва жасорат бўлиб кўринарди ва буюраркан, ҳар қандай тирик, ҳар қандай жонли ўз жонини хавф остига қўяди.

У ҳатто ўз-ўзига буюргани чоғида ҳам — у ҳали ўз буйруғини оқлаши керак. У ўзига тегишли қонуннинг ҳам қозиси, ҳам қасоскори, ҳам қурбони бўлмоғи даркор.

Лекин бу қандай рўй беради? Мен ўзимдан шундай деб сўрардим. У нимадирки, бутун тирик, бутун жонлини бўйсунмиш ва буюришга мажбур этади ва буюра туриб, яна бўйсунмишга ундайди?

Эй, доноларнинг донолари, менинг сўзимни эшитинг. Жиддий далолат қилингизким, мен ҳаётнинг нақ қалбига ва нақ қалбининг энг чуқур қаърларига кириб бордимми?!

Мен қаердаки тирикни, жонли кўрсам, у ерда ҳукм суриш иродасини ҳам топдим; ва ҳаттоки, хизматкорнинг иродасида ҳам ҳўжа бўлишга интилиш иродасини кўрдим.

Энг кучлига ундан кўра кучсиароқнинг хизмат қилиши — унинг иродаси мана шунга ундайди, у янада ожизроқ устидан хўжа бўлиш-ни истайди: фақат шундай қувончсиз у сира яшолмайди.

Кичик ўзини каттага уни хурсанд қилиш ва кичик устидан ҳукм ўтказиш учун бағишлагандай, — катта ҳам ўзини шундай қурбон қилади ва ҳукм суриш учун ўз ҳаётини гаровга қўяди.

Улуғнинг фидокорлигининг маъноси шундаки, унда ҳам жасорат, ҳам хатар ва ҳам ўлим билан баробар қимор мужассам.

Фидокорлик, бахшидалик ва муҳаббатли нигоҳлар бўлган ерда, албатта ҳукмдор бўлиш истаги ҳам бўлади. Энг ожиз ўғринча пусиб қўрғонга ва энг кучлининг нақ юрагига кириб олади — ва унинг давлатини ўғирлаб ўзлаштиради.

Ҳаётнинг ўзи менга мана бундай сирини баён қилди. «Қара, — деди у, — мен доим ўз-ўзимни енгиб боришим керак.

Албатта, сиз буни ижод қилишга бўлган ирода ёки энг юксак, олис, анча мураккаброқ бўлган мақсад сари интилиш деб атайсиз — лекин буларнинг бари ягона бир сирни ташкил этади.

Бундан воз кечгандан кўра ўлганим яхши; чиндан қайда ботиш ва япроқлар тўкилиши рўй бераётган бўлса, демак у ерда ҳаёт ўзини қурбон қилмоқдадир — бу ҳам ҳукм суриш важдандир!

Мен кураш ва тикланиш, мақсад ва мўлжалларнинг қарама-қаршилиги бўлмоғим керак: оҳ, ким менинг иродамни топса, унинг қанчалар қинғир-қийшиқ йўллардан ўтиб бориши кераклигини ҳам англайди!

Мен ниманики яратмай ва яратган нарсамни қанчалар яхши кўрмай, тезда мен унга ва ўз муҳаббатимга қарши боришимга тўғри келади: иродам шуни истайди.

Эй, билик истаган, ҳатто сен фақат менинг иродамнинг сўқмоғи ва солган изисан: чиндан менинг ҳукм суриш иродам сенинг ҳақиқатга бўлган ироданг билан изма-из боради.

«Тирикликка ирода» сўзини ҳақиқатга қараб отган одам, албатта унга теккизолмайди: чунки бундай ироданинг ўзи йўқ!

Зеро, ўзи йўқ нарса бирон нарсани исташи мумкин эмас; бор нарса эса қандай қилиб яна бор бўлишни истасин!

Фақат ҳаёт бор ердагина ирода ҳам бор; лекин бу ҳаётга ирода эмас, бироқ — сенга шундай ўргатаман — бу ҳукм суриш иродасидир!

Ҳаётнинг ўзидан кўра ундан юқорида яшаш кўпроқ қадрланади; лекин баҳонинг ўзи айтиб турибди — ҳукм суриш иродаси деб!»

Бир пайтлар ҳаёт мени шундай ўқитган эди, шундан келиб чиқиб, эй, доноларнинг донолари, сизнинг қалбингизнинг асрорини ечаман.

Чиндан, сизга айтаман: ўткинчи бўлмаган яхшилик ва ёмонликнинг ўзи йўқ! Улар ўз-ўзини ўз ичидан қайта-қайта енгиб ўтиши керак.

Сиз, эй, ноёб нарсаларни қадрловчилар, ўз қадриятларингиз, ёмонлик ва яхшилик ҳақидаги сўзларингиз билан зўравонликка йўл қўясиз; сизнинг гизли муҳаббатингиз ва порлоқлигингиз, ҳаяжонларингиз ва қалбингизнинг нозик интилишлари худди мана шундадир.

Аммо сизнинг қадриятларингиздан янада каттароқ зўравонлик ва янги енгиб ўтиш ўсиб чиқади: унинг тухуми ва тухумининг пўчоғи уларга урилиб мажақланади.

Ким агар яхшилик ва ёмонликда ижодкор бўлса, чиндан, у аввало қадриятларни мажақловчи бузғунчи бўлмоғи жойиз.

Олий ёмонлик олий яхшиликка мана шу тариқа мансуб бўлади; бу яхшилик эса ижодкоронадир.

Эй, доноларнинг донолари, фақат шу ҳақда сўз юритамиз, ҳолбуки бу ҳам бемаънилиқдир. Аммо «ғиқ» этмаслик ундан ҳам ёмон; барча овози ўчирилган ҳақиқатлар заҳаролудга айланади.

Бизнинг ҳақиқатларимизга урилиб мажақланувчи жамики нарсалар майли, мажақ-мажақ бўлаверсин! Ҳали яна қанча биноларни бино қилмоқ керак!

Зардўшт шундай зикр қилди.

САРБАЛАНДЛАР ЗИКРИ

Денгизимнинг қаърлари сокин; унинг тубларида тасқара маҳлуқлар яшириниб ётиши кимнинг ҳам хаёлига келибди?!

Қаърим менинг сарсилмас; аммо у сузиб юрган жумбоқлар ва қаҳқаҳалардан жимирлаб туради.

Бир сарбаландни кўрдим бу кун, у тантанавор эди, руҳи ўртанарди; қалбим унинг бемаънилигидан қаҳ-қаҳ уриб кулди!

У худди ўпкасини тўлдириб нафас олгандай кўкрагини кериб турарди — у сарбаланд ва жимгина қаққайган эди.

Ҳамма ёғига бемаъни ҳақиқатларини шақилдоқ каби осиб олган, ҳашамдор либослари хурпайган, ов ўлжалари ҳам ўзида эди; шунингдек, унга жуда кўп тиканлар осилган эди — аммо мен ҳали унда биронта гул кўрганим йўқ.

У ҳали кулги ва гўзалликни ўргангани йўқ. Бу овчи билик ўрмонидан тумтайиб, қовоқ-тумшуғи осилиб қайтди.

У ваҳший ҳайвонлар билан жангдан сўнг уйга қайтди; унинг жиддийлигидан енгилмаган — ваҳший ҳайвон боқиб, мўралаб турибди!

У ҳамон худди шер каби сакрамоқчи; лекин мен бу тажанг жонларни севмайман: туклари асабдан дикрайган бу ҳайвонларни жиним суймайди.

Ва сиз менга, дўстларим, нимани ёқтириш — ёқтирмаслик ҳақида тортишиб ўтирмайдилар, дейсизми? Аммо бутун умрнинг ўзи ёқтириш-ёқтирмасликнинг жанжалидан иборат-ку!

Дид-фаросат: бу бир вақтнинг ўзида ҳам тарозу ҳам тош, ҳам тарозибон, бутун тириклик агарда у тарозу, тош ва тарозибон борасида баҳс қилмай яшаса эди, бу қандай ачинарли бўларди!

Агарда бу сарбаланд ўз сарбаландлигидан чарчаса эди — ана унда унинг гўзаллиги бошланарди; фақат ўшанда мен унинг таъмини билган ва мазали, деб топган бўлардим.

У фақат ўз-ўзидан эврилиб айрилган чоғдагина у ўзига мансуб соядан сакраб ўтиб кетади ва ҳақиқатан тўғри ўз қуёшига тушади.

У сояда ҳаддан зиёд кўп ўтирди, руҳи ўртанаётганнинг икки бети бўздай оқариб кетди; у кутавериш очдан ўлишига оз қолди.

Унинг нигоҳида ҳамон нафрат, унинг комида аччиқ жирканиш акс этади. Гарчи у дам олаётган бўлса ҳам, лекин офтобда ўтириб дам олаётгани йўқ.

У худди ҳўкиз каби ишлаши керак эди; унинг бахтидан ерга нафрат эмас, балки ернинг нафаси келиб туриши керак эди.

Мен уни омов олдида пишқириб ва гувраниб бораётган оқ ҳўкиз каби кўришни истардим — ва унинг мўнграниши барча ерга хос нарсаларга мақтов бўлиб эшитилмоғи керак эди!

Унинг бети ҳали қоронғи; ундан қўлнинг сояси югуриб ўтади. Кўзларининг назари ҳам ҳали қоронғи.

Унинг ишининг ўзи ҳам ҳали унда шарпа каби ётади: қўли тинмай меҳнат қилаётганга қўл соя солади. У ўз ишини енгиб олгани йўқ.

Мен унда ҳўкиз мўйинини қанчалар севаман; аммо ҳозир мен фаришта нигоҳини ҳам кўришни хоҳлайман.

Шунингдек, у ўзидаги қаҳрамон иродасидан қутулиши керак: у мен учун фақат сарбаланд эмас, балки меърожга кўтарилган ҳам бўлиши даркор, — уни иродадан маҳрум ҳолда ҳаволарнинг ўзи кўтариб бормоғи лозим!

У қўрқинчли махлуқни енги, у жумбоқларни ечди; лекин у ҳали ўз махлуқларини ҳам енгиши ва ўз чигалларини ечиши зарур, уларни ҳали само сабийларига айлантормоғи ҳам керакдир.

Унинг билиги ҳали табассум қилмоқ ва ҳасадсиз яшамоқни ўргатгани йўқ; ҳали унинг гўзалликка бўлган эҳтирослар оқими тинмади.

Чиндан, унинг истаги тўқлик ичра кўмилиб, овози ўчиб кетмаслиги, балки гўзалликка фарқ бўлмоғи керак. Олижаноб фикрлайдиган бағри кенглигига салобат хосдир.

Қаҳрамон қўлларини боши ортига чирмаб ҳордиқ чиқармоғи жойиз, у ҳатто ўз ҳордиғини ҳам худди шу тарзда енгиб ўтса мумкин.

Лекин айнан қаҳрамон учун гўзаллик энг қийин нарсадир. Ҳар қандай кучли ирода учун гўзаллик етиб бўлмас шайдир.

Бироз кўп, бироз кам; бу ерда бу айнан кўп дейилгандир; бу ерда ҳамма нарса кўп дейилгани.

Шалвираган мушаклар ва бўшашган ирода билан туриш — сиз учун энг қийини ҳам ўзи шу, эй, сарбаландлар!

Ҳокимият мурувватли бўлиб, кўзга ташланадиган жойга тушса — мен бундай тушишни гўзаллик, деб атайман.

Ва мен ҳеч кимдан гўзалликни сендан сўрагандай сўрамасман, эй, қудратли; сенинг яхшилигинг ўз-ўзингни охириги маротаба енгиб ўтишинг бўлсин.

Сени ҳар қандай ёмонликка қодир, деб биламан; шунинг учун ҳам, сендан яхшилик тилайман.

Чиндан, мен кўп маҳал ожизлар устидан кулганман, улар ўзларини яхши одам деб ҳисоблайдилар, чунки уларнинг панжалари бўш ва доим очиқ.

Сен эзгулик устунига интил: у қанча юқори кўтарилса, шунча чиройли ва мулойим, ичидан эса шунча берк ва чидамли бўла боради.

Ҳа, сарбаланд, сен бир кунмас бир кун гўзал бўлмоғинг ва ўз гўзаллигинг олдида ойна тутиб турмоғинг керак.

Ўшанда сенинг жонинг илоҳий ҳирсу ҳаваслардан ларзага келади — ва таъзимкорлик ҳам сенинг шуҳратпарастлигингда бўлади!

Кўнгил асрори мана шу қаҳрамон уни тарк этгандагина унга яқинлашади ва бу тушларда рўй беради, — ало қаҳрамон.

Зардушт шундай зикр қилди.

МАДАНИЯТ ЎЛКАСИ ЗИКРИ

Мен келажакнинг ичига жуда узоқ учиб кирдим; мени даҳшат чулғади.

Ва атрофимга ўгирилиб қарадим, вақт менинг ёлғиз замондошим эканлигини кўрдим.

Шунда мен орқага — уйга қараб чопдим — шошилиб борган сари қадамимни жадаллатдим; шу тариқа сизнинг ҳузурингизга келиб қолдим, эй, замондошларим ва бу маданият ўлкаси экан.

Биринчи маротаба мен сизга эзгу истаклар билан яхшилаб қарадим; чиндан, юрагимда ғам-қайғу билан келдим.

Лекин менга нима бўлди? Мен учун қанчалик кўрқинчли бўлма-син, — мен хандон отиб кулишим керак эди! Кўзларим ҳеч қачон бунчалар кўп ола-була ялтир-юлтурни кўрмаган эди!

Мен тинмай кулардим, ҳолбуки, оёқларим ва юрагим дир-дир қалтирарди: «Воҳ, ахир бу бўёқчи хумларнинг ватани экан-ку!» — дедим ўзимга.

Юзингизга эликта бўёқ парчаси сачраб ўтирардингиз, мени ҳайрон қолдириб, эй, сиз менинг замондошларим!

Сизнинг тегрангизда эликта ойна бор эди, улар сизнинг бўёқларингизнинг ўйинларига хушомад ила тақлид қилишарди!

Чиндан, эй, замондошларим, сиз учун ўз юзингиздан кўра ҳам яхшироқ ниқоб тополмасдингиз! Сизни ким таний олади!

Унга ўтмиш белгилари туширилган, бу белгилар узра яна янги белгилар чизилган, — сиз барча талқинчилардан шундай яшириндингиз!

Агар қорин-қурсоқларни синовчи бўлганда ҳам, ким ишонарди сизда қорин-қурсоқ борлигига! Сиз бўёқлардан пиширилган ва елимланган парчалардан бўлганга ўхшайсиз.

Сизнинг пардаларингиз остидан барча асрлар ва халқлар ранг-баранг кўришиб туради; сизнинг хатти-ҳаракатларингизда барча урф-одатлар ва барча ақидалар турли-туман тилларда сўзлайдилар.

Агар биров сизнинг устингиздаги пардалар, ҳирқапўшлар, бўёқлар ва хатти-ҳаракатлардан халос этса, — барибир охир-оқибат унинг қўлида яна қушларни кўрқитиш учун латта-путта қолган бўлурди.

Чиндан, мен ўзим ҳуркак қушман, бир куни сизни яланғоч ва бўёқларсиз кўрганман; ва одам суяги менга муҳаббат имо-ишораларини қилаётганда, учиб кетганман.

Зеро, мен тезроқ нариги дунёда ходим бўлмоқлик ва ўтганларнинг шарпаларига хизмат қилмоқликни истардим! Нариги дунёда яшовчилар сиздан кўра семизроқ ва тўлароқдирлар!

Ичимнинг ёниб-ўртаниши шунданки, эй сиз, замондошларим, сизни на яланғоч ҳолда ва на либос кийган ҳолда ҳеч ҳазм қилолмасман!

Келажакдаги барча бўғувчи ва бир пайтлар қушларни ҳурқитиб, учириб юборган жамики бор нарсалар ҳақиқатан ҳам, сизнинг «воқелик»ка қараганда самимийроқ ва ишончга кўпроқ сазоворроқдир.

Зеро, сизнинг гапингиз шундай: «Биз бус-бутун воқеликмиз ва бизда эътиқод ҳамда хурофот йўқ»; Сиз шундай кўксингизни кериб гўддаясиз, ҳолбуки, оҳ! — Сизда кўкракнинг ўзи йўқ!

Аммо, сиз бўялганлар, сиз қандай қилиб имон келтирасиз! — Сиз илғари имон келтирилган барча нарсаларнинг тимсоллари!

Сиз имон-эътиқоднинг оёқда юрган муртадларисиз, сизда ҳар қандай фикр қийма-қийма бўлиб кетади. Сохтагарлар — мен сизни шундай атайман, эй, борлиқ, воқелик фарзандлари!

Сизнинг ақл-идрокингизда барча замонлар бир-бирларига қарши сўзбозлик қилурлар: лекин барча замонларнинг тушлари ва қуруқ сўзбозликлари сизнинг уйғоқлигингизга қараганда ҳар қалай воқеликка яқинроқдир!

Самарангиз йўқ; шунинг учун сизга эътиқод етишмайди. Лекин ким яратиши керак бўлса, унинг доим тушлари башоратли ва аломат юлдузи балққан — ва у имонга имон келтирганди!

Сиз — гўрковлар кутиб ўтирадиган ярим очилган дарвозаларсиз. Ва ниҳоят, мана сизнинг воқелигингиз: «Ҳаммаси ўлиб кетишга арзийди»*.

Оҳ, мана олдимда турибсиз туртиб чиққан қовурғаларингиз билан! Ичингиздан кўпларингиз буни ўзингиз ҳам тушунасиз.

Ва улар айтишади: «Чамаси, Худо мен ухлаб ётганимда бир нарсамни тортиб олганга ўхшайди? Шунинг ўзи, ростдан ҳам, урғочини яратиш учун етади!

Қовурғаларимнинг етишмаслиги ажойиб!» — ҳозирги одамларнинг кўплари шундай дейдилар.

Ҳа, сиз менинг кулгимни қистатасиз, менинг замондошларим! Айниқса, сиз ўзингиздан ўзингиз ҳайрон бўлиб турган чоғингизда!

Бошимга бало ёғилсин, агар мен сизнинг ҳайрон бўлиб туришингиз устидан кулолмасам ва бунинг устига сизнинг товоқларингиздаги барча бемаза нарсаларни ютишга мажбур бўлдим!

Лекин мен сизга енгилроқ қарашим керак, зеро, менинг юким алланечук жуда оғир; агар менинг юким устига кўнғизлар ва кўршапалаклар кўниб ўтирса, бу билан нима ишим бор!

Чиндан, юким бундан янада оғирроқ бўлиб қолмайди-ку! Менга улўф бир чарчоқ сиздан келмас, ахир, эй, замондошларим!

Оҳ, мен ўз қайғум билан яна қайга кўтарилайин! Мен ҳамма тоғлардан оталар ва оналар юртларига кўз ташлайман!

Аммо ҳеч ердан ватан топмадим: барча шаҳарларда хавотирга тушаман ва барча дарвозалардан оёғимни қўлга олиб қочиб бораман.

Замондошлар менга бегона ва кулгили; яқиндагина кўнглим уларга интилиб орзиқарди; ва мен оталару оналар юртларидан ҳайдалдим.

* «Фауст»дан

Шундай экан, мен фақат болаларимнинг юртларини севаман, улар ҳали очилмаган, узоқ денгизлар ортида жойлашгандир; менинг кемаларим майли, уларни тинмай изласинлар, изласинлар.

Ўз болаларим билан мен оталар фарзанди эканлигини оқлашим керак; ва барча келажакларга — ушбу бугундир!

Зардўшт шундай зикр қилди.

БИКРАТ* БИЛИК ЗИКРИ

Кеча янги ой чиққанда, у қуёшни туғмоқчи эмасмикин, деб ўйладим: у уфқ узра худди туғаётган аёл каби кенг ёйилиб ётарди.

Лекин ўз ҳомиладорлиги билан у мени алдади, мен янги ой кўпроқ — эркак бўлса керак, ҳар ҳолда — аёл эмас, деб ишонаман.

Албатта, бу уятчан ярим тун саргардони эркакка унчалар ҳам ўхшамайди. Чиндан, у томлар узра ифлос виждон билан кезиб юради.

Зотан, ой қиёфасидаги ушбу роҳиб ҳирсу ҳаво ва рашку ҳасадга тўла ер деса, севишганларнинг лаззат-фароғатлари деса, у ўзини томдан ташлайди.

Йўқ, ушбу томларда кезувчи мушукни мен севмайман! Ярим очик деразаларга ўғринча яқинлашадиганларга сира тоқатим йўқ!

У юлдуз гиламлари узра художўйлик билан жимгина дайдиб юради; аммо мен овоз чиқармай қадам босадиган, шашпарлари жангир-жунгир қилмайдиган эркак оёқларини ёқтирмайман.

Ҳар қандай ҳақгўйнинг қадами одилдир. Аммо мушук ер юзидан ўғринча қадам босади. Ўзинг кўр, янги ой худди мушукдек чиқиб келади, ноинсоф!

Эй, сезгир мунофиқлар, бу ўхшатишни мен сизга йўллайман, зеро, сиз, «соф билим»ни қидирувчиларсиз! Сизларни мен лаззатпарастлар, деб атайман!

Сиз ҳам барча ерга хос нарсаларни, ернинг ўзини ҳам севадиз — мен сизни ҳўб билиб олганман! — Лекин сизнинг севгингиз уят ва ноҳалол виждон, — сиз худди ойнинг ўзисиз!

* Бикрат — бокира, пок

Сизнинг руҳингиз ерга хос нарсаларга нафратиди ишонч ҳосил қилган, лекин ичингиз бошқа нарсани дейди, — ҳолбуки, ичингиз сизнинг энг кучли томонингиз!

Ичингизга ялтоқилик қилаётгани учун руҳингиз энди уялади, у ўзига мансуб уят билан учрашмаслик учун ёлғон ва риё йўллардан пусиб боради.

«Мен учун энг олий бахт шундаки, — дейди ўзига ўзи сизнинг кўп ёлғончига чиққан руҳингиз, — ҳаётга тили осилган итдай эмас, балки ҳирсу ҳавога берилмай қарашдир; худбинликнинг ғалаёнлари ва очкўзликларимиз иродани ўлдирган ҳолда мушоҳада бахтини тотмоқдир, — бунда вужудинг муздай совуқ ва мисоли бўз каби, лекин кўзларинг худди ой каби мастона бўлсин!

Мен учун энг яхши қисмат — деб ўз-ўзини йўлдан уради йўлдан оздирувчи, — ерни бамисоли ой каби севиш ва фақат кўз билан унинг гўзаллигини силаб-сийпалаш.

Мен ҳамма нарсаларни билишни бокира, деб атайман фақат шундайки, нарсалар қаршисида бамисоли юз кўзли ойна каби улاردан ҳеч нарса талаб қилмай шундай ўзим ётсам».

О, сиз, сезгир мунофиқлар, о, сиз, лаззатпарастлар! Сизнинг майлингизда бокиралик етишмайди; ва мана шу сабабдан сиз майлга бўҳтон отасиз!

Чиндан, сиз ерни яратувчилар, бино қилувчилар ва тикланишдан қувонувчилар каби севмайсиз!

Бокиралик қайда? У урчишга ирода бўлган ерда. Ва кимки ўзидан кейинга яратишни истаса, унинг мен учун соф иродаси бор.

Гўзаллик қайда бор? У мен бутун иродам билан исташим керак бўлган севиш ва жон беришга тайёр бўлган ердадир ва шундайки, тимсол фақатгина қуруқ тимсол бўлиб қолмагай.

Севиш ва жон бериш — бу мангулик билан қовушади. Севишни иташ — бу ўлимни ҳам иташ, демакдир. Мен буни сизга айтяпман, эй, юраксизлар!

Лекин буни қарангки, сизнинг дабдабаларга хос қинғир кўзлингиз ўзини «мушоҳада» деб аташни истайди! Бунда кўрқоқ бир назар билан тегиб ўтиш мумкин бўлган нарсани «гўзаллик» деб юритиш керак бўлади! О, сиз, олижаноб номларни ҳаром қилувчилар!

Бироқ эй, сиз ўзига доғ туширмаганлар, эй, сиз, соф билишни қидириб юрганлар, сизнинг тавқи лаънатингиз шундаки, сиз мабодо уфқларни тўлдириб ётганингиз тақдирда ҳам ҳеч қачон ҳомиладор каби туғолмайсиз!

Ва ҳақиқатан, сизнинг оғзингиз тўла олижаноб сўзлар; нима биз ишонишимиз керакми, сизнинг юрагингиз ҳам олижаноблик билан лиммо-лим деб, эй, сиз ёлғончилар?

Аммо менинг сўзларим — кўримсиз — истехзоли ва одми сўзлар; ва мен сизнинг базмларингизда дастурхон тагига тушган увоқларни териб юришни яхши кўраман.

Ҳар қалай, мен уларга — мунофиқларга бор гапни айта оламан! Ҳа, менинг қилтаноқларим, чиғаноқларим ва тиканли япроқларим икки юзиларнинг бурунларини қитиқласа керак!

Атрофингиздан, базмларингиздан доим сассиқ ҳид тарқалади: зеро, сизнинг ҳирсли хаёлларингиз, ёлғонларингиз ва икки юзламачиликларингиз ҳавода шундоқ осилиб туради!

Сиз аввал ўзингизга ўзингиз — ҳа, ўзингиз ва ўз ичингизга ишонишга таваккал қилиб кўринг! Ким ўз-ўзига ишонмаса, у доим алдайди.

Сиз, эй, «Озодалар», ўз-ўзингиз олдингизда Худо қиёфасидан паноҳ топдингиз: сизнинг қирқ бўғимли кўрқинчли қуртингиз Худо тийнатида беркинди.

Эй, сиз «Мушоҳада қилгувчилар», сиз алдайсиз! Бир пайтлар ҳатто Зардўшт ҳам сизнинг илоҳий пардангиздан алданган эди; бу парда қандай илон ҳалқалари билан тўлдирилганлигини у фаҳламай қолганди.

Эй, соф билим изловчилар, бир пайтлар сизнинг ўйинларингизда Худонинг юраги ўйнашини орзу қилган эдим! Сизнинг санъатларингиздан ортиқроқ санъатни ҳеч қачон орзу қилмагандим!

Мендан олис-олислар илон маразлари ва сассиқ уфунатларни яшириб келди, бу ерда калтакесакнинг айёрлиги ҳирсга тўлиб судраларди.

Аммо мен сизга яқинлашдим: шунда менинг кундузим туғилди — энди эса у сиз учун туғилмоқда, — ойнинг саргузаштлари тугади!

Унга боқинг! Ёришиб келаётган тонг олдида у бўздай оқариб турмоқда!

Зеро, олов яшиқ тезда чиқажак — унинг меҳри ерга яқинлашмоқда! Бокиралик ва яратувчи ташналиги — ҳар қандай қуёшнинг муҳаббати шу!

Унга боқинг, у денгиз узра сабрсизлик билан балқимоқда! Сиз унинг меҳрининг қайноқ, ташна нафасини сезмаяпсизми?

У денгизни кўплаб ютмоқчи, денгиз теранликларини ўз юксакликларига ютиб кўтармоқчи — эҳтиросли денгиз ҳам минглаб кўкраги билан унга томон юксалиб боради.

Зеро, у қуёш уни ўпишини, уни хўплаб шимиришини истайди: денгиз ҳам ҳаво, ҳам баландлик, ҳам нур йўли ва ҳам нурнинг ўзи бўлишни хоҳлайди!

Ҳақиқатан, мен қуёш каби ҳаётни севаман ва севаман барча чуқур денгизларни.

Барча чуқур нарсалар кўтарилсин — менинг баландлигимга!
— Мен учун билим мана шундадир.

Зардўшт шундай зикр қилди.

ОЛИМЛАР ЗИКРИ

Мен ухлаб қолибман, бир қўй келиб бошимдаги чирмовуқдан тўқилган чамбарни еб қўйибди, яна бунинг устига еб туриб: «Зардўшт энди олим эмас», дебди.

У шундай деб кеккайиб тумшуғини кўтарганча бир чеккага ўтиб кетибди. Менга буни бир бола айтиб берди.

Мен болалар ўйнаб юрадиган шу ерда, қулаб ётган девор этагида, қушқўнмас ва лолақизғалдоқлар ўсиб ётган жойда ётишни яхши кўраман.

Мен ҳали ҳам болалар учун ва шунингдек, қушқўнмас ва лолақизғалдоқлар учун олимман. Улар ҳатто аччиқланганларида ҳам маъсум бегуноҳдирлар.

Аммо қўйлар учун мен энди олим саналмай қўйдим: пешонам шундай экан — майли, қутлуғ бўлсин!

Зеро, гап шундаки, мен олимлар уйидан кетдим ва орқамдан эшикни маҳкам ёпиб чиқдим.

Менинг қалбим уларнинг дастурхонлари устида узоқ вақт оч ўтирди; улар каби билимни ёнғоқ чаққандай бўлиб ўрганмадим.

Кенгликларни ва ер узра тоза ҳавони севаман, мен унвонлар ва ҳурматлар ичида яшагандан кўра ҳўкиз терилари устида ух-лашни маъқул кўраман.

Мен ҳаддан ошиқ қизиққонман ва ўз фикрларим издиҳомида ёнаман. Кўпинча ҳаво етишмай бўғилиб кетаман. Шунда мен чанг босган хоналардан узоқроққа, кенгликларга чиқиб кетаман.

Аммо улар салқин сояларда салқинлашади: улар ҳамма ҳолларда фақат томошабин бўлишни хоҳлашади ва товонларни куйдирадиган офтобда ўтиришдан қочишади.

Худди кўчада туриб ўткинчиларни томоша қиладиганларга ўхшаб, улар бошқалар ўйлаб топган фикрларни кўз остига олишади.

Уларга қўл тегизиб кўрсангиз, худди ун қоплардан тўзон кўтарилгандай беихтиёр чанг чиқади; лекин чанг-тўзон ғалла-дондан ва экинзорнинг олтин тортиқларидан чиқяпти, деб ким айта олади?

Ўзларини доно қилиб кўрсатганларида уларнинг майда ҳикматлари ва ҳақиқатларидан этим увишади; кўпинча уларнинг доноликларидан худди ботқоқликдан чиқаётгандай уфунат тарқалади; мен ҳақиқатан, бу ботқоқда қурбақа қуриллаганлигини ўзим эшитдим!

Улар жуда чаққон, бармоқлари ғоятда уддабурон, бу уларнинг ранг-баранглигию менинг ўзига хослигимга ўхшайди! Уларнинг бармоқлари ҳар қандай ип ўтказиш, тикиш ва тўқишни жуда бошлашади: улар руҳнинг пайпоқларини шундай тўқишади!

Улар яхши созланган соат мурватлари; фақат уларни яхшилаб бураб қўйиш керак! Шунда улар вақтни тўғри кўрсатишади ва бунда енгилгина шовқин кўтариб ҳам қўйишади.

Улар тегирмонларга ўхшаб гувиллаб ишлашади: фақат унга дон ташлаб турсанг бўлди! — бошлаб майдалаб беришади ва оппоқ кукунга айлантиришади.

Улар бир-бирларининг бармоқларини зийраклик билан кузатишади ва бир-бирларига унчалик ишонилмайди. Улар майда муғамбирликларга жуда уста, илми оқсайдиганларни таъқиб этишади — баайни ўргимчакнинг ўзгинаси, дейсиз.

Мен уларнинг доим қандай эҳтиёткорлик билан заҳар тайёрлаганларини кўрганман; улар бунинг учун бармоқларига ҳамиша шиша қўлқоп кийиб олардилар.

Улар яна ясама ошиқ ўйинини биладилар; терлаб-пишиб, кўпириб-тошиб ўйнаганларини кўрганман.

Биз бир-биримизни тушунмаймиз, менга уларнинг яхшиликлари муғамбирликлари ва ясама ошиқ ўйинларидан кўра ҳам ёқимсизроқ туюлади.

Улар билан бирга яшаганимда, мен юқорида турардим. Улар шунинг учун мени чиқиштиришмасди.

Улар ўзларининг тепаларида аллакимнинг юришини сира ҳазм қилишолмайди; шунинг учун мен билан ўзлари орасига ёғоч, тупроқ ва бошқа ашқол-дашқолларни тўкиб қўйишди.

Менинг қадам товушларимдан шундай қутулишди; уларнинг энг билимдон олимлари шу пайтгача мени ҳаммадан ҳам ёмонроқ эшитиб келишди.

Улар мен билан ўз ораларида одамларнинг барча хатолари ва ожизликларини айқаш-уйқаш уйиб ташлашди: буни улар ўз уйларидидаги «Қора пол», деб атайдилар.

Барибир мен ўз фикр-хаёлларим билан уларнинг бошлари узра юраман, мен ҳатто ўз хатоларим устидан юришни истаганимда ҳам, барибир уларнинг тепасида ва боши устида бўлардим.

Зеро, одамлар тенг эмас — адолат шундай дейди. Ва мен истаган нарсани — уларнинг ҳақлари йўқ ишташга!

Зардўшт шундай зикр қилди.

ШОИРЛАР ЗИКРИ

«Мен вужудни яхши билганимдан бери, — деди Зардўшт ўз шоғирдларидан бирига, — руҳ мен учун фақат қандайдир руҳдай; «Ўткинчи бўлмаган» ҳамма нарсалар эса, — фақат тимсоллардир».

«Буни бир сафар сендан эшитганман, — жавоб берди шоғирд, — ўшанда сен бунга яна шуни қўшимча қилган эдинг: «Лекин шоирлар жуда кўп ёлғон сўзлайдилар». Нега сен шоирлар кўп ёлғон гапирдилар, дединг?»

«Нимага? — такрорлади Зардўшт, — сен нимага деб сўраяпсанми? Лекин мен «Нега?» деб сўраладиганлар сирасига кирмайман.

Ахир менинг кечинмаларим кунни кеча бошланмаган-ку? Мен ўз фикрларимни, асосига етганимга анча вақт бўлди.

Ўз фикрларимнинг барча асосларини сақлаб юраман, десам хумдай катта хотирага эга бўлишим керак эди.

Менга шунинг ўзи ҳам кўп ортиқча ташвиш — ўз фикрингни ўзинг кўтариб юришинг осон эмас; жуда кўп қушлар учиб кет-моқдалар.

Улар орасида мен кабутархонамга кириб қолган бегона мах-луқчани ҳам кўраман, мен уни билмайман, қўлимни қўйсам, у титраб-қалтирайди.

Лекин ўшал бир куни Зардўшт сенга нима деган экан? Шоир-лар кўп ёлғон сўзлар эканларми? — Лекин Зардўштнинг ўзи ҳам — шоир.

Бунда у рост айтганига ишонасанми? Сен нега бунга ишонасан?

Шогирд жавоб берди: «Мен Зардўштга ишонаман». Аммо Зардўшт бошини чайқади ва кулиб қўйди.

Ишонч мени нарсага айлантirmайди, — деди у, — айниқса, менга бўлган ишонч.

Лекин кимдир жуда жиддий қилиб шоирлар ҳаддан ташқари кўп ёлғон сўзлайдилар, деб айтган ҳам дейлик; у рост айтур эди — биз ҳаддан ташқари кўп ёлғончилик қиламиз.

Биз жуда оз нарса биламиз ва жуда ёмон ўқиймиз, шунинг учун биз ёлғон сўзлашга мажбурмиз.

Лекин биз, шоирлар ўртасида ким ўз майига сув қўшмабди? Жуда кўп заҳарли омукта суюқликлар бизнинг ертўлаларда тай-ёрланган; кўп қаламга олиб бўлмайдиган нарсалар шу ерларда амалга оширилган.

Биз оз билганимиз учун бизга руҳи қашшоқлар жон-дилдан ёқади ва айниқса, булар ёшгина хотин-қизлар бўлса.

Кекса аёллар оқшом чоғлари ўзлари тўғрисида ҳикоя қилиб берадиган нарсаларга биз ҳатто жуда ўчмиз. Буни биз ўзимиздаги мангу назокат деб атаймиз.

Бирон нимани ўрганаман, деган кимсага ёпиқ бўлган билимга гўё қандайдир алоҳида, яширин етиш йўли мавжуд: худди шун-дай биз халқ ва унинг «доно»лигига ишонамиз.

Ҳамма шоирлар шунга ишонадиларки, агар аллаким ўтлоқда ёки хилват дарахтзорда ётиб, қулоғини «дишг» қилса, у ҳолда осмон ва ер орасидаги баъзи бир нарсаларни билиб олади.

Шоирларга мунис туйғулар меҳмон бўлган чоқларда улар доим бизга табиатнинг ўзи ошиқ деб ўйлайдилар.

Табиат шундай уларнинг қулоқларига яқинлашиб келар экан-да, сирли, маҳбубона, хушомадга тўлиқ сўзларни шивирлаб айтар экан — шоирлар бошқа барча оддий одамлар олдида бу билан керилишиб, мақтанадилар!

Оҳ, осмон билан ер орасида шунчалар кўп нарсалар борки, улар ҳақида орзу қилишни фақат шоирлар ўзларига раво кўрадилар!

Ва айниқса, осмондан ҳам юксакда: зеро, илоҳларнинг барчаси шоирларнинг ўхшатишлари ва чигал воқеанависликларининг ме-васидир!

Ҳақиқатан, бизнинг хаёлимизни доим юксаклар — булутлар салтанати ўзига тортади: бу салтанатларга биз турли-туман ўз суюкли сиймоларимизни қўндираимиз ва шунда уларни илоҳлар ҳамда ало одамлар, деб атаймиз.

Зеро, ушбу барча илоҳлар ва ало одамлар шунчалар ҳариру шаффофдирларки, булутларнинг тахти равонларида бемалол ўти-раверадилар.

Оҳ, етиб бўлмас нарсалардан мен қанчалар чарчадим, зеро, улар, албатта бир ҳодиса бўлишни истайди! Оҳ, шоирлардан мен қанчалар чарчадим!

Зардўшт шу сўзларни айтаркан, шогирди ундан аччиқланар, лекин индамас эди. Зардўшт ҳам жим бўлди; лекин унинг назари ўз ботинига қаратилган, бамисоли у жуда олис-олис ёқларга бо-қарди. Ниҳоят у хўрсиниб, нафасини ростлади.

Мен — бугундан ва аввалгиданман, — деди у ниҳоят, — лекин менда эртадан, туноқундан ва қандайдир эрта бириси кундан ал-ланедир бор.

Мен қадим ва янги шоирлардан чарчадим: уларнинг бари мен учун юзаки ва қўлмак билан баробардир.

Улар ўз ўйларида етарлича чуқурлашмадилар; шунинг учун ҳам уларнинг ҳиссиётлари теранликнинг тубига етиб боролмади.

Озроқ шаҳвату ҳирс, озроқ зерикиш — уларнинг энг яхши фикрлари мана шундай.

Уларнинг арфаларидан чиққан оҳангларнинг барчаси менга шарпаларнинг елиб-югуриши бўлиб кўринади; оҳангларни вужуд-

га келтирадиган юрак ҳарорати ҳақида улар шу пайтгача нимани ҳам билардилар!

Улар менга бир мунча исқиртроқ бўлиб туюладилар. Ҳаммалари чуқурроқ кўринсин, деб сувларини лойқалатишади.

Улар ўзларини сулҳпарвар қилиб кўрсатишади; лекин мен учун улар даллоллар ва чайқовчилар бўлиб қолаверишади, бунинг устига ишлари доим чалакам-чатти ва бесаранжом.

Оҳ, мен яхши балиқлар овлайман, деб уларнинг денгизларига ўз тўрларимни ташлаганман, лекин тўримга доим аллақандай кўҳна илоҳнинг боши илинган.

Денгиз орзумандга шундай тош тортиқ этади. Боз устига уларнинг ўзлари ҳам денгиздан чиқиб келган бўлишлари мумкин.

Ҳеч шак-шубҳасиз, уларнинг дурдоналари ҳам бор; бинобарин, ўзлари ҳам қаттиқ чиганоққа ўхшайдилар. Кўпинча уларнинг қалби ўрнида мен шўр балиққа дуч келганман.

Денгиздан улар шуҳратпарастликни ўргандилар: денгиз товусларнинг товуси эмасмикан, мабодо?

Товус десангиз, у энг хунудан хунук кўтос олдида ҳам думини ёйишдан тоймайди, ўзининг тўрлар, ипаклар, кумушлардан тўқилган елпигичини силкитиб ўйнатишдан ҳеч қачон чарчамайди.

Бутун вужуди билан қум-тупроққа, ундан ҳам ортиқроқ айтсак, балчиқ-ботқоққа яқин бўлган кўтос бўзрайганча қараб туради, лекин у аслида ҳаммасидан ҳам ботқоқликка яқинроқ.

Чирой. денгиз, товуснинг товланиши унга нима бўпти?! Бу ўхшатишни мен шоирларга айтаман.

Ҳақиқатан, улар руҳининг ўзи — товусларнинг товуси, денгиз дабдабаси!

Шоир руҳи томошабин истайди — улар гарчи кўтос бўлса ҳам майли!

Аmmo мен бу руҳдан толиқдим; у ўзи ўзидан толиқадиган вақт келишини ҳам сезиб турибман.

Мен шоирларни ўзгарган ва нигоҳларини ўз-ўзларига қаратган ҳолда кўрдим.

Мен руҳлари тазарруда яқинлашаётганларни кўрдим: шоирлар улардан ўсиб-униб чиқдилар.

Зардўшт шундай зикр қилди.

БУЮК ВОҶЕАЛАР ЗИКРИ

Денгизда бир орол бор — Зардўштнинг фароғатли ороллари-дан узоқ эмас — ўша оролда доим оғзидан ўт пуркаб турувчи тоғ бор; авом ва айниқса халқ ичидаги қари хотинлар бу орол худди улкан қоятош каби жаҳаннам дарвозаси олдида ётади, деб ҳикоя қиладилар; вулқоннинг ичидан эса пастга қараб торгина бир сўқмоқдан тушиб борилса, нақ ўша жаҳаннам дарвозаси олдидан чиқи-лармиш.

Зардўшт фароғатли оролларда юрган кезларда битта кема вулқон тоғ тутаб турган орол ёнида лангар ташлади; кемадаги одамлар оролга қуёнлар отгани тушиб келишди. Бироқ кун пешинга яқинлашиб, капитан ва унинг одамлари яна бир жойга йиғилганларида, улар бирдан ўзлари томонга ҳаводан рўё юриб келаётганлигини кўриб қолдилар ва алақандай овоз: «Вақт келди! Аллақачон келди!» — деганини аниқ-тиниқ эшитдилар. Рўё уларга яқинлашиб, ёнларидан тез учиб ўтди, у худди кўланка каби оловли тоғ томонга ҳаракат қиларди. Шунда улар бу Зардўшт эканлигини билиб, ҳайрону лол бўлиб қолдилар; зеро, капитандан ташқари уларнинг ҳаммалари Зардўштни кўрган ва уни худди халқнинг ўзи каби қўрқув ва муҳаббат ичида яхши кўрар эдилар.

«Қаранглар, — деди эски кемачи, — бу Зардўшт дўзахга қараб кетиб боряпти!»

Шу кемадагилар оловли оролга тушган пайтда Зардўшт ғойиб бўлди, деган овоза тарқалган эди. Унинг дўстларидан сўраб-суриштиришганда, улар Зардўшт тунда кемага ўтирди, лекин қаёққа кетаётганини айтмади, дейишди.

Мана шундай лолу ҳайронлик бўлди, уч кундан сўнг бу саросимага кемадагиларнинг қиссалари ҳам қўшилди-да, энди бутун халқ бир бўлиб, Зардўштни шайтон етаклаб кетди, деб сўйларди. Бироқ Зардўштнинг шогирдлари бу мишмишлардан қулишар, ҳатто улардан бири шундай деди: «Менимча, шайтон Зардўштни эмас, Зардўшт шайтонни олиб кетган бўлса керак». Лекин кўнгилларининг тубида барчалари хавотирга тушиб қолишган, уни тезроқ кўргилари келарди; ниҳоят бешинчи кун деганда Зардўшт яна ичларида пайдо бўлганда, улар қувонч-шодлигининг чеки йўқ эди.

Мана ниҳоят Зардўштнинг оловли ит билан мусобақаси ҳақидаги ҳикоя.

— Ер, — деди у, — ўз пўстлоғига эга; ушбу пўстлоқ турли касалликларга чалинган, ўша касалликларнинг биттаси, мисол учун: «инсон» деб аталади.

Бошқа бир иллатнинг оти эса: «оловли ит»: у ҳақда одамлар кўп ёлғонлар тўқиганлар ва ёлғонга йўл қўйганлар.

Мана шу сир-асрорни билиш учун мен денгиздан келдим — ва мен ҳақиқатни, яланғоч ҳолда кўрдим — у ҳақиқатан қип-яланғоч — то кекирдагигача урэн эди.

Энди мен оловли ит нима эканлигини биламан; худди шунингдек, барча отилиб чиқиш ва ғалаёнга келиш шайтонларини ҳам биламан; улардан қари кампирлардан ташқари бошқалар ҳам кўрқинишади.

«Эй, оловли ит, чиқ ўзингнинг қаърингдан! — деб қичқирдим мен. — Бу чуқурлик қанчалар чуқур эканлигини ўзинг тан ол! Сен у қайдан туриб тепага пишқирмоқдасан?»

Сен денгиздан тўйиб-тўйиб ичасан: бунини ваъзларингнинг туздан билиб олса бўлади! Ҳақиқатан, сен тубсиз қаъринг ити ер юзасидан ўзингга жуда кўп озуқ оласан!

Энг кўп деганда мен сени ернинг ваъзхони, деб ҳисоблайман; мен ҳар сафар ғалаён ва отилиб чиқиш шайтонларининг нутқларини тинглаганимда, уларни сенга ўхшашлигини пайқаганман: улар сенинг тузларинг, ёлғонларинг ва юзакичиликларингга нақадар монанд.

Сиз ириллаш ва кул сепишни биласиз. Сиз жуда катта мақтанчоқларсиз ва балчиқни қайнатиш учун уни қандай иситишни хўб яхши ўрганиб олгансиз.

Сиз қаерда бўлсангиз, ўша яқин ерда балчиқ ҳам бор, жуда кўп дўрдоқлик, говаклик ва қисинчоқлик бор; буларнинг бари эркинликка чиқишни истайди.

Сиз ҳаммангиз жон-дилдан «эркинлик», деб айлоҳаннос соласиз, аммо мен «буюк воқеалар»га энди ишонмай қўйдим, улар атрофида шовқин-сурон ва тутун кўп, холос.

Менга ишон, дўстим, бу жаҳаннам шовқини! Улуғвор воқеалар — бизнинг энг шовқин-суронли эмас, балки энг сокин соатларимиздир.

Дунё янги шовқин-суронларнинг ихтирочилари атрофида эмас, балки янги кадриятларнинг ихтирочилари теварагида айланади. Унинг айлангани эшитилмайди ҳам.

Фақат ўзинг тан ол! Сенинг шовқин-суронларинг ва тутунларинг тарқалганда, юзага келган нарсалар жуда оз эканлиги кўришиб қолган. Агар шаҳар мўмиёланган тасқарага айланиб, устунлар балчиқ ичида ётган бўлса, бундан не наф!

Мен устунларни қулатувчиларга яна шуларни ҳам айтаман, ҳеч қандай шубҳасиз, денгизга туз сепиш ва устунларни балчиққа ағдариш бу — ақл бовар қилмас телбалиқдир.

Сизнинг нафратингиз лойида ётар эди устун; лекин асли унинг қоидаси ўзи шундай, унга нафрат ичидан янги ҳаёт ва тирик гўзаллик ўсиб чиқади.

Энди у ўз азоб-уқубатларида яна ҳам жозибалироқ бўлиб илоҳиёт нури йўғиримида бош кўтаражак, ҳақиқатан! Эй, вайрон қилувчилар, у ҳали қулатганингиз учун сизга миннатдорлик ҳам изҳор этгай!

Мен барча шоҳлар ва черковларга ва йиллар ўтиб, яхшиликлар қилиб, ниҳоят қариб-чуриганларга шундай маслаҳат бераман — сизни ағдариб ташлашларига имкон беринг! Шунда сиз яна ҳаётга қайтасиз, сизга ҳам эзгулик қайтади!

Мен оловли ит олдида ушбу сўзларни айтдим; лекин у гўлдираб менинг гапимни бўлди-да, шундай деб сўради: «Черков? У нима дегани?»

«Черковми? — жавоб бердим. — Бу давлатнинг бир тури, бунинг устига энг алдамчиси. Аммо бас қил, мунофиқ ит! Сен ўз жинсингни бошқалардан кўра яхшироқ биласан!

Худди сенинг ўзинг каби, давлат ҳам мунофиқлик кўппагидир; худди сен каби у тарақа-туруқ ва дуд ичида гапиришни яхши кўради, — чунки худди сен каби нарсаларнинг ичидан туриб сўйлашига мажбурлаб ишонтирмоқчи бўлади.

Эро, давлат қандай қилиб бўлмасин, ер юзидаги энг муҳим ҳайвон бўлишни истайди; бунда ҳам унга ишонишади».

Мен шу гапни айтишим билан оловли ит худди қутургандай ғазабидан ўзини ҳар томонга ура бошлади. «Қандай, — деб қичқирди у, — ер юзидаги энг муҳим ҳайвон бўлади? Бунда ҳам унга

ишонишадими?» Унинг бўғзидан шунчалар тутун ва даҳшатли қичқириқлар чиқардики, мен у ғазаб ва ҳасаддан хиппа бўғилиб қолмасмикин, деб ўйладим.

Ниҳоят у жим бўлди, унинг пихиллаши камайди; лекин у жим бўлиши билан мен кулиб дедим:

«Сенинг жаҳлинг чиқяпти, оловли ит, — демак, сен ҳақингда менинг ўйлаганларим тўғри!

Мен ҳақ бўлиб қолишим учун бошқа оловли ит ҳақида эшит: у ҳақиқатан, ернинг юрагидан гапиряпти.

Унинг нафаси олтидан ва олтин ёмғиридан: унинг юраги шуни истади. Унинг кул, тутун ва қайноқ шилимишқ билан нима иши бор!

Кулги унинг ичидан ола-була булут парчалари каби отилиб чиқади; сенинг билақиллашинг, тупуклар сочишинг, ичак-чавоқларинг ағдарилганига унинг сира тоқати йўқ!

Лекин олтин ҳамда кулгини у ернинг юрагидан олади, бинобарин сен ниҳоят билмоғинг керак — ернинг юраги олтидан».

Оловли ит буни эшитгач, охиригача мени тинглашга тоқати етмади. У шармандаларча думини қисди-да, қўрқа-пуса вов, вов! деди-да, пастга ўз ғори ичига тушиб кетди.

Зардўшт шундай ҳикоя қилди. Лекин унинг шогирдлари унинг гапларини тоқатсизланиб эшитишарди, улар Зардўштга иложи борича тезроқ кемадаги одамлар, қуёнлар ва учар одам ҳақида сўйлаб бергилари келарди.

«Мен буни нима деб ўйлайман! — деди Зардўшт. — Нима, мен ахир шарпаманми?»

Лекин балки у менинг кўланкамдир. Сиз эҳтимол мужовир ва унинг сояси ҳақидаги баъзи бир гапларни эшитгандирсиз?»

Бир нарса шубҳасиз: мен уни маҳкам ушлашим керак экан, акс ҳолда у менинг шон-шуҳратимга доғ туширади».

Яна Зардўшт бошини чайқаб ҳайрон бўлди. «Мен буни нима деб ўйлай», такрорларди у.

Шарпа нима учун: «Вақт келди! Аллақачон келди!» — деб қичқирди экан?»

Нега энди — аллақачон?»

Зардўшт шундай зикр қилди.

БАШОРАТГҮЙ

«— Ва мен одамлар ўртасида улуғ тушкунлик бошланганлигини кўрдим. Энг яхши одамлар ўз ишларидан чарчадилар.

Бир таълимот чиқди ва унинг теварагида унга ишонувчилар ўрмалаб қолишди. «Ҳаммаси бўм-бўш, ҳаммаси бекор, ҳаммаси аввал ҳам бўлиб ўтган!»

Ва барча адирлардан акс садо таралади: «Бари бўм-бўш, бари бекор, бари бўлиб ўтган!»

Рост, биз ҳосилни йиғиб олдик; лекин нега бизнинг ҳосилларимиз чириб, қорайиб кетди? Қаҳрли ойдан сўнг — тунда нималар тушди?

Ҳар қандай меҳнатимиз бекор кетди. Солган мусалласларимиз сиркага айланди, далаларимиз ва қалбларимизни ёмон кўз куйдириб юборди.

Ҳаммамиз қуриб чўп бўлиб қолдик; агар устимизга ўт тушсаиди, кул бўлиб кўкка совирилардик, — лекин биз оловни ҳам қолдан тойдирдик.

Барча булоқлар қуриди, ҳатто денгиз ҳам ортга қайтди. Ер ёриламани, дейди, лекин ютаман демайди!

«Оҳ, чўкиб кетиш мумкин бўлган денгиз қолдими?» — Ясланган ботқоқлар узра бизнинг шундай шикоятларимиз таралади.

— Ҳақиқатан, биз ҳатто ўлиш учун ҳам жуда чарчадик; биз мақбарлардагина уйғоқмиз ва яшашни давом эттиряпмиз!»

Зардўшт мана шуларни сўйлаб турган бир башоратгўйни эшитди; унинг башоратлари Зардўштнинг юрагига тўкилди ва уни ўзгартирди. У ғамгин ва ҳорғин кезинарди; ва у башоратгўй айтган одамларга ўхшаб қолди.

Ҳақиқатан, — деди у ўз шогирдларига, — яна бироз вақтдан сўнг ўша узундан узоқ қоронғу хуфтон бошланади. Оҳ, мен ўз нурумни улардан қандай қутқараман?!

Бу ғамгузорликда у ўчиб қолмасайди! У олис-олис оламлар ва энг узоқ кечалар учун ёруғлик бўлмоғи керак!

Зардўшт мана шундай юраги маҳзун дардга ботиб юрди; уч кун у емади, ичмади, тинчлик билмади ва миқ этиб оғиз очмади. Ниҳоят у жуда чуқур уйқуга чўмди. Шогирдлари узоқ тунлар

ухламай унинг бошида ўтирдилар ва ташвишга ботиб, у қачон кўзини очаркин, қачон яна тилга кираркин, қачон бу ғам-қайғудан озод бўларкин? — деб кутдилар.

Зардушт эса ниҳоят кўз очиб, мана шуларни деди; унинг овози шогирдларига жуда узоқлардан эшитилгандай бўлди:

«Дўстларим, менинг нима туш кўрганлигимга қулоқ тутинг ва унинг маъносини чақишга кўшиш қилинг!

Менга бу туш ҳали жумбоқ бўлиб турибди; унинг маъноси ўзида яширинган ва боғланган ва ҳали унинг узра эркин қанот қоқмайди.

Тушимда мен ҳар қандай ҳаётдан воз кечибман. Мен ёлғиз тоғ узра Ўлим қалъасида тунги қабр қоровули бўлиб қолибман.

У ерда мен тобутларини кўриқлаб юрдим; барча қоронғу равоқлар ўлим қўлга киритган зафарларнинг ўлжалари билан тўла эди. Шиша тобутлар ичидан менга мағлуб ҳаёт термуларди.

Чанг-ғубор босган мангуликнинг ҳиди димоғимга уриларди; ҳаво етмай бўғилдим ва чанг-ғубор ичида юрагим толди. У ерда ўз қалбини тоза ҳаводан баҳраманд этгувчи бирон зот топилармикин!

Теварагимни доим ярим туннинг зиёси қуршарди, ёлғизлик унинг ёнида чордона қуриб ўтирарди; яна менинг энг бадтарин дугонам хириллаган ўлик сукунат ҳоким эди.

Мен дунёда энг занг босган калитларни ўзим билан олиб юрдим; мен улар билан дунёдаги энг фирчиллаган эски дарвозаларни очишни билардим.

Дарвозаларнинг лўкидонлари кўтарилганда худди мудҳиш қағиллашга ўхшаган овозлар узундан узоқ йўлаклар бўйлаб югурарди: бу қуш кўрқинчли сайрар, ўзини уйғотишга сира қўймасди.

Аммо ҳаммаси оғир сукунатга чўмиб, атроф жим-жит бўлиб қолган ва мен бу мўлтони жимликда ёлғиз ўтирганда, ҳаммаси янада кўрқинчлироқ туюлар ва юрагим ортиқ даражада қаттиқ сиқиларди.

Агар вақт ҳали бўлсайди, у шунчалар имиллаб ўтарди, яна не билай! Лекин ниҳоят мени уйғотиб юборган нарса рўй берди.

Дарвозани худди момақалди роқ гулдирагандай уч марта уриб тақиллатдилар, унга жавобан равоқлар уч марта гулдурос солиб,

акс садо бердилар; шундан сўнг мен дарвоза томон йўл олдим. Алпа!* — қичқирдим мен, — ким ўз хокини тоққа олиб чиқяпти. Алпа! Алпа! Ким ўз хокини тоққа олиб чиқяпти?

Мен дарвозага калит солиб, уни куч билан итариб очишга ҳаракат қилардим. Лекин дарвоза зигирча бўлсин очилмади.

Шунда қутурган шамол унинг тавақаларини очиб юборди: у зувилаб, қичқириб, ҳавони ёриб ўтиб, менга қора тобутни итқитди.

Шунда шовқин-сурон, чинқирриш қулоқни қоматга келтирди увиллашлар ичида тобут ёрилди ва ундан минглаб оҳангдаги товушлар отилиб чиқди.

Шунда болалар, фаришталар, бойқушлар, тентаклар ва гўдакдай капалаклар — ўйинқароқлик билан менинг устимдан кулар, майнавозчилик қилар, устимга ёпирилиб бостириб келишарди.

Мен қаттиқ кўрқдим ва ерга йиқилдим. Шунда мен даҳшатга тушиб қичқириб юбордим. Ҳеч қачон бундай қичқирмаган эдим.

Ўз бақирган овозимдан уйғониб кетдим ва мен ўзимга келдим.

Зардўшт ўз кўрган тушини шундай ҳикоя қилди ва сўнг жим бўлиб қолди: зеро, у ҳали ўз тушининг маъносини билмасди. Шунда Зардўштнинг ҳаммадан кўра яхши кўрган шогирди, шаҳд билан ўрнидан туриб, устозининг қўлини тутди-да, шундай деди:

«Сенинг ҳаётингнинг ўзи бизга тушингни тушунтириб беради, о, Зардўшт!

Ўлим қалъаси дарвозасини чинқириб, увиллаб очаётган ўша шамол сен ўзинг эмасми?

Ҳаётнинг фаришта буқаламунликлари ва ранго-ранг қаҳру фазаблари билан тўлган ўша тобут сен ўзинг эмасми?

Ҳақиқатан, худди минг оҳангдаги болалар кулгуси каби Зардўшт тун ва мозор кўриқчилари устидан ва шунингдек, занглаган калитларини жаранглатиб кезгувчиларнинг ҳаммаси устидан кулганча барча мақбараларга кириб боради.

Сен ўз кулгинг билан уларни кўрқитиб, ағдариб юборасан; ҳушдан кетиш ва кўз очиш сенинг улар устидан ҳукмингни кўрсатади.

* Алпа — шимол ривоятларида тун ва зиё илоҳи. Айрим тадқиқотчилар яҳудий ал-поҳ (нима учун) ва буддавийча калпа сўзларини ҳам муқояса қиладилар.

Узоқ қоронғу хуфтон ва ўлим билан баробар, чарчоқ етганда ҳам, сен бизнинг осмонимизда ботиб кетмагайсан, сен ҳаёт ҳимо-
ячиссан!

Сен бизга янги юлдузларни ва туннинг янги улуғворлигини кўрсатдинг; ҳақиқатан, сен кулгининг ўзини бизнинг устимиздан ранго-ранг ўтов каби ёйдинг.

Бундан сўнг болалар кулгиси тобутлардан худди булоқдек қайнаб чиққай; бундан кейин ўлимга баробар чарчоқни енгиб, доимо қудратли шамол эсиб туражак: бунга далолат бизга ўзинг-сан ва башоратгўйсан.

Ҳақиқатан, сен ўз душманларингни кўргансан тушингда — бу сенинг энг оғир тушинг эди!

Сен улардан уйғонган ва ўзингга келган экансан, худди шундай улар ҳам ўзлари ўларидан уйғонишлари ва — сен томон келишлари керак!»

Шогирд шу сўзларни айтди; ҳаммалари Зардўштга яқинроқ келиб, уни ўраб олдилар, унинг қўлларидан тутиб, тўшак ва ғамни бир чеккага қўйиб ўз сафларига қайтишга ишонтириш, кўндиришга уринар эдилар. Зардўшт эса ўз тўшагидан гавдасини ярим кўтариб ўтирар, унинг кўзлари маъносиз боқарди. Худди узоқ йўқ бўлиб кетган одам қайтиб келгандай, у ўз шогирдларига қарар, уларнинг юзларига термулар ва ҳали ҳамон уларни таниёлмасди. Аммо улар уни даст кўтариб оёққа бостирганларида, унинг нигоҳи дарҳол ўзгарди; у нима рўй берганлигини дарҳол барини тушунди ва соқолига сарасоф солганча, қатъий товуш билан деди:

«Ундай бўлса майли, бунинг ҳам ўз вақти-соати келади; бироқ, эй, шогирдларим, сиз тўкин бир дастурхон ёзинг ва имилламай тезроқ бўлинг! Мен ёмон тушларимга шундай кафорат бермоқчиман!

Башоратгўй менинг-ла ёнимда ўтириб есин ва ичсин; дарҳақиқат, мен унга ҳали у чўкиб кетиши мумкин бўлган денгизни ҳам кўрсатаман!»

Зардўшт шундай зикр қилди. Ва у тушининг таъбирини айтиб берган шогирдининг юзига узоқ термулиб тураркан, тўхтовсиз бошини чайқарди.

ХАЛОС БЎЛИШ ЗИКРИ

Бир куни Зардўшт кўприк устидан ўтиб бораркан, уни ногиронлар ва тиланчилар ўраб олишди ва бир букри унга шу сўзларни айтди:

«Қара, Зардўшт! Ҳатто халойиқ сендан ўрганади ва сенинг таълимотингга эътиқод қўяди; лекин халойиқ батамом сенга ишонсин, десанг, унда яна бир иш қилмоғинг керак — сен биз ногиронларнинг ҳам ишончимизни қозонгил. Сенинг бу ерда ажойиб имкониятинг бор, уни қўлдан бой бермасликнинг чораю тадбири кўп. Сен кўрларнинг кўзини очишинг, лангларни югурадиган қилишинг — даволашинг мумкин; елкасига жуда кўп юк ортганларнинг ҳам юкларини енгиллата оласан; — буларнинг ҳаммаси, билишимча, майиб-мажруҳларни Зардўштга эътиқод қўйишлари учун ажойиб бир восита бўлур эди!»

Аммо Зардўшт бунга шундай жавоб қилди: «Букридан унинг букирини олиб қўйишганда, айна чоғда унинг руҳини олиб қўйган бўлишади — халқнинг ўгити шундай. Кўрга унинг кўзини қайтариб беришганда, у ер юзида шунчалар кўп бемазагарчиликларни кўрадики, оқибатда у кўзини тузатган табибни қарғайди. Чўлоқни чопишга ярайдиган қилиб даволаган унга энг оғир зиён етказди, зеро, у иллатлар қувиб ўтиб кетолмайдиган даражада тез югуришга мужссар бўлармикин, — халқ ногиронлар ҳақида шундай ўгит айтади. Шундай экан, халқ Зардўшдан таълим олганда, нечук Зардўшт халқдан таълим олмасин?»

Бироқ мен одамлар орасида яшаётганимдан буён кўзим билан кўраётганларим ҳали ёмонлик — қабоҳатнинг энг каттаси эмас, кўриб турибман: «Бировга кўз етмайди, бировга — қулоқ, учинчи бировга — оёқ; лекин шундайлар ҳам борки, улар тилдан айрилганлар, ёхуд бурун ва ё бошларини йўқотганлар».

Мен жуда ёмон ва ўта манфур нарсаларни кўрдим, ҳамон кўриб келяпманки, уларни ҳатто тилга олиб гапиргинг ҳам келмайди, бошқа баъзи бир нарсалар ҳақида эса миқ этиб оғиз очмасам дейсан; мисол учун, тўқчиликдан бошқа ҳамма нарсалар етишмайдиган одамлар, — шу одамларни турган-битгани биттагина катта кўзнинг ўзи ёки биттагина каттакон оғиз ёки биттагина

жуда катта қорин ёки умуман қандайдир битта ҳайҳотдай аллам-баломи, дейсан — мен буларни авра-астари ағдарилган ногиронлар деб атайман.

Мен ўз хилватимдан чиқиб биринчи марта бу кўприкдан ўтиб бораётганимда, ўз кўзларимга ишонмай, тикилиб-тикилиб қараб, ниҳоят ўз-ўзимга дедим: «Бу — қулоқ! Одам бўйи келадиган қулоқ!» Мен яна ҳам диққат қилиб қарадим: ҳақиқатан ҳам, қулоқнинг орқасида яна алланима бир нарса одамнинг раҳмини келтирадиган даражадаги кичкина, ночор ва заиф бир нарса қимирларди. Ҳақиқатан, қўрқинчли қулоқ кичкинагина, нозик пояга қўндирилган — ажабки, ушбу поя одам эди! Каттайтирувчи ойнак билан қаралса, унинг тирноқдек бахил юзи, поя устида лиқирлаб турган салқиб керкиган жонини ҳам кўриш мумкин эди. Халойиқлар эса менга бу катта қулоқ оддий одамгина эмас, балки ҳатто буюк одам, доҳий деб тушунтирарди. Аммо мен халойиқлар буюк одам ҳақида гапирганда, ҳеч қачон уларнинг гапига ишонмаганман — за мен ўз ишончимдан қолдим: бу ҳақиқатан ҳам, авра-астари ағдарилган ногирон ва унинг ҳамма нарсаси ўта майда ҳамда фақатгина битта алланима балоси ҳаддан ортиқ кўп».

Шуларни букрига ва унинг оғзига мўлтайиб тикилиб турганларга айтиб, Зардўшт ўз шогирдларидан қаттиқ норози бўлиб айтди:

— Ҳақиқатан ҳам, биродарларим, мен одамлар орасида худди харобалар ва одамнинг алоҳида аъзолари ичида юргандай бўлман!

Менинг кўзларим учун энг даҳшатлиси бу — худди қаттол ва қонли жанг майдонида бўлганидек, одамларни парча-парча бўлиб ҳар ерда сочилиб ётганларини кўришдир.

Агар менинг нигоҳим бугундан бошлаб барча ўтган замонларни кезиб чиқса, яна ҳар қайда ўша-ўша манзарага дуч келади: бари харобалар, узилиб-тўзиб ётган одам аъзолари, ваҳшатли тасодифлар ва битта ҳам одам йўқ!

Ер юзидаги ўтмиш ва бугун — оҳ, оғайниларим, мен учун ҳеч чидаб бўлмайдиган нарса мана шу; агар мен келадиган нарсаларни олдиндан билмаганимда эди, ҳеч қачон тирик яшай олмасдим.

Келажакнинг ўзини ва келажакнинг кўпригини истаган ҳамда яратаётган башоратгўй — ва оҳ, бамисоли кўприк устидаги майиб-мажруҳлар каби: буларнинг бари Зардўштининг айни ўзидир.

Сиз ҳам тез-тез ўзингиздан сўрагансиз: «Зардўшт ким биз учун? Биз уни нима деб аташимиз керак?» Ва худди менда бўлгани каби жавобларингиз баайни саволларингиздир.

У ваъда берувчими? Ё адо этувчи? Истилочими? Ё ворислик қилувчи? Кузми? Ё омовчи? Табибми? Ёки соғаяувчи?

Шоирми у? Сўзлайдимиз ҳақни? Халоскорми? Ё бўйсиндирувчи? Очиқ кўнглими? Ёки жаҳддор?

Мен одамлар орасида худди келажак харобалари ичида юргандай бўламан, — мен бу келарни кўриб тураман.

Менинг ижодим ва интилишим шундан иборатки, нимаики шу пайтгача хароба, жумбоқ ва мудҳиш тасодиф бўлиб келган эса, уларни жамлаш ва бошини қовуштиришдир.

Агар одам шоир, жумбоқ ечувчи ва тасодиф заҳридан қутқарувчи бўлмаса, мен қандай қилиб инсон бўлардим?

Ўтганларни қутқариш ва ҳар қандай «Бўлган эди»ни «Истаганим шу» деб ўзгартириш — фақат мана шу нарсани мен халос бўлиш, деб атаган бўлардим!

Ирода — озод қилувчи ва қувонч элчиси шундай аталади: сизга шундай таълим бердим, оғайнилар! Энди яна ҳам ўрганинг ироданинг ўзи ҳали асоратда.

«Истамоқ» озод қилур — лекин озод қилувчини ҳам ҳали занжирда тутувчи нарса нима деб аталади?

«Бўлган эди» — ироданинг тиш вижирлатиши ва азал қайғуси мана шундай аталади. У қилиб бўлинган нарса олдида ўта ожиз, бутун ўтмишни қаҳру ғазабга тўлиб кузатади.

Ирода қайта хоҳлай олмайди; у вақтни енголмайди ва замон ҳаракатини тўхтатолмайди — ироданинг азал азоби шундай.

«Истамоқ» озод қилур; ироданинг ўзи қайғу-ғамидан халос бўлиш ва ўз зиндонбони устидан кулиш учун нималарни ўйлаб топмайди, дейсиз?

Оҳ, ҳар бир банди телбага айланади! Банди қилинган ирода ҳам ўзини жиннилик билан қутқаради.

Вақтнинг орқага қараб чопмаслигида — унинг ғазаби зоҳир; «Бўлган эди» — у юмалата олмайдиган тошнинг номи шундай.

Мана у ғазаб ва алам ичида тошларни думалатади ва худди унга ўхшаб ғазаб ва алам ҳис қилмайдиганлардан ўч олади.

Халос этгувчи ирода мана шундай қилиб, азоб берувчига айланади. У ортга қайтолмаслиги боис азобга қодир ҳамма нарса устидан аламини олади.

Шу ва фақат шу айни қасоснинг ўзидир: ироданинг вақтга ҳамда «Бўлган эди»га нафрати шундай.

Ҳақиқатан, бизнинг иродамизда буюк бир тентаклик зоҳир; бу тентаклик руҳга ўрганганлиги бутун инсониятнинг лаънати бўлиб қолди.

Қасос руҳи; дўстларим, шу пайтгача бу одамларнинг энг яхши фикри эди; ва азоб бор ерда ҳамиша у ерда жазо ҳам бўлмағи керак.

«Жазо» — қасос ўз-ўзини айнан шундай атайди. Ёлғон сўз ёрдамида у ўзини софдил қилиб кўрсатади.

Истагувчининг ўзида азоб бўлгач, у яна қайта истай олмайди, — шундай экан, ирода ва бутун ҳаётнинг ўзи жазога айланмоғи керак!

Мана руҳ узра булут устига булут йиғилди — ниҳоят телбалик шундай тарғиб қила бошлади: «Ҳаммаси ўтади, шунинг учун ҳамма нарса ўткинчиликка мансуб!»

Ўз болаларини еб битириш ҳақидаги вақтнинг қонуни айни адолатнинг ўзгинасидир, — телбалик шундай ваъзхонлик қилади.

Ҳаммаси ҳақ ва жазо бўйича маънан бўлингандир. Оҳ, нарсалар издиҳомидан ва «Тириклик» жазосидан қандай қутулиш мумкин? Телбалик шундай ваъз ўқийди.

Агарда мангу ҳуқуқ бўлса, қутулиш мавжуд бўлиши мумкинми? Оҳ, «Бўлган эди», деган тош қимир этмайди: барча жазолар ҳам мангу бўлмағи даркор. Телбалик шундай ваъз тўқийди.

Ҳеч қандай хизмат йўқотиб юборилиши мумкин эмас: жазо орқали у ижро этилмай қолиши мумкинми? «Тириклик» билан жазолашнинг мангулиги худди мана шундаки, тириклик мангуга яна хизмат ва гуноҳ бўлмоққа маҳкум!

Токи ирода ниҳоят ўз-ўзидан қутулмагунча ва ироданинг ин-корига айланмагунча — лекин сиз, биродарларим, ўзингиз била-сиз-ку, ахир бу телбаликнинг зарбулмасалини!

Мен сизни бу зарбулмасалардан узоқ бўлишга чақирдим ва шундай таълим бердим: «Ирода бунёдкордир».

Ҳар қандай «Бўлган эди» бу — хароба, жумбоқ ва жуда хатарли тасодиф, бунга бунёдкор ирода яна шунини ҳам қўшиб қўйи-ши мумкин: «Аммо мен шунини истаган эдим!»

— Токи бунёдкор ирода қўшиб қўймагай: «Аммо мен шундай хоҳлайман! Мен шундай бўлишини иштайман!»

Аммо ирода шундай дедими? Ва бу қачон рўй беражак? Иро-да энди ўзининг телбалигидан бўшатиладими?

Ирода ўз-ўзидан халос бўлгувчи ҳамда қувонч элчисига айла-ниб бўлдимми? У қасос руҳини ва ҳар қанақа тиш гижирлатишни энди унутдимми?

Ким уни замон билан ярашишга ва ҳар қанақа ярашдан юқори бўлган нарсага ўргатди?

Ҳар қанақа ярашдан кўра юқорироқ нарсани истамаги керак ирода, бу эса ҳокимлик иродасидир, — лекин иродада бу қандай юз беради? Ким уни яна қайта истамакка ўргатур?

Лекин зикрининг шу ерига келганда Зардўшт бирдан тўхтаб қолди ва жуда қўрқиб кетганга ўхшади. У ўз шогирдларига қўрқинч тўла кўзлари билан қараб турарди. Унинг нигоҳи худди ёй ўқи каби уларнинг ўй-фикрлари ва гизли хаёлларини ёриб ўтарди. Лекин бир дам ўтмай у яна табассум қилди ва оққўнгил-лик билан деди:

«Одамлар билан яшаш қийин, зеро, жим туриш қийин. Ай-ниқса, вайсақи одамга».

Зардўшт шундай зикр қилди. Аммо букир унинг сўзларини тинглаб турар ва шунда у кўллари билан юзини беркитди; Зардўшт кулаётганини эшитиб, унга ажабсиниб қаради ва оҳиста шундай деб сўзлади:

«Нима учун Зардўшт ўз шогирдларига қараганда биз билан бошқача гаплашади?»

Зардўшт жавоб берди: «Бунинг нимасига ҳайрон қоласиз? Буқрилар билан букри бўлиб гаплашиш керак!»

«Маъқул, — деди букри, — шогирдларга эса сиру асрорлар-
ни чайқатиб етказиш даркор.

Бироқ нима учун Зардушт шогирдларига ўз-ўзига гапирган-
дан кўра бошқачароқ қилиб сўзлайди?»

ИНСОН ДОНИШМАНДЛИГИ ЗИКРИ

Юксаклар эмас: қиялик энг даҳшатли нарса!

Қиялик, нигоҳ шиддат ила пастга тушади, қўл эса юқорига чўзи-
лади. Шунда юрак ўзининг бир жуфт истагидан титроққа тушади.

Оҳ, ёронлар, сиз менинг юрагимнинг қўшалоқ иродасини се-
заяпсизми?

Қиялик шунинг учун менга хатарлики, нигоҳим юксакларга
интилади, қўлим эса теранликни тутиш ва унга суянишни хоҳлаб
туради!

Менинг иродам одам илинжида унга боғланади, одамга ўзим-
ни занжирлар билан боғлайман, зеро, мени юксаклар, ало одам
ўзига тартади: зотан, ўзга бир иродам унга талпинади.

Шу боис одамлар ичида мен кўзи ожиз каби яшайман; худди
мен уларни билмайдигандай, менинг қўлим метиндай мустаҳкам
бир нарсага ишончини йўқотиб қўймасин, дейман.

Одамлар, мен сизни билмайман: бу зулмат ва ушбу овунч
кўпинча теварагимни ўраб туради.

Мен одамлар ўтадиган, ҳар бир айёрга очиқ дарвоза олдида
ўтириб, сўрайман: ким мени алдашни истайди?

Менинг одам сифатида биринчи донишмандлигим шундаки,
ўзимни алдашларига йўл қўйиб бераман, алдоқчилардан эҳтиёт
бўлиб турмайин, дейман.

Оҳ, агар мен одамдан эҳтиёт бўлганимдайди, — унда одам менинг
ҳаво тўлдирилган мешим учун қандай лангар бўлиши мумкин эди! У
ҳолда ердан енгил кўтарилиб, юксакларга ва узоқларга йўл олардим!

Менинг тақдиримнинг каромати шундай, мен башоратсиз бўлмо-
ғим керак.

Одамлар орасида кимда ким ташналиқдан ўлиб кетишни истама-
са, барча косалардан ичишни ўргансин; ва кимда ким одамлар ораси-
да тоза қолишни хоҳласа, ифлос сувда ҳам ювинишни ўргансин.

Ўзимга ўзим бот-бот шундай тасалли бераман: «Қани, қўзғал, қари юрагим! Бахтсизлик сенга муяссар бўлмади: бу худди ўз бахт-иқболнинг каби роҳат қил!»

Менинг одам сифатида иккинчи донишим шуки, кибрлилардан кўра кўпроқ шуҳратпарастларга раҳмим келади.

Таҳқирланган шуҳратпарастликда эмасмикин барча фожиаларнинг онаси? Аммо мағрурлик ҳақоратланган ерда мағрурликдан ҳам яхшироқ алланарса униб чиқади.

Ҳаётга қараш ёқимли бўлиши учун унинг ўйинлари яхши ўйналиши керак, — аммо бунинг учун яхши санъаткорлар даркор.

Барча шуҳратпарастларни мен яхши санъаткор эканликларини кўрдим: улар ўз ўйинларини ҳамма роҳат қилиб томоша қилишини хоҳлайдилар, — уларнинг бутун руҳи мана шу хоҳишда.

Улар ўзларини ижро этадилар, ўзларини тўқиб чиқарадилар; улар яқинида туриб ҳаётга қарашни яхши кўраман — бу одамни ғамдан қутқаради.

Мен шунинг учун шуҳратпарастларни аяйман, чунки улар дардимни даволайдилар ва мени одамга мисоли томошага боғлагандай боғлаб турадилар.

Ундан кейин: шуҳратпараст камтарлигининг бутун теранлигини ким ўлчаб кўрибди! Мен уни яхши кўраман ва мен унинг камтарлигидан жуда ачинаман.

У ўзига ишончини сиздан ўрганмоқчи у сизнинг қарашларингиздан озۇқланади, сизнинг қўлингиздан мақтов ва хушомадлар тановул қилади.

Сиз уни мақтаб ёлғон гапирсангиз, ҳатто сизнинг ёлғон гапингизга ҳам ишонади, зеро, у юрагининг тубида шундай деб хўрсинади: «Мен ким бўлибман!»

Агар ҳақиқий эзгулик ўз-ўзини билмайдиган эзгулик бўлса, — унда шуҳратпараст ҳам ўзининг камтарлигини билмайди.

Менинг инсон сифатидаги учинчи донишим шундан иборатки, Сизнинг қўрқоқлигингиз мен учун золим одамларнинг ташқи кўринишини бадрафтор қилолмайди.

Мен жазирама офтобдан туғилган мўъжизаларни кўриб ўзимни бахтиёр сезаман: йўлбарс, палмалар ва кўлбор илонлар кўрганда ҳам шундайман.

Худди шундай одамлар ўртасида ҳам жазирама офтобнинг самаралари бўлади ва золимларда ҳам фаройиб нарсалар кўп.

Орангиздаги доноларнинг донолари менга у қадар доно бўлиб кўринмаганидай, одамларнинг золимлигини уларнинг овозаларида топдим.

Ва мен тез-тез бошимни чайқаб ўзимдан сўрайман: сиз яна нимани чинқиряпсиз ўзи, чинқироқ илонлар?

Ҳақиқатан, ҳали ҳатто ёмонлик учун ҳам келажак бор! Ва ҳали энг жазирама жануб инсон учун очилмаган.

Ҳозир энг ёмон золимлик, деб энига ўн икки фут* ва узунлиги уч ой бўлган кўп нарсаларни айтишади. Лекин замонлар келиб дунёда бундан ҳам катта аждарлар пайдо бўлади.

Ало одам ўзига муносиб аждардан, ало аждардан маҳрум бўлиб қолмасин учун — жазирама офтоб нам босган, одам қадами етмаган ўрмон узра яна узоқ вақтлар машғалдек ёниб турмоғи керак.

Сизнинг ёввойи мушукларингиздан олдин йўлбарслар, заҳарли қурбақаларингиздан — тимсоҳлар ўсиб чиқмоғи шарт; зеро, яхши овчининг ови ҳам бароридан келгани яхши!

Ҳақиқатан ҳам, эй, яхшилар ва тақводорлар! Сизда кулгили нарсалар кўп ва айниқса, сизнинг шу пайтгача «шайтон» деб юришиб келинган нарсадан қўрқиб туришингиз янада кулгилироқ!

Сизнинг қалбингиз улуғ нарсаларга шунчалар ётки, ало одам ўз яхшилиги билан сизга ғоятда қўрқинчли туюлиши мумкин!

Эй, донолар ва билимдонлар, ало одам хурсанд бўлиб ўз урғинини чўмилтираётган донишмандликнинг жазирама қуёшидан сиз қочиб кетган бўлардингиз.

Менинг нигоҳим дуч келган эй, олий одамлар! Менинг сиздан шубҳам ва яширин кулишим шундаки, сезиб турибман, сиз менинг ало одамимни — шайтон деб атаган бўлув эдингиз!

Оҳ, мен қанчалар толдим бу олийлар ва бу яхшилардан: уларнинг «баландлиги»дан мени юқориларга, улардан узоқларга — ало одамга қараб тортиб кетаётир!

Бу энг яхши одамларни яланғоч ҳолда кўрганимда мени даҳшат чулғади; шунда олис келажакларга учиб кетиш учун менда қанотлар ўсиб чиқди.

* Узунлик ўлчови, бир фут 30, 48 см.

Ҳали биронта ҳам ижодкор орзу қилмаган узоқ келажакка, жанубийроқ ўлкаларга кетгим келур: у ерларда илоҳлар ҳар қандай либослардан ибо қилурлар!

Бироқ мен сизларни либосларга бурканган, ясан-тусан қилган, шуҳратга ўч ва мағрур, «Яхшилар ва тақводорлар» сифатида кўргим келади, эй, ёронларим ва яқинларим. Мен ҳам ўзимни ва сизни танимаслик учун орангизда либосларга бурканиб ўтиргим келади: менинг инсон сифатидаги охириги донолигим ҳам мана шунда.

Зардўшт шундай зикр қилди.

ЭНГ ОСУДА СОАТ

Менга нима бўлди ўзи, дўстларим? Сиз мени маҳзун, ҳайдалган, ўз ихтиёрига қарши бўйсунган, кетишга ҳозир турган ҳолда кўриб турибсиз — оҳ, қанийди сиздан узоқроқ кетсам!

Ҳа, Зардўшт яна бир карра ўз хилватига қайтиши керак: лекин бу сафар айиқ ўз уясига хоҳлаб-хоҳламай қайтади!

Менга нима бўлди? Ким мени бунга мажбур қиляпти? — Оҳ, менинг дарғазаб ҳукмдорим шуни истар: у менга қараб айтди; сизга бирон марта унинг отини айтганманми?

Кеча кечда менга энг осуда соатим сўйлади — менинг бадкор ҳукмдоримнинг исми ана шундай.

Бу шундай бўлди — зеро, сизнинг қалбингиз тўсиндан кетиб бораётган кимсага қарши қаҳр-ғазабга тўлмаслиги учун мен буни сизга айтишим лозим!

Сиз уйқуга чўмаётганнинг қўрқувидан хабардормисиз?

У оёқларининг учигача қўрқади, чунки оёқлари ердан узилади ва уйқу бошланади.

Буни сизга қиёс учун айтяпман. Кеча, энг осуда соатда оёқларим ердан узилди: уйқу элитди.

Мил сурилди, ҳаётим соати тин олди, — атрофимда ҳеч қачон бундай сукунат бўлмаган эди: юрагимга қўрқув тушди.

Шунда сукунат менга сас чиқармай шундай деди: «Сен буни биласанми, Зардўшт?»

Мен бу шивирлашдан қўрқиб қичқириб юбордим, юзимдан қон қочди, лекин мен миқ этолмадим.

Шунда у иккинчи бора менга сассиз айтди: «Сен буни била-сан, Зардўшт, лекин бу борада гапирмайсан!»

Мен ниҳоят саркашлик билан жавоб бердим: «Ҳа, мен буни биламан, лекин у ҳақда сўйлашни истамайман!»

Шунда у яна менга овоз чиқармай айтди: «Сен истамайсанми, Зардўшт? Ростми шу? Ўзингни қайсарликка солма!»

Шунда мен худди боладай йиғладим ва титраб-қақшадим ва алоҳа дедим: «Оҳ, мен хоҳлардим, аммо бу кўлимдан келарми? Мени қутқар! Бунга тоқатим етмас!»

Шунда у менга яна овоз чиқармай айтди: «Нима ишинг бор, сенга нима бўлиши билан, ё Зардўшт? Ўз сўзингни айт ва парча-парча бўлиб кет!»

Мен жавоб қилдим: «Оҳ, ахир бу менинг сўзимми? Мен ким бўпман? Мендан муносиброқни кутяпман; мен ҳатто унга урилиб парчинланишга ҳам арзимайман».

Шунда у менга яна сассиз айтди: «Сенга нима бўлади, не ишинг бор? Сен ҳали мен учун етарли ҳалим эмассан, ҳалимли-нинг териси ҳаммадан ҳам қалин».

Шунда мен дедим: «Ҳалимлигимнинг пўсти нималарга дош бермади! Ўз баландлигимнинг ёнбошида яшайман; менинг зирва-ларим қанчалар юксак? Ҳали бирон кимса буни менга айтгани йўқ. Лекин мен ўз водийларимни яхши биламан».

Ўшанда у яна менга сассиз айтди: «О, Зардўшт, кимда ким тоғларни силжитолса, у водийлар ва паст-текисликларни ҳам су-риб кўя олади».

Мен жавоб бердим: «Ҳали менинг сўзим тоғларни қимирлат-гани йўқ, мен айтган сўзлар, одамларга етиб бормади. Ва гарчи, мен одамлар сари юрган бўлсам ҳам, лекин ҳали уларга етганим йўқ».

Шунда у яна сассиз айтди: «Сен бу борада нимани билар-динг! Шудринг ўтга тушади тун овозсиз бўлганда».

Ва мен жавоб бердим: «Мен ўз йўлимни топиб, ундан бора-ётганимда, улар устимдан кулдилар; ҳақиқатан, ўшанда оёқла-рим қалтираб кетди».

Улар менга шундай дейишди: сен йўлни йўқотдинг, энди эса ҳатто қадам босишни ҳам эсингдан чиқариб қўйяпсан!»

Шунда у менга яна овоз чиқармай деди: «Уларнинг кулиб масхаралаганлари билан нима ишинг бор? Сен бўйсунгани эсингдан чиқарган кимсан: энди сен буюрмоғинг керак!

Сен ахир ҳаммага ким кўпроқ кераклигини билмайсанми? Буюк нарсаларни буюрувчи одам.

Улуғ ишни адо этиш қийин; лекин ишга буюриш ундан ҳам қийинроқ.

Сенинг энг кечириб бўлмас томонинг: сенда ҳокимият бор, ваҳоланки сен ҳукм суришни истамайсан».

Ва мен жавобан дедим: «Буюриш учун менга арслоннинг калласи етишмаяпти».

Шунда у худди шипшигандай деди: «Энг осуда сўзлар — бўрон кўзғовчи сўзлар. Кабутар қадами-ла, одимловчи фикрлар дунёни бошқаради.

О, Зардўшт, сен бамисоли келадиган нарсанинг сояси каби бормоғинг даркор: сен шундай буюрасан ва буюриб туриб олдинда борасан».

Мен жавоб бердим: «Менга уят халал берапти».

Шунда у яна менга овоз чиқармай айтди: «Уят сенга халақит бермаслиги учун сен ҳали болага айланишинг керак.

Сени ўсмирона ғурур қийнайди, сен кеч яшардинг, — лекин ким болакайга айланишни истаса, у ўз ёшлигини енгиб ўтсин».

Мен бир қарорга келиш учун анча вақт титраб-қақшаб турдим. Ниҳоят биринчи сафардаги сингари сўзларни айтдим: «Мен хоҳламайман».

Шунда теварагимда кулги кўтарилди. Оҳ, бу кулги бутун ичимни ўртаб, юрагимни далва-далва қилди!

Шунда у охириги марта менга шундай деди: «О, Зардўшт, сенинг меваларинг етилибди, лекин сен ўзинг меваларинг учун етилмабсан!

Шу боис сен яна хилватга киришинг керак: бинобарин, сен ҳали тўлиб, пишиб, етилмоғинг зарур».

Шунда яна энди мендан узоқлашиб бораётган кулги янгради — шунда атрофимга сукунат чўкди, қўша сукунат. Мен эса ерда ётар, аъзойи баданимдан тер қуйиларди.

— Мана, сизга барини айтиб бердим. Нега хилватга қайтишимни ҳам билдингиз. Сиздан ҳеч нарсани яширганим йўқ, биродарларим.

Буларнинг ҳаммасини сиз мендан эшитдингиз, мен эса доим одамлар ичида энг индамаси эдим — ва мен шундай бўлиб қолишни истайман!

Оҳ, ёронларим! Мен сизга ҳали кўп нарсаларни айтишим мумкин эди, мен сизга кўп нарсалар беришим мумкин эди! Нега бермаяпман? Ахир мен зиқнаманми?

Аммо Зардуштнинг тилидан бу сўзлар чиққанда, уни улуғ бир қайғу босди, дўстлардан айрилиш тобора яқинлашарди, шунданми, у ҳўнграб йиғлаб юборди; ва ҳеч ким уни овунтиролмади! Тунда у ёлғиз жўнаб кетди, дўстлар бунда қолдилар.

УЧИНЧИ ҚИСМ

Сиз кўтарилмоқчи бўлганингизда юқорига қарайсиз. Мен эса пастга қарайман. Зеро, мен юқори кўтарилганман.

Ичингизда ким кулиб туриб ҳам юқоридан тура олади?

Ким энг баланд тоғларга кўтарилса, у сахна ва ҳаётнинг ҳар қандай фожиаси устидан кула билади.

*Зардўшт «Ўқиш ва хат» зикри
(II 306) (II 29)*

ДАРБАДАР ДАРВЕШ

Эрта тонгда нариги қирғоққа етиб олиш учун Зардўшт оролнинг тоғ тизмалари оша йўлга чиққанда тун яримлаган эди: Зардўшт қирғоқда кемага тушмоқчи эди. У ерда гўзал бир кўрфаз бўлиб, ҳатто ўзга ўлкаларнинг кемалари ҳам бажонидил тўхтаб ўтардилар; улар фароғатли ороллардан денгизга чиқишни истанганларни йўловчи қилиб олардилар. Зардўшт тоғларга кўтариларкан, йўл-йўлакай ёшлик чоғларидан бери қанчалар йўл босганлари, қанчалар кўп тоғлар, тизмалар ва чўққилардан ўтишга тўғри келганлигини эслаб борарди.

Мен тоғларда дарбадар кезган дарвешман, дерди у ўз юрагида, — мен водийларни хуш кўрмайман ва чамаси бир ерда узоқ тинч ўтиролмайман.

Ва менинг тақдирим қандай бўлмасин, бошимга нима иш тушмасин, — унда доим дунё кезиш ва тоғларга чиқиш бўлади: охир-оқибат биз фақат ўз-ўзимизнигина бошдан кечиргаймиз.

Менинг йўлимда тасодифлар учрайдиган вақтлар ўтиб кетди; эндиликда мен ўзим эгалик қилмаган яна нима ҳам рўй бериши мумкин?

Менинг ўзим мана энди менга қайтиб келаётир, у ниҳоят уйига қайтмоқда; узоқ замонлар бегона жойларда қолиб кетиб, ҳар турли нарсалар ва тасодифлар ичида пароканда бўлиб ётган, унинг барча парча-парчалари ҳам қайтмоқда.

Яна бир нарсани мен биламан: мен ўзимнинг охирги чўққим олдида ва азал менинг чекимга тушган нарса рўбарўсида тураман. Оҳ, мен ўзимнинг энг қийин йўлимга кирмоғим керак! Оҳ, мен ўзимнинг энг ёлғиз дунё кезмоғимни бошладим!

Лекин менга ўхшаган одам бу дамдан қочиб қутулолмайди, бу дам унга шундай дейди: «Мана энди сен ўз улуғворлик йўлингдан бормоқдасан! Чўққи ва тубсизлик — энди битта нарса бўлиб қолди!

Сен ўз улуғворлик йўлингдан борасан: бугунга қадар сен учун энг улуғ хатар бўлган нарса, энди сенинг сўнгги паноҳинг бўлиб қолди!

Сен ўз улуғворлик йўлингдан борасан: бунда ҳеч кимса сенинг изингдан пойлаб бормагай! Сенинг ўз қадамларинг ўз изингни ўчириб ўтгай ва унда шундай деб битилгай: «Мумкинсизлик».

Агар сенинг бирорта нарвонинг қолмаган эса, унда ўз бошингга ўрмалаб чиқишни ўрганмоғинг лозим: сен бундан ортиқ қандай қилиб юқорилайсан?

Ўз-ўзингнинг бошингга ва ўз-ўзингнинг қалбинг оша юқорига! Энди сенинг барча майинликларинг энг қаттиқликларингга айланмоғи жойиз.

Ким ўзини ортиқ сақлаган эса охири у ҳаддан ташқари эҳтиёткорликда оғриб қолгай. Яшасин барча чиниқтиргувчи нарсалар! Мен ариқларида мой ва бол оққан ерларни мақтамайман!

Кўп нарсаларни кўрмоқ учун ўзингга қарамасликка ўрганувинг керак: тоғларга ўрлаётган ҳар бир одамга бу қаттиқлик зарурдир.

Агар қайсар нигоҳ била билик қидирган кимса нарсаларнинг юзасидан кўра кўпроқ нарсаларни кўргай.

Бироқ, сенга келсак, о, Зардўшт, сен барча нарсаларнинг асоци ва таг асосини кўришни истайсан; шунинг учун сен ўз-ўзингдан тобора юқорироқ кўтарилиб бормоғинг, токи ҳатто ўз юлдузларинг ҳам остингда қолиб кетгай!

Ҳа! Пастга ўз-ўзингга ва ҳатто ўз юлдузларингга қарамоқ — мен фақат мана шуни ўз чўққим, деб атаган бўлар ва фақат шугина мен учун охирги чўққи бўлиб қолурди!»

Тоққа кўтарилиб бораркан, Зардўшт ўз дилини эран ҳикматлар билан шундай эркалаб сўйланарди: зеро, аввалгиларга сира ўхшамаган ҳолда ўртанарди. Ниҳоят, тизмалар ошиб ўтиб, тоғ чўққисига чиққанда, у ўз қаршисида ястаниб ётган бошқа денгизни кўрди. У тўхтаб, узоқ жим қолди. Тун чоғи бу юксак зирвада ҳаво совуқ ва тиниқ, юлдузлар чарақларди.

Мен ўз қисматимни танияпман, деди у ниҳоят маюс тортиб. Майлига! Мен тайёрман! Менинг сўнгги хилватим бошланди.

Оҳ, бу остимда ётган ғамгин қора денгиз! Оҳ, бу оғир, тунги норозилик! Оҳ, толе ва денгиз! Мен энди сизга эниб бормоғим керак!

Мен ўзимнинг энг баланд тоғим ва энг узоқ саргардонлигим қошида турмоқдаман; шунинг учун мен ҳар қачон юқори кўтарилганимга қараганда энди пастга қараб тушмоғим керак: — азоб ичра чуқурроқ шўнғишим, ҳар қанча юқори кўтарилганимга қараганда унинг нақ қора тўлқинига чўкишим даркор! Толеим шуни буюрур. Майлига! Мен тайёрман!

Энг баланд зирвали тоғлар қайдан бино бўлур? — бир сафар ўз-ўзимдан шундай сўраганман. Ўшанда мен улар тоғдан чиқишини билганман.

Бу ҳақда уларнинг маъданлари ва чўққиларининг ёнбағирлари гувоҳлик берурлар. Энг тубанлардан энг юксаклар ўз чўққилари томон балқимоқлари керакдир.

Тоғнинг совуқ чўққисига Зардўшт шуларни сўзлади; лекин у денгизга яқинлашганда ва ниҳоят қоялар ичра ёлғиз турганда уни йўлнинг ҳорғинлиги ва азияти аввалгига қараганда қаттиқроқ эғаллаб олди.

Ҳали ҳамма нарса уйқуда, дерди у, денгиз ҳам ухламоқда. Унинг бегона, уйқулик кўзлари менга тикилган.

Лекин унинг илиқ нафаси кўксимга урилади. Наздимда у хаёллар суради. Хаёлга ғарқ бўлиб, қаттиқ ёстиқлар узра тўлғанади.

Хув-ва! У оғир хотиралар остида инграйди! Ё ёвуз ҳиссиётлар ичра ўртанади!

Оҳ, чўнг махлуқ, сенинг ғамингга шерикман ва сен туфайли ўз-ўзимдан норози бўламан.

Оҳ, нега қўлларим у қадар кучли эмас! Ҳақиқатан, мен сени оғир хаёллардан халос қилурдим!

Зардўшт шуларни сўзларкан, ўз устидан алам ва изтиробга тўлиб куларди! Қандай! Сен, Зардўшт! — деди у, — сен ҳали денгизга таскин бермоқчи бўласанми?

Оҳ, сен севгиси лиммо-лим, тентак Зардўшт, ўз ишончида чексиз фароғатга ботган зот! Лекин сен ҳамиша шундай эдинг: ҳар қандай бадбахтга сен ишониб яқинлашардинг.

Сен барча махлуқларни эркалашни истардинг. Қайноқ нафаси, панжаларида андак момик мўйи бўлса, бас, сен уларни севиш, ардоқлаш, бағринга тортишга ҳозир эдинг.

Энг ёлғиз зот учун муҳаббат энг хавфли нарса, ҳамма нарсага муҳаббат, фақат у тирик бўлса бас! Ҳақиқатан, менинг севгидаги тентаклигим ва камтарлигим кулгига лойиқ!

Зардўшт шуларни айтиб, кулиб юборди; лекин шунда у айрилиқда қолган дўстларни эслади — ва улар қошида ўзининг бундай хаёллари учун уялгандай бўлиб, нега бундай ўйладим, деб ўзидан жаҳли чиқди. Зум ўтмай кулиб туриб йиғлаб юборди — ғазаб ва аламдан аччиқ кўз ёш тўкди Зардўшт.

ШАРПА ВА ЖУМБОҚ ЗИКРИ

1

Зардўшт кемага тушганлиги тўғрисида денгизчилар ўртасида гап тарқалгач, — зеро, у билан бирга фароғатли оролардан келган бошқа бир киши ҳам кемага чиққан эди, — ҳамма бунга ғоятда қизиқиб ва ниманидир кутиб интизор қолди. Аммо Зардўшт икки кун миқ этиб офиз очмади, ғамга ботган, қулоғига гап кирмас, чеҳраси очилмасди, на одамларнинг юзига қарар ва на саволларга жавоб қайтарарди. Иккинчи кун деганда, унинг қулоғи очилди, лекин ҳамон оғзи юмилган эди: зотан, узоқдан келаётган ва яна ҳали олис-олисларга сузишга ҳозирлик кўраётган ушбу кемада жуда ҳам ғаройиб ва хавфхатарга тўлиқ гаплар қулоққа чалинарди. Зардўшт эса узоқ сафарларга чиқадиганлар ва бошини хавфхатар остига қўймагинча яшай олмайдиганларни яхши кўрарди. У бошқаларнинг ҳикояларини тинглаб ўтираркан, аста ўзининг ҳам тили ечилди, шунда юрагини қоплаган муз шишаси синди ва у сўзни шундай бошлади:

— Сиз ҳаммангиз мард изловчилар ҳамда синовчиларсиз, кўрқинчли денгизларда шалдираб турган елканлар остида сузгансиз.

— Сиз жумбоқлардан мастона бўлгансиз, оқшомларни севгансиз, кўнглингиз най садолари жўрлигида ҳар қандай алдамчи тубсизликларга ром бўлган;

— Зотан, сиз калавадан ипнинг учини қалтироқ кўлларингиз билан қидирмайсиз, сиз сезиш, пайқаш эҳтимоли бўлган ерда турли хулосалар чиқариб ўтиришни жондидан ёмон кўрасиз;

Мен фақат сизга ўзим дуч келган бир жумбоқни ҳикоя қилиб бераман, — у энг ёлғиз зотга учраган шарпа эди.

Яқинларда мен бўзарган, жонсиз хуфтон чоғи қоронғу босган кўнглим билан, тумтайган, жиддий, тишларимни тишларимга маҳкам босганча борардим. Мен учун бир эмас, бир неча куёшлар ботиб бўлган эди.

Тош-чақалар оралаб инжиқ буралиб кетган, ёлғиз ва раҳмсиз, на майса-қиёқ ўсган, на бута-бутоққа йўлдош бўлган тоғ сўқмоғи қайсар оёқларим остида фикрларди.

Тошларнинг қалдир-қулдир қаҳқаҳаси остида, оёқларим туртинган чағаларни майда-майда губорга айлантирароқ, — мен аста-секин овоз чиқармай юқорига ўрлардим.

Баландлардим: мени пастга, тубсизликка тўхтовсиз тортаётган оғирлик руҳи, жин парим ва қаттол ғанимим бўлмиш руҳга басмабас баландлардим.

Баландлардим: гарчи бу ярим жимит, ярим каламуш елкамга миниб олган, ўзи чўлоқ мени ҳам ланг қилар, қулоқларимга кўрғошин қуяр, миямни кўрғошиндай хаёл-ўй ила тўлдирарди.

«О, Зардўшт, — масхараомуз кулиб бийрон сўйлади у, — сен донишмандлик сангидирсан! Қанчалар юксакларга кўтарилдинг, лекин ҳар бир отилган тош ерга тушмоғи даркор!»

О, Зардўшт, сен донишмандлик тошисан, сен манжаниқдан отилган тош, юлдузларни парчаловчи! Қанчалар юксалдинг, — лекин ҳар бир отилган тош қулайди!

Сен ўз-ўзинга ва ўзингни тошбўрон қилурга маҳкумдирсан, о, Зардўшт, сен тошингни қанчалар узоқлатиб отдинг, — лекин у ўз устинга келиб тушгай!»

Жимит жим бўлди; бу анча чўзилди. Унинг индамай туриши мени эзарди; ҳақиқатан, баъзан ёнингда кимса бўлса ҳам, ёлғиз қолгандан кўра ҳам ёлғизроқ сезасан ўзингни!

Мен кўтарилар, ўрлардим, хаёл сураб, ўй ўйлардим, — лекин бари мени эзарди. Мен оғир азоб чекиб ухлаб қолган касалга ўхшар, лекин беморни уйқусидан янада оғирроқ уйқу уйғотиб юборарди.

Лекин менда ўзим матонат деб атаган нарса мавжуд: у мени доим умидсизликдан қутқаради. Мана шу матонат ниҳоят мени тўхташга мажбур қилди ва мен шундай дедим: «Пакана жимит! Сен! Ё мен!»

Матонат — энг яхши жон олувчи қурол, — ҳужум қилгувчи матонат: Зеро, ҳар бир ҳужумда музаффар мусиқа бор.

Инсон эса — ҳаммадан матонатлироқ махлуқ: барча махлуқларни у шу билан енгди. Ҳар қандай азобни у ғолиб мусиқа билан енгиб ўтди; инсон дарди-азоби эса — энг теран дарду азобдир.

Матонат ҳатто тубсизлик ёқасида туриб, бош айланган чоғда ҳам ғолиб чиқади; ахир одам боласининг чоҳ ёқасида турмаган чоғи бормикин! Одамнинг ўз-ўзига қарashi — чоҳга қарашнинг ўзгинаси эмасми?!

Матонат — энг яхши жон олувчи қурол: матонат ҳатто раҳм-шафқатни ҳам ўлдиради. Раҳм-шафқат эса ҳаммасидан ҳам чуқурроқ чоҳдир: зотан, инсон ҳаётга қанчалар чуқур қараса, у шунчалар раҳм-шафқатга ҳам чуқур қарайди.

Матонат — энг яхши жон олувчи қурол, — ҳужумкор матонат: у ҳатто ўлимни ҳам ўласи қилиб ташлайди, зеро, у шундай дер: «Ие, ҳали бу ҳаётмиди? Майлига! Яна бир қарра!»

Лекин бу сўзларда ғолиб мусиқа баланд жаранглайди. Қар бўлмаса, эшитгай!

2

«Тўхта, пакана! — дедим. — Мен! Ё сен! Лекин мен сендан кўра кучлироқман: сен менинг энг тубсиз фикримни билмайсан! Унинг оғирлигини — сен кўтариб юролмасдинг!»

Шунда мен бирдан енгил тортидим: хира пакана елкамдан сакраб тушди! Қунишиб, рўпарамдаги тош устига ўтирди. Биз келиб тўхтаган йўл дарвоза орқали ўтарди.

«Кўр, бу дарвозани, пакана! — давом этдим. — Унинг икки қиёфаси бор. Бу ерда икки йўл туташади: ҳали ҳеч ким уларнинг охирига етган эмас.

Буниси орқадаги узун йўл — у мангуликка чўзилган. Манави олдиндаги узун йўл — ўзга мангулик.

Бу йўллар бири-бирига қарама-қарши, улар доим бошлари бошларига урилиб тўқнашадилар ва айни мана шу ерда, дарвоза олдида улар қўшиладилар. Дарвозанинг номи тепасига ёзилган: «Лаҳза».

Аммо кимдир улардан нари ўтиб бормоқчи бўлса — нари ва ундан ҳам нариларга, нима, бу икки йўл мангуликка бир-бирига қарши бўлар эди, деб ўйлайсанми, сен, эй, пакана?»

«Ҳамма тўғри нарсалар алдайди, — фикрини тўғриллади пакана. — Ҳар қандай ҳақиқат қийшиқ, вақтнинг ўзи эса доира».

«Оғирлик руҳи, — дедим дарғазаб бўлиб, — ўзингни бу осон деб кўрсатма! Акс ҳолда сени шу ўтирган ерингда қолдириб кетаман, чўлоқ тасқара, — ҳолбуки, сени ахир мен юқорига олиб чиқдим!

— Ўзинг кўр, — давом этдим, — бу Лаҳзани! Бу Лаҳза дарвозасидан ортага узун мангу йўл кетади: ортимизда мангулик ётибди.

Барча юришга қурби келадиганлар бу йўлни бир марта ўтиши керак эмасми? Рўй бериши мумкин бўлган барча нарсалар бир марта рўй бериши, юзага чиқиши, ўтиши керак эмасми?»

Агар ҳаммаси бўлиб ўтган эса, сен, пакана, ўзинг бу Лаҳза тўғрисида нима деб ўйлайсан? Бу дарвозанинг ўзи ҳам бир марта бўлиб ўтган эмасмикин?

Барча нарсалар шунчалар қаттиқ боғланмаганмикин, мана шу Лаҳзанинг ўзи бутун истиқболни эргаштириб келмасми? Бинобарин, — яна ўзи ўзини ҳам?»

Зеро, юришга қодир барча нарсалар мана шу олға борадиган йўлни яна бир қарра ўтишлари керак эмасми!

Ва манави ой шуъаларида оҳиста ўрмалаётган ўргимчак, шу ой нурининг ўзи, мен ва сен, мана дарвоза олдида туриб пичирлашиб, абадиятга дахлдор нарсалар тўғрисида шивир-шивир қилишиб турибмиз, — ахир биз илгари ҳам ҳаётга келмаган эдикми?»

— Ва биз қайтишимиз, олдимизда турган бошқа йўлни — мана шу этни жунжиктирадиган йўлни қайтадан ўтишимиз керак эмасми? Мангу қайтмоғимиз керак эмасми?

Мен шуларни сўйлардим ва овозим борган сайин секин чиқарди: зотан, мен ўз фикрларим ва фикрларим ичидаги гизли фикрлардан кўрқардим. Ва шунда бирдан мен яқин атрофда ит улиганини эшитдим.

Бир маҳаллар ит шундай увлаганлигини эшитмаганмидим? Хаёлларим ўтган кунларга қараб оқди. Балли! Гўдаклигимда, бо-лалигимнинг энг эрта чоғида:

— Ўшанда мен итнинг шундай улишини эшитгандим. Итнинг ўзини ҳам кўрдим, у юнглари тўзғиб кетган, тумшуғи юқорига кўтарилган, ҳатто итлар ҳам шарпалардан ҳавлдор бўладиган ўша жим-жит ярим тунда титраб-қалтирарди;

— Унга жуда ачиндим. Ўлик сукунат ичра уйимиз узра тўлин ой кўтарилди; у худди ўғирланган буюмлар тепасида турган ўғри-дай ясси том устида думалоқ олов каби осилиб турарди;

— Ўшанда ит кўрқиб кетган эди: зеро, итлар ўғрилар ва шарпаларни сезадилар. Кейин яна унинг увиллашини эшитиб, итга яна раҳмим келди.

Пакана қайга кетди? Дарвоза-чи? Ўргимчак қани? Бизнинг пичир-лашларимиз? Булар туш эдимиз? Ёки ўнг? Мен бирдан ўзимни ваҳший қоялар орасида ёлғиз, ойнинг ўлик нурига фарқ бўлиб турган ҳолда кўрдим.

Лекин бу ерда бир одам ётарди! Ҳурпайиб кетган ит эса унинг атрофида сақрар ва гинширди, — у менинг яқин келганим-ни кўриб, яна қаттиқ ув тортди, у фарёд кўтарди; ит шундай фарёд чекиб ёрдамга чақирганини илгари ҳеч эшитганмидим?

Ҳақиқатан ҳам, ҳеч қачон мен бунақасини кўрмаган эдим. Мен юзи бир тус бўлиб ўзгариб кетган, ит азобида тўлғанаётган, гиппа бўғилган чўпон йигитга кўзим тушди; унинг оғзидан оғир, қора илон осилиб турарди.

Одамнинг афт-башараси ўлим ваҳимаси ва ижирғанишдан бун-чалар ўзгариб кетишини биринчи кўришим эди. Ухлаб қолган-микин? Шунда илон унинг бўғзига кириб ёпишиб олганмикин?

Кўлим билан илонни силтаб тортдим, яна тортдим: бекор! Илонни йигит бўғзидан тортиб чиқара олмадим. Шунда оғзимдан шу сўзлар отилиб чиқди: «Тишла! Тишлаб ол!

Унинг бошини тишла!» — мен қўрқинчдан ўзимни билмай шундай деб қичқирардим. Менинг бутун нафратим, ваҳимам, ачиниш-аламим, менда бор яхшилик ва ёмонлик мана шу қичқириш ичига сингиб кетди.

Эй, сиз менга қараб турган марди майдонлар! Эй, сиз изловчилар, синовчилар, дардарак елканлар остида инсон қадами етмаган денгизларни кезувчилар! Эй, сиз жумбоқларнинг ишқибозлари!

Ўшанда мен кўрган чигал жумбоқни ечиб беринг менга, дунёдаги энг ёлғиз зот рўпарасида пайдо бўлган шарпа нималигини менга тушунтириб берингиз!

Зеро, бу шарпа ва каромат эди: ўшанда ушбу тимсолда мен нимани кўрдим? Ва бир кунмас бир кун келиши керак бўлган зот ким ўзи?

Бўғзига илон кириб олган чўпон йигит ким? Энг оғир, энг қора нарсалар бари бўғзига кириб олувчи бу инсон ким ўзи?

— Ўшанда чўпон менинг қичқирганимни эшитди ва илоннинг бошини «ғарч» тишлаб олди! Пишқириб, уни узоққа тупуриб ташлади — ва ўрнидан сакраб турди.

У ортиқ на чўпон йигит ва на инсон боласига ўхшарди — рўпарамда қайта тирилган, мунавварланган бир зот турар ва куларди! Ер юзида инсон боласи ҳеч қачон бундай кулмаган!

О, ёронларим, мен инсон боласиникига ўхшамаган кулгини эшитдим, — мана энди мени ташнакомлик, алам кемиради ва у ҳеч қачон мени тарк этмайди.

Шундай кулги истаги мени кемиради: о, мен яна ҳаётга қандай чидайман? Мен энди ўлимга қандай тоқат қилардим!

Зардўшт шундай тавалло қилди.

ИХТИЁРГА ҚАРШИ РОҲАТ ЗИКРИ

Зардўшт мана шундай жумбоқлар ва юраги ҳасрат билан тўлган ҳолда денгизда сузиб борарди. Лекин ўз саёҳатининг тўртинчи куни фароғат ороллари ва ўз дўстларидан йироқларга олислаб кетгач, у ўзининг бутун ҳасрат-надоматини енгиб ўтди: энди у яна ўз қисматининг йўлида ғолиб чиққан зот каби маҳкам оёқ босиб турарди. Ўшанда Зардўшт ўзининг масарратдаги виждонига шу сўзларни айтарди:

— Яна ёлғиз қолдим, ёлғиз қолишни истайман, мусаффо осмон ва эркли денгиз билан ёлғиз бўлишни истайман; яна мен тушдан кейинги вақт оғушидаман.

Бир пайтлар худди мана шундай кун оғган маҳал мен биринчи бор ўз дўстларимни топган, кейин яна иккинчи мартаба худди шундай кун оғганда улар билан кўришган эдим. Кун оғган паллада ҳар қандай нур бошқа пайтларга қараганда майин ва осуда бўлиб қолади.

Зеро, осмон ва ер ўртасида чарх урган бахт-иқбол зарралари макон қурмоқ учун мунаввар дилни излайди: энди ҳар қандай нур бахт-иқболдан осуда ва майин бўлиб қолди.

О, ҳаётимнинг кун оғгандан кейинги дамлари! Бир куни менинг бахтим ҳам ўзига макон топмоқ учун водийга тушди: бу кашфиётлар, меҳмондўст юракларни у ўшанда топди.

О, ҳаётимнинг кун оғган чоғдаги дамлари! Мен бир нарсага эга бўлмоқ учун нималарни бермас эдим: ўй-хаёлларимнинг тирик ниҳоллари ҳамда олий умидимнинг субҳидам шуълалари!

Бунёдкор бир чоғлар ўз умидининг фарзандларини ҳам изламиш эди — маълум бўлдики, уларни ўзи илк бора яратмасдан туриб топмас экан.

Худди шундай мен ҳам ўз болаларим ҳузурида бўлиб: ва сўнг улар олдидан қайтибгина ўз кори-борим ичида бўлар эканман: Зардўшт ўз болаларини деб, ўз-ўзини камолга етказмоғи даркор.

Зотан, одам фақат ўз болалари ва ўз кори-боринигина чин юракдан севади; ва ўз-ўзига улуғ муҳаббат бор ерда, бу муҳаббат ҳомиладорликнинг белгиси бўлиб кўрингай, — менга шундай туюлади.

Ўзининг илк баҳорига етиб менинг болаларим ҳали гул очурлар; улар бир-бирларини суяшиб боғим ва энг яхши еримда шамолларда биргалашиб тебранишурлар.

Ҳақиқатан ҳам! Қайдаки бундай дарахтлар бир-бирларига яқин турган бўлса, фароғат ороллари ўша ердадир!

Лекин бир кун келиб мен уларни қазиб оламан ва алоҳида қилиб ўтказаман: ниҳол шундай ёлғизликка, матонат ва ҳушёрликка ўргансин.

У денгиз бўйида мўл шохлари пишиқ ва қайрилган, голиб ҳаётнинг тирик машъали бўлиб мустаҳкам турур.

Уларнинг ҳар бири бўронлар денгизга қуйиладиган ва тоғларнинг хартумлари сув ҳўплаётган ерларда кечаю кундуз қўриқчиликда тургайлар, улар ўзларини шундай билурлар ва шундай синовдан ўтказурлар.

Улар менинг уругим ва насабимга мансубми — матонатли ирода эгасими, ё ҳатто сўзлаётган чоғда ҳам индамай тура оладими, бера туриб мисоли олаётгандай бўла биладими— буларни синовдан ўтказишлари ва ўз-ўзларини билишлари даркор:

— Бир кун келиб менга издош бўлмоқ ҳамда Зардўшт билан бирга бунёд этувчи ва байрам қилувчига айланмоқ — менинг иродамни ўлмас саҳифаларимда битмоқ: барча нарсаларни тўла камолига етказмоқ учун шундай қилмоқ керакдир.

Шуни деб ва шунга ўхшаганларни деб мен ўз-ўзимни баалоғатга етказмоғим даркор; шунинг учун мен ўз бахтимдан қочаман ва ўзимни барча бахтсизликларга қурбон қиламан — мен охирги маротаба ўзимни синаш ва билиш учун шундай қилгайман.

Ҳақиқатан ҳам, менинг кетадиган вақтим бўлди; сайёҳнинг сояси ҳам, пайт алламаҳал бўлиб қолгани ҳам, энг осуда соат етгани ҳам — бари менга айтади: «Аллақачон вақт бўлди!»

Шамол қулфнинг тешигидан ўтиб, қичқирарди: «Йўлга туш!» Эшик гийқиллаб очилар ва айтарди: «Бўла қол!»

Лекин мен ётардим, болаларимга муҳаббат жилдиргани қўймасди: муҳаббат истаги мени шу иплар билан боғлаган эди, ўз болаларимнинг қурбонига айланган, улар туфайли ўзлимни йўқотган эдим.

Исташ — мен учун ўзни йўқотишни англатади. Менинг сиз, болаларим борсиз! Мана шу эгаликда ҳаммаси тўла ишончга эга ва ҳеч нарса хоҳиш бўлмаслиги керак.

Лекин бошим узра муҳаббатим қуёши порлар эди, Зардўшт ўз ёғида ўзи қовуриларди, — ўшанда менинг устимдан кўланка ва шубҳа сузиб ўтди.

Мен қиш ва замҳарир совуқ бўлишини хоҳлардим. «О, қанийди, қиш ва совуқ бўлса-ю, мен қаҳратонда қақшаб-қалтираб, тишларимни тишимга босолмасам!» — ўкинардим мен, — шунда менадан муздай туманлар кўтарилди.

Менинг ўтмишим мазорларимни яланг қилиб қўйди, тириклай кўмилган кўп азоблар қайта кўз очди: улар кафанга ўралганча мудраб ётмиш эди.

Менга ҳамма нарса белги бериб, қичқирарди: «Вақт бўлди!» Аммо мен эшитмасдим; ниҳоят менинг тубсиз чоҳим ҳаракатга тушди ва ўз фикрим ўзимни чақиб олди.

О, тубсиз ўй, сен менинг ўйимсан! Сенинг қазган чоғларингни эшитгали ва қалтироққа тушмасликка мен ҳеч қачон ўзимда куч топармикинман?

Сенинг қазийтганингни эшитсам, юрагим бўғзимга тиқилиб келур! Ҳатто сенинг индамаслигинг мени бўғади, эй, менинг индамас чоҳим!

Ҳеч қачон сени ташқарига чақиришга журъат этган эмасман: сени ўзим билан бирга олиб юрганим — мен учун етарли эди! Арслон каби охириги жасорат ва жанг учун мен ҳали етилмаган эдим.

Сенинг оғирлигинг мен учун доим анча машаққатли эди; лекин сени ташқарига олиб чиқиш учун мен барибир қачондир арслоннинг овози ва қудратини топишим даркор!

Мен ўзимда буни енгганимда, бундан ҳам ортиқроқ алланима-ни эгаллаган бўлурман; ва ғалаба менинг камолга етганининг муҳри бўлажак!

Унгача мен номаълум денгизларда саргардон юрурман; тасодиф менга хушомад айлар ва эркалар мени; мен олға ва ортга боқаман — ҳеч нарсанинг охирини кўрмайман.

Ҳали охириги жангимнинг соати келгани йўқ — ёки у энди келяптими? Ҳақиқатан, атрофимда денгиз ва ҳаёт менга маккор жозоба билан боқади!

О, ҳаётимнинг кун оған чоғи! О, оқшом муждаси бўлмиш бахт! О, очиқ денгиздаги соҳил! О, номаълумлик ичидаги олам! Сизга қанчалар ишонмайман мен!

Ҳақиқатан, мен сизнинг маккор жозибангизга ишонмасман! Мен ҳаддан зиёд ипак табассумга ишонмовчи ошиққа ўхшайман.

Ўша рашк ўтида ўртанган ошиқ ўз маъшуқасидан аразлаган ва араз чоғида ҳам ўз дилбарлигини қўлдан бермагани каби, — мен ҳам ушбу фароғатли дамни ўзимдан нари италайман.

Нари тур мендан, эй, фароғатли дам! Сен билан менга ўз ихтиёримга қарши фароғат келди! Мен ўзимнинг энг теран изтиробимга тайёр тураман бу ерда: сен бевақт келдинг!

Нари тур мендан, фароғатли дам! Яхшиси, сен ўзингга менинг болаларимдан макон изла! Шошил ва ҳали оқшом тушмай уларни менинг бахтим билан алқа!

Оқшом тушяпти; қуёш ботяпти. Менинг бахтим узоқлаб кетди!

Зардўшт шундай зикр қилди. У тун бўйи ўз бахтсизлигини кутиб чиқди — лекин кутиши зое кетди. Тун тиниқ ва осуда эди ва бахтнинг ўзи унга тобора яқинлашиб-яқинлашиб келарди. Тонг отди, Зардўшт юрак-юракдан тўлиқиб кулди ва киноя қилиб деди: «Бахт ортимдан қувади. Бунинг сабаби, мен аёллар ортидан юрмайман. Бахт эса — аёлдир».

КУН ЧИҚИШ АРАФАСИДА

О, бошим узра мусаффо осмон! Поёнсиз! Чексиз нур! Сенга боқиб туриб илоҳий интилишлардан ҳаяжонга тушаман.

Сенинг юксаклигингга ўзимни отаман — мен учун теранлик мана шунда! Сенинг бокиралигингга яшириниш — менинг маъсумлигим шунда!

Худо ўз гўзаллигига яширинади — худди шундай сен ҳам ўз юлдузларингни беркитасан. Мангу сукунатга чўмгансан — ўз доноликларингни менга шундай ошкор этасан.

Ғалаёнли денгиз узра сен бугун сассиз кўтарилдинг, менинг туғёнли қалбимга сенинг муҳаббатинг ва маъсумлигинг очилди.

Сен ўз гўзаллигингда маҳфуз ҳолда мафтункор бўлиб келдинг қошимга, донишмандлигингда кашшоф бўлиб менга сассиз сўйлаб турасан:

О, наҳот сенинг ҳаё билан лиммо-лим юрагингни мен сезмасам! Қуёш чиқишидан олдин сен энг ёлғиз зот — менинг қошимга келдинг.

Биз азалдан сен билан ошномиз: ғамимиз ҳам бир, қўрқинчимиз ҳам бир, бирдир тагимиз; сен билан ҳатто қуёшимиз ҳам бир.

Бир-биримизга сўз айтмаймиз, зеро, жуда кўп нарсаларни биламиз; биз овоз чиқармаймиз, бир-биримизга табассум орқали билганларимизни маълум қиламиз.

Менинг алангамнинг зиёси сен эмасми? Тушунчамнинг ҳам-шираси — қалбим сенда яшамасми?

Биз барини бирга ўқидик; биз ўзимиздан оша ўз-ўзимизга кўтарилишга биргаликда ўқидик; кўз илғамас чексизликлардан туриб нурафшон кўзлар билан пастга қараб мусаффо табассум ташлашни ўргандик, ҳолбуки худди шу пайтда остимизда худди жала каби зўравонлик ва мақсад; ва гуноҳ қуйиларди.

Агар мен ёлғиз саргашта дайдиған бўлсам, — қалбим тунлар бўйи ва адашмоқ сўқмоқларида нималарни излаб ўртанған экан? Агар мен тоғларга кўтарилған бўлсам, сен эмасмидинг чўққиларда қидирганим?

Менинг тоғларга чиқишим ва саргашталигим — улар фақат нўноқ кимсага ёрдам бериш заруратигина эмасмиди, ахир? Менинг бутун иродам фақат сенга учишни истайди, сенга томон учишни!

Судралған булутлару сенга доғ туширувчи бошқа барча нар-салардан ортиқ нимани ҳам ёмон кўрардим мен? Ва ҳатто мен ўз нафратимдан ҳам нафратланар, чунки у сенга доғ бўлиб тушарди!

Судралған булутларни, шу пусиб, биқиниб бораётған ёввойи мушукларни ёмон кўраман мен: улар сен билан менга баробар тегишли бўлған улкан ва бепоён Бали ва Оминни биздан тортиб олмоқчи бўладилар!

Биз судралған булутларни ёмон кўрамыз, улар на дуо қилиш ва на чин юракдан қарғашни ўрганиб ололған чала-ярим воситачи ва омухтачилардир.

Сени, эй, мусаффо осмон, судралған булутлардан бағринг доғ бўлғанлигини кўргандан кўра яхшиси, ёпиқ кўк остида хумда ёки осмонсиз чоҳ ичра ўлтирганим юз бора афзал билурман!

Кўп маҳал мен уларни чақмоқларнинг ўткир тишли олтин тизимлари билан маҳкамлаб ташлашни истардим, худди момақалди-роқ каби уларнинг шишиб, қаппайған қоринларини дўмбира қилсам дердим:

Ғазаб билан дўмбира қилсам дердим, зеро, улар мендан сенинг Бали ва Оминингни ўғирламоқчи бўладилар, о, бошим узра тиниқ осмон! Нурафшон! Сен туганмас нур! — Зеро, улар менинг сендаги Бали ва Оминимни ўғирлайдилар!

Зеро, шу эҳтиёткор, журъатсиз мушук вазминлигидан кўра бузуқ ҳавонинг шовқин-суронлари, момақалдиороқлари, қарғиш ноаларини эшитганим маъқулроқ ва осонроқ, бинобарин, ҳатто одамлар орасида ҳам оҳиста қадам босадиган, чала-ярим, нотайин, журъатсиз, худди судралган булутлар каби имиллаган кимсаларга асло-асло тоб-тоқатим йўқ.

Ва «Ким оқ фотиҳа бериб, дуо қилолмаса, у қарғашни ўрганмоғи керак!» — бу тиниқ ўғит менга тиниқ осмондан тушди, бу юлдуз энг қоронғу тунларда ҳам менинг осмонимда чақнаб туради.

Агар сен мени қуршаган бўлсанг, эй, сен, мусаффо! Тиниқ! Эй, сен поёнсиз нур! — унда мен оқ фотиҳа ўқиб, дуо қилиб тасдиқлайманки, ўшанда барча тубсизликлар қаърига ўз дуойи фотиҳам тасдиғини еткизгайман.

Мен дуо қилувчи ва тасдиқловчи бўлдим: узоқ курашдим, муборизга айландим, ниҳоят икки қўлим дуо учун очиқ бўлсин, деб ният қилдим.

Мен ўқиган дуо шу: ҳар бир нарса узра унинг ўз осмони бўлсин, равоқли гумбази бўлсин, мовий жоми ва мангу сукунати бўлсин — шундай дуо ўқиган ҳам файзу фароғат топсин!

Зеро, барча нарсалар мангулик чашмасида ва яхшилик ҳамда ёмонликнинг нариги ёғида покландилар; яхшилик ва ёмонлик эса фақат елвагай кўланкалар, нам босган қайғу ва судралган булутлардир.

Ҳақиқатан, бу қарғиш эмас, дуодир, мен шундай ўғит айтаман: «Ҳамма нарсалар узра осмон-ҳол, осмон-ҳаё, осмон-тасодиф, осмон-ғайр туради».

«Ҳол» — дунёнинг энг кўҳна оқсуягидир, уни мен барча нарсаларга қайтардим, уларни мақсадга бўйсунушдан қутқардим:

Ушбу эркинлик ва мана шу осмон тиниқлигини мен худди ложувард жом каби ҳамма нарсаларнинг устига ўрнатдим, ўшанда мен улар узра ҳамда улар оралаб ҳеч қандай «Мангу ирода» — истамадим.

Ушбу жасорат ва мана шу телбаликни мен ўша ироданинг ўрнига қўйдим ва шундай таълим бердим: «Ҳамма ерда бир нарса номумкин — оқилона маъно!»

Гарчи андаккина ақл, донишмандлик уруғи юлдуздан то юлдузгача сочилган бўлса-да, ушбу ачитқи барча нарсаларга қўшил-

ган: телбалик туфайли донишмандлик барча нарсаларга омухта бўлган!

Андаккина донишмандлик балки ҳали мумкиндир; лекин бу талтайган ишончни мен барча нарсаларда учратдим: улар рақсга тушишни маъқул кўришади — тасодифнинг оёқларида!

О, бошим узра осмон, сен, мусаффо! Сарбаланд! Энди сенинг мусаффолигинг мен учун шундаки, мангу ўргимчак — ақл ва унинг тўрлари йўқ:

— Сен энди илоҳий тасодифлар ўйин тушадиган жойсан, сен илоҳий ўйин ошиқлари ва уни ўйновчиларнинг илоҳий ўйингоҳисан!

— Сен қизариб кетяпсанми? Айтиш мумкин бўлмаган нарсани айтиб қўйдимми? Сени алқайман деб, қарғиш ёғдириб қўйдимми?

Ёки иккимиз ёлғиз қолганлигимиз учун уялиб, қизариб кетдингми? — Менга чиқиб кетиш ва жим бўлишни амр этмайсанми? Зеро, энди — кун яқинлашиб келмаяптими?

Дунё — чуқур, кун унинг маъносини чақолмайди. Кун қошида сўзлашга ҳамма ҳам жасорат қилавермайди. Лекин кун яқинлашяпти — энди биз айриламиз!

О, бошим узра осмон, сен иболи! Алангали! О, қуёш чиқиш олдидаги менинг бахтим! Кун яқинлашиб келяпти — ва биз энди айриламиз!

Зардўшт шундай зикр қилди.

КАМСУҚУМ ЭЗГУЛИК ЗИКРИ

1

Зардўшт қуруқликка тушгач, тўғри ўзининг тоғи ва мағорасига қараб юрмади, балки жуда кўп йўллардан ўтди, ҳамма ерда саволлар бериб, анча нарсаларни сўраб-суриштирди, шунда у ўзи ҳақида ўзи ҳазил-мутойиба қилиб дерди: «Мана сизга жуда кўп жилғалари билан ўз манбасига қайтаётган дарё!» Зеро, у ўзи бўлмаган чоғда инсон ҳоли нима кечганлигини билишни истарди: у улўроқ бўлиб қолдимикин ёки аввалгисидан ҳам кичикроқ? Бир кун у қатор тушган янги уйларни кўрди; бундан ажабланди ва шундай деди:

«Бу уйлар нимани англатади? Ҳақиқатан, улуғ бўлмаган қалб уларни ўзига ўхшатиб қурган!

Ақлсиз бола уларни ўзининг ўйинчоқлари қутисидан олиб чиқариб ташладимикин? Унда бошқа бир бола уларни яна қутига йиғиштириб солиб қўйсайди!

Манов уйлар ва ҳужраларни қаранг: одамлар улар ичига кириб, сўнг улардан чиқиша олармикинлар? Улар наздимда худди ипак қуртлари ёхуд ширинхўр мушуклар учун ясалгандай, мушук дега-нингиз қурғур ўзини эрмак қилишга жон-жон деб рози бўлади!»

Зардўшт тўхтаб, ўйланиб қолди. Ниҳоят маъюс тортиб деди: «Ҳаммаси майдалашиб кетди!

Қаёққа қарамай паст дарвозалар: менга ўхшаган одам ундан ўтиши мумкин, лекин у бунинг учун эгилиши керак!

О, бошим бошқа эгилмайдиган ўз ватанимга қачон қайтгайман — энди ортиқ кичиклар олдида бошимни қўйи эгмаслигим керак!» — Шунда Зардўшт хўрсинди ва кўзларини йироқларга тикди.

Шу куни у ўзининг камсуқум эзгулик ҳақидаги сўзларини айтди.

2

Мен бу одамлар ичида юраман ва ҳайрон бўламан: уларнинг эзгуликларига ҳавас қилмаганим учун мени кечирмайдилар.

Улар менга дўқ-пўписа қиладилар, чунки уларга шундай дейман: кичкина одамларга кичкина эзгуликлар зарур, — зотан, кичкина одамлар кераклигига менинг қўшилишим қийин!

Мен бу ерда бировнинг товуқхонасига кириб қолган хўрозга ўхшайман, уни ҳатто товуқлар ҳам чўқиб ташлайди; лекин мен бу товуқлардан хафа эмасман.

Мен ҳар қандай кичкина ёқимсизликка қарагандай, уларга одоб билан муомала қиламан; барча кичкина нарсаларга нисбатан қора тиканак бўлишни типратикангагина муносиб донолик деб биламан.

Кечқурун уйда ҳаммалари ўчоқ атрофига жам бўлишганда мени гапиришади, мен ҳақимда сўзлашади-ю, лекин ҳеч ким мени ўйламайди!

Мана, мен ўрганган янги жимжитлик: уларнинг менинг ат-рофимдаги шовқин-суронлари ўй-хаёлларим устига парда ташлайди.

Улар ўзаро ғавго кўтарадилар: «Бу қоп-қора булут бизга нима келтиради? Эҳтиёт бўлинг, у бизга мараз олиб келмасин!»

Яқинда бир аёл менга қўлини узатган боласини силтаб ташлади: «Болаларни олиб кетинг! — қичқирарди у. — Бундай кўзлар болаларнинг қалбини куйдириб юборади».

Мен сўзлаётганда, уларни йўтал тутуди: улар йўтал қудратли шамолларга билдирилган эътироз деб ўйлашади; улар менинг бахтим шовқинларини заррача ҳам фаҳмламайдилар!

«Бизнинг Зардўштга ҳали вақтимиз йўқ» — деб эътироз билдиришади улар; аммо Зардўштга «Вақти бўлмаган» вақтнинг нима маъноси бор?

Улар мени мақтаб ҳамду сано айтган чоғларида ҳам — ахир мен уларнинг шоп-шуҳратлари узра уйқуга чўма олармидим? Тиканли камар — уларнинг менга мақтови: бу камарни ечганда ҳам ҳатто ҳаммаёғим қичишиб туради.

Улардан мана нимани ўргандим: мақтаётган одам худди ҳур-мат-эътибор кўрсатаётгандек бўлади, лекин аслида эса у янада кўпроқ нарса олишни хоҳлайди!

Менинг оёғимдан сўранг, уларнинг мақташлари ва ўзларига яқин тортишлари унга ёқармикин! Ҳақиқатан, бундай оҳанг ва бундай бака-бумда оёғим на ўйинга тушишни истайди ва на жим туришни.

Улар менга кичкина бир яхшиликни мақтаб, диққатимни унга тортмоқчи бўлишади; кичкина бахтнинг бака-бумига улар менинг оёғимни тортмоқчи бўлиб уринишади.

Мен бу одамлар ўртасида юриб, ҳайрон бўламан: улар майда-лашиб кетишган ва яна майдалашадилар — буни уларнинг бахт ва эзгулик ҳақидаги таълимоти қилади.

Улар ахир эзгуликда ҳам камтардирлар, зеро, улар мамнунлик излайдилар. Фақат камсуқум эзгуликкина мамнунлик билан чиқишмоғи мумкин.

Рост, улар ўзларича қадам ташлаш ва олға босишга ўрганадилар: лекин мен буни судралиш деб атайман. — Бу билан улар жадаллаб бораётганларга халал берадилар.

«Барча чинқириш, қўлини қўшалоқ қилиб туриш ва таъзим бажо этишни истаган кўрқоқ пари-алвастиларни сизга тиз бук-диринг», деб қичқирсам, улар: «Зардўштнинг худоси йўқ», — деб бақирадилар.

Айниқса, уларнинг итоатгўйлик тарғиботчилари қаттиқроқ қичқи-радилар — ҳа, мен худди мана шуларнинг нақ қулоқларига: ҳа! Мен худосиз Зардўштман!» — деб баралла бор овозим билан айтаман.

Итоатгўйлик тарғиботчилари! Қаердаки, ожизлик, касаллик ва қорақўтир бўлса, улар шу ерда худди бит каби ўрмалайдилар; фақат нафратгина уларни босиб ўлдиришдан мени сақлайди.

Майлига! Уларнинг қулоқларига мана менинг мавъизам: Мен — худосиз Зардўштман ва мен шундай гапни айтаман: «Мендан ҳам ортиқ худосиз одам бўлса, майли унинг панду насиҳатини ўзимга олай.

Мен худосиз Зардўштман: ўзимга ўхшаганларни қайдан топа-ман? Кимки ўзини ўз иродасига бахшида қилса ва ўзидан ҳар қандай итоатни итқитиб ташласа, улар бари менга монанддирлар.

Мен худосиз Зардўштман: мен ҳар бир ҳолатни ўз қозонимда қайнатаман. У яхшилаб қайнагандан сўнг, мен уни ўз таомим каби қарши оламан.

Ҳақиқатан, жуда кўп ҳоллар менга ҳукм-ҳикка билан яқин-лашдилар; лекин менинг иродам ундан ҳам ортиқ ҳукм-ҳикка би-лан уларга сўйлади, — шунда улар дарҳол тиз чўкдилар.

— Ялиниб ёлвордилар, бизга қўналға беринг, бизни дўстона кутиб олинг деб, тилёғламалик қилдилар: «Кўряпсанми, о, Зардўшт, дўст дўстга фақат мана шундай яқинлашади!»

Лекин ҳеч кимда менинг қулоғим бўлмагач нимани ҳам ай-тардим! Мен барча шамолларга шундай нидо соламан:

— Сиз ҳаммангиз майдалашяпсиз, эй, сиз кичкина одамлар! Сиз ушоқларга бўлиниб кетдингиз, эй, сиз мамнунлик ишқивоз-лари! Сиз ҳали ҳалок бўлурсиз — кичкина эзгуликларингиз кўпли-гидан, майда-чуйда етишмовчиликларингиз сероблигидан, доимий тарзда кичкина итоатгўйликка берилиб кетганингиздан!

Сиз шоён аяйсиз, шоён ён берасиз: сиз ўсадиган тупроқ мана шундоқ! Лекин дарахт катта бўлиши учун у метин қояларни метин томирлар билан чирмаб олмоғи даркор!

Ҳатто сиз адо этмайдиган нарсалар бутун инсоният келажагининг матосини тўқишга ёрдам беради; ҳатто сизнинг ҳеч нарсангиз келажакнинг қони билан яшовчи ўргимчак ва унинг тўридир.

Сиз олаётган чоғда ҳам, худди ўғирлаб олаётгандек бўласиз, эй, сиз кичкина эзгу одамлар! Лекин баъзан муттаҳамларда ҳам инсоф-диёнат тилга киради: «Фақат талон-торож қилишнинг иложи бўлмаган ердагина ўғирлик қилиш мумкин».

«Ўзи беради» — итоат таълимоти мана шу. Лекин мен сизга айтаман, эй, сиз, мамнунлик ишқивозлари: олинади ва борган сари кўпроқ олинади сиздан!

Оҳ, агар сиз ўзингиздан ҳар қандай чала истакни итқитиб ташлаб, гоҳ яқовлик ва гоҳ ишга берилиб кетганингизда эди!

Оҳ, сиз менинг ушбу сўзларимни тушунганингизда эди: «Майли, нима истасангиз, шуни қилинг — лекин ҳаммасидан бурун худди истай оладиганлардек бўлинг!»

Майли, яқинларингизни худди ўзингиздек севинг, — лекин ҳаммадан бурун ўзини ўзи яхши кўрадиганлардек бўлинг:

— Улуғ севги билан севурлар, улуғ нафрат била севурлар!» Худосиз Зардўшт худди мана шуларни айтур.

— Лекин менинг қулогим бўлмаганларга нимани ҳам айтардим! Мен учун бу ерда вақт ҳали бир соат олдинда.

Мен бу одамлар ичида ўз-ўзимга башоратчиман, қоронғу кўчаларда ўз-ўзимга хўроз қичқириман.

Лекин улар соати яқинлашмоқда! Меники ҳам яқин қолди! Улар соат сайин камайиб, қашшоқроқ, ҳосилсизроқ бўлиб бораётир — шўрлик ўт! Шўрлик ер!

Улар тезда худди даштнинг қуриган хашаги бўлиб турарлар, ҳақиқатан, ўзларидан ўзлари чарчаб қолдан тойурлар — сувга эмас, кўпроқ ўт-оловга ташна бўлурлар!

О, чақмоқнинг қутлуғ соати! О, туш арафасидаги сир-синоат! — Бир кун келиб уларни саргашта ўтларга ва олов тиллар ила башорат қилгувчиларга айлантиражакман:

— Бир кун келиб, улар олов тиллар билан каромат қилурлар: у яқинлаб қолди, у яқин, буюк туш!

Зардўшт шундай зикр қилди.

ЕЛЕОН* ТОҒИДА

Уйимда қаҳрли қўноқ қиш ўтирибди; унинг дўстона қисишларидан қўлларим кўкариб кетди.

Бу золим меҳмонни ҳурмат қиламан, лекин ўзи ёлғиз ўтирсин деб, бажонидил ташлаб кетаман. Жон деб, ундан нари қочаман; агар яхши чопсанг, ундан ҳам қочиб кетиш мумкин!

Иссиқ оёқларим ва иссиқ фикрларим билан мен ўша шамол тинган ерларга — Елеон тоғимнинг қуёш нурлари тушиб турган пучмоқларига югураман.

Мен ўз қаҳрли қўноғим устидан шундай куламан ва шу билан бирга у менинг уйимдаги пашшаларни тутиб, қувиб, ҳар турли майда-чуйда шовқинларни тинчитиб юргани учун миннатдор бўлиб қўяман.

Зеро, у чивиннинг ва ҳатто баъзан иккита бўлиб гинғиллашини ёқтирмайди; у кўчаларни бўм-бўш ҳувиллатиб қўяди, шундайки ой шуълалари кечаси бу ерларга тушишга қўрқади.

У гоятда қаҳри қаттиқ меҳмон — лекин мен уни иззат қиламан ва бамисоли тегманозиклар, оловнинг хўппа семиз санами каби унга сифиниб-топиниб ўтирмайман.

Санамларга сифингандан кўра бир пас тишларни шақиллатиб ўтирган афзал — менинг уруғим шундай истайди. Мен айниқса, жўшқин, тутаб турган, бўғувчи олов санамларини жинимдан баттар ёмон кўраман.

Кимни севсам, уни ёзга қараганда қишда кўпроқ севаман; қиш уйимда ўрнашиб олгандан бери душманларим устидан қўрқмай, бошлаб куламан.

Ҳатто кўрпамга ўралиб олаётган чоғимда ҳам дадил куламан, — шунда менинг беркиниб олган бахтим кулиб шўхликлар қилади, менинг алдоқчи тушларим қаҳқаҳа отади.

Ахир мен — бировнинг оёғига йиқилиб, эмаклаб юрибманми? Мен ҳаётда ҳеч қачон дасти дарозлар олдида ер ўпиб, эмаклаб юрган эмасман; агар мен қачондир ёлғон сўзлаган бўлсам, севганимдан ёлғонлаганман. Шунинг учун мен қиш тўшагида ҳам шоду хандонман.

*Қуддуси шариф шарқида тоғлик ер.

Одмигина тўшагим мени шоҳона тўшакдан кўра яхшироқ иситади, зеро, мен ўз қашшоқлигимни қаттиқ кўрғайман. У, айниқса қиш фаслида менга садоқатли.

Мен ҳар бир кунимни қаҳрга тўлиб бошлайман, қиш устидан совуқ сувга тушиб куламан — менинг қаҳҳор меҳмоним нега ундай қиялсан, деб норози тўнғиллайди.

Мен уни кичкина мўм шағам билан қитиқлашни яхши кўраман — шундай қилсам у ниҳоят кулранг, бўз хуфтонлар ичидан осмонни бўшатиб юборармикин дейман.

Мен, айниқса эрталаб қаҳрли бўлиб тураман — эрта тонгда қудуқ олдида челақ чингиллайди ва бўз тусли кўчаларда отларнинг иссиқ кишнагани эшитилади:

Осмоннинг очилишини бетоқат кутаман, қор соқолли қишки осмон, худди бўктарга қуш каби оппоқ чол:

— Индамас қиш осмони, кўп чоғлар ҳатто қуёши борлигини ҳам тилга олмас!

Узоқ, нурафшон жим туришни мен ундан ўрганмадимми? Ёки у бундан мендан ўргангандир? Ёки ҳар биримиз уни ўзимиз кашф қилгандирмиз?

Ҳар бир яхши нарсаларнинг келиб чиқиши минг қарра: барча яхши қувноқ нарсалар хурсанд бўлганидан борлиққа ўзини отади — улар бундан фақатгина бир марта қила оладилар!

Худди шунингдек, узоқ жим туриш ҳам яхши, қувноқ нарса ва шунингдек, қишки осмон каби тиниқ думалоқ кўзли юзлар билан қарамоқ яхшидир:

— Худди унга ўхшаб ўз қуёшини ва ўз қайтмас иродаси қуёшини беркитиш яхши; ҳақиқатан, мен бу ҳунарни ва ушбу қиш ҳуррамлигини яхши ўрганганман!

Менинг энг суюкли қаҳрим ва санъатим шундаки, менинг жимлигим ўз жимлигини ошкор қилиб қўймасликка ўрганиши керак.

Мен сўзлар ва ўйин суюкчаларини қалдир-қулдир қилиб, тантанавор кутиб турганларни лақиллатаман — менинг иродам ҳамда мақсадим ушбу барча қаттиқ назоратчилардан сирғалиб ўтиб кетмоғи даркор.

Менинг охириги иродамининг асосларини ҳеч кимса кўрмасин — шунинг учун узоқ нурафшон жим туришни ўйлаб топдим.

Мен кўп ақлдиларни учратдим: ҳеч ким тиккасига кўриб қолмасин деб, улар юзларига парда ташлаб, ўз сувларини лойқалатардилар.

Ҳар нарсага ишонавермайдиган ва ёнғоқ чақиб ейдиганлар орасидан чиққан ақллироқ кимсалар айнан мана шуларга мурожаат қиладилар: уларнинг энг яшириб қўйган балиқларини баайни мана шуларнинг ўзлари тутиб олишарди!

Лекин нурли, жасур ва шаффоф ақллар — менимча, улар барча индамаслар ичида энг ақллироқларидир: уларнинг асослари шунчалар чуқурки, ҳатто энг шаффоф сув ҳам — уларни ошкор қилолмайди.

Сен, эй, қорли соқол, индамас қиш осмони, сен, эй бошим устидаги думалоқ кўзли бўктарги! О, сен қалбим ва қалбим қувончларининг осмон тимсоли!

Ахир мен олтин ютган каби яширинишим керак эмасми бутун ичимни ағдар-тўнтар қилиб юбормасликлари учун?

Атрофимни ўраб олган мана шу барча хасадгўйлар ва ғаразгўйлар менинг оёқларим узунлигини билиб қолмасликлари учун ёғоч оёқда юришим керак эмасми ахир?

Мана шу бўғиқ, илимиқ, сийқаси чиққан, ранги ўчган, озурдадил бўлган зотлар — қандай қилиб уларнинг ҳасади менинг бахт-иқболимни кўролсин!

Шунинг учун мен уларга ўз чўққиларимдаги қиш ва музларнигина кўрсатаман — шунингдек, менинг тоғим бутун қуёш иқлимлари билан қуршалиб турганлигини ҳам уларга кўрсатмайман!

Улар фақат қишки бўронларимнинг чийиллашларинигина эшитдилар ва улар менинг илиқ денгизлар узра соғинчли, вазмин, ҳароратли жануб шамоллари янглиғ сарсари югурганларимни пайқамайдилар.

Улар шунингдек, менинг кутилмаган, тасодифотларим борасида таассуф билдирадилар, лекин менинг сўзим шундай: «Ҳодисотга қўйиб беринг, менга келсин: у худди ёш боладек маъсумдир!»

Агарда мен ўз бахтим устига абгорликлар, қиш қуюнлари, оқ айиқ қалпоқлари ва қорли осмон пардаларидан ёпмасам, улар менинг бахтимга қандоқ чидашлари мумкин ахир!

Агар ўзим уларнинг раҳм-шафқатларига: мана шу хасадгўйлар ва ғаразгўйларнинг раҳм-шафқатларига ачинмасам эди!

Агар ўзим улар олдида ўкинмасам ва совуқда дағ-дағ қалтирамасам, уларнинг раҳм-шафқатларига худди мўйнага ўралгандай ўралмасам, сабр-тоқат билан либосларга бурканмасам эди!

Қалбимнинг оқилона ороми ва девоналиги мана шундаки, у ўз қаҳратон қиши ва совуқ бўронларини яширмас, шунингдек яширмас сира у ўз тўнғишларини.

Бир ёлғизлик учун беморнинг қочиши бор; бошқа бир ёлғизлик учун эса беморлардан қочиш бор.

Мени қуршаган бу шўрлик, ҳасадгўй нобакорлар, майли, эшитсинлар ва кўрсинлар қаҳратон совуқда қанчалар қалтираганим ва қанчалар харосон бўлганлигимни! Мана шу қалтироқ ва харосонликка қарамай мен барибир уларнинг иссиқ хоналаридан қочиб чиққанман!

Майли, улар менга ачинсинлар ва мен билан бирга тўнғиб турганимдан харосон бўлсинлар: майли, «Билиш музидан у совқотиб ўлади ҳали!» — деб айтсинлар ва шиквалар қилсинлар.

Мен эса бу вақтда иссиқ оёқларим билан ўз Елеон тоғимда ҳар сари югуриб юрурман; Елеон тоғимнинг қуёш нурлари тушиб турган пучмоқларида мен ҳар қандай шафқат-мурувват устидан кулиб қўшиқлар айтурман.

Зардўшт шундай куйлади.

ЁНИДАН ЎТИБ КЕТИШ

Зардўшт мана шундай кўп халқлар ҳамда турли-туман шаҳарлар орасидан аста-секинлик билан ўтиб, айлана-айлана ўз тоғлари ва ўз мафорасига қайтиб келди. Мана ниҳоят у кутилмаганда катта шаҳар дарвозаси олдидан чиқди; лекин бу ерда қутуриб жиннилик қилаётган масхарабоз қулочини ёзиб, унга томон отилди ва йўлини тўсди. Бу ўша, халқ «Зардўшт маймуни» деб атайдиган масхарабоз эди: бинобарин, у Зардўштнинг гапириш усулларидан у-бу нарсаларни ўрганиб олган ва унинг ҳикматлар хазинасидан тез-тез фойдаланарди. Масхарабоз Зардўштга шу сўзларни айтди:

«О, Зардўшт, бу ер катта шаҳар; бу ерда сен қидирган ҳеч вақо йўқ, лекин ҳамма нарсангни бой беришинг мумкин.

Нима қиласан бу лойда ботиб? Оёқларингга раҳминг келсин!
Шаҳар дарвозасига қараб тупургин-у, туёғингни шиқиллат!

Бу ер тарки дунё қилган одамнинг ўй-хаёллари учун дўзах:
бунда буюк фикрлар тириклай қайнатилади ва парча-парча
қилиб майдалаб ташланади.

Бунда барча улуғ ҳиссиётлар айнийди: бунда ночор қотиб
қолган ҳисларнинг шақилдоғи шарақ-шуруқ шовқин солади!

Ахир сен эшитмаяпсанми, қушхона ва руҳ ошхонасининг та-
ратаётган ҳидларини? Ахир бу шаҳар узра сўйилган руҳнинг
сассиғи ҳоким эмасми?

Ахир кўрмаяпсанми, бу ерда жонлар мисоли увада, жулдур
кийимлар каби осилганини? — Улар яна бу увадалардан газеталар
ҳам тайёрлайдилар!

Ахир эшитмаяпсанми, бунда руҳ фақат сўз ўйинларига айла-
ниб қолган? Манфур ювинди сўзларни қусиб туради у! — Улар
яна шу ювинди сўзлардан газеталар чиқаришади!

Улар бир-бирларини қувишади ва қаерга қувишаётганини би-
лишмайди. Улар бир-бирларининг қитиқ патига тегишади, лекин
негалигини билишмайди? Улар тунукаларини тақирлатиб, олтин-
ларини жаранг-журунг қилишади.

Уларнинг мижози совуқ ва ичкиликдан ўзларига ҳарорат изла-
шади; улар қизишиб кетишади ва ўзларига совиб қолган ақллар-
дан салқин қидиришади; уларнинг бари ориқ ва ижтимоий фикр-
га муккасидан кетган.

Барча ҳирсу ҳаволар ва иллатлар бу ерда худди ўз уйидаги-
дай; лекин бунда шу билан бирга яхшилик қилувчилар ҳам мав-
жуд, бунда кўп хизматбарор, ходимликдан эринмайдиган эзгу-
лик ҳам бор:

Бармоқлари ёзувга чапдаст, мақъадлари чиниққан, кутиб чар-
чамайдиган хизматбарор эзгулик сероб; у майда-чуйда кўкрак нишон
юлдузлари ҳамда қипиқ-қийтиқ билан тўлдирилган орқаси ясси
қиз фарзандлар билан тақдирланган.

Бунда яна одоб-икром, тақво-сақво кўп, худо қошидаги қўшин-
ларнинг хушомадгўй ва лаганбардорлари ҳам кўп.

Эро, «тепадан» юлдузлару марҳаматли тупуруклар сочилиб
туради; ҳар бир юлдузсиз кўкрак тепага интилади.

Ойнинг ўз саройи ва саройда ўз жинни — сангилари бор; аммо саройдан чиққан ҳар бир нарсага йўқсил биродарлар ҳамда турли-туман қаланғи-қасанғи хизматбарор қашшоқ эзгулик сиғиниб ибодат қилади.

«Мен хизмат қиламан, сен хизмат қиласан, биз хизмат қиламиз» — қаланғи-қасанғи хизматбарор эзгулик ҳукмдорга шундай сиғинади: япасқи кўкракка кўп интизор кутилган юлдуз, ниҳоят, қадалсин, дейди!

Бироқ ой ерга хос ҳамма нарсалар атрофида айланади: худди шундай ҳукмдор ҳам баайни барча ерга хос нарсалар теварагида айланиб ўргилади, — бу эса барча савдомижозларнинг олтинидир.

Кўшинларнинг худоси олтин ёмбилар худоси эмас; ҳукмдор-чўтлайди, савдогар эса — қоплайди!

Сенда бор нурли, қавий ва яхши нарсалар ҳаққи, о, Зардўшт! Бу чайқовчилар шаҳрига тупур ва орқангга қайт!

Бунда лойқароқ, илмиқроқ қон оқади ва катта кўк томирларда кўпиради; мана шу катта шаҳарга, ҳар бир тўкинди кўпиклиб, бижғиб ётган шу улкан ахлатхонага тупур сен!

Бўғилган жонлар ва ичига ботган кўкраклар, заҳарханда кўзлар ва шилимшиқ бармоқлар шаҳрига тупур;

— Муттаҳамлар, шармандалар, ёзғувчилар, минғирлаганлар, алам ўтган шуҳратпарастлар шаҳрига;

— Ҳаммаси чириган, ачиган, бижғиган, оғир босган, тунд, чучмал, учуқ урчиган, ҳийлакор нарсалари жами бир бўлиб ёрила-диган шаҳарга;

— Мана шу катта шаҳарга тупур ва ортингга қайт!»

Шу ерга келганда Зардўшт телба-тескари масхарабознинг сўзини кесди ва унинг оғзини юмди.

«Бас қил энди! — хитоб қилди Зардўшт. — Сенинг гапинг ҳам, гапингнинг ройиши ҳам жонимга тегди!

Нега сен ботқоқда узоқ вақт яшадинг, мана энди қурбақага айланиб қолибсан?

Энди сенинг томирларингда лойқа кўпикли балчиқ қони оқмаяптими, мунчалар қуриллаш, вақиллаш ва ёмонлашни ўрганибсан?

Нега сен ўрмонга кетмадинг? Ёки ер ағдармадинг? Ахир денгизда кўм-кўк ороллар камми?»

Сенинг нафратингдан нафратланаман, сен мени огоҳлантирмақчи бўлсанг, нега аввало ўзингни огоҳлантирмадинг?

Менинг нафратим ва огоҳлантирувчи қушим ботқоқликдан эмас, фақат ёлғиз муҳаббатдан юксак кўтарилиб парвоз қилади!

Сени, эй, телбаланган масхарабоз, менинг маймуни дейишди; лекин мен сени ўзимнинг хўр-хўр қилган чўчқам дейман — хўр-хўр қилароқ сен менинг аҳмоқлик шаънига айтган мақтовларимни бузасан.

Сени илк бора хўр-хўр қилишга не мажбур қилди? Бунга сабаб ҳеч кимнинг сенга етарлича хушомадгўйлик қилмагани: шунинг учун сен бу балчиққа яқин ўтирибсан, бемалол, бор овоз билан хўриллаш учун!

— Бир асос бўлсаю тўйгунча ўч олсам дейсан! Эро, ўч, эй, шуҳратпараст масхарабоз, сенинг баайни кўпигингдир, мен сени хўб билиб олдим!

Лекин сенинг масхарабоз гапларинг, ҳатто ҳақ бўлсанг ҳам, менга зиён келтиради! Агар Зардўштнинг сўзи юз бора ҳақ бўлганда ҳам, — сен барибир менга зиён етказардинг — менинг ўз сўзим билан!»

Зардўшт шундай сўзлади; кейин катта шаҳарга қараб, хўрсинди ва узоқ жим қолди. Ниҳоят у яна тилга кирди:

— Менга фақат шу масхарабозгина эмас, манави катта шаҳарнинг ўзи ҳам ёқмайди. Бунисига ҳам, унисига ҳам, ҳеч нарсани яхшилашнинг ва ҳеч нарсани ёмонлашнинг ҳожати йўқ!

Шўри қурсин бу катта шаҳарнинг! — Мен шу тобда уни ёндириб юборадиган олов қуюнини кўришни истардим!

Эро, бундай олов қуюнлари буюк туш арафасида кўтарилмоғи керак. Лекин ҳар нарсанинг ўз вақти бор ва ҳар нарса ўз қисматига эга.

Лекин сенга, эй масхарабоз, хайрлаша туриб, шундай ўғит айтаман: севиш мумкин бўлмай қолган ерда ундан нарига ўтиб кетган маъқул!

Зардўшт шундай зикр қилди ва масхарабоз ҳамда катта шаҳарнинг ёнидан нарига ўтиб кетди.

АЙНИГАНЛАР ЗИКРИДА

Оҳ, ҳаммасининг ранги сўнди ва гуллаб бўлди, улар куни кечагина бу ўтлоқда гуллаб, яшнаб, кўкариб турган эдилар! Мен ўз уяларимга бу ердан қанчадан қанча умид асалини ташиганман!

Бу навқирон қалбларнинг бари энди қариган — ҳатто қаригани ҳам йўқ — балки фақат толдилар, сийқаландилар ва хотиржам бўлдилар: улар буни: «Биз яна художўй бўлиб қолдик», деб атайдилар.

Мен куни кеча уларни барвақт дадил қадамлар ташлаб югуриб чиққанларини кўрардим; лекин уларнинг билиш оёқлари чарчади, энди улар ҳатто ўзларининг эрта тонгдаги дадилликларидан норози бўлиб гапирдилар!

Ҳақиқатан, уларнинг кўплари бир пайтлар оёқларини раққослар сингари кўтарардилар, менинг ҳикматларимдаги кулгига ишқибоз бўлардилар, — кейин улар ўйланиб қолишди. Ҳозиргина мен уларни букилган ҳолда кўрдим — улар хоч сари ўрмалардилар.

Бир замонлар улар зиё ва эрк атрофида худди парвоналар ва ёш шоирлар каби парпираб учардилар! Озгина ўсишди, озгина совушди. Мана энди биз кўршапалаклару олғирлару иссиқ печ устида ётадиган ялқовларни кўриб турибмиз.

Мени ёлғизлик худди кит каби ютиб юборгани учун уларнинг юраклари бу қадар сўлгин бўлиб қолдимикин? Балки менинг жарчи карнайларим ва удайчиларим чақирғига уларнинг қулоқлари узоқ, ғуссали, беҳуда динг бўлиб турдимикин?

— Оҳ! Юраги узоқ муддат сабр-тоқат ва шижоат сақлаб тура оладиганлар доимо ҳам кўп эмас; бундайларнинг ҳатто руҳлари ҳам матонатини йўқотмайди. Қолганлари кўрқоқлар.

Қолганлари — доим кўпчилик, кундаги одмилик, ортиқча даҳмазалик, кўплаган кўпчилик — улар бари кўрқоқлар.

Кимки менга монанддир, унга йўлда худди менга ўхшаш кечинмалар дуч келгай, — бинобарин, унинг илк ошнолари мурдалар ва қизиқчилар бўлгай.

Унинг иккинчи ошнолари — ўзларини унга ишонувчи қилиб кўрсатганлар бўлгай: тирик оломон, кўпдан кўп севги-муҳаббат, кўп телбалик, кўп хамак сиғинишлар.

Кимки одамлар ўртасида менга монанд бўлса, у манави диндорларга ўз қалбини боғлаб қўймасин; кимки бани башарни беқарор ва қўрқоқ билса, у манави баҳорлару ранго-ранг ўтлоқларга ишонмасин!

Агар улар бошқача бўлишни хоҳлаганларида, улар бошқача хоҳардилар, албатта. Барча чалаярим нарсалар бутунни бузади. Япроқлар сўларлар — бунинг нимасидан шикоят қиласиз!

Уларнинг учиш ва йиқилишларига қўйиб бер, о, Зардўшт ва шиква, қилмагил! Яхшиси уларга суронли шамолларни йўлла!

— Мана шу япроқларга уфур, о, Зардўшт, токай барча сўлганлар сендан тезроқ узилиб кетсинлар!

2

«Биз яна художўй бўлиб қолдик» — дейишади бу айниганлар; бунинг устига уларнинг кўпчилиги ҳали буни тан олиш учун қўрқоқлик — иродаси суствик қиладилар.

Уларнинг кўзларига қарайман, — уларнинг юзларига — икки бетларининг қизилигига қараб туриб айтаман: сизлар ўша яна сиғинаётганларсиз!

Лекин бу сиғиниш — шармандалик! Ҳаммага эмас, албатта, лекин сенга, менга ва бошида диёнати бўлганларнинг барчасига. Сен учун бу сиғиниш — уят!

Сен яхши биласан: сенинг ичинга кириб олган қўрқоқ пари қўлларини мулоғим қовуштириб, тиззалари устига қўйиб, ўз қулайликларини яхши кўриб, — ҳа, мана шу қўрқоқ пари сенга шундай дейди: «Худо бор!»

Лекин сен шунинг учун ҳам нурдан ҳадиксировчилар зотига кирасанки, уларга нур-зиё тинчлик бермайди; энди сен кун ўтган сайин бошингни тун ва жаҳаннамга кўпроқ, чуқурроқ тиқишга мажбурсан!

Ҳақиқатан, сен хайрли соатни танлабсан: зеро, энди яна тунги қушлар учиб чиқа бошлайдилар. Барча нурдан қўрқувчиларнинг соати етди, бу ҳордиқ соати, бу соатда улар — «Ҳордиқ чиқармайдилар».

Мен эшитиб ва сезиб турибман: уларнинг ов ва тантанали юриш соатлари етди, албатта бу ваҳший ов учун эмас, балки

жимгина қадам ташловчи ва жимгина ибодат қилувчи одамларнинг хонаки, ҳеч нарсага арзимайдиган ва ис билишга қаратилган ови учундир,

— Ва шу билан бирга ҳиссиётли риекорлар учун овдир: қалблар учун яна барча тузоқлар қўйилган! Ва мен қаерда дарпардаларни кўтармай ҳамма ердан тунги капалак учиб чиқади.

У бошқа тунги капалак билан бирга беркиниб ўлтирмаганмикин? Зеро, мен ҳар ерда мўъжаз гизли жамоалар борлигини сезиб тураман; етимхоналар бор ерда эса, албатта янги художўйлар ва улардан ҳосил бўлган уфунатлар бор.

Улар кечалари бир-бирлариникида меҳмон бўлиб ўтирадилар ва: «Келинглар, яна маъсум болалар каби бўлайлик ва Худойи Каримга тоат-ибодат қилайлик!» — дейдилар; улар художўй қандолатпазлар томонидан бузилган қурсоқлари ва офизлари билан шундай сўзларни айтадилар.

Ёки улар узоқ оқшомлар хийлакор, пусиб, пойлаб турувчи қорақуртга қараб ўтирадилар, қорақурт эса бошқа ўргимчакларга ҳикмат ўқиб, уларга шуларни ўргатади: «Хоч остида туриб ўргимчак тўрини тўқиш яхшидир!»

Ёхуд улар ботқоқ бўйида узвукун қармоқ солиб ўтириб, бундан ўзларини ғоятда тийрак ҳис қиладилар; лекин балиқ йўқ ерга қармоқ ташлаб ўтирганни мен ҳатто саёз киши деб ҳам айтмас эдим!

Ёхуд улар имонёр қувонч билан созандадан гусли созида чалишни машқ қиладилар, созанданинг ўзи эса ёш оймчаларнинг қалбларига кириб созланишни мўлжаллаб туради, — зеро, у ёши ўтган хотинлар ва уларнинг мақтовларидан безори жон бўлиб кетган.

Ёхуд улар қоронғу хоналарда руҳларнинг пайдо бўлишини кутган ярим жинни олимдан қўрқинч нималигини ўрганадилар, — ҳолбуки руҳ бу олимдан оёғини қўлга олиб қочиб боради!

Ёхуд улар ҳирқираган-сирқираган қари дайди сивизғачига қулоқ тутиб ўтирадилар; сивизғачи эса маҳзун шамоллардан маҳзун унлар чиқаришни ўрганиб олган, энди шамолга тақанд қилиб, ҳазин оҳангларда ҳазинликни тарғиб қилади.

Уларнинг айримлари энди ҳатто тунги қоровуликни эгаллаб олганлар. Энди улар бурғу чалиш, кечалар кўча айланиш ва аллақачонлар уйқуга чўмган кўҳна нарсаларни уйғотишни билиб олганлар.

Мен кеча тунда боғ девори ёнида беш кўҳна сўзни эшитдим: улар ўша маҳзун ва қотма кўҳна тун қоровулларининг оғзидан чиқарди:

«Унда ўз болаларига оталарча ғамхўрлик етишмайди: инсон оталари буни яхшироқ адо этишади!»

«У жуда қариб қолибди! У болаларига бутунлай ғамхўрлик қилмай қўйибди», — деб жавоб беради бошқа тунги қоровул.

«Э, ҳали унинг болалари ҳам борми? Агар буни унинг ўзи исбот қилиб бермаса, бошқа ҳеч ким исбот қилолмайди! Буни у қачон ишонarli қилиб исботларкин деб, анчадан бери ўйлаб юраман».

«Нимани исботлайди? Гуё у бирон-бир марта ниманидир исботлагандай! Унинг исботлаши қийин; у кўпроқ ўзига ишонишларига аҳамият беради!»

«Тўғри! Тўғри! Ишонч уни ҳалим қилади, айниқса унга ишонч. Кўҳна кишиларнинг одати шунақа! Биз ҳам шундай бўламыз!»

— Икки кўҳна тунги қоровул ва зиё рўдаполари бир-бирларига шуларни айтишар ва бурғиларини маъюс ғуриллатардилар: — Бу боғ девори олдида кеча тунда рўй берди.

Менинг эса юрагим кулгим қистаганидан ёрилиб кетай дер, лекин ёрилиб қайга ҳам борарди-куя? Рост ичаги узилиб кетди.

Ҳақиқатан, мен Худога шубҳа билан қараган тунги қоровуллар ва бадмаст эшакларнинг сўзларини тинглаб, уларга қараб туриб, кула-кула бўғилиб ўлиб қолсам керак, деб ўйлайман.

Бундай шубҳа-гумонларнинг вақти ўтганига талай-талай замонлар бўлмадимиз? Ёруғликдан кўрқиб азобига учраган, неча вақтдан бери уйқуга чўмиб ётган кўҳна нарсани ким ҳам яна уйғотарди!

Кўҳна худолар алақачонлар тугаган эди, — бу ҳақиқатан ҳам, яхши, қувончли илоҳий тугаш эди!

Улар ўлгунча «хуфтонлашиб» кетмадилар, — бу ҳақда, албатта ёлғонлар тўқидилар.* Аксинча, улар ўзларини бир сафар қаттиқ кулгига қўйдилар — ўлардай кулги бўлдилар!

Бу ёлғиз худо томонидан энг худосиз сўз — битта шу сўз — айтилганда юз берди: — «Худо битта! Сенинг мендан бошқа

* Вагнернинг «Худолар хуфтони» асари ва тушунчасига ишора.

Худойнинг бўлмаслиги керак!» — кўҳна соқол, қаҳрли ва рашкчи Худо ўзини шу қадар унутар даражага бориб етди:

Ўшанда барча худолар ўз арши аълоларида ҳалинчак учганча хандон ташлаб кулишди ва шундай хитоб қилишди: «Илоҳийлик бир худо эмас, балки кўп худолар борлигида эмасми!»

Қулоғи бор эшитгай.

Зардўшт ўзи севган «Оласигир» деб аталган шаҳарда шуларни зикр қилди. Унинг ўз мафораси ва қадрдон махлуқларига етишига бу ердан икки кунликкина йўл қолмиш эди; унинг қалби қайтиш соатлари яқинлашаётганидан тинимсиз қувончга тўларди.

ҚАЙТИШ

О, ёлғизлик! Сен менинг ватанимсан, ёлғизлик! Сенга кўз ёшларимни тўкиб қайтаман. Ёввойи, ёт ўлкаларда ёввойи, ёт бўлиб ҳаддан ортиқ узоқ яшадим!

Энди менга худди онадай бармоғингни кўтариб пўписа қил, энди менга худди она каби табассум айла, энди менга фақат шу сўзларни айт: «Бир куни мендан худди қуюндай учиб кетган ким эди?»

Ким эди айрила туриб, мен ёлғизликда ҳаддан ташқари узоқ ўтирдим, жим туришни мен унутиб қўйдим, — деб қичқирган! Энди ахир сен бунга ўрганиб олгандирсан?

О, Зардўшт, мен барини биламан: сен қачонлардир менинг ҳузуримда ёлғиз бўлгандан кўра тўда ичида кўпроқ ташлаб кетилгандек, ғариброқ эдинг!

Ғариблик — бошқа нарса, ёлғизлик — яна бошқа нарса: сен энди шунга ўргандинг! Энди сен шунга кўра одамлар ичида доим ёввойи ва ёт бўлиб қолажаксан.

Ҳатто сени севган чоқларида ҳам, ёввойи ва ёт бўлиб қолурсан: зеро, улар ҳаммасидан бурун ўзларини аяшларини истайдилар!

Бу ерда эса сен ўз диёринг ва ўз уйингдасан; бунда сен ҳамма нарсани айтишинг, барча асосларни ағдар-тўнтар қилишинг мумкин; бунда моғор босган яширин туйғулардан уялиб-қичқиниб ўтиришинг сира ҳожати йўқ.

Ҳамма нарсалар сени эркалаб ва сенинг нутқингга эркаланиб бу ерга келурлар. Зеро, улар сенинг елкангга миниб, от чоптиришни истарлар. Бунда сен барча тимсоллар устига миниб, олганча барча ҳақиқатлар сари от солурсан.

Сен бунда барча нарсаларга тўғри ва рўй-рост айтишга ҳақлисан: ҳақиқатан ҳам, ҳамма нарсалар билан бир ўзи — рўй-рост сўзлаётгани уларнинг қулоқларига мақтов бўлиб эшитилади!

Лекин ғариблик — бошқа масала, зеро, эсингдами, о, Зардўшт? Сенинг қушинг бошинг узра қичқиргани, сен қаерга боришингни билмай, ўрмонда мурда олдида ихтиёрсиз туриб қолганинг:

— Мени энди махлуқларим йўлга бошласин, деб айтганинг! Хайвонлар орасида бўлгандан одамлар ичида бўлиш хавфлироқ, — бу ғариблик эди!

Яна эсингдами, о, Зардўшт? Сен ўз оролингда май чашмасида бўш пақирлар орасида, ҳамма ташнакомларга бериб, тарқатиб, қуйиб, узатиб ўтирган чоғинг:

— Ниҳоят, мастлараро ўзинг ёлғиз ташнаком бўлиб ўтириб, тунлар шиквалар қилганларинг: «Олишнинг лаззати кўпроқ эмасми беришдан кўра? Бунинг устига ўғирлаш ундан ҳам ортиқ лаззат эмасмикан олишдан авло?» — Мана шу — ғариблик эди!

Яна эсингдами, о, Зардўшт? Сенинг энг сокин дамларинг яқинлашганда ва сени ўз-ўзингдан ҳам нари итариб ҳайдаган, сенга аччиқ билан шипшиб: «Ўз сўзингни айт ва жон бер!» — деган чоғлари — у сенинг бутун интизорлигинг ва жимлигингни заҳар-заққумга тўлдириб, ювош матонатингни маъюс қилиб қўйганда, — бу — ғариблик эди!»

О, ёлғизлик! Сен менинг диёримсан, ёлғизлик! Роҳатбахш ва майин жаранглайди сенинг овозинг!

Биз бир-биримиздан сўрамаймиз, биз бир-биримизга шикоят қилмаймиз, биз очиқ эшикларга очиқ бирга борамиз.

Чунки сенинг маконинг очиқ ва нурафшон: бунда ҳатто соатлар ҳам енгил, ҳафиф қадамлар билан югурарлар. Қоронғуда вақт ёруғликка қараганда кўпроқ эзади.

Бунда ҳар қандай борлиқнинг каломлари ва сўз сандуқлари менга очилур: бунда ҳар бир борлиқ сўзга айланмоқчи бўлур, ҳар бир тикланиш бу ерда мендан сўзламоқни ўрганмоқни истар.

Аmmo у ерларда, пастда — ҳар қандай сўз беҳуда! У ерларда унутиш ва нари ўтиб кетиш энг яхши доноликдир: мен энди мана шунга ўргандим!

Ким одамлардаги барча нарсаларни тушунишни истаса, ҳаммасига тегиниб ўтмоғи керак. Лекин бунинг учун менинг қўлларим ҳаддан ортиқ тоза.

Мен бошқа уларнинг нафасларини олишни истамайман; оҳ, нега мен бунчалар узоқ уларнинг шовқин-суронлари ва оғир уфунатли нафасларида яшадим!

О, мени қуршаган роҳатбахш тинчлик! О, теграмдаги мусаффо ҳаво! О, бу жимжитлик бу тоза нафасдан кўкрагини тўлдириб олади! О, бу фароғатли жимжитлик қанчалар қулоқ солади!

Лекин у ёқда қуйида — ҳамма нарса сўйлайди, у ёқда ҳаммаси қулоққа кирмай, бир чеккасидан ўтиб кетади. У ёқда ўз донолигинг борасида хоҳ жом чал, бонг ур — барибир бозоргонлар тангаларининг жаранг-журунги билан уни босиб кетадилар!

Уларнинг бари нарсалари сўйлар, лекин нима эканлигини энди тушунолмайди. Ҳаммаси сувга тушади, лекин теран булоқларга энди ҳеч нарса тушмас.

Уларнинг бари нарсалари сўйлар, лекин ҳеч нарсани эплаб бўлмас ва охирига етмас. Ҳаммаси қақолайди, лекин ким ҳам энди уяда ўтириб тухум очади!

Уларнинг бари нарсалари сўйлар, ҳаммаси лиқилдоқ. Ва кеча нимаки вақтнинг ўзи ва унинг тишлари учун жуда қаттиқ бўлган эса, бугун улар ҳозирги одамларнинг оғизларидан кемирилган ва тозаланган ҳолда осилиб туради.

Уларнинг бари нималари сўйлар, бари ошкор этилар. Ва бир пайтлар инсон қалбининг сири-синоати жавҳари бўлган нарсаларга энди кўчанинг саёқ сурнайчилари ва ўзга капалаклар эга чиққанлар.

О, сен ғаройиб одамий хилқат! Сен қоронғу кўчалардаги шовқин! Сен энди яна менинг орқамда ётурсан: менинг энг буюк хатарим ортимда ётур!

Аёв ва раҳмда ётарди доим менинг энг улуғ хатарим; ҳар бир инсон хилқати эса уни аяшлари ва унга раҳм қилишларини истайди.

Гизли ҳақиқатлар, тентак қўллар ва лақиллатиб алданган қалб, шафқатнинг кичкина ёлғони билан ўзини бой сезган ҳолда — мен одамлар орасида доим шундай яшардим.

Улар орасида кийимларимни ўзгартириб, ўзимни ўзим танимайдиган ҳолга келиб, ишқилиб уларга чидасам, тоқатим етса, бас, деб, ўз-ўзимни ишонтиришга уринардим. «Тентаккинам, сен ахир одамларни билмайсан!»

Одамларни танимай қолишади улар орасида яшаганда: одамларда сохтагарчиликлар жуда кўп, — бунда узоқни кўрувчи, узоқдан аччиқни ҳис қилувчи кўзларга нима бор!

Улар мени танимай қўйганларида — мен, тентак ўзимдан кўра кўпроқ уларни аярдим: ўзимга жиддий қарашга одатланган эдим ва кўпинча шу раҳмдиллигим учун ўз-ўзимни жазолардим.

Заҳарли пашшалар чаққан, қаҳр-ғазабнинг сон-саноксиз томчилари томчилавериб тош каби тешилган — мен улар ўртасида шу аҳволда ўлтирар ва яна ўз-ўзимни ишонтирардимки: «Ўз арзимаслигида арзимас бўлган барча нарсалар маъсумдир!»

Айниқса, ўзларини «яхши» деб атаганларни мен ҳаммадан кўпроқ заҳарли бўлган пашшалар деб топардим: улар бутунлай маъсум ҳолда тишлайдилар, бутунлай маъсум ҳолда ёлғон сўзлайдилар; улар менга қандай қилиб адолатли бўла олсинлар ахир!

Ким яхшилар ичида яшаса, уни шафқат алдашга ўргатади. Шафқат барча эркли кўнгиллар учун ҳавони бўғади. Зеро, яхшиларнинг аҳмоқлиги тузалмасдир.

Ўз-ўзимни ва ўз бойлигимни яширишга мен қуйи ёқда ўргандим: зеро, ҳар бир кимсани мен тагин руҳан қашшоқ деб ҳисоблардим. Раҳм-шафқатимнинг ёлғонлиги шунда эдики, мен ҳар бир кимсага нисбатан билардим, — ҳар бир кимсага нисбатан кўрар ва сезардимки, унга руҳнинг қанчаси етарли эканлигини ва қанчаси унга энди ҳаддан ортиқ кўплик қилишини!

Уларнинг кеккайган донишмандлари — мен уларни кеккайган деб эмас, донишманд деб атардим, — мен сўзларни ямлаб ютишни шундай ўргандим. Уларнинг кафандўзлари: мен уларни тадқиқотчи ва синовчилар дердим, — мен бир сўз ўрнига бошқа сўзни қўллашни шундай ўргандим.

Гўрковлар ўзларига маразни қазиб оладилар. Эски увадалар остида ёмон бижғишлар ётади. Балчиқни чайқатиш керак эмас. Тоғларда яшамоқ керак.

Юмшоқ бурним билан тоғлар эркинлигини ичимга ютаман! Ниҳоят димоғим ҳар қандай инсон хилқатининг ҳилларидан халос бўлди!

Шароб каби чирсиллаган сарин ҳаво қитиқлаган менинг қалбим акса уради, — акса урадию шодон қийқиради: соғ бўл!

Зардўшт шундай зикр қилди.

УЧ ЁМОНЛИК ЗИКРИ

I

Тушимда, эрталаб кўрган охириги тушимда, мен дунёнинг нариги томонида — баланд қоя устида турар, қўлимда тарози ва дунёни тортардим.

О, тонгнинг заррин нурлари мени барвақт уйғотди: у рашкка тўлиб, алвонларга чулғаниб мени уйғотди! У эрталабки ҳароратли тушларимдан мени рашк қилади.

Вақти бор одам ўлчаса бўлади, яхши тарозибон учун салмоқли, вазмин, кучли қанотларга мусаххар, илоҳий ёнғоқлар чақадиганлар учун жумбоқ ечиш имкони мавжуд, — менинг тушим дунёни шундай топди:

Менинг тушим, жасур сузувчи, ярим кема, ярим пўртана, парвонадай индамас, бургутдай сабрсиёз, — бугун дунёни ўлчаш учун сабри ҳамда вақтни қайдан топди экан!

Унга яширин тарзда таъсир кўрсатмадимикин менинг донишмандлигим, куннинг кулар юзли, тийрак донишмандлиги, у барча «Чексиз оламлар» устидан кинояли кулади? Зеро, унинг гапи шундай: «Куч бор ерда сон ҳам хожага айланади: зеро, унинг қувватлари катта».

Бу тугал дунё учун менинг тушимни янгилик ҳамда эскиликка ташна бўлмасдан, кўрқмай, ёлвормай, дадил кўрган киши:

— худди пишган олмадай қўлимга кирмак истайди, салқин, юмшоқ, барқутдек текис бу пишган олтин олма, — менинг тасавурида дунё шундай эди;

— гўёки шохлари кенг ёйилган, иродаси мустаҳкам, синмас-лик учун эгилган ва букчайган, ҳорғин йўловчи учун соябон — дарахт. Менинг юксак қоям узра дунё мана шундай турарди;

— гўёки латофатли қўллар мен сари қутича узатар — бу қутича уятчан, иболи, эъвозли кўзларнинг шавқи учун гўёки очиқ, — дунё бугун менга шу тариқа пешвоз келарди;

— одамнинг муҳаббатини чўчитиб юборадиган даражада жумбоқ ҳам эмас, одам оқиллигини ухлатиб қўяр даражада осон ечими ҳам йўқ: бугун менга дунё инсоний ва яхши бўлиб кўринди, унга қаҳр-ғазаб билан кўп бўҳтон ёғдирадилар!

Мен ўзимнинг тонгги тушимдан хурсандман, у туфайли субҳи содиқда дунёни тарозуда тортиб кўрдим! Бу тушим мен учун инсоний яхшилик ва кўнгил тасаллоси бўлди!

Майлига, мен кундузимни худди тушимдагидай ўтказгайман, майлига, унинг ээгу таъбири менга ибрат бўлғай: мен энди тарозуга учта энг ёмон нарсани солмоқни ва уларни инсоний тарзда тортиб кўрмоқни истайман.

Ким фотиҳа-дуо билан қўллашни буюрган бўлса, у қарғаш ва лаънатлашни ҳам ўргатган: дунёда энг ёмон малъун нарсалар нима? Мен уларни тарозу палласига қўйсам дейман.

Шаҳватпарастлик, ҳокимиятпарастлик, худпарастлик: шу пайтга довур мана шулар ҳаммадан кўпроқ қоралаб келинди ва ҳаммадан кўпроқ бадном қилинди, ёлғон-яшиқларга кўмилди, — энди мен уларни инсоний бир тарзда тортиб кўрмакни истайман.

Хайр, майли! Бунда менинг қоям, нарида эса денгиз: у мен томонга ёллари тўзиган, хушомад қилган, садоқатли, кўҳна, мен севган юз бошли даҳшатли ит солланиб яқинлашади.

Хайр, майли! Мен шу ерда пўртана ғалаён қилган денгиз узра тарозуни кўтариб турмоқчиман; мен ўзимга гуноҳни ҳам сайлаб оламан — токи у сени кузатиб турсин. Эй, ўтқир муаттар ислари оламга таралган, мен севган қуюқ япроқлари кенг қулоч отиб соя солган ёлғиз дарахт!

Бугунги кун келажакка қайси кўприкдан ўтиб боради? Юксакни тубанга бош эгишга нима мажбур қилади? Олийни — яна юқорига ўсишга нима амр этади?

Мана энди тарозу тўғри ва қимирламай турибди: уларга мен уч оғир саволни қўйдим, тарозунинг бир палласи учта оғир жавоб ҳозирламоқда.

2

Шаҳватпарастлик: у барча гилим кийганлар, вужуд ва «дунё»дан нафратланганлар учун ниш ва қозиқ, бинобарин, барча нариги дунёга ишонувчилар томонидан лаънатлангандир: зеро, у ҳийлакорлар ва бузуқларнинг барча устозларини ҳазил-мазаҳ қилади, тентагини чиқаради.

Шаҳватпарастлик: увада ипринди-сиприндилар куйиб кул бўладиган, паст ёнувчи олов; ҳар бир қурт тушган дарахт, барча сассиқ увриндилар учун доим тайёр гуриллаб, чирсилаб ёнаётган ўчоқ.

Шаҳватпарастлик: озод кўнгиллар учун у алақандай маъсум ва эркин, ер боғу бўстонларининг саодати, ҳар қандай келажакнинг ҳозирги кунга тўлиб-тошган раҳмати, миннатдорчилиги.

Шаҳватпарастлик: фақат сўлғинлар учун ширин оғу, лекин арслон иродасига эга бўлганлар учун эса у кўнгилларнинг улуғ қуввати, эъзоз-икром ила асраб-авайланган шаробларнинг шаробидир.

Шаҳватпарастлик: янада юксақроқ бахт ва энг олий умид учун бахт-иқболнинг буюк тимсоли. Зеро, кўп нарсалар учун никоҳ ва ҳатто никоҳдан кўра ортиқроқ бир нарсалар ваъда қилинган эди;

— эр ва хотиндан кўра ҳам ортиқроқ бир-бировига бегона кўп нарсаларга ваъда қилинмиш эди, — эр ва хотин бир-бирларига қанчалар бегона-ёт эканлигини ким ҳар қалай тушунган эди!

Шаҳватпарастлик: бироқ мен ўз хаёлларим ва ҳатто сўзларимни иҳота қилишни истайман, токи боғу бўстониimg чўчқалар ва саёқлар кириб қолмасинлар!

Ҳокимиятпарастлик: энг матонатли қалблар учун ёниб турган қамчи, энг шафқатсиз кимса ўзи учун ўзи тайёрлайдиган энг оғир қийноқ; тирик мангʻалаларнинг бадбўй алангаси.

Ҳокимиятпарастлик: энг шуҳратпараст халқларнинг тумшурга ўтказилган аламли аччиқ жилов; ҳар қандай шубҳали эзгуликнинг масхарабози; у ҳар қандай от ва ҳар қандай гурур устига миниб елиб боради.

Ҳокимиятпарастлик: барча чирик ва ичи пуч нарсаларни синдириб, бузиб ташловчи зилзила; усти ялтироқ ичи қалтироқ барча тобутларни бузиб ўч олувчи, сурон солган, гулдираган вайронагар; бевақт айтилган жавоблар олдига қўйилган ялтироқ савол аломати.

Ҳокимиятпарастлик: унинг нигоҳи қаршисида одам эшилиб-буралади, эгилади, қуллуқ қилади, илонлару чўчқалардан ҳам пастроқ тушади: токи буюк бир нафрат у ҳақда фарёд кўтармагунча.

Ҳокимиятпарастлик: буюк нафратнинг қаҳрли устози, у шаҳарлару салтанатларнинг тўғри юзига қараб айтади: «Кўзимдан йўқол!» — сўнг уларнинг ўзлари дод солурлар: «Биз энди йўқолмасак бўлмайди!»

Ҳокимиятпарастлик: у тоза ва ёлғиз, ўз-ўзига етарли чўққилар сари юқорига мафтункор ўрлаб боради, ер узра самоларда гулнорий фароғотлар жозибасини чизувчи муҳаббат каби гуриллаб ёнади.

Ҳокимиятпарастлик: юксаклик пастга — ҳокимиятга интиларкан, ким ҳам уни парастлик деб атарди! Бундай инжиқлик ва бундай тубан тушишдан ҳам ортиқ оғриқроқ ва ихтиёрсизроқ ўзга ҳеч нарса йўқ дунёда!

Ёлғиз чўққи асрларча ёлғиз қолмасин ва ўз-ўзига моуманлик қилмасин деб; тоғ водийга тушсин ва зирваларнинг шамоллари пастликларга ёйилсин деб:

О, бундай интизорликни эзгуликка айлантириш ва уни атовли қилиш учун, ким унинг ҳақиқий номини топиб бера олади! «Эҳсон қилувчи эзгулик» — Зардўшт бир гал оти йўқ нарсани шундай деб атаган эди.

Ўшанда биринчи маротаба! — унинг сўзи худпарастликни улуғлади, бу қудратли қалбдан булоқ каби отилиб чиқаётган бут-бутун, соғлом худпарастлик эди;

— у юксак вужуд соҳиби бўлган буюк қалбдан чиқаётган кўркам, музаффар-роҳатбахш бир нарса эдики, унинг теварагида ҳар қандай нарса ойнага айланади;

— пишиқ, адл, дадил вужуд, ўз-ўзига қувонч билан қаровчи қалб тимсол ва оҳанрабо бўлиб хизмат қилувчи раққос. Бундай вужуд ва қалбларнинг хос қувончи ўз-ўзини — «эзгулик» деб атайди.

Бундай хос қувонч-шодлик ўзининг эзгулик ва ёмонлик ҳақидаги сўзлари билан ўзини худди муқаддас дарахтзор каби ўрайди; ўз бахт-иқболининг номлари билан у барча манфур нарсаларни ўзидан қувади.

Ўзидан барча қўрқоқ нарсаларни нари қувади; у шундай дейди: ёмонми — демак, қўрқоқ! Ким доим ташвиш ичида юрса, уҳ тортса ва шикоятлар қилса, шунингдек, ким майда-чуйда манфатларнинг кетидан қувса, билингки, унинг назарида нафратга сазовор бўлади.

У ҳар қандай умидсиз доноликдан нафратланади: зеро, чиндан, зимистонликда гуллайдиган донолик ҳам бор, бу тунги шарпаларнинг донолиги бўлиб, у доим шундай хўрсилади. «Бари — беҳуда!»

У қўрқоқ ишончсизликни севмайди, нигоҳлар ва узатилган қўллар ўрнига қасам ичишни талаб қилувчиларни ҳам ёқтирмайди; инчунин ҳар қандай ҳаддан ортиқ ишончсиз доноликни ҳам — зеро, қўрқоқ жонларнинг қилиқлари мана шундай.

У итоатгўй, дарҳол итдай оёғини кўтариб ётиб оладиган, ҳаддан ортиқ хизматбарор кимсаларни янада паст баҳолайди; шунингдек, итоатга ўрганган, итдай хор ва думини қисиб турадиган, бўйни қисиқ ва югурдакликни касб этган донолик ҳам мавжуд.

Ҳеч қачон ўзини ҳимоя қилишни истамайдиган, заҳарли тупуришлар ва дарғазаб қарашларни индамай ичига ютаверадиган, ҳаддан ошириб сабр-тоқатга берилган, ҳамма нарсага чидаб кўтариб кетаверадиган ва ҳамма нарсадан мамнун юраверадиган кимсаларни ҳам у жинидан ортиқ ёмон кўради ва улардан ҳазар қилади: Зотан, қулнинг қилиқлари шундай.

Кимда ким худолар ва уларнинг қадамжолари, одамлар ва уларнинг аҳмоқона фикрлари қаршисида қулуқ қиларкан, ҳар қандай қулчиликка тупуради, мана шу ҳалим худпарастлик!

Аҳмоқлик, дейди у барча камситилган, қулларча хўрланган нарсаларни, пир-пир учган, ўти ўчган кўзларни, абгор қалбларни ва дўрдоқ, қалтироқ лаблари билан бўса олувчи қаллоб, бўштоб зот-зурриётларни.

Ёлғон донолик, дейди у қуллар, қари-қартанглар ва ҳорғинлар ақлгўйлик қиладиган барча нарсаларни — ва айниқса, аҳлоқ коҳинларнинг бемаъни, бефойда, бемаза ақлбозликларини!

Ёлгончи донолар — булар барча коҳинлару дунёдан безган ва чарчаганларнинг худди ўзи — уларнинг қалблари қулнинг ҳамда хотин кишининг қалбига ўхшайди, — о, улар худпарастлик билан қандай шафқатсиз ўйинлар ўйнаб келадилар доим!

Ва худди мана шу эзгуликнинг ўзи бўлиши, эзгулик деб аталиши керак эди, худпарастликни таъқиб қилишлик учун! «Худпараст бўлмаслик»ни асосли бир тарзда хоҳлар эдилар ва ўзлари ўзлари учун шуни истардилар. Мана шу барча дунёдан безган, чарчаган кўрқоқлар ва қорақуртлар!

Бироқ уларнинг ҳаммалари учун бир кун, бир ўзгариш, қозининг бир шамшири, буюк пешин яқинлашиб келаётир: ўшанда кўп нарсалар очилур!

Кимда — ким Менни соғлом ва муқаддас деб, худпарастликни — халимлик деб атаса, демак, у ҳақиқатан, худди башоратгўй каби ўз билганини айтади: «Мана, у яқинлашиб келяпти, у яқин қолди, у буюк туш чоғи!»

Зардўшт шундай зикр қилди.

ОФИРЧИЛИК РУҲИ ҲАҚИДА

1

Менинг тилим — халқнинг тили: ипакдек юмшоқ қуёнлар учун мен ғоятда кўпол ва самимий сўзлайман. Ва бошқа барча сиёҳдон балиқлари ҳамда қалам тулкилари учун ундан ҳам ортиқроқ ғалати эшитилади!

Менинг кўлим — тентакнинг кўли: тентакнинг машқлари учун жой берган барча столлар, деворлар ва ёзиш мумкин бўлган бошқа барча нарсаларнинг шўри курсин!

Менинг оёғим — шайтоннинг туёғи; у билан тошлар ва тўнкалар устидан дикирлаб, сакраб ўтиб бораман, далаларни у бошидан бу бошига, кўндалангига кезиб чиқаман, худди иблис сингари тез югуришга ишқибозман, қувончим ичимга сифмайди.

Менинг қурсоғим — балки бургутнинг қурсоғимикин? Зеро, у ҳаммадан кўпроқ кўзичоқнинг гўштини севади. Лекин, ҳар қалай, у — қушнинг жигилдони.

Озгинагина, одмигина томоқ билан боқилган, учиш ва учиб кетишга тайёр ва буни жон-дилдан истайдиган кимса — бу менман: ахир мен жиндаккина бўлса ҳам қуш эмасманми?»

Бу шу боисданки, мен оғирчилик руҳининг душманиман, қушнинг табиасти ўзи шундай: ҳақиқатан, мен хунхор душман, қаҳҳор душман, туғма душмандирман! О, қайларга учмади ва қаёқларга учиб қўнмади бу менинг душманлигим!

Бу ҳақда қўшиқ айтсам арзийди — уни айтишни истайман: гарчи мен ҳувиллаган уйда ёлғиз бир ўзимман ва барибир уни ўз қулоғимга ўзим қуйламоғим керак.

Албатта, бошқа қўшиқчилар ҳам бор, уларнинг уйлари одамга тўла ва бу уларнинг бўғизларини майин, қўлларини жуда маънодор, нигоҳларини хумор, юракларини қувватли қилади. Уларга мен ўхшамайман.

2

Бир куни ким одамларни учишга ўргатса, барча чегара тошларини ўз ўрнидан қўзғатади: барча чегарадаги тошлар унда ўзлари ҳавога учадилар, у ерга янгидан ном беради «Енгил» деб.

Туяқуш энг тез чопар отдан ҳам тезроқ югуради; лекин у бошини яна оғир ерга ниҳоятда оғир беркитади; ҳали учишни билмайдиган одам ҳам шундай.

Ер ва ҳаёт унга оғир бўлиб туюлади; оғирчилик руҳи шуни хоҳлайди! Лекин ким енгил ва қуш бўлишни истаса, у ўзини ўзи яхши кўриши керак, — мен шундай таълим бераман.

Албатта, беморлар ва қалтироқлар муҳаббати билан эмас: зеро, уларнинг ўз муҳаббати ҳам ёмон ҳид тарқатади!

Одам ўз-ўзини яхши кўришни ўргансин. Мен шундай таълим бергайман. Бу бутун ва соғлом муҳаббат бўлсин: бу одам ўз-ўзига чидаши ва ҳар ерларда дайдиб юрмаслиги учун керак.

Бундай дайдиш «Яқинингга муҳаббат» деб юритилади: ҳозиргача шу сўз ёрдамида ҳаммадан кўпроқ алдаб ва мунофиқлик қилиб келдилар ва айниқса ўша бутун дунё базўр тоқат қилиб келганлар.

Ўз-ўзини севишга ўргатиш — бу, албатта бутуннинг ва эртанинг васияти эмас. Тўғрироғи, барча санъатлар ичида буниси энг нозиги, энг айёри, охиргиси ва энг сабрлисидир.

Зеро, мулкдор учун барча мулки доимо чуқур кўмилган бўлади; ва барча хазиначилар ичида ўзингга тегишли хазина энг охирида қазилади. Буни оғирчилик руҳи шундай ташкил қилади.

Бешикда ётган чоғларимизданоқ бизга оғир сўзлар ва оғир қадриятлар мерос қилиб берилади. «Эзгулик» ва «Ёмонлик» — бу сеп шундай аталади. Уларни деб, бизга нимага яшаётганлигимизни кечиришади.

Бундан ташқари, сабий болаларга ўз олдиларига келишга ижозат беришади, уларга ўзларини ўзлари яхши кўришларини вақтида олдини олиш учун шундай қилишади, — оғирчилик руҳи буни шундай уюштиради.

Биз эса — мерос қилиб берилган нарсани қаттиқ елкаларимизга ортиб ишонч билан мушкул тоғларга элтамиз! Агар биз бунда қора терга фарқ бўлсак, буни кўриб айтадиларки: «Ҳа, ҳаётни кўтариб бориш оғир!»

Лекин фақат одамнинг ўзини кўтариб бориши оғир! Чунки у кўпроқ елкасида бошқаларнинг ҳаддан зиёд кўп юкини кўтариб боради. У худди туядай чўкка тушади ва яхшилаб юк орттиради.

Айниқса, кучли ва чидамли одам, жуда чуқур ҳурмат-эътибор кўрсатишга қобил: у ўз устига ҳаддан ортиқ кўп ўзгаларнинг оғир сўзлари ва қадриятларини ортади, — мана шунда ҳаёт унга бўм-бўш саҳро бўлиб туюлади!

Ва ростдан ҳам! Ҳатто ўзини тегишли кўп нарсаларни кўтариб юриш қийин! Одамнинг ичидаги кўп нарсалар қўлда тутиш қийин бўлган шилимшиқ, бадрафтор чиғаноқ балиққа ўхшайди;

— унинг олижаноб қобиғи билан олижаноб безакларидан бошқа фазилати йўқ. Лекин бу ҳунарни ҳам ўрганиш керак: чиройли рўё билан доно шабкўрликни қобиқ қилиб юришни!»

Лекин инсонда кўп нарсаларда адашиш мумкин, зотан, айрим қобиқ жуда арзимас ва ночор, қобиқ деб аталишдан бошқа ҳеч нарсага ярамайди. Кўп кўзга кўринмас яхшилик ва куч-қувватни фаҳмлаш қийин: энг қимматбаҳо ширинликлар ширинтомоқлар қўлига етиб бормайди!

Хотинлар буни билишади, энг яхши ширин нарсаларни; андаккина тўлиқроқ, андаккина ориқроқ — э-ҳа, шунчалар арзиманган нарсада кўпинча толе мужассам бўлади!

Одамни кашф қилиш мушкул, ўз-ўзини кашф қилиш эса ундан ҳам мушкулроқ. Оғирчилик руҳи буни шундай ясайди.

Лекин бу менинг яхшилигим ва ёмонлигим, деб айтган одам ўз-ўзини кашф қилгандир; бу билан у юмронқозоқ ва пашмалоқни жим бўлишга мажбур қилади, ҳолбуки бу қўқилнинг гапи: «Яхшилиқ ҳамма учун, ёмонлик ҳам ҳамма учун».

«Ҳақиқатан, ҳар бир нарсани яхши-яхши дейдиган ва бу дунёни энг соз дунё деб атайдиган кимсаларга унчалар хушим йўқ. Уларни мен ҳамма нарсадан мамнунвойлар деб юраман.

Ҳаммасидан мамнун, ҳаммасини ширин деб биладиганларнинг фаросатига қойил эмасман! Мен қайсар, оқ-қорани яхши ажратадиган тиллару курсоқларни ҳурмат қиламан, улар «Мен», «Ҳа», «Йўқ» деб айта билдилар.

Лекин ҳамма нарсани чайнаш ва ҳазм қилиш — бу тўнғиз зотининг иши! Доим ийя-ийя деб туриш эшакка ярашади, инчунин унга ўхшаганларга ҳам!

Куюқ заъфарон ва тиниқ алвон ранг: менинг дидим шуларни талаб қилади ва барча рангларга қон қўшиб, аралаштиради. Лекин ким уйини оқ бўёққа бўйса, у қалбини ҳам оқлагандай топади.

Бировлар мумиёларга ошиқ, бошқалар — рўёларга; униси ҳам, буниси ҳам баб-баравар ҳар қандай вужуд ва қонга душман — ўҳ, улар менинг дидимга сира ўтиришмайди! Зотан, мен қонни севаман.

Ҳар кимлар тупуриб ва тупук сочадиган ерларда мен ҳеч қачон яшаш, истиқомат қилишни истамасдим: менинг дид-фаросатим шунақа. Ундан кўра ўғрилар ва қасамхўрлар ўртасида яшашни маъқул кўрган бўлардим. Ҳеч ким олтинни оғзида олиб юрмайди.

Лекин ҳаммасидан ҳам сиғиндиларни ёмон кўраман; одамлар орасида учровчи энг бадрафтор махлуқни мен мараз деб атаганман: у севишни истамас, бироқ севгидан кун кўришни хоҳларди.

Кимда фақатгина битта йўл қолган бўлса, уларнинг барини мен бадбахтлар деб айтган бўлардим: у ё қутурган ҳайвон ва ё қутурган ҳайвон ўргатувчи бўлмоқдан бошқа чораси йўқ, — мен улар ҳузурида ўз чодиримни қурмаган бўлардим.

Ким доим қўриқчиликда туриши керак бўлса, уларни ҳам мен бадбахт деб атардим, — ўша барча мамлакат ва дўконларнинг қўриқчилари бўлмиш оворалар ва савдогарлар, қироллар ва шунга ўхшаганларни менинг жиним севмайди. Дидимга тўғри келмайдилар.

Ростини айтсам, мен ҳам қўриқчи бўлишни яхшилаб ўрганиб олдим, — лекин мен ўз-ўзимга қўриқчилик қиламан. Ва ҳаммадан бурун мен тик туриш, юриш, чопиш, ўрмалаш ва рақс тушишни ўргандим, — учишни эса бирдан ўрганиб бўлмайди!

Арқондан нарвон ясаб, мен кўп деразаларга чиқиш машқини олдим, баланд мачталарга чаққон чиқадиган бўлдим: билимнинг юксак ҳавозаларида ўтириш менга ажаб роҳат бўлиб туюларди.

— Юксак ҳавозалар узра паст олов бўлиб ёнсам дердим: гарчи паст олов бўлса ҳам, лекин саёзга ўтириб қолган кемачалар ва ҳалокатга учраган кемалар учун зўр тасалли бўлолади!

Мен ўз ҳақиқатимга жуда кўп йўллар ва усуллар билан етиб бордим: нигоҳим узоқ-узоқларга етадиган баландликка мен фақат битта нарвондан кўтарилмадим.

Мен доим хушламай йўл сўраганман. Бу ҳамиша ҳам дид-фаросатимга зид эди! Мен яхшиси ўз-ўзимдан сўроқлар ва йўлларни синовдан ўтказардим.

Синаш ва сўроқлаш саргардонлигимнинг мазмуни эди ва ҳақиқатан ҳам, бу саволга жавоб беришни ўрганиш керак! Аммо менинг дид-фаросатим шунақа:

— яхшими, ёмонми, бу менинг дид-фаросатим, мен ундан уялмайман ва яширмайман.

«Бу — энди менинг йўлим, — сизники қаерда?» — мендан «Йўл» сўраганларга шундай жавоб берардим. Зотан, йўл умуман йўқ!

Зардўшт шундай зикр қилди.

ЯНГИ ВА ЭСКИ ЛАВҲЛАР ЗИКРИ

1

— Мен бу ерда ўтириб кутяпман; барча эски, парчаланган лавҳлар ва шунингдек, ярми ёзилган янгилари ҳам менинг ёнимда. Менинг вақтим қачон келур?

— Тушадиган ва чиқадиган вақтим: зеро, яна бир карра одамлар ичига кирмоқчиман.

Энди мен шуни кутяпман: зеро, олдин мен вақтим келганлигидан дарак берувчи аломатларни кўришим керак, — яъники кулаётган арслон билан бир тўп кабутарларни.

Ҳозирча эса худди ҳали вақти бор одамдай ўз-ўзим билан сўзлашмоқдаман. Ҳеч ким менга янги бир гап айтмайди, — шунинг учун мен ўз-ўзимга ҳикоя қиламан.

2

— Одамлар ўртасига кирганимда, мен уларни эски манманликда қотиб қолганликларини кўрдим: уларнинг наздида одам боласи учун яхшилик нимаю ёмонлик нималигини алақачон билиб олганлар.

Эзулик ҳақидаги ҳар қандай гапни улар эски ва зерикарли деб билишарди, шунданмикин, ким тинч ухлайман деса, уйқуга ётишдан аввал яна «Яхшилик» ва «Ёмонлик» ҳақида сўзларди.

Ўз таълимим ила уларни бу мудроқликдан туртиб уйротдим: агар одамнинг ўзи бунёдкор бўлмаса, ҳеч ким яхшилик нимаю, ёмонлик нима эканлигини билмайди!

— Аммо бунёдкорнинг ўзи — бу одам учун мақсад яратувчи заминга мазмун ва истиқбол ато этувчидир: у ҳамма нарсалар учун биринчи маротаба яхшилик ва ёмонликни яратади.

Мен уларга барча эски минбарларни ва ушбу кўҳна манманлик ўтирган бошқа барча нарсаларни тўнтариб ташлашни буюрдим; уларга эзуликнинг буюк устозлари, уларнинг авлиёлари ва шончлари, уларнинг дунё халоскорлари устидан кулишга буюрдим.

Уларга қайғули донишмандлари ва шунингдек, қачонлардир ҳаёт дарахтида мисоли қора кўрғич каби огоҳликка даъват этиб ўтирганлари устидан кулинглар, деб буюрдим.

Мен барча ўлаксахўрлар ва калхатлар билан бирга уларнинг катта мақбарлари кўчасининг бир чеккасида ўтириб, бутун ўтмишлари ва чириб, тўкилган шан-шавкатлари устидан хандон ташлаб кулардим.

Ҳақиқатан, бамисоли тавба-тазарру тарғиботчилари ва телбаларга ўхшаб, уларнинг барча улуғ ҳамда кичик нарсалари устига ўз ғазабимни ёғдирдим. Сизнинг барча энг яхши нарсаларингиз шунчалар арзимас, барча ёмон нарсаларингиз ҳам шунчалар ҳеч нарсага арзимас! — деб қаҳ-қаҳ отиб кулдим.

Менинг доноликка интилишим мана шундай ҳайқирар ва кулар эди. Менда, ҳақиқатан ҳам, менинг ёввойи донолигим — қанотлари шувиллаган, буюк интизорлигим бари тоғларда туғилган!

У мени кулги ичида тез-тез узоқларга, юксакликларга олиб кетарди, ўшанда мен қуёшдан мастона бўлган масаррат оша худди камон ўқи каби титраб учардим:

— ҳали биронта орзу ифода қилолмаган олис келажак сари, санъаткорлар орзу қилиб етолмаган иссиқ жануб сари, худолар рақс тушиб ҳар қандай либослардан уяладиган томонлар сари учардим;

— мен шундай тимсоллар билан сўзлайман ва шоирларга ўхшаб, тугилиб гўлдирайман: ҳақиқатан, ҳали шоир ҳам бўлишим кераклигидан хижолатга тушаман!

Ҳар қандай тикланиш менга илоҳий рақс ва шўхлик бўлиб туюладиган, дунё эса озодликка бўшатиб юборилган, тизгинсиз, ўзи ўзига томон қочиб бораётгандай кўринадиган ўша ёқларга учардим.

Худди кўп илоҳлар ўзидан ўзи мангу қочиб бораётгандай ва яна ўзини янгидан қидириб, ўз-ўзига ҳалимона қарши чиқаётгандай, ўз-ўзига янгича бир эътибор билан қараб, яна ўзига кўп илоҳларни қайтараётгандай.

Қайда ҳар қандай вақт менга лаҳзалар устидан ҳалимона киноя бўлиб туюладиган, қайда эркинликнинг тиғи билан ҳалимона ўйнаган эркинликнинг ўзи зарурат бўлган ёқларда.

Қайда мен кўҳна чилтоним ва қаттол душманим — оғирчилик руҳини ҳамда у яратган барча зўравонлик, низом, зарурат, сабабият, мақсад, ирода, яхшилик ва ёмонликларни топдим.

Ахир устида ўйин тушиш мумкин бўлган нарсалар бўлмаслиги керакми? Ахир енгил ва ундан ҳам енгиллик мавжудлиги туфайли — юмронқозиқлар ва оғир қутқиллар бўлмаслиги керакми?

3

— Ўша ёқда мен йўлда «Ало одам» деган сўзни топиб олдим ва билдимки, инсон енгил ўтиш керак бўлган алланима экан.

— Одам яна кўприк экан, мақсад эмас; у ўзининг айни пешин ва оқшом чоғларидан янги тонг шуълалари сари элтадиган йўл каби қувонади:

Зардўштнинг буюк пешин ҳақидаги сўзлари ва мен яна одамга худди иккинчи қирмизи оқшом шафақларини илиб қўйганим каби.

Ҳақиқатан, мен уларга ҳатто янги юлдузлар ва янги тунларни кўриш имкониятини бердим; мен кунлар ва тунлар булутлар узра кулгини худди ранг-баранг чодир каби ёйиб қўйдим.

Мен уларни барча ўй-хаёлларимга ва орзу-хаёлларимга ўргатдим: одамда нимаики узук-юлуқ, ажойиб-ғаройиб ва ўта тасодиф нарсалар бўлса, барини бирга жам қилиб, биргаликда қўшиб олиб боришликни уларга ўргатдим, — шоир, жумбоқ ечувчи ва тасодифдан халос қилувчи каби мен уларни келажакнинг бунёдкорлари бўлишга ва барча бўлган нарсаларни эртароқ қутқаришга ўргатдим.

Одамда ўтмишни қутқариш ва «ўтган» нарсаларнинг ҳаммасини қайта ислоҳ қилиш, токи ниҳоят ироданинг ўзи айтсин: «Аmmo мен шуни истадим! Мен шундай хоҳлайман».

Мен уларга буни халос бўлиш деб атадим, мен фақат ёлғиз мана шуни халос бўлиш деб аташга ўргатдим.

Энди мен уларнинг қошига охирги марта бормоқлик учун ўзимнинг халос бўлишимни кутмоқдаман.

Зотан, мен одамларга яна бир карра боргайман: мен улар ўртасида ўлишни истайман ва жон таслим қила туриб, уларга ўзимнинг энг бой туҳфамни қолдирмоқни хоҳлайман!

Энг саҳоватли яшиқ — қуёшдан ўргандим мен буни у ботаётганда: у битмас-туганмас хазиналаридан денгизга ўз олтин зарраларини тинимсиз сочади, — шундайки:

— ҳатто энг йўқсил балиқчи ҳам қайиғини олтин эшкак билан ҳайдайди! Мен буни бир сафар ўзим кўрганман ва шундай қараб турарканман, кўзимдан тинмай шашқатор ёшларим оққан.

Зардўшт худди қуёш мисол ботмоқ истайди: энди у мана шу ерда ўтириб кутяпти; унинг теграсида кўҳна, парчаланган лавҳлар, улар орасида янгилари, ярим ёзилганлари ҳам бор.

4

— Қара, манави янги лавҳ; аммо қани, қайда менинг биродарларим, мен билан бирга уни водийга ва этдан бўлган* юракларга элтадиган?

Менинг буюк муҳаббатим энг олисдагиларга шундай жар солгай: аяб ўтирма ўз яқинларингни. Одам бу алланимадирки, уни энгиб ўтмоқ керак.

Энгиб ўтишнинг жуда кўп йўллари ва усуллари бор. Уларни ўзинг топ! Лекин фақат масхарабозгина: «Одамдан сакраб ўтиш мумкин», деб ўйлайди.

Ўз-ўзингни ҳатто яқинингда ҳам энгиб ўт: сен ўзинг қозонинг мумкин бўлган ҳақни сенга тутқизишларига йўл қўймаслигинг даркор!

Сен қилаётган нарсани бошқа ҳеч ким ўрнини қоплолмайди. Билиб қўй, қасос деган нарса йўқ.

Ким ўзига буюролмаса, у бўйсунуши керак. Айримлар ўзларига ўзлари буюришлари мумкин, лекин ўзларига бўйсунушни билиш учун уларга ҳали кўп нарса етмайди!

5

— Олижаноблар қалбининг хусусияти буни шундай истайди: улар текинга ҳеч нарса исташмайди ва айниқса, ҳаётни.

Ким оломон ичидан бўлса, у текинга яшаши керак; бизга ҳаёт берилган, биз бошқалармиз, — унинг ўрнига яхшироқ нима берамиз, доим шу тўғрида ўйлаймиз!

* Этдан бўлган юрак — пайғамбар Иезекиилнинг китобида (11,19) Худо айтади: уларнинг темир юракларини олиб, ўрнига этдан бўлган юрак бердим.

Ҳақиқатан ҳам, «Ҳаёт бизга ваъда қилган нарсани биз ҳаёт учун адо этишни истаймиз», деб айтилган гап олижанобдир!

Лаззатга ўрин бўлмаган ерда лаззат қидириб ўтирманг. Инчунин — лаззат қилишни ҳам истаманг!

Зеро, лаззат ва маъсумлик — энг иболи нарсалардир: уларни қидириб юришларини истамайдилар. Уларга эга бўлинг, — лекин ўз айбини ва азобини қидирган яхшироқдир!

6

— О, биродарларим, ким тўнғич бўлса, у доим қурбонлик қилинади. Биз эса энди тўнғичлармиз.

Биз ҳаммамиз хуфия қурбонгоҳларда қонимиз силқиб оққан, биз ҳаммамиз кўҳна санамлар шарафига ёнамиз ва қовуриламиз.

Бизнинг энг яхшимиз ҳали ёш; у қари танглайимизни ачитиб туради. Бизнинг гўштимиз майин, бизнинг теримиз фақат кўзи-чоқнинг териси — қандай қилиб биз эски санамларнинг қоҳинларининг жаҳлини чиқармайлик!

Кўҳна санам қоҳини ҳали бизнинг ўзимизда яшаяпти, у бизнинг энг яхшимизни ўз зиёфати учун қовурияпти. Оҳ, биродарларим, тўнғичларга қурбонлик бўлмасликнинг иложи борми!

Лекин бизнинг зотимиз шундай бўлишини истайди; ва мен ўзини аяшнинг пайида бўлмайдиганларни севаман. Мен ҳалок бўлаётганларни бутун муҳаббатим билан севаман: зеро, улар нариги томонга ўтадилар.

7

— Ҳақиқатгўйлик — жуда оз кишиларга муяссар бўлади! Бу кўлидан келади, лекин ҳали истамайдиганлар бор! Лекин ҳаммадан ҳам яхши одамлар бунга қобил эмаслар.

О, бу яхшилар-ей! Яхши одамлар ҳеч қачон ҳақиқатни айтмайдилар; бундай яхши бўлиш руҳ учун — касаллик.

Ушбу яхшилар ён берадилар, бўйсунадилар, юраклари жўр бўлади, ақллари кўнади: лекин ким қулоқ солса, у ўз-ўзига қулоқ солмайди!

Ягона ҳақиқат туғилмоғи учун яхшиларда ёвуз деб аталадиган ҳамма нарса бирлашмоғи зарур, — о, азиз биродарларим, бу ҳақиқат учун сиз етарлича ёвузмисиз?

Ўт-олов жасорат, узоқ ишончсизлик, шафқатсиз инкор, тўйиб кетиш, ҳаёт томирларини қирқиш — бу камдан кам вақт бирга бўлади. Лекин бундай уруғдан — ҳақиқат туғилади!

Шу пайтгача бутун билим тоза бўлмаган виждон ёнида ўсди! Эй, билишни истовчилар парчалаб, парчалаб ташланг кўҳна лавҳларни!

8

— Ғўлалар сувда турганда, дарё узра кўприклар ва панжаралар ўтганда, — «Ҳамма нарса оқади», дейилса, ўшанда ҳақиқатан ҳам, ҳеч ким ишонмайди.

Ҳатто ношудлар ҳам бунга қўшилмайдилар. «Бу қандай бўлди? — дейишади ношудлар, — қандай қилиб ҳаммаси оқади? Ахир дарё устидан ёғочлар ва панжаралар ўтказилган-ку!»

«Дарё узра бари мустаҳкам, нарсаларнинг бутун қиммати, кўприклар, тушунчалар, барча «яхши» ва «ёмон» — ҳаммаси мустаҳкам!»

Қаттиқ қиш келиб, дарёлар муз билан қопланганда, — бу пайтда истехзо қилувчилар ҳам шубҳалана бошлайдилар; ўшанда ношудлардан бошқалар ҳам тилга киради: «Ҳаммаси жойида эмасми?»

«Асосан ҳаммаси жойида», бу ҳақиқий қишнинг таълими, у беҳосил вақт учун қулай, қишда уйқуга кетадиган, печ устида ётадиган такасалтанглар учун жуда боп.

«Асосан ҳаммаси жойида» — лекин эрувгарчилик шамоли буни инкор этипти!

Эрувгарчилик шамоли — бу қўтос, лекин ер ҳайдовчи эмас, балки қутурган қўтос, у бузғунчи, жаҳлдор шоҳлари билан музларни парчалайди! Муз эса — кўприкларни синдириб ташлайди!

О, азиз биродарларим, энди ҳаммаси оқмаяптими? Кўприклар ва панжараларнинг бари сувга тушмадими? Ким яна «Яхшилик» ва «Ёмонлик»нинг этагидан тутиб ўтиради?

«Вовайло! Хайрли бўлсин! Илиқ шамол эсяпти!» — биродарларим, барча кўчаларда шу сўзларни тарғиб қилиб юрингиз!

9

Кўҳна бир телбалик бор, у яхшилик ва ёмонлик деб аталади. Шу пайтгача бу телбаликнинг гилдираги башоратгўйлар ва мунажжимлар атрофида айланиб келган.

Бир пайтлар башоратчилар ва мунажжимларга ишонардилар: ишонишларининг боиси: «Бари — толедан: сен қилишинг керак, зотан, шундай бўлиши керак!»

Кейин яна барча башоратчилар ва мунажжимларга ишонмай кўйишди; чунки улар амин бўлишдики: «Бари — эркинликдан: сен қила оласан, чунки сен шуни истайсан!»

О, азиз биродарларим, юлдузлар ва келажак ҳақида фақат хаёл қилар, лекин уларни билмас эдилар; шунинг учун ҳам яхшилик ва ёмонлик ҳақида шу пайтгача орзу қилдилару, лекин уларни билмадилар!

10

«Сен талончилик қилмаслигинг керак! Сен ўлдирмаслигинг даркор!» — бундай сўзлар бир пайтлар муқаддас деб аталарди; улар қаршисида бошларини эгар, тиз чўкар ва улар ҳузурига оёқларини ечиб кирардилар.

Лекин сизлардан сўрайман: бу сўзлар, айниқса муқаддас саналган вақтларда дунёда қароқчилар ва қотиллар ҳаммадан ҳам кўп бўлмаган эдими?

Ахир ҳаётнинг ўзида талончилик ва одамқушлик йўқми? Ва ўша сўзларни муқаддас деб ҳисоблаш ҳақиқатнинг ўзини ўлдирши, дегани эмасми ахир?

Ҳар қандай ҳаётга зид ва қарама-қарши бўлган нарсани муқаддас деб санаш — бу ахир ўлим тарғиботи эмасмиди? — О, азиз биродарларим, кўҳна лавҳларни парча-парча қилиб ташланг!

Мен бутун ўтмишга ачинаман, зеро, у ўзбошимчалик қўлига топшириб қўйилган:

— у ҳар бир авлоднинг раҳм-шафқати, руҳи ва телбалигининг ўзбилармонлиги қўлига бериб қўйилган, авлод эса дунёга келиб бўлиб ўтган барча нарсаларни худди ўзи учун кўприкдай талқин этади!

Улуғ бир мустабид, маккор жаллод келади-да, ўзининг шафқати ва шафқатсизлиги билан бутун ўтмиш устидан зўравонлик ўтказади — то ўтмиш унга кўприк, башорат, тамға ва хўроз қичқиривига айланмагунча шундай қилаверади.

Лекин, қаранг, бошқа бир хавф ҳам бор ва мен афсус билдираман: оломон орасидагиларнинг хотираси бобосидан нарига ўтмайди, — бобоси билан бирга унинг учун вақт тугайди.

Шундай қилиб, бутун ўтмиш ўзбошимчаликка қурбон келтирилган: зеро, бир кун келиб оломон хўжага айланиши ва ҳар қандай вақт саёз сувга чўкиб кетиши мумкин.

Шунинг учун ҳам, о, азиз биродарларим, ҳар қандай оломон ва ҳар қандай мустабидликка қарши бўлган янги зодагонлар керак ва бу зодагонлар янги лавҳаларга яна «Олижаноб» деган сўзни қайтадан ёзиб қўйгай.

Зеро, зодагонлар вужудга келмоғи учун жуда кўп олижаноблар ва турли-туман олижаноблар керакдир! Ёхуд мен бир сафар тимсол келтириб айтганимдай, «Худо эмас, худолар борлиги учун илоҳийлик мавжуддир!»

12

О. биродарларим, сизларга янги зодагонликни бераман: сиз бунёдкор ва мураббий — келажакнинг деҳқонлари бўлмоғингиз керак:

— мен сиз савдогар каби савдогарнинг олтини эвазига сотиб олишингиз мумкин бўлган зодагонликни айтаётганим йўқ: зеро, ўз баҳоси бўлган барча нарсалар қиммати жуда оздир.

Сизнинг шарафингизни бундан буён қаердан келаётганлигингиз эмас, қаерга бораётганингиз белгилаб турсин! Сизнинг иро-

дангиз ва сизнинг ўзингиздан ҳам илгарироққа ташлаган қадамларингиз — бундан буён мана шулар сизнинг янги номусингиз бўлмай!

Ҳақиқатан, сизнинг ҳукмдорга хизматингиз эмас — ҳукмдорлар энди ким бўпти ўзи! — Ёхуд ҳозир қойим турганга, у янада мусти маҳкам турмаги учун замин бўлганингиз эмас!

Сизнинг зотингиз саройларда саройбон бўлиб олганлиги ва сиз худди қизил ғоз каби бўялиб-бежалиб саёз ҳовузларда соатлаб туришга ўрганганлигингиз эмас.

— Зеро, тик оёқда тура билиш саройбонларнинг хизмати; ва барча саройбонлар ўлгандан кейинги роҳатга — ўтиришга ижозат ҳам киради, деб ишонадилар!

Шунингдек, улар муқаддас деб атаган руҳ сизнинг аجدларингизни аҳд қилинган ерларга элтганлиги ҳам эмас, бинобарин, мен бу ерларни сизга ваъда ҳам қилолмайман: зеро, дарахтлар ичида энг бадтарини — хоч ўсган ер бўлса — бундай ернинг мақтайдиган ҳеч бир нарсаси йўқ!

— Ҳақиқатан, бу «Муқаддас руҳ» ўз валломатларини қаерга бошламасин, бундай юришларнинг бошида, албатта доимо — эчкилар ва ғозлар, телбалар ва ақдан озганлар чошиб борганлар!

О, биродарларим, сизнинг зодагонларингиз орқага эмас, олдинга қарашини керак! Оталарингиз ва аждодларингиз юртидан сиз ҳайдалган бўлишингиз керак!

Сиз ўз фарзандларингиз мамлакатини севмоғингиз даркор: бу муҳаббат сизнинг янги зодагонингиз бўлсин, — у мамлакат ҳали очилмаган, энг узоқ денгизларда ётган мамлакатдир! Қани майлига, сизнинг елканларингиз уни қидирсин, қидираверсин!

Сиз оталарингиз фарзанди эканлигингизни ўз фарзандларингиз билан оқлашингиз даркор: шу йўл билан сиз бутун ўтмишни қутқаришингиз керак! Ушбу янги лавҳни мен сизнинг бошингиз узра кўтаргайман!

13

«Яшаш не ҳожат? Бари — бухуда! Яшаш — бу сомонни майдалаш демакдир, яшаш — ўз-ўзини ёқмоқ ва барибир ҳароратдан бебаҳра қолмоқдир».

Бу кўҳна гапдонлик ўзини «Донишманд» қилиб кўрсатади; қариб-чуриганлиги ва моғор ҳиди анқиб тургани учун уни янада эъвозлашади. Ҳатто моғор ҳам олижаноброқ қилиб кўрсатади.

Болаларгина мана бундай сўйлашлари мумкин: улар ўтдан қўрқадилар, зотан, у уларни куйдирди! Эски донишмандлик китобларида болаларча гаплар кўп.

Ким ҳар доим «Сомон янчган» бўлса, унинг сомон майдалашни ёмонлашга нима ҳақи бор? Бундай тентакларнинг оғизларини боғлаб қўйиш керак эди!

Улар дастурхонга ўтирадилару ўзлари билан ҳеч вақо олиб келмайдилар, ҳатто соғлом иштаҳа ҳам йўқ; лекин, мана, ёмонлайверадилар: «Бари — беҳуда!»

Лекин яхши ейиш ва яхши ичиш бу ҳақиқатан ҳам, унча-мунча нарса эмас, биродарларим! Ҳеч қачон хурсанд бўлмайдиганларнинг лавҳларини парча-парча қилиб ташлангиз!

14

«Тозага ҳаммаси тоза» — халқ шундай дейди. Лекин мен сизга шундай дейман: чўчқаларга ҳамма нарса чўчқага айланади!

Шунинг учун ҳатто юраклари ҳам сўлган қутурганлар ва авлиё сифатлар шундай тарғиб қилишади: «Дунёнинг ўзи ифлос махлуқ».

Зеро, уларнинг барининг руҳлари тоза эмас; айниқса, на тинчлиги ва на хотиржамлиги йўқлар, мабодо дунёнинг орқасидан кўрмасалар агар, — булар бари нариги дунёчилардир!

Гарчи бу унчалар илтифотдан бўлмаса ҳам, мен уларнинг тўғри юзига қараб туриб айтаман: дунё одамга шуниси билан ўхшайдики, унинг ҳам орқаси бор — ва фақат қанчалар бу тўғри!

Дунёда ифлослик жуда кўп ва фақат қанчалар бу тўғри! Лекин шу боисдан дунёнинг ўзи ҳали ифлос махлуқ эмас!

Дунёда кўп нарсалар қўланса ҳид тарқатади, бунинг ҳам ўз ҳикмати бор, — лекин нафратнинг ўзи манбаларни аниқлаб берувчи қанотлар ва куч-қувватларни яратади!

Ҳатто энг яхши нарсаларда аллақандай нафратланарли томонлари бор; ва ҳатто энг яхши одам ҳам енгиб ўтиш керак бўлган алланимадир!

О, биродарларим, дунёда ифлосликнинг кўплигида ҳикмат ҳам кўп!

Тақводор нариги дунёчилар ўз виждонларига қандай гапирганларини эшитдим. Чиндан бунда ғазаб ва ёлғон йўқ эди, — гарчи ўзи дунёда бундан ортиқ ғазаб ва ёлғон топилмайди.

«Дунёга дунёлигини қўйиб бер! Унга қарши ҳатто жимжилофингни ҳам кўтарма!»

«Ким одамларни бўғиб, санчиб-янчиб, терисини шилиб ётган бўлса ҳам, майли, қўявер — уларга қарши ҳатто жимжилофингни ҳам кўтарма! Улар шу тариқа дунёдан юз ўтиришга ўрганадилар».

«Сенинг ўзингга тегишли ўз ақлинг — уни сен ўзинг бўғиб ташла: зеро, бу айти шу оламнинг ақли, — худди шу тариқа сен ўзинг дунёдан воз кечишга ўрганасан».

— Парчаланг, парчаланг, о, биродарларим, тақводорларнинг бу кўҳна лавҳларни! Бўхтончиларнинг дунёга туҳматларини тўзғитиб йўқотинг!

«Ким кўп ўқиса, ҳар қандай кучли истакдан маҳрум бўлади» — бугун барча қоронғу кўчаларда шуни пичирлашади.

«Донолик одамни чарчатади, ҳеч нарса тақдирланмайди; сен истамаслигинг керак!» Ушбу янги лавҳни мен ҳатто бозор майдонларида ҳам осиб қўйилганини кўрдим.

Парчаланг, о, биродарларим, ушбу янги лавҳни ҳам парчалаб ташланг! Дунёнинг ҳорғинлари, ўлим тарғиботчилари ва зиндонбонлар уни илиб қўйишган: зотан, кўринг ўзингиз, бу қуликка даъват этувчи тарғибот ҳамдир!

Бинобарин, улар ёмон ўқиганлар, яхши нарсаларни ўрганмаганлар, бунинг устига ҳаммасига жуда эрта ва ҳаддан ташқари тез ўрганишган: зотан, улар ёмон таом еганлар, шунинг учун қоринлари издан чиққан,

— зотан, ишдан чиққан қорин уларнинг руҳидир: у ўлимга қақиради! Зотан, чиндан ҳам, биродарларим, руҳ бу қориндир!

Ҳаёт қувонч чашмаси; лекин кимнинг ишдан чиққан қорни, қайғунинг ушбу отаси сўйлаб турган бўлса, унда унинг учун барча булоқлар айнагандир.

Билиш — арслон иродасига эга бўлган кимса учун қувонч-дир! Лекин ким ҳориб қолган бўлса, унинг ўзи фақат «Ироданинг нарсаси»га айланади, у тўлқинларда писта пўчоғидек бўлиб қолади.

Ожиз одамлар доим шундай бўладилар: улар ўз йўлларида бошларини йўқотиб қўядилар. Ва ниҳоят, ҳорғинлик улардан яна сўрайди: «Нега қачонлардир биз йўлларда юрдик? Ҳамма ерда ҳаммаси бир хил!»

Уларга шундай деб тарғиб қилиш ёқади: «Ҳеч нарса тақдирланмайди! Ҳеч нарсани истамаслик керак!» Лекин бу қулликка қақирувчи даъватдир.

О, биродарларим, Зардўшт барча ўз йўлларида чарчаб қолганларга худди сарин шамол насими каби етиб боради; у ҳали кўп димоқларни акса урдиргай!

Менинг озод нафасим ҳатто деворларни ҳам ёриб ўтади, зиндонларга ва асоратдаги ақлларга кириб боради!

«Истамоқ» одамни озод қилгай: зеро, истамоқ бу яратмоқ деганидир, — мен шундай таълим берурман. Ва сиз фақат яратиш учунгина таълим олишингиз керак!

Сиз менда ҳатто таълим олишга ҳам ўрганиб олишингиз ва жуда яхши ўрганишингиз керак! — Қулоғи бор эшитгай!

17

Кема тайёр — сен балки нариги ёқда буюк Ҳеч нима сари етарсан. — Лекин ким бу «Балки» деган нарсага киришни истайди?

Ичингизда ҳеч ким ўлим кемасига тушишни хоҳламайди! Унда сиз қандай қилиб дунё ҳорғинлари бўлмоқни истайсиз!

Дунёнинг ҳорғинлари! Сиз ҳали ҳатто ердан юз ўтирганингиз йўқ! Сизни доим ерга ҳирсли бўлган ҳолда топганман, сиз яна ўзингизниг ер ҳорғинлигингизни севасиз!

Сизнинг лабингиз бекорга осилиб тушмаган: унда ҳали кичкинагина тирик истак зуҳур қилмоқда! Кўзингизда эса — кўзингизда унутилмаган тирик қувончлар хумор кезмаяптими?

Ер юзида яхши кашфиётлар кўп, уларнинг бир хиллари фойдали, бошқалари одамга ёқади; уларни деб ерни севиш мумкин.

Яна кўп ихтиролар шунчалар яхшики, худди аёл кўксига ўшарлар, — бир пайтнинг ўзида ҳам ёқимли, ҳам фойдали.

Сизни эса дунёдан чарчаганлар ва ялқовлар! Сизни бошлаб таёқлаш керак! Дарра уриб оёқларингизни яна чопагон қилиб қўймоқ даркор.

Зеро, мабодо сиз ерни чарчатган касал ва умри битган жониворлар бўлмасангиз, унда сиз айёр танбаллар ёки ўғринча боқувчи, пушиб турувчи, ҳирси жунбушга келувчи мушуклардирсиз. Ва мабодо сиз яна шод-хуррам югургилашни истамасангиз, унда — йўқ бўлганингиз маъқул!

Давосиз дардга чалинганларга табиб бўлишнинг ҳожати йўқ. Зардўшт шундай таълим берур, — шунинг учун сиз йўқолишингиз керак!

Лекин янги байтни зўраки тўқиб чиқаргандан кўра, ҳаммасини тугатмоқ учун кўпроқ матонат зарур, — бунинг барча табиблар ва шоирлар билдилар.

18

О, биродарларим, ҳорфинлик яратган лавҳлар бору чириган танбаллик бини қилган лавҳлар бор, — улар гарчи бир тусда сўзласалар-да, лекин уларни бир тусда тингламасликларини истайдилар.

Кўринг анов ташнаком бўлгани! Унинг ўз мақсадига етиб боришига фақат бир қадам қолган, лекин бу қаҳрамон камоли ҳолдан тойиб қайсарлик билан чанг-тўзонга думалаб қолди!

Шундай ҳолдан тойганки, азбаройи ўз йўлига, ерга, мақсадига ва ўз-ўзига қараб эснагани эснаган: бу қаҳрамон сал нарига бир қадам ҳам қўймоқчи эмас!

Э-ҳа, мана уни қуёш жинганак қилади, итлар дувиллаб оққан терини ялайди; лекин у бунда қайсарлик билан ётиб, ташналикда ўртанишни истайди;

— ўз мақсадидан бир қадам нарида ташнаком ўртанади! Ҳақиқатан, ҳали бу қаҳрамонни сочидан ушлаб унинг осмонига олиб чиқишингиз керак!

Аммо яхшиси, уни ўша ётиб қолган ерида қолдиринг. Сарин ёмғир шовқинлари билан бирга унга тасалли берувчи уйғу келгай.

Ўзи уйғонмагунча ётган жойидан турғазманг, — токи у ҳар қандай ҳорғинликдан ва ҳорғинлик ўргатган нарсалардан воз кечмагунча!

Ғақат, биродарларим, ундан итлар, танбал муғомбирлар ва бутун ғавғо солган оломонни қувиб юборингиз;

— ҳайдангиз ўша қаҳрамонлар тўккан терни ялайдиган бутун ғала-ғовур оломон — «Маданиятли» одамларни!

19

Мен ўз атрофимдаги ҳалқалар ва муқаддас ҳудудларни бирлаштираман; мен билан олдингидан юксақроқ тоғларга бирга чиқадиганлар тобора сийрак; олдингидан кўра муқаддасроқ тоғлардан мен ўз тизма чўққиларимни тузаман.

Аммо сиз мен билан бирга қаерга кўтарилишни истаманг, о, биродарларим, — қарангиз, сиз билан бирга қандайдир текинхўр чиқмасин!

Текинхўр — бу қурт, иланг-биланг судралган, у қалбингизнинг жароҳатли, оғриқли жойларида макон қуриб семиришни истайди.

Унинг ҳунари шундаки, юксалаётган қалблар қайда ҳорганлигини сезади; у сизнинг дардингиз ва норозилигингизда, сизнинг инжа уятчанлигингизда ўзининг манфур уясини қуради.

Кучли ожиз бўлган, олижаноб эса ўта юмшоқ бўлган ерда у ўзининг манфур уясини ясайди: текинхўр буюк одам юрагининг дардли ерларида яшайди.

Ҷамики борлиқнинг энг олий тури қайси ва энг қуйи тури қайсидир? Текинхўр — энг тубан тур; лекин ким энг олий турга мансуб бўлса, у энг кўп текинхўрларни боқади.

Зотан, энг узун нарвонга эга кўнгил: — у энг қуйиларга тушмоғи мумкин, — шундай экан, унда энг кўп сонли текинхўрлар ўтирмай не қилсин ахир?

— Ҷуда олисларга югура оладиган, ўз-ўзида дайдиб, адашиб, ўзини тўрт томонга урадиган энг бағирдор кўнгил; ўз ҳузурини учун тасодифотлар бағрига отиладиган кўнгил;

— тикланишга шўнғийдирган бору борлиқ кўнгил; ирода ва истак бағрига киришни истовчи эғалик кўнгил;

— ўз-ўзидан қочиб боргувчи ва кенг давра солиб ўз-ўзига қувиб етгувчи кўнгил; телбалик оҳишта ўзига томон чорловчи, энг оқил кўнгил;

— ҳамма нарсалар ўз оқимини ва ўз аксил оқимини, ўз кўтарилиши ва тушишини топадиган, ўзини бениҳоят севадирган кўнгил, — о, энг юксак кўнгилда қандай қилиб текинхўрларнинг энг текинхўрлари бўлмаслик мумкин?

20

О, биродарларим, наҳот мен бешафқат бўлсам? Аммо мен дейманки, нима қулаётган бўлса, уни ҳали италамоқ керак!

Бугундан бўлмиш неки бор — бари қулагандан қулар: ким уни тутиб қола биларди! Лекин мен — мана мен уни яна итариб юборишни истайман!

Сиз тошларни тик қиядан думалатиш роҳатини сезганмисиз? — Манави ҳозирги одамлар: ўзингиз кўринг уларни, менинг қаърларимга қандай қулаб борадилар!

Мен энг яхши ўйинчилар учун дебочадирман, холос, о, биродарларим! Ўбратми! Мендан ибрат олиб қилингиз!

Ва кимники учишга ўргатмабсиз, уни тезроқ қулашга ўргатинг!

21

Мен мардларни севаман; лекин қиличбоз бўлишнинг ўзи етарли эмас. Кимга қилич солишни ҳам билмоқ керак!

Кўпинча одам ўзини тутиб қолади ва четлаб ўтиб кетади. Бу билан ўзини бошқа муносиброқ фаним учун сақлайди. Мана шунда кўпинча энг катта мардлик бор!

Душманларингиз шундай бўлиши керакки, сиз майли, уларни кўргани кўзингиз йўқ, лекин сизга жирканч туюладиган, сиз нафратланадиган душман-душман эмас. Шундай бўлсинки, сиз душманингиздан ғурурланинг, — мен бир сафар шундай ўғит бергандим.

Сиз бошқа муносиброқ душман учун ўзингизни эҳтиёт қилишингиз керак, о, оғайниларим; шунинг учун сиз кўп нарсаларнинг ёнидан ўтиб кетмоғингиз керакдир;

— айниқса, сизнинг қулоғингизга халқ ва халқлар ҳақида қичқирадиган сон-саноқсиз қаланғи-қасанғилар ёнидан ўтиб кетмоқ жойиз.

Уларнинг «Ҳа» ва «Йўқ»ларидан кўзингизни покиза сақлангиз! Унда кўп адолатли ва кўп адолатсиз нарсалар мавжуд: кимнинг кўзи у ёққа тушса, ғазабга минади.

Бир қараб, сўнг узиб ташлаш — бу бир лаҳзалик иш: шунинг учун ўрмонларга кетинг ва қиличингизни қинига солинг!

Ўэ йўлингиздан борингиз! Халқ ва халқларга ўз йўлларидан боришларига қўйиб берингиз. Ҳақиқатан, у йўллар бирон-бир умид билан ёримаган йўллардир!

Савдогар майли, ҳамма нарса ялтираган ерда савдосини қилаверсин, — савдогарнинг олтини бор. Қиролларнинг вақти ўтди: бугун халқ деб аталган нарса қиролларга арзимади.

Кўрингиз, ўша халқларнинг ҳаммаси савдогарларга ўхшашга ҳаракат қилмоқда: улар ҳар қандай чиқиндидан озгина бўлса ҳам фойда олишни кўзламоқда!

Улар бир-бирларини кузатиб, таъқиб қилиб турадилар, пойлаб турадилар бир-бирларини — буни улар «Яхши восита» деб атайдилар. О, қайда қолди ҳалим олис замонлар! У чоғларда халқ ўз-ўзига шу сўзларни айтарди: «Мен халқлар устидан — ҳоким бўлишни хоҳлайман!»

Зотан, биродарларим, энг яхши нарсалар ҳоким бўлмоғи керак, энг яхши нарсалар ҳоким бўлишни ҳам истайди! Қаердаки, таълим шундан ўзгача бўлса, демак, у ерда — энг яхши нарса йўқ.

22

Агарда манавилар — текин нон топсалар эди, эвоҳ! Унда нима деб қичқирардилар! Уларнинг барча гап-сўзларининг ҳақиқий озуқаси — мана шу уларнинг таъминоти; майли, бу таъминотга улар қийинчилик билан эга бўлсинлар!

Улар йиртқич ҳайвонлардир: уларнинг «Ишлаш керак» деган сўзларида — талаш керак деган маъно эшитилади, уларнинг «Пул топиш керак» деган сўзларида лақиллатиб кетиш деган маъно қулоққа чалинади. Шунинг учун таъминотга майли, қийинчилик билан эга бўлсинлар!

Шундай улар энг яхши йиртқич ҳайвонга айланишлари, одамга янада ўхшаганроқ, ундан янада муғамбирроқ, янада ақллироқ бўлишлари керак: зеро, одам энг яхши йиртқич ҳайвондир.

Инсон барча ҳайвонларнинг яхшиликларини ўғирлаб бўлди; шунинг учун ҳамма ҳайвонлардан кўра одамга унинг таъминоти жуда қийинчилик билан қўлга киради.

Фақат ҳали қушлар ундан юқорироқдир. Агарда инсон яна учишни ҳам ўрганиб олганда эди, эвоҳ! — унинг йиртқичлиги қаерларга учиб бормасди, дейсиз!

23

Мен эркак ва хотинни шундай кўришни истайман: бири урушга, иккинчиси бола туғишга қобил бўлсин. Шу билан бирга ҳар икковларининг бош ва оёқлари ўйинга тушиб турсин.

Бир марта ҳам ўйинга тушмаган кунимиз биз учун тамом йўқолган кун бўлмай! Кулгиси бўлмаган ҳар қандай ҳақиқатни майли, биз ёлгон деб атайлик!

24

Сизнинг никоҳдан ўтишингиз: қараб туринг, у ёмон ўтиш бўлиб чиқмасин! Сиз никоҳдан жуда тез ўтдингиз: бундан хулоса чиқадики, никоҳ ҳаром бўлди!

Никоҳни эгиб-букиб, ёлгон-яшиққа чиқаргандан кўра, уни ҳаромга айлантирган ҳам яхшироқ! — дерди менга бир хотин: «Ҳа, мен никоҳни таҳқирладим, лекин никоҳ аввал мени таҳқирлади!»

Энг чатоқ эр-хотинларни мен доим ўч олишга жуда шай ҳолда кўрдим: улар ҳар бири ўз йўлига алоҳида кетолмагани учун бутун тумонат оламдан ўч олиш пайида бўлишади.

Шунинг учун мен ҳалол одамлар бир-бировларига шундай деб айтишларини хоҳлардим: «Биз бир-биримизни севамиз; кўрайлик, бир-биримизни севишимиз қанча давом этаркин! Ёки бизнинг ваъдамиз яхши ўйланмаган иш бўлиб чиқармикин?»

— «Бизга муҳлат беринг, қисқа вақтга қўшилаёлик, кўрайлик, узоқ муддатли бош қовуштиришга биз яраймизми, йўқми! Доим икковлон жуфт бўлиб яшамоқ улуғ иш!»

Мен барча ҳалол одамларга шундай маслаҳат бераман; агарда мен бундан бошқача маслаҳат берган ёки гапирганимда эди унда барча келиши кутилаётган нарсаларга ва ало одамга менинг муҳаббатим нима бўларди!

Ёлғиз кенгликка эмас, юксакликка қараб ҳам ўсишга — о, биродарларим, жуфти ҳалолликнинг бўстони сизга мададкор бўлсин!

25

Кўп, кўҳна булоқлардан донолик орттирганлар, улар охири-оқибат келажакнинг чашмалари ва янги булоқларни қидирурлар.

О, биродарларим, яна оз вақтдан сўнг янги халқлар дунёга келурлар ва янги чашмалар шовуллаб янги теранликлар сари қуюлиб борурлар.

Зеро, зилзила — кўп қудуқларни кўмиб юборгай ва кўп ташналикдан зор бўлганларни яратгай; аммо шу билан бирга у ичкаридаги кучлар ва сир-асрорларни ёруғликка олиб чиққай.

Зилзила янги булоқларнинг кўзини очгай. Кўҳна халқлар ларзага тушганда, янги булоқлар отилиб чиқгай.

Ўшанда ким: «Қара, бунда кўп ташналар учун битта ягона булоқ, кўп интизорлар учун битта ягона юрак, кўп қурооллар учун битта ягона ирода мавжуд», — деб хитоб айласа, унинг атрофида халқ йиғилгай яъни кўп синовдагилар жам бўлгай.

Ким амру фармонга, ким тобелик, бўйсунушга қобил — ана ўша ерда синовдан ўтади! Оҳ, қанча узоқ излашлар, омаду омадсизликлар, ўрганишлар ва яна янгидан уринишлар бўлади!

Инсонлар жамияти: бу бир уриниш, мен шундай таълим бераман, — жуда узоқ изланиш; лекин у амру фармон берувчини кутади!

— Уриниб кўриш, о, биродарларим! Лекин «Шартнома» эмас! Парчаланг, парчаланг, юмшоқ ва юраксиз кўнгиллар ва чала-ярим кимсаларнинг ушбу сўзини!

26

О, биродарларим! Бутун инсониятнинг келажакига энг катта хавфхатар кимда мужассамдир? Яхшилар ва тақводорларда эмасми?

— Ким: «Биз энди нима яхшию нима тақво эканлигини биламиз, биз шунга эришдик; бу ерда ким яна қидираётган бўлса, шўри қурсин!» — деб айтадиган ва кўнгли билан сезадиганлар эмасми?

Ёмонлар қандай зиён келтирмасинлар, — яхшилар зиёни — энг зиёнкор зиёндир!

Ва туҳматчилар дунёга қанча зиён-заҳмат келтирмасинлар, — яхшиларнинг зиён-заҳмати — энг оғир зиён-заҳматдир.

О, биродарларим, ким бир замонлар яхшилар ва тақводорларнинг кўнглига қараб туриб шундай деган: «Булар — фарзийлар». Аммо уни тушунишмаган.

Энг яхшилар ва тақводорлар уни тушунмасликлари керак эди; уларнинг руҳи тоза виждонларига асир тушгандир. Яхшиларнинг аҳмоқлиги тузатиб бўлмас даражада ақлли.

Лекин манави ҳақиқат-чи: яхшилар фарзий бўлишлари керак, уларга бошқа йўл йўқ!

Ким ўзига мансуб эзгуликни топган бўлса, яхшилар уни тепкилаб ташламоқлари жойиз! Бу — ҳақиқат!

Уларнинг мамлакатини, яхшилар ва тақводорларнинг қалби ва заминини иккинчи бўлиб очган кимса: «Улар кимни ҳаммадан кўра кўпроқ ёмон кўрадилар?» — деб сўроқлаган зот эди.

Улар ҳаммадан ортиқ бунёдкорни ёмон кўришади: лавҳлар ва кўҳна қадриятларни парчалаб ташловчи бузғунчини ёмон кўришади ва уни жинойтчи деб аташади.

Зотан, яхшилар — яратолмайдилар: улар ҳар доим охирининг ибтидосидир.

— Улар янги лавҳларда янги қадриятларни ёзадиганларни тепкилашади, улар келажакни ўзларига қурбон келтиришади, — улар бутун инсоният келажagini тепкилашади!

Яхшилар — ҳар доим охирининг ибтидоси бўлганлар.

27

О, биродарларим, сиз бу сўзни ҳам тушуниб олдингизми? Мен бир сафар «Охирги одам» ҳақида нима деган эдим?

Инсоният келажакига энг катта хавф-хатар кимда ётибди? Яхшилар ва тақводорларда эмасми?

Парчаланг, парчаланг яхшилар ва тақводорларни! — О, биродарларим, сиз бу сўзни ҳам тушундингизми?

28

Сиз мандан қочяписизми? Қўрқиб кетдингизми? Сиз бу сўздан титраб-қалтираб қолдингизми?

О, биродарларим, мен сизга яхшилар ва уларнинг лавҳларини парчалашни буюрганимда, — ўшанда мен биринчи маротаба инсонни унинг очиқ денгизда сузишга қўйиб юбордим.

Мана энди унга буюк қўрқинч, буюк эҳтиёткорлик, буюк оғриқ, буюк нафрат, буюк денгиз касали етиб боряпти.

Яхшилар сизга сароб соҳиллар ва рўё хавфсизликни кўрсатган эдилар; Сиз яхшиларнинг ёлғонларида туғилган ва шу ёлғонларга чулганган эдингиз. Яхшилар ҳамма нарсани таг тубигача бузиб, айнитганлар.

Лекин ким «Инсон» деган ерни очган бўлса, у «Инсоният келажаги» деган ерни ҳам очгандир. Энди сиз жасур ва собир денгизчилар бўлмоғингиз даркор!

Ўз вақтида тўғри юринг, о, биродарларим, тўғри юришни ўрганинг! Денгиз сурон соляпти: яна тик турмоқ учун кўтлар сизга муҳтож.

Денгиз сурон соляпти: бари денгизда. Майлига! Олға! Эй, сиз денгизчиларнинг кўҳна юраги!

Диёр билан не ишингиз бор! У ёққа кемамиз олға босади, у ёқда бизнинг болаларимизнинг диёри! У ёқда, поёнсиз кенгликларда, денгиздан ҳам ғалаёнлироқ бизнинг буюк соғинчимиз сурон солади!

29

«Мунча қаттиқсан! — деди бир куни писта кўмир олмосга. — Ахир биз яқин қариндошлар эмасмизми?»

Мунчалар юмшоқ? О, биродарларим, мен сиздан шундай сўрайман: ахир сиз менинг оғайниларим эмасми?

Нега мунча юмшоқ, мунча тобе ва мунча бўштобсиз? Нега сизнинг қалбингизда мунча кўп инкор, эътироз, воз кечиш? Нега мунча оз кўзингизда толе?

Агарда сиз қисматни маҳкам тутиб, қатъият билан қайтмас бўлиб турмасангиз, қандай қилиб бир кун келиб мен билан бирга ғалаба қилурсиз?

Мабодо агар сизнинг қатъиятингиз ярақлаб, кесиб, қоқ иккига ажратиб ташламаса, унда қандай қилиб бир кун келиб мен билан бирга бунёд қила оласиз?

Барча бунёдкорлар айна метин кабидирлар. Минг йилликларга худди шағам каби қўлингизни қўйишингиз сизга ажиб роҳат бўлиб туюлиши мумкин.

— Минг йилликларнинг иродасига худди қурч мисоли ёзмоқнинг роҳати. Бу қурчдан кўра муҳкамроқ, қурчдан кўра олижаноброқдир. Фақат энг олижаноб нарсаларгина мустаҳкамликда баркамолдир.

О, биродарларим, ушбу янги лавҳни сизга атайман: қаттиқ бўлингиз!

30

О, менинг иродам! Сен барча кулфатлардан қутулиш, сен менинг муқаррарлигимсан! Мени ҳар қандай майда ғалабалардан ўз паноҳингда асра!

Сен қалбимнинг чекига тушгансан, мен буни қисмат деб атайман! Сен мендасан! Устимдасан! Мени ягона буюк тақдир учун сақла ва эҳтиёт қил!

О, иродам менинг ўз ғалабангда қаттиқ турмоқ учун ўзингнинг энг сўнгги улуғлигингни охирига сақлаб қўй! Оҳ, ким ўз ғалабасига асир бўлмабди!

Бу хумор оқшомларда кимнинг кўзи қораймабди! Оҳ, кимнинг оёғи қоқилмабди, ғалаба чоғида — тик туришни ёдидан чиқармабди!

Ҳа, мен тайёр бўламан ва буюк туш чоғи етиламан: худди тобланиб оқарган мис каби, чақмоқлар хирқираган булут каби, сутдан тирсиллаган елин каби:

— ўз-ўзим учун ва ўзимнинг энг орзуланган иродам учун тайёр бўламан: ўз ўқига алангаланган ёй мисоли, ўз юлдузига алангаланган ўқ мисоли;

— қуёшнинг маҳв этувчи ўқлари олдида алангаланган, илма-тешик бўлган, ҳалимланган, ўз туш чоғида тайёр бўлган ва етилган юлдуз мисоли;

— ғалабасидан маҳв бўлиб кетишга тайёр худди қуёшнинг ўзи ва унинг қатъий иродаси мисоли!

О, ирода, барча кулфатлардан қутулиш, муқаррарлигим сен менинг! Ягона буюк ғалаба учун асра мени!

Зардўшт шундай эйр қилди.

СОҒАЮВЧИ

1

Ўз мазорасига қайтгандан сўнг кўп ўтмай бир кун эрталаб Зардўшт ўз тўшагидан худди ақлдан озгандай сакраб турди. Қўлларини силкитганча қўрқинчли овоз билан қичқира бошлади, худди кимдир унинг тўшагида ётгану ҳеч ўрнидан туришни истамагандай; Зардўштнинг овози шу қадар айюҳаннос солардики, унинг қўрқиб кетган махлуқлари хабар олгани югуриб келишди. Зардўштнинг ғори яқинидаги барча инлар ва ўралардан жамики ҳайвонлар ким пир этиб учиб, ким жон ҳолатда сакраб, ким шоша-пиша судралиб — кимга қандай оёқ ва қанот берилган бўлса апил-тапил ишга солиб, қочиб қолишди. Зардўшт эса шундай гуфтигў қиларди:

— Қўзғал, эй тубсиз фикр, менинг теранликларимдан ташқари чиқ! Эй, мудраган қурт, мен сенинг хўрозинг ва субҳи козингдирман. Тур ўрнингдан, тур! Менинг овозим сени уйғотур!

Қулоқларингни яхшилаб оч: эшит! Зеро, мен сени эшитмоқни истаيمان! Тур! Тур! Бунда момогулдирак етарли: қабрларни ҳам қулоқ солдирмоққа қодир!

Уйқунгни ўчир, шабкўрликни ҳам ўчир, кўзларингни шилпиқланмоқдан сақла! Мени ҳатто кўзларинг билан ҳам эшит; менинг овозим — ҳатто туғма кўрлар учун шифодир.

Сен уйғонганигда, сўнг мангу уйғоқ бўлиб қолурсан. Мен момоларни уйқудан турғазиб, сўнг уларга майли, ётиб ухлайверинглар, дейдиганлардан эмасман!

Сен қимирлайсан, керишасан ва гўлдирайсан? Тур ўрнингдан! Тур! Сен гўлдираб ўтирма, рўй-рост гапир! Эй, худобеҳабар, сени Зардўшт чорламоқда!

Мен Зардўштман, ҳаётнинг ёнини оламан, азобнинг ёнини оламан, давранинг ёнини оламан, — мен сени чорлайман, эй, юрагим тубидаги фикр!

Менга хайрли бўлсин! Сен келяпсан, мен сени эшитяпман! Менинг тубсизлигим сўйлар, энг охирги теранлигимни мен ёруғ дунёга олиб чиқдим!

Менга хайрли бўлсин! Кел! Бер қўлингни — ҳа! Қўйвор! Ҳа, ҳа — Нафратим! Нафратим! Нафратим! Шўрим қуриди!

2

Бироқ Зардўшт шу сўзларни айтар-айтмас ўликдай ерга қулади ва анчагача худди ўликдай ётди. Ҳуши ўзига келгач эса, у ранги ўчган, титрар, ўрнидан турмас ва анчагача на туз тотди, на сув ичди. Унинг бундай аҳволи етти кун давом этди; махлуқлари уни на кеча ва на кундуз тарк этишди, фақат бургут егулик келтириш учунгина учиб кетарди. У нима топмасин, нимани куч ишлатиб тортиб олмасин, барини Зардўштнинг тўшаги олдига келтириб қўярди: инчунин, Зардўшт заъфар ва алвон мева-чевалар, узумлар, жоноқи олмалар, ифорли майса-ўтлар ва қарағай ёнғоқлари ўртасида ётарди. Унинг оёқ томонида иккита қўзичоқ чўзилиб ётар, бургут уларни чўпонлардан базўр тортиб олиб келганди.

Ниҳоят, етти кундан сўнг Зардўшт ўрнидан турди. жоноқи олмани қўлига олди-да, ҳидлаб кўрди ва унинг ҳиди димоғига ёқди. Шунда махлуқлари у билан гаплашиш вақти келганлигини сезишди.

«О, Зардўшт, — дейишди улар, — мана етти кундирки, сен кўзларингни юмиб ётибсан; энди балки, ниҳоят, яна оёққа тургинг келаётгандир?»

Мафорангдан чиққил: боғ каби дунё сени кутяпти. Шамол тўлиқ муаттар ҳидлар билан ўйнар, улар сенга томон талпинар; чунончи барча жилғалар, сойлар сенинг изингдан чопишни истарлар.

Олам тумонат сени соғинган, нега сен етти кун ёлғиз ётдинг, — бас, ўз горингдан чиққил! Олам тумонат бари сенга табиб бўлмоқни хоҳлар!

Наҳот, сенга янги билик тушган бўлса, оғир ва аччиқ? Худди ачиган хамирдай бўлиб ётдинг, сенинг қалбинг кўтарилиб, ўз чекларидан ошди кетди».

— О, махлуқларим, — деб жавоб берди Зардўшт, — гапиришдан бир зум тўхтаманг ва сизни тинглаб ўтиришга изн берингиз! Гап-сўзларингиз жонимга оро кирур: бундай гап-сўз бўлган ерда олам кўз ўнгимда боғу бўстон каби ястанур.

Товушлар ва сўзлар борлиги нақадар соз. Сўзлар ва товушлар мангу айрилган нарсалар устидан худди камалак ва ҳарир кўприклар мисол ташлаб қўйилмаганми?

Ҳар бир дилнинг ўзгача олами бор; ҳар бир кўнгилга бошқа ҳар қандай кўнгил — нариги дунёдир.

Фақат энг ўхшаш нарсалар орасида шарпа ҳаммадан ҳам алдамчиरोқ бўлур: Зеро, энг кичик тубсизлик устидан кўприк ўтказиш ҳаммадан қийин кўринур.

Мен учун — мендан ташқарида бирон бир нарса қандай қилиб яшасин? Биздан ташқарида ҳеч нарса йўқ! Аммо ҳар қандай товуш ичида биз буни унутамиз; ва қанчалар қувончлидир бизнинг унутишимиз!

Одам янгиланиб турсин деб, нарсаларга номлару оҳанглар берилмаганми ахир? Гапириш — бу гўзал телбалик; одам сўзлай туриб барча нарсалар устида ўйин тушади.

Ҳар қандай гап ва оҳангларнинг ҳар қандай алдови нақадар ёқимли! Оҳанглар борлиги боис бизнинг муҳаббатимиз рангоранг камалаклар устида рақс тушур.

«О, Зардўшт, — дейишди бунга жавобан махлуқлар, — худди биз каби ўйлайдиганлар учун барча нарсаларнинг ўзи ўйинга тушар; ҳаммаси келур, бир-бирига қўл берур, кулар ва қочиб кетур ва яна қайтур.

Ҳаммаси борур, ҳаммаси қайтур; борлиқ ғилдираги мангу айланур. Бари ўлар, бари яна гулга кирар, борлиқнинг йили мангу югурар.

Бари ҳалок бўлур, бари яна бош кўтарур; ўша борлиқ уйин мангу қурилу; бари айрилу, бари яна бир-бирини саломлар; борлиқнинг ҳалқаси мангу ўзига содиқ қолур.

Борлиқ ҳар сонияда бошланур; ҳар бир «шу ерда» атрофида «у ёқда» айланур. Усти аъло ҳар ерда. Эгри чизиқ мангулик йўли».

— О, сиз, шоввозлар ва сибизгалар! — деди Зардўшт ва яна табассум қилди. Сиз етти кунда нима адо этилиши кераклигини яхши биласиз.

— Мисоли худди анов қўрқинчли махлуқ менинг бўғзимга кириб олиб, бўғди! Лекин мен унинг бошини ғарч тишлаб олдим ва ўзимдан узоққа тупуриб ташладим.

Сиз эса — сиз бу воқеадан кўчада айтиб юриладиган кўшиқ тўқидингизми? Мен эса бу тишлаб олиб, тупуриб ташлашдан ҳамон ўзимга келолмай, ўз ҳалосатимдан ҳалигача касал бўлиб, бунда ётадурман.

Ва сиз бунинг барига қараб турдингизми? О, менинг махлуқларим, наҳот сиз ҳам бераҳмсиз? Наҳот, сиз менинг улуғ азобуқубатимга худди одамлардек қараб туришни истадингиз? Зеро, инсон — барча ҳайвонлар ичида энг бераҳмдир.

У фожиалар ўйналган чоғда, ҳўкизлар жанглирида ва хоч узра михлашларда ўзини ер юзида ҳаммадан ҳам яхшироқ сезарди; ва у ўзига жаҳаннамни топган чоғда, унда жаҳаннам унинг ердаги осмонига айланди.

Катта одам қичқирганда, унга дарҳол кичкина одам югуриб келади; ва маза қилганидан оғзидан тили осилиб туради. Лекин у бунинг ўзининг «Дардқашлиги» деб атайди.

Кичкина одам ва айниқса, шоир ўз сўзлари билан ҳаётнинг бошига қанчалар алангали айблар ёғдирадилар! Уни эшитинг, лекин унинг барча шикоятларидаги хурсандчиликни қайта эшитиб ўтирманг!

Булар ҳаётни айбловчилардир, ҳаёт уларни бир зум ичида енгиб қўяди. «Сен мени севасанми? — дейди бузаруквор. — Бироқ сабр қил, ҳали сенга ажратадиган вақтим йўқ».

Инсон ўз-ўзи учун энг бераҳм ҳайвондир: «Гуноҳкор», «Азоб чекувчи», «Тавба қилувчи» деб аталган нарсаларда бу шикоятлар ва айбашларга омухта бўлиб кетган хурсандчиликни қайта эшитаман, деб ўтирманг!

Мен ўзим-чи? — Мен ўзим инсонни айбловчи бўлиб қолмаяпманми? Оҳ, сиз менинг махлуқларим, мен шу пайтгача фақат

бир нарсани ўргандимки, инсонга унинг энг ёмонлиги энг яхши-лиги учун керак экан;

— ҳамма энг ёмонлик нарсалар унинг энг яхши кучи ва энг олий бунёдкор учун энг қаттиқ тош экан; ва инсон ҳам кундан кун яхши ва ёмонроқ бўлиб бориши керак экан:

Азоб-укубат оғочига миҳланганимнинг сабаби — инсоннинг баттол эканлигини билганим учун эмас, балки шу пайтгача ҳеч ким қичқирмагандай мана бундай деб қичқирганим учундир:

«Оҳ, унинг энг ёмонлиги нақадар арзимас! Оҳ, унинг энг яхшилиги шунчалар арзимас!»

Инсонга буюк бир нафрат — у мени бўғар ва бўғзимни лиқ тўлдирадди; устига устак башоратгўй ҳам айтган эди: «Барибир, ҳеч нарса тақдирланмайди, билим бўғади».

Қаршимда туганмас хуфтонлар судраларди, ўлардай чарчаган, ўлардай маст қайғу, оғзи тўла ҳомуза сўйларди:

«Инсон мангу қайтади, сен ундан чарчагансан, эй, кичкина одам» — Менинг қайғу-дардим шундай ҳомуза тортар, керишар ва ухлай олмасди.

Инсон замини мен учун мағорага айланди, унинг кўкси чўкди. Жамики махлуқотлар мен учун инсон чиркини, ўтмишнинг суяк-лари ва харобалари бўлиб қолди.

Менинг оҳларим барча инсон мазоротларида кўр тўқар ва ўрни-ларидан кўзғалолмас эдилар; менинг оҳларим ва сўроғлашларим куну тун қағиллашар, хириллашар, бўғилишар, ғажишар ва шик-ва-надоматлар қилишарди:

— «Оҳ, инсон мангу қайтур! Кичкина одам мангу қайтади!»

Бир пайтлар мен уларнинг ҳар икковини энг кичкина ва энг катта одамни ҳам яланғоч кўрганман, улар бир-бирларига ғоятда ўхшаш эдилар, — ҳатто энг катта одам ҳам ҳали ҳаддан зиёд одам!

Энг каттаси ҳаддан ортиқ кичкина! Бу менинг инсонга нафратим эди! Ҳатто энг кичкина одамнинг мангу қайтиши-чи? — Бу менинг ҳар қандай тирикликни ёмон кўришим, унга тоқатим йўқлиги эди!

Оҳ, нафрат! Нафрат! Нафрат! — Зардўшт қалтираб, оҳ уриб шундай сўйларди. У шу тобда касал бўлганини эсларди. Лекин шу ерга келганда унинг махлуқлари бошқа давом этгани қўйиш-мади.

«Бас қыл гапингни, о, соғаювчи! — деб жавоб қилишди унга махлуқлари. — Бу ердан кет ва дунё сени бўстон каби кутаётган ерларга бор.

Гулар, асаларилар ва кабутарлар сени кутарлар! Айниқса, сайроқи қушлар олдига бор, улардан сайрашни ўрганасан!

Зеро, куйлаш тузалаётганларга хос; соғ одам эса майли, гапирверсин. Агар мабодо соғ одам қўшиқ эшитишни хоҳласа, у касалдан соғаяётганга қараганда бошқача қўшиқларни эшитгиси келади».

— О, сиз шоввозлар ва сибизғалар, бас қилинг! — жавоб берди Зардўшт ва ҳамроҳларининг гапларига кулди. Шу етти кун ичида ўзимга қандай эрмак топганимни сиз яхши биласиз.

Яна қўшиқ айтай, — мен ўзимга шу эрмак ва шу соғайиш йўлини топдим; сиз шундан ҳам дарҳол кўча қўшиғи тузмоқчи эмасмисиз?

— «Кўп гапирма, — деб жавоб беришди яна бир карра унинг махлуқлари, — яхшиси, эй, соғаювчи, сен ўзингга рубоб ясатиб ол, янги рубобинг бўлсин!

Зеро, кўрдингни, о, Зардўшт! Сенинг янги қўшиқларинг учун янги рубоб даркор.

Қўшиқ айт ва сурон сол, о, Зардўшт, янги қўшиқлар билан қалбингни давола: ўзингнинг буюк толеингни кўтариб юр, зеро, ҳеч бир одам бундай тақдир соҳибни эмас!

Бинобарин, махлуқларинг сенинг кимлигинг ва ким бўлишинг кераклигини яхши биладилар: қара, сен мангу қайтиш устозсан, — сенинг энди аъмолинг мана шунда!

Сен бу таълимотни биринчи бўлиб баён қилмоғинг даркор. Шу билан бирга шу буюк тақдир сен учун энг буюк хавф-хатар ва қасалик бўлмасмикин ахир!

Ўзинг кўр, биз биламиз, сен нимадан таълим бераётганингни: барча нарсалар мангу қайтурлар ва улар билан бирга биз ҳам қайтармиз, биз бунгача ҳам сон-саноқсиз мартаба дунёга келганмиз ва биз билан бирга барча нарсалар ҳам қайтишган.

Сен таълим берасанким, тикланишинг улуғ йили мавжуддир, ақл бовар қилмас улуғ йил: у худди қум соатлар янглиғ доим янгидан айланади: яна янгидан оқади, яна янгидан бўшайди:

— Шундай экан, бу йилларнинг бари хоҳ каттада ва хоҳ кичикда ўз-ўзига мудом ўхшайди, — бинобарин биз ҳам, хоҳ каттада ва хоҳ кичикда ҳар бир улуг йилда ўз-ўзимизга монандмиз.

Агарда сен энди ўлиш истагида бўлганинга ҳам, о, Зардўшт, — қараб тур, сен ўшанда ўз-ўзинга қандай қилиб сўзлашингни ҳам биламиз, о, Зардўшт; аммо махлуқларинг сендан ҳали ўлмасликни сўрайдилар.

Сен роҳатланароқ бир неча бора оҳ тортиб, вазмин туриб сўйлаган бўлар эдинг унда: зотан, сени буюк юк ва маҳзунлик тарк этган бўлурди сени унда, о, собирларнинг собири!

«Энди мен ўларман ва ғойиб бўларман, — деб айтар эдинг сен, — бир зумдан сўнг мен ҳеч нарсага айланурман. Жон худди вужуд каби ўлимга маҳкум.

Лекин мен чирмаб кўйилган сабабият алоқаси яна қайтур. У мени қайтадан бино қилур! Мен ўзим ҳам мангу қайтиш сабабиятларига дахлдорман.

Мен яна шу қуёш билан, шу ер, шу бургут, шу илон билан қайтурман. Йўқ, янги ҳаётга эмас, яхшироқ ҳаётга ҳам эмас, аввалгига ўхшаган ҳаётга ҳам эмас:

— мен яна ўша ҳаётга, хоҳ каттада ва хоҳ кичикда ўша ҳаётга мангу қайтурман. Яна барча нарсаларнинг мангу қайтишига ўргатурман.

— Замин ва инсоннинг буюк пешин чоғи ҳақида сўзларимни такрор айтурман, яна одамларга ало одам ҳақида хабар берурман.

Мен ўз сўзимни айтдим, мен ўз сўзимга урилиб парчинланман: менинг мангу тақдирим шуни истайди, — мен башшор каби ҳалок бўлурман!

Вақт етди, ўлаётган ўз-ўзини олис йўлга ҳозирлар. Шундай ботади Зардўштнинг ғуруби».

Махлуқлар шуларни айтиб жим бўлдилар ва бирон нима деб жавоб берармикин, деб кутиб турдилар; бироқ Зардўшт уларнинг жим бўлиб қолганликларини пайқамади. У кўзларини юмганча худди ухлагандай бўлиб жимгина ётар, лекин уйқуда эмасди. Зеро, бу пайт у дили билан сўйлашарди. Бургут ва илон эса унинг жим бўлиб қолганлигини кўриб, уни чулғаган буюк осудаликка ҳурматан оҳиста-оҳиста нари кетдилар.

БУЮК ИНТИЗОРЛИК ЗИКРИ

О, кўнглим менинг, мен сенга «бугун» демоқни ва шунингдек, «бир пайтлар», «аввалда» деб айтмоқликни ва барча «бу ерда», «у ерда», «у ёққа» кабилар устида жўровоз бўлмоқликни ўргатдим.

О, кўнглим менинг, сени барча жинкўчалардан халос этдим. Сендан гарду ғубор, ўргимчаклар ва хуфтонларни қайтардим.

О, кўнглим менинг, сендан майда уят ва жинкўчаларнинг эзгулигини ювиб ташладим ва сени қуёш нигоҳи ўтрусиди яланғоч турмоқликка ишонтирдим.

«Руҳ» деб аталадиган бўроним билан сенинг туғёнли денгизингга уфурдим; барча булутларни у ердан қувдим, мен ҳатто «гуноҳ» деб аталган жаллодни бўғиб ташладим.

О, кўнглим менинг, сенга бўрон каби «Йўқ» деб ва очиқ осмон каби, «Ҳа» деб айтишга изн бердим; энди сен худди нур каби осудасан, хотиржам ўтиб борурсан.

О, кўнглим менинг, сенга яратилган ва яратилмаганлар устидан эркингни қайтардим. Сендан бошқа ким билсин, келажакнинг қувончи нелигини?

О, кўнглим менинг, сени юракнинг илати каби келадиган нарсаларга эмас, балки нафратга ўргатдим, бу улуғ, севгувчи нафрат, у қайда жуда қаттиқ нафратланса, ўшани ҳаммадан ортиқроқ севади.

О, кўнглим менинг, сен нақ ўзақларни ўзингга тортиб турмоғинг учун қаттиқ ишонтиришга ўргатдим, — мисоли қуёш денгизни ҳам ўз юксаклигига тортгани каби.

О, кўнглим менинг, сени ҳар қандай мутелик, таъзимкорлик ва қуллуқчиликдан озод қилдим; мен ўзим сенга «Кулфатдан қочиш» ва «Қисмат» деб ном бердим.

О, кўнглим менинг, сенга янги номлар ва ранго-ранг ўйинчоқлар келтирдим. Сени «Қисмат», «Мақонларнинг мақони», «Вақтнинг киндиги», «Ложувард бонг» деб атадим.

О, кўнглим менинг, сенинг тупроғингга бутун донишмандликни, барча шаробларни ичирдим. Ҳатто донишу ҳикматнинг доқиюнусдан қолган, энг кўҳна, ўткир шаробларининг ҳам барини ичирдим.

О, кўнглим менинг, ҳар қандай қуёшни сенга қуйдим, ҳар қандай тун, ҳар қандай сукут ва ҳар қандай интизорликни ҳам қуйдим сенга. Менинг қаршимда сен худди узум токи каби бўй чўзинг.

О, кўнглим менинг, энди сен ғуддачалари бўртган, тўқ тилла-ранг узум вошлари таранг ток занги каби бўлиқ ва вазмин ҳосилдирсан.

— Ўз иқболингдан таранглашган ва эзгинлашган, янада тўлғинлик кутиб ва бу кутишдан ибод қилиб, уялиб турурсан.

О, кўнглим менинг, энди бошқа ҳеч ерда бундай севгувчи-роқ, бундай қамровли-роқ ва бундай поёнсизроқ ўзга кўнги-л топилмас! Келажак ва ўтмиш сенда бир-бирларига бунчалар яқин бўлмай бошқа қайда бўлсинлар?

О, кўнглим менинг, барини бердим мен сенга ва қўлларим сен туфайли қуп-қуруқ бўлиб қолдилар, энди-чи! Энди менга соғинчга тўлиб табассум қилиб, айтасанки: «Орамизда ким шукрона айтиши керак?»

— Олаётган ундан олгани учун бераётган шукрона айтиши керакми? Тортиқ этмоқ — эҳтиёж эмасми? Олмоқ — дардкшлик эмасми?»

О, кўнглим менинг, соғинчингнинг табассумини тушунаман: сенинг беҳудуд давлатинг ўзи соғинган қўлларини қулоч отиб ёзди!

Сенинг тўлғинлигинг сурон солаётган уммонга нигоҳ ташлар, ахтарар ва кутар: сенинг кулиб турган кўзларинг осмонидан ошиб-тошган тўлғинлик соғиниб боқади!

Чиндан ҳам, о, кўнглим менинг! Сенинг кулиб туришингга қараб ким ҳам кўзёшларини шашқатор оқизмасди? Сенинг табассумингнинг поёнсиз меҳридан фаришталарнинг ўзлари кўз ёшларини тиёлмайдилар.

Сенинг меҳринг, чек-чегарасиз меҳр шикоят қилмоқ ва кўз ёш тўкмоқни истамас: шундайкуя, лекин ҳар қалай, о, кўнглим менинг, сенинг кулгинг йиғлашга ташна ва сенинг титраган дудоқларинг хўнграб уввос солмоққа хумор.

«Ахир ҳар қандай йиғи шиква эмасми? Ва ҳар қандай шикоят айблов эмасми?» Сен ўз-ўзингга шундай деб турасан, шу боисдан

ҳам, о, кўнглим менинг, кўзёшлар тўкиб ўз ҳасратингни айтгандан кўра қулиб туришни афзал кўрасан:

— ўз тўлғинлигингдан ва ток новдаларининг боғбон ва унинг қайчисини соғинганлигидан туғилган дардларингни кўз ёшларингнинг дарёларида оқизиб юборишни истайсан!

Бироқ агар йиғлашни, қирмизи аламингни йиғлаб тўкишни истамасанг, унда сен куйламоғинг керакдир, о, кўнглим менинг! — Қарагил, сенга куйламоқни таклиф этиб, мен ўзим кулмоқдаман:

— барча уммонлар тин олиб, сенинг хумор интизорлигингга қулоқ тутмагунларича ғалаён солиб куйламоқ;

— сокин, мунтазир уммонларда кема, олтин мўъжизот сузиб кетмагунча, ушбу олтин атрофида барча яхши-ёмон ҳайратомуз нарсалар чарх уриб айланмагунча;

— ва катта кичик кўп ваҳшийлар ва зангор сўқмоқлардан югуриб ўтмоқ учун енгил, ажойиб оёғи бўлган барча махлуқлар;

— ўша ёққа, олтин мўъжизага, ҳур кема ва унинг соҳиби томон етмагунча, — лекин, бу олмос қайчисини чоғлаб кутаётган боғбон;

— сенинг буюк халоскоринг, о, кўнглим менинг, унинг ҳали исми ҳам йўқ — фақат келажак кўшиқлар унинг номини топажаклар! Чиндан ҳам, сенинг нафасингдан бўлғувси кўшиқларнинг муаттар ислари тарқалмоқда;

— ана алангаи оташ бўлиб ёнмоқдасан ва хаёллар сурмоқдасан, ана барча чуқур, жаранглаган, таскин берувчи қудуқлардан чанқоқ сув симирмоқдасан, ана бўлғувси кўшиқларнинг фароғатида сенинг ҳасратинг тин олмоқда!

О, кўнглим менинг, мана энди мен сенга барини бердим ва ҳатто охирги нарсам ҳам қолмади, кўлларим сен учун бўм-бўш қуриди: сенга куйламоқни амр этганим — менинг охирги тортигим эди!

Сенга куйламоқни амр этганим учун, айт-чи, айт ахир: Энди ким-кимга ташаккур айтмоғи керак? — Аммо яхшиси: куйла менга, куйла, о, кўнглим менинг! Ташаккур айтмоқликни менга кўйиб бер!

Зардўшт шундай зикр қилди.

БОШҚА РАҚС ҚЎШИҒИ

1

«О, ҳаёт, яқинда мен сенинг кўзларингга қарадим: кўзларингнинг тунида олтин жилва қилди. Юрагим бу фароғатдан лол қолди:

— тунги сувларда олтин қайиқ худди ойнада акс этган каби жилваланарди, у худди арғимчоқ каби дам шўнғир, дам юқорига қалқиб чиқар ва яна қайта-қайта им қоқар, имо қиларди олтин қайиқ!

Сен менинг рақсга ишқибоз оёқларимга нигоҳ отдинг, ўз тебраниб илжайган, тутаб тургандек бўлиб кўринган, шаддод нигоҳингни ташладинг:

Сен ўз қўлчаларинг билан фақат икки бора кўнғироқларингга қўл теккиздинг — менинг оёқларим шу ондаёқ рақс иштиёқида чайқалиб кетди.

Товонларим ер узра узилди, сенга қулоқ тутиб, оёғим учида тик турдим: ахир раққоснинг қулоғи унинг оёғи учида-ку!

Сенга томон отилдим. Сен шу заҳоти ўзингни орқага олдинг; шунда сенинг кутилмаганда илондек тўлғаниб, шувиллаб тўлқинланган сочларинг парвоз қила туриб мени ялаб, сийпаб ўтдилар!

Дарҳол сендан ва сенинг илондек сийпалашларингдан ўзимни орқага тортдим; сен менга андак бурилганча турар ва кўзларинг иштиёқ билан тўла эди.

Кўзларинг била ўймоқлаб, сен мени қинғир йўлларга ўргатурсан; менинг оёқларим қинғир йўлларда — фитналарга ўрганур!

Мен сени узоқдан севурман, сен яқин турганингда бу мен учун асоратдан ҳам оғир; сенинг қочқоқлигинг мени ўзига тортади, сенинг излашларинг мени асир этади. Мен азоб-уқубат чекаман, лекин сен учун бу ғамхонага ҳам тайёрман!

Сен, эй, сен, совуқлигинг худди қичишма, нафратинг — вас-васа, меҳрибончилигинг худди бовлиқ, устимдан кулишларинг — худди тишлаб олгандек:

— Кўргани кўзим йўқ эди сени доим. Эй, сен тўрлар тўқувчи, доя бўлиб тургувчи, чорлагувчи, шилқим ва топалоқ! Сен эмасминдинг яна ҳамиша суюкли бўлиб кўринган, эй, бокира, бесабр, суюқоёқ, маъсум кўзли туноҳлар онаси!

Қайларга судрайсан мени, эй, тинчимас, тирмизак, вой аломат!
Ва яна мендан қочасан, эй, ширин-ширин қумри, эй, шўхи шаддод!

Мен рақс тушиб ортингдан чопаман, сенинг ҳаракатларингга қўшилиб, бир бутун бўлиб кетаман. Қани, қайдасан? Менга қўлингни узат! Лоақал чўз битта бармоғинг!

Бунда мағоралар ва чакалақзорлар — адашиб қоламиз ахир биз бирга! Тўхта! Секинроқ! Кўрмайсанми, теграмизда бойқуш ва кўршапалак тўдалари учади!

Эй, бойқуш! Эй, кўршапалак! Сен менинг ғашимга тегяпсанми? Қайдамиз, биз қайдамиз? Сен бундай вовуллаш ва увлашни итлардан ўрганган бўлсанг керак?

Менга миқ этмай, иршайиб, оппоқ тишларингни чиройли кўрсатасан, сенинг жингалак-жингалак жамалакларинг орасидан қаҳрли кўзларинг кўксимни тешиб ўтади!

Худди қутургандек, бу телбавор ўйин нимадир? Мен овчиман — ўзинг ҳал қил, кимдирсан менга: овчи този ё оху?

Қани, бу ёққа кел, дикиллаган қийиқ қиз! Тез бўл, қимирла! Қани, юқорига! Ана, тўсиқ! Шўрим курсин! Мана, сакрайман деб, йиқилиб тушдим!

О, кўр, мен ётурмен ерда йиқилиб ва ёлвораман сенга, эй, шўх-шан, менга раҳм қил! Мен сен билан ҳеч тўхтамай шилва босган сўқмоқларда кезишни истайман!

— Олачалпоқ, гунг бугазорлар оралаб ўтган муҳаббат сўқмоқлари!
Ва ёким кўл ёқалаб: кўлда олтин балиқчалар шўх-шан ўйнашурлар!

Сен чарчадингми? Хўв, кўряпсанми, қўй подалари, ҳаво ҳам салқинлаб оқшом тушаётир: чўпон сивизғаси чалинганда, кўзларинг ахир ширин уйқуга толмасми?

Оёқларинг толдими? Мен сени кўтариб оламан, фақат қўлингни тушир! Агар чанқаган бўлсанг, айт, чанқоғингни қондирайин, лекин сенинг бунга тоқатинг йўқ!

— О, шайтон қиз, айёр, худди илондек сирғалиб ғойиб бўласан! Айт, қайга! Лекин юзингда худди икки алвон жароҳат каби уятли доғлар ёнади!

Тўғриси, сенинг қўзичоқларингга чўпонлик қилиб хўб чарчадим! Шу чоққача, о, алвасти, мен сени деб куйладим, ана энди сенинг жонингни олиб, кўрасан, тоза чинқиртираман!

Менинг қамчиним куйинга тушиб, оҳ-воҳ қиласан, рақсга тушасан! Мен қамчинни ёдимдан чиқармадимми? — Йўқ, асло!»

2

Ҳаёт менга ўшанда шундай жавоб берган ва шу аснода ўз нафис қулоқларини беркитган эди:

«О, Зардўшт! Қамчинингни бунчалар қўрқинчли қарсиллатма! Сен ахир биласанки: шовқин фикрни ўлдиради. Менга эса худди шу тобда нафис фикрлар келиб турибди.

Сен билан иккимиз — бориб турган ҳам яхшилик қилмас ва ҳам ёмонлик қилмасларданмиз. Биз ўзимизнинг оролимиз ва яшил ўтлоқимизни яхшилик ҳамда ёмонликнинг нариги томонида топганмиз. Биз икковимиз шундай қилганмиз ва биз ёлғизмиз! Шунинг ўзи учуноқ биз бир-биримиз билан чиқишмоғимиз лозим!

Биз бир-биримизни чин юракдан севмасак, унда чин юракдан севмаганинг учун жаҳлинг чиқиши тўғрими?

Мен сен билан чиқишаман ва ҳатто ҳаддан ташқари чиқишиб тураман, сен буни биласан: ҳаммасининг сабаби: сени донолигинга рашк қиламан. Оҳ, ўша донолик, миясини еб қўйган қари кампир!

Агарда бир куни донолигинг сендан қочиб кетганда эди, оҳ! Унда ўша заҳоти сендан менинг ҳам муҳаббатим қочиб кетурди.

Шунда ҳаёт атрофига хаёлчан бир назар ташлади-да, секин деди: «О, Зардўшт, сенинг садоқатинг менга етарли эмас!

Сен мени айтганингчалик ҳам қаттиқ севмайсан; мен биламан, мени тезда тарк этиш ҳақида ўйлайсан.

Жуда ҳам қари ва ўта-ўта оғир бақироқ жом бор: у тунлари то сенинг ғоринга довур жар солади, бонг уради:

— Ушбу жом ярим кеча кирганидан дарак бериб бонг урган-да, биринчи ва ўн иккинчи чалишлар орасида, сен шуни ўйлайсанки, — сен шуни ўйлайсанки, о, Зардўшт, мени тезда тарк этишни ўйлайсан, биламан мен буни!»

«Шундай, — деб жавоб бердим мен ботинмай, — лекин сен яна шуни ҳам биласанки» ва унинг қулоғига, тўғри унинг патила, сариқ, телбаворий чигал сочларига қараб, алланенидир шивирлаб айтдим.

«Сен буни биласанми, о, Зардўшт? Буни эса ҳеч ким билмайди...»

Ва биз иккимиз юзма-юз туриб, шу тобда сарин шаббода эсиб елпитаётган яшил ўтлоққа қарар ва бирга қўшилишиб йиғлардик. — Ўшанда ҳаётим менинг бутун донишмандлигимга қараганда ҳар қачонгидан ҳам ширинроқ бўлиб туюлди.

Зардўшт шундай зикр қилди.

Бир!
О, тингла, дўстим!
Икки!
На дер ярим тун аста?
Уч!
Уйқу мени элитди,
Тўрт!
Сўнг кўзим ярқ этди:
Беш!
Дунё шунча чуқур,
Олти!
Қай ўй тубига етур.
Етти!
Дунё — қайғудир бори —
Саккиз!
Лек шодлик ҳам қулф урур!
Тўққиз!
Ҳасрат айтур: тур нари!
Ўн!
Шодлик юртга югурур —
Ўн бир!
Мангу уйини топур!
Ўн икки!

ЕТТИ МУҲР

(ёхуд: «Ҳа» ва «Омин» қўшиғи)

1

Мен башоратгўй бўлсаму икки денгиз аро юксак қоя узра
учаётган башорат руҳига тўлсам: — бўғиқ, тубан ерларни сира
ёқтирмай, ўлиб ўлмай, тирилиб тирилмай чарчоққа ботган барча
нарсаларга ёту бегона бўлиб, худди чўнг булут каби ўтмиш ва
келажак аро учсам қора бағрида чақмоқ ва чақмоқ чиқаргувчи,
гуноҳларни ювгувчи бир тола нур бўлиб, башоратли раъдвор шуъ-
лаларга тайёр туриб, «Ҳа» дегувчи ва кулгувчи;

аммо шуларнинг барини ўз ичига олганнинг армони йўқ! Кимдир
қачондир келгувсининг нурини ёқиши керак бўлса, у қоя узра
узоқ вақт худди чўнг булут каби осилиб туражак!

Оҳ, мен никоҳ ҳалқаларининг ҳалқаларига — қайтиш ҳалқаси-
га ва абадиятга мисоли алангайи оташ бўлиб интилмайинми?

Ўзим бола кўришни орзу қилган аёлни мен ҳали ҳеч қачон
учратмаганман, илло бир аёлнигина севаман: зеро, сени севаман о,
Мангулик!

Зеро, сени севаман, о, Мангулик!

2

Агар бир пайтлар қаҳрим қабрларни тўзғитган, чегара белги-
ларини нари-бери сурган, кўҳна, ёрилган лавҳларни тик тубсиз-
ликларга қулатган эсам;

Агар бир пайтлар менинг кулгим чириган сўзларни хас-ха-
шак каби супуриб ташлаган ва мен супурги бўлиб қора ўргим-
чакларни сурган ва кўҳна, бўғиқ хилхоналарга тозаргтувчи шамол
каби кирган эсам;

Агар бир маҳаллар мен кўҳна илоҳлар кўмилган жойларда шод-
хуррам ўлтириб, дунёга бўҳтон ёғдирган кўҳна тухматчиларнинг
ҳайкаллари ёнида дунёни севиб, дунёга олқишлар ёғдирган эсам;

Зотан, мен черковлар ва илоҳларнинг мақбарларини ҳам се-
вурман, ўшанда осмон равшан-тиниқ нигоҳ билан уларнинг бузуқ

вайроналари аро боқиб тургай; ва мен худди майса қиёқ ва лола-қиғалдоқ каби ибодатгоҳ харобаларида ўтирмоқни севгайман;

Оҳ, мен никоҳ ҳалқаларининг ҳалқаларига — қайтиш ҳалқасига ва Абадиятга мисоли алангайи оташ бўлиб интилмайинми!

Ўзим бола кўришни орзу қилган аёлни, мен ҳали ҳеч қачон учратмаганман, илло бир аёлнигина севаман: зеро, сени севаман, о, Мангулик!

Зеро, сени севаман, о, Мангулик!

3

Агар бир замонлар менга нафас — ижод нафасидан ва юлдузлар қаҳқашонини етаклаб боришга тасодифотни мажбур қилган самовий заруриятдан тушган эса;

Агар бир замонлар мен ҳаракатнинг узоқ момақалди роғи бўйин эгиб эргашадиган ва қалдираб турадиган — бунёдкор чақмоқ каби қаҳ-қаҳ отиб кулган эсам;

Агар бир замонлар мен илоҳлар ҳузурида улар билан суяк ташлаб ўйнаган ва бундан замин ларзага тушиб, ёрилиб, оловли селлар оқизган эсам;

Зеро, ернинг ўзи янги ижодий сўзлар ва ўйин суякларининг шовқинидан титраган илоҳлар миз тахтаси эса-да;

Оҳ, мен никоҳ ҳалқаларининг ҳалқаларига — қайтиш ҳалқасига ва Абадиятга мисоли алангайи оташ бўлиб нечук интилмайинми!

Ўзим бола кўришни орзу қилган аёлни, мен ҳали ҳеч қачон учратмаганман, илло бир аёлнигина севаман: зеро, сени севаман, о, Мангулик!

Зеро, сени севаман, о, Мангулик!

4

Агарда бир пайтлар ҳаммаси яхши омукта бўлган, кўпириб турган лазиз гулобни бир кўтаришда сипқарган бўлсам;

Агарда бир пайтлар шу кўлим ила энг олис нарсаларни энг яқин нарсага, оловни руҳга, шодликни азобга ва энг ёмонни энг яхшига аралаштирган эса;

Агар менинг ўзим ҳам жом ичра барча нарсаларни яхши ара-
лаштирадиган гуноҳлардан покловчи ўша туз-намакнинг бир зар-
раси эсам;

Оҳ, мен никоҳ ҳалқаларининг ҳалқаларига — қайтиш ҳалқасига
ва Абадиятга мисоли алангайи оташ бўлиб нечук интилмайинми!

Ўзим бола кўришни орзу қилган аёлни, мен ҳали ҳеч қачон
учратмаганман. Илло, бир аёлнигина севаман: зеро, сени севаман,
о, Мангулик!

Зеро, сени севаман, о, Мангулик!

5

Агар мен денгизни ва денгизга ўхшаган барча нарсаларни, у
айниқса ғазаб билан менга қарши борганда севсам;

Агар менда кемани ҳали очилмаган маконлар сари ҳайдаб
боратурғон изловчининг шодлиги-қувончи жам эса ва агар ме-
нинг қувончларимдан денгиз сайёҳининг қувончлари зуҳур этса;

Агар бир пайтлар мен шундай деб шодон қичқирган бўлсам:
«Соҳил — кўздан йўқолди. Мени боғлаб турган сўнгги занжир-
лар узилди;

— теварак-атрофимда бепоёнлик шовқин-сурон кўтаради, қай-
дадир олисларда менга макон ва замон порлаб кўринади, бўпти!
Олға! Қари юрагим!»

Оҳ, никоҳ ҳалқаларининг ҳалқаларига қайтиш ҳалқасига ва
Абадиятга мисоли алангайи оташ бўлиб нечук интилмайинми!

Ўзим бола кўришни орзу қилган аёлни, мен ҳали ҳеч қачон
учратмаганман, илло, бир аёлнигина севаман: зеро, сени сева-
ман, о, Мангулик!

Зеро, сени севаман, о, Мангулик!

6

Агар менинг эзгулигим — раққоснинг эзгулиги эса ва кўп
маҳал икки оёғим билан тилларанг зумрад ҳуромонлик ичра шўнғи-
ган эсам;

Агар менинг ёмонлигим — гуллар буталари ва карнай гуллар
четани остида яшовчи, кулиб турувчи ёмонлик эса.

— Зотан, кулгида барча ёмонлик бир ерга жам бўлган, лекин муборак деб тан олинган ва ўз фароғати томонидан оқланган.

Агар у ҳаётимнинг зеру завари бўлса ва барча оғирликлар — енгил, ҳар қандай вужуд — раққоса, ҳар қандай руҳ — қушга айланса, унда бу ҳақиқатан, менинг чин зеру заваримдир!

Оҳ, мен никоҳ ҳалқаларининг ҳалқаларига — қайтиш ҳалқасига ва Абадиятга мисоли алангайи оташ бўлиб нечук интилмайинми!

Ўзим бола кўришни орзу қилган аёлни, мен ҳали ҳеч қачон учратмаганман, илло бир аёлнигина севаман: зеро, сени севаман, о, Мангулик!

Зеро, сени севаман, о, Мангулик!

7

Агар мен бир пайтлар бошим узра сокин самоларда сузиб, ўз осмонларимга ўз қанотларимда учган эсам;

Агар мен теран нурли олисларда ўйнаб сузсаму ўз эркимнинг доно қуши учиб келган эса;

— Зеро, ул менга шул сўзларни айтса: «Билиб қўй, на тепа ва на паст деган нарса йўқ! Ҳар қайда ўзингни от, хоҳ пастга хоҳ баландга, сен еп-енгилсан! Куйла! Сўзламоқни бас қил!

— Ким оғирлик билан муҳрланган бўлса, ахир сўзлар улар учун яратилмаганми? Ким еп-енгил бўлса, унга барча сўзлар ёлғон сўйламаслар! Куйла! Сўзламоқни бас қил!»

Оҳ, мен никоҳ ҳалқаларининг ҳалқаларига — қайтиш ҳалқасига ва Абадиятга мисоли алангайи оташ бўлиб нечук интилмайинми!

Ўзим бола кўришни орзу қилган аёлни, мен ҳеч қачон ҳали учратмаганман, илло, бир аёлнигина севаман. Зеро, сени севаман, о, Мангулик!

Зеро, сени севаман, о, Мангулик!

ТЎРТИНЧИ ВА ОХИРГИ ҚИСМ

Оҳ, дунёда дардкашлар ўртасида бўлгандан ҳам ортиқроқ телбалик учрайдиган бошқа ер бормикин? Дардкашларнинг телбалигидан ҳам ортиқ азоб ер юзида бўлганмикин?

Дардкашлардан ўзга баланд чўққиси бўлмаган барча севгувчиларнинг шўри қурсин!

Бир куни менга иблис шундай деди: «Хатто Худонинг ҳам ўз дўзахи бор — бу унинг одамларга муҳаббати».

Яқинда мен унинг яна шундай сўзларни айтиб турганлигини эшитдим: «Худо ўлди: одамларга дардкашлиги туфайли худо ўлди».

«Зардўшт зикри» II қисм

НАЗР АСАЛ

— Яна Зардўшт боши устидан ойлар, йиллар ўтар, у кунлар қандай ўтганини пайқамасди; аммо унинг сочлари оқарди. Бир куни у ўз мафораси олдида харсанг тош устида ўтириб, олис-олисларга жимгина боқарди. Узоқларда пўртана отаётган денгиз кўриниб турар, махлуқлари Зардўшт ён-атрофида ўй суриб, айланиб юришар ва ниҳоят, улар Зардўшт рўпарасида тўхташди.

«О, Зардўшт, — дейишди улар, — ўз бахтингни кўрмоқчи бўляпсанми?» «Бахт билан нима ишим бор?» — жавоб берди у. — Мен анчадан бери бахтга интилмай қўйдим, мен ўз ишимга интиламан». «О, Зардўшт, — дейишди яна махлуқлар, — сен яхшиликка тўйган одамнинг сўзини гапиряпсан. Ахир сен бахтнинг мовий кўлида ётганинг йўқми?» «Муғамбирлар-эй, — жавоб берди Зардўшт табассум қилиб, — ўхшатишни ҳўб топасизлар-да! Лекин сиз шуни ҳам яхши биласизки, менинг бахтим оғир ва у югурик тўлқинларга ўхшамас; у менга бамисоли эриган мум каби ёпишиб олиб, сира қўйиб юбормайди ва доим эзгани эзган».

Шунда махлуқлар яна унинг атрофида ўйга ботиб айланиб юришди, сўнг яна унинг қошига келиб тўхташди. «О, Зардўшт, дейишди улар, — шунинг учун ҳам сен тобора сарғайиб, қорайиб бораётган экансан-да, гарчи сочларинг худди зиғир толаси каби оқариб кетмиш? Кўзингга-қара, еен ўз мўминг устида ўлтирибсан!» «Асти нима деяпсиз ўзи, махлуқларим, — деди Зардўшт кулиб, — ростдан ҳам мен мўм ҳақида гапириб, ўтирик қилибман. Менга бир нарса бўлаётир, пишаётган меваларда шундай бўлади. Томирларимдаги асал қонимни нечоғ қуюқ қилиб қуймиш ва қўнглим ҳам гуфтигўдан қолмиш». «Эҳтимолки шундайди, о, Зардўшт, — деб жавоб беришди махлуқлар унга яқинлашаркан, — лекин сен бу кун баланд тоққа кўтарилишни истамайсанми? Ҳаво мусаффо, бу кун дунё ҳар қачонгидан равшанроқ кўринур». «Ҳа, шундай, махлуқларим, — жавоб берди у, — сиз хўб маслаҳат айтдингиз. У менга ёқади: мен бугун баланд тоққа чиқишни истайман! Лекин у ерда менга асалнинг ғамини еб қўйинг, қўлим етадиган ерда, уяси-дан олинган, оқиш ва сариқ, худди ях каби тоза ва яхши, олтин ранг бол бўлсин. Зотан, билиб қўйингизки, мен у ерда тоғ чўққисида асални назрга келтирмоқчиман».

Аммо Зардўшт тоғ тепасига чиққач, уни кузатиб келган махлуқларни уйга қайтариб юборди ва ниҳоят ўзининг ёлғиз қолганлигини сизди. Шунда у чин дилдан қаҳ-қаҳ уриб кулди, атрофга ўтирилиб назар солди-да, шундай деди:

Мен назру ниёз ва асал назри деб гапирдим; лекин аслида бу гапларимнинг даромади ва чиндан айтганда, фойдали телбалик эди! Мен бу ерда, тоғ тепасида дарвешларнинг мағоралари ва уларнинг уй ҳайвонлари олдида сўзлагандан кўра бемалол ва эркинроқ сўзлайман.

Назру ниёз борасида нелар дедим! Мен ўзимга тортиқ қилинган нарсаларни тарқатурман, мен минг қўли тарқатувчиман; буни мен ахир назру ниёз демайми!

Мен асал деганимда, фақат ширин хўрак, қиём ва шинни бўлишини истаган эдим, булар аслида бўриллаган айиқлару ғалати, бадназар, бадфёъл қушларнинг емишларидир:

— булар овчи, балиқчилар учун энг боп хўрак бўлади. Зотан, агар дунё ваҳшийлар макони қоронғи ўрмонга ёки барча ёввойи

овчилар роҳат қиладиган боғу бўстонга ўхшаса-ўхшар, лекин у менимча тубсиз поёнсиз саховат — денгизга ҳаммасидан ҳам ўхшашроқдир;

— бу шундай денгиздирки, у ранго-ранг балиқлар ва қисқичбақаларга тўла, буларни кўрган илоҳларнинг ўзлари балиқчи бўлишни хоҳлаган ва тўрларини денгизга ёйган бўлур эдилар: дунё мана шундай катта-кичик ажойиботларга тўлиб-тошиб ётибди!

Айниқса, инсон олами, инсон денгизи. Мен ўз олтин қармоғимни мана шу денгизга ташлайман ва яна шундай дейман: ёрил, эй, инсон қаъри!

Ёрил ва менга ўз балиқларинг ва йилтираб турган қисқичбақаларингни улоқтир! Ўзимнинг энг яхши хўрақларим билан мен бутун энг ғаройиб инсон балиқларни қармоққа илинтираман!

— Мен ўз бахтимни барча мамлакатларга, шарққа, жанубга ва ғарбга итқитгайман. Мен кўргим келади: бахтимнинг қармоқдай учуда силтанадиган, питирлайдиган ва шуларни ўрганадиган одам балиқлар кўп бўлармикин?

Ҳозирча улар менинг яширин, ўткир қармоқларимни ютиб, юксаклигимга кўтарилиб чиқишга мажбур бўлурлар, денгиз теранликларининг энг ранг-баранг танга балиқлари инсон балиқларнинг энг ёвуз овчиси ким эканлигини шуйтиб билурлар.

Зеро, мен ибтидодан охиригача худди мана шундайман, ўзимга тортаман, чорлайман, кўтараман ва юксалтираман, тарбиялайман ва назорат қиламан. Зеро, бир пайтлар ўз-ўзимга бекорга айтмаганман: «Қандай бўлсанг, шундай бўл!»

Майли, одамлар юқорига менинг олдимга чиқаверсинлар: зеро, мен башорат аломатларини кутяпман. Менинг тушиш вақтим келди. Ўзим ҳали ўлаётганим йўқ, мен ҳали одамлардан қарздорман.

Шунинг учун мен айёр ва қувноқ одам бу ерда баланд тоғларда кутиб турибман, на сабр қиляпман, на бесабрлик, тўғрироғи сабр қилиб туришни ҳам эсдан чиқарганман. Зотан, унинг ўзи бошқа «сабр» этмайди.

Зотан, қисматим менга вақт беряпти: у мени унутиб қўймади-микин? Ёки у катта харсангтош ортида, сояда ўтириб, пашша кўрияптимикин?

Ҳақиқатан ҳам, мен мангу қисматимдан миннатдорман, у мени қувмайди, ээмайди, менга қувноқ ҳазил-ҳузул ва ёмонлигим учун вақт беради: шу туфайли мен балиқ овлаш учун манави баланд тоққа чиқдим.

Одам баланд тоғларда ҳеч қачон балиқ тутганми? Майли, бу юксакда мен истаган ва қилмоқчи бўлган нарса телбалик бўлиб кўринсин: бу ҳар қалай мен пастда тантанавор ва кутавериб кўк ва сариқ бўлиб кетганимдан афзалдир;

— кутавериб тобу тоқати тоқ бўлган каби, тоғлардан ёпирилиб тушаётган муқаддас бўроннинг наъраси каби, худди водийларга қараб қичқираётган сабрини йўқотган кимса каби: «Эшитинглар, ҳой, бўлмаса бошингизга худонинг қамчисини ёғдиргайман!» Мен бу норозиларнинг ғалваларидан жаҳлим чиқаётгани учун эмас, йўқ: улар шунчалар яхшики, мен устиларидан маза қилиб куламан! Мен тушунаман: бу каттакон шовқин-суронли дўмбиралар ғоятда тоқатсизлик қилурлар, бинобарин, «Бугун» ва «Ҳеч қачон» деган сўзлар уларга тегишлидир!

Лекин мен ва тақдирим — биз «Бугун»га гапирмаймиз, шунишгдек биз «Ҳеч қачон»га ҳам сўйламаймиз: сўйлаш учун бизнинг сабримиз етади, вақтимиз ҳам етарли, ҳатто ҳаддан ортиқ вақтимиз кўп. Бинобарин, бир куни у ахир келади, келмаслиги мумкин эмас.

Бир куни ким келади ва кимнинг келмаслиги мумкин эмас? У бизнинг буюк ҳазаримиз, бизнинг буюк ва олис инсон салтанатимиз, Зардўшт салтанати, у минг йил давом этгай.

Бу «Олис» ҳали олисми? Нима ишим бор бу билан! Бундан бу олис гандираклаб кетмагай. Мен икки оёғим билан заминда мустаҳкам турибман.

— Турибман мангу заминда, метиндай мустаҳкам асрий тош устида. Ушбу энг баланд, энг қаттиқ ибтидоий тоғ устида, бунда барча шамоллар худди бўрон қирғоғига келган каби сўроғлайдилар: Қачон? Қаердан? Қайга?

Шу ерда сен кул, кулавер, менинг нурли, соғлом ғайирлигим! Баланд тоғлардан ўз порлоқ, ғаюр кулгингни пастга улоқтир! Ўз ялтирашинг билан менга инсон балиқларнинг энг гўзалларини тортиб кел!

Барча денгизларда менга тегишли бўлган, барча нарсаларда меники ва мен учун бўлган нарсаларни — ана шуларни қармоғимга тушир. Шуларни мен учун юқорига олиб чиқ: мен, балиқ тувчиларнинг энг баттоли, шунни кутяпман.

Олис, олисларга туш, қармоғим! Бахтимнинг хўраги, сен чўнқир ерларга етиб бор! Лаззатли шабнамнингни қалбим болини зарра-зарра қилиб оқиз! Қармоғим, ҳар қандай қора қайғунинг қорнига санчил!

Кўзим, олисларга боқ! О, теграмда уммонлар қанчалар кўп! Ўт олаётган инсон умрлари қанчалар бисёр! Бошим узра қандай пушти ранг тинчлик! Қандай булутсиз жимжитлик!

МАДАД СЎРАГАН ТОВУШ

Эртасига Зардўшт яна мағора олдидаги тош устида ўтирар, махлуқлари эса бу пайтда уйга янги озуқа, шу билан бирга янги асал келтириш учун ҳар томонни кезардилар: Зеро, Зардўшт эски асални охирги томчисига қадар ишлатиб бўлмиш эди. Аммо у шундай қўлида асо ушлаб, асрий ўйларга ботиб, ерда ўз соясининг тарhini чизиб ўтираркан ва ҳақиқатан, унинг ўй-хаёллари на ўзи ва на сояси ҳақида эди! — У кутилмаганда бирдан чўчиб тушди, зеро, у ўз сояси ёнида бошқа бир соя ҳам турганлигини кўрди. У дафъатан ўгирилиб қараб, дик этиб ўрнидан тургунча, ўз ёнида яна ўша авлиёни кўрди, бир сафар ўзи қўноқ қилган, едирган, ичирган, бу ўша буюк ҳорғинликнинг мубашшири: «Ҳаммаси ҳам бир хил, ҳеч нарса қилмаслик керак, дунёнинг маъноси йўқ, билим бўғади», деб ўргатган зот эди. Лекин бу орада унинг туси ўзгарди; Зардўшт унинг кўзига қаради-ю, юрагига яна иккинчи марта ҳавл тушди: зеро, ушбу башарадан шу қадар кўп ёмон аломатлар ва кул ранг бўз чақмоқлар чақилиб ўтди.

Авлиё Зардўштнинг юрагидан нималар ўтганини сезиб, худди ундаги нарсаларни ўчирмоқчи бўлгандай қўли билан юзини сидирди; Зардўшт ҳам шундай қилди. Икковлон индамай-нетмай шундай ўзларини ростлаб олганларидан сўнг бир-бирларига қўл узатдилар, шу билан бир-бирларини билишга майл билдирдилар.

«Марҳабо, эй, буюк ҳорғинлик валийси, — деди Зардўшт, — сен бир сафар бекорга менинг меҳмоним бўлмагансан. Бу гал ҳам меникида қўноқ бўл, егил, ичгил ва магар қувноқ мўйсафид сен билан ўтирса, уни кечиргил!» «Қувноқ мўйсафид? — жавоб берди авлиё бошини чайқаб. — Аммо сен ким бўлма ёки ким бўлишни истама, о, Зардўшт, энди бу тоғ устида узоқ қололмайсан, — тезда сенинг кеманг қирғоқда ётмайдиган бўлур!» — «Ахир мен қирғоқда ётибманми?» — деб сўради Зардўшт кулиб. — «Тўлқинлар сенинг тоғинг атрофида, жавоб берди авлиё, тобора юқори-роқ кўтарилиб бормоқда, булар буюк қашшоқлик ва қайғу тўлқинларидир: улар тезда кемангни кўтариб, сени бу ердан олиб кетурлар». Зардўшт жим ва лол турарди. — «Наҳот сен ҳамон ҳеч нарсани эшитмаётган бўлсанг? — сўзида давом этди авлиё. — Тубсизликдан шовқин ва қалдиरोқ келмаяптими?» Зардўшт ҳамон жим қулоқ соларди: шунда у узун акс садо берган ҳайқирикни илғади, бу товушни ўпқонлар биридан иккинчисига улоқтирар, зеро, ҳеч қайсиси уни ўзи билан олиб қолмоқни истамасди: шунчалар ҳалокатли янграрди у.

«Э, толе валийси, — деди ниҳоят Зардўшт, — бу кимдир ёрдамга чақиряпти, бу одамнинг товуши, у уммон қаъридан чиқяпти. Лекин менинг инсон кулфати билан нима ишим бор! Менга қолдирилган энг охирги гуноҳ, — сен биласанми, у нима деб аталар эди?»

— «Дарддошлик! — деб жавоб берди авлиё юраги тўлиқиб ва иккала қўлини юқори кўтарди. — О, Зардўшт, мен сени охирги гуноҳингга етказиш учун келаётирман!»

Бу сўзлар унинг оғзидан чиқар-чиқмас яна ўша қичқирик аввалгисидан ҳам чўзилиб, маҳзунроқ бўлиб эшитилди, энди у янада яқинроқ ердан келарди. «Эшитяпсанми? Эшитяпсанми, о, Зардўшт? — дея бақирди валий. — Бу товуш сени излаяпти, сени чақиряпти: кел, кел, кел, вақт бўлди, бир зум ҳам ҳаяллаш мумкин эмас!»

Лекин Зардўшт ҳайрону лол турар, индамасди; ниҳоят у худди ўзини ўзи ўсмоқчилагандай сўради: «Ким у ерда мени чақираётган?»

«Лекин сен уни биласан-ку ахир, — жаҳли чиқиб жавоб берди валий, — сен нимага ўзингни яширяпсан? Бу ало одам сени чорлаяпти!»

«Ало одамми? — нидо қилди Зардўшт ваҳимага тушиб. — Нимани истар у? Нимани истар у? Ало одам! Нима қилиб юрибди у бу ерда?» — у шундай деб бутун аъзойи бадани жикқа терга ботди.

Бироқ валий Зардўшт ваҳимасига эътибор бермай ўпқон қаъридан келаётган товушга қулоқ соларди. Ниҳоят, у ёқда жимлик чўккач, у ўгирилиб қараб, Зардўшт ҳамон ўша алфозда турганлиги, дағ-дағ қалтираётганини кўрди.

«О, Зардўшт, — деб бошлади у қайғули овоз билан, — сенинг туришинг бахтидан айланиб-ўргилишга мажбур бўлган одамга ўхшамайди. Сен юзтубан йиқилмаслик учун ўйинга тушишинг керак.

Агар сен менинг олдимда ўйинга тушишни хоҳлаганингда ва ҳар томонга сакраб ҳакалак отганингда ҳам, бари бир ҳеч ким менга: «Қара, ана охирги қувноқ одам ўйин тушяпти!» — деб айтолмаган бўларди.

Уни қидириб бу ерга, баландга чиққан одамнинг меҳнати зое кетарди: у бунда фақат мағораларга ва у ерда яширинганларнинг хуфия жойларига дуч келарди, лекин бунда у на бахтнинг ўрлари ва хазиналарини, на буларнинг олтин ўзақларини топган бўларди.

Бахт-иқбол — ушбу тириклай кўмилганлар ва тарки дунё қилганлардан бахт-иқбол топиш мумкинми ахир! Наҳот мен охирги бахтни фароғат оролларида ва олислардаги унутилган денгизлардан излашим керак?

Аmmo бари бир хил, ҳеч нарса қилишнинг кераги йўқ, барча ахтаришлар бекор, инчунин энди фароғат ороллари ҳам йўқ!»

Авлиё ана шундай оҳ-воҳ қиларди; лекин у сўнгги бор оҳ тортганда, Зардўштнинг яна чеҳраси очилди ва худди тубсиз қаърлардан ёруғликка чиқиб келаётган аллаким каби ўзига ишониб, дадил тортди. «Йўқ! Йўқ! Уч карра йўқ! — деб қичқирди у адл овози билан, сўнг соқолини силади. — Мен буни яхши биламан! Ҳали фароғат ороллари бор! Сен бу ҳақда сўйлама, эй, қайғуларнинг оҳ-воҳлари тўлган қанори!

Сен бу ҳақда чулдираб ўтирма, эй, сен пешин арафасидаги ёмғирли булут! Ахир мен сенинг ғам-қайғуларингдан худди сувга тушган ит каби бўкмадимми?

Энди мен бир силкинаман-да, бу хўл балодан қутулиш учун сендан нари қочаман: сен бунга ҳайрон қолмаслигинг керак! Сенга кўпол бўлиб кўринмаяпманми? Лекин бу ерлар менинг мулкларим.

Сенинг ало одамингга келсак — бўпти майли! Мен уни бу ўрмонликда бир зумда топиб оламан: у ёқдан унинг овози келаёт-тир. Балки уни аллақандай қонхўр ҳайвон таъқиб қилаётгандир?

Ало одам менинг маконимда — бунда унинг бошига кулфат тушмагай! Ҳақиқатан, менинг кўп ваҳший ҳайвонларим бор».

Зардўшт шу сўзларни айтгач, туриб кетмоқчи бўлди. Шунда авлиё деди: «О, Зардўшт, сен муғамбирсан!

Биламан: мендан қутулмоқчисан! Сен жон-жон деб ўрмонлик-ларга қочиб боргинг ва ваҳший ҳайвонларни овлагинг келади!

Лекин бу сенга ёрдам берармикин? Оқшом мен барибир се-нинг маконингга бўлурман: Сенинг мағорангга худди тўнкадек оғир чўкурман ва сабр-тоқат билан сени кутурман!»

«Майлига! — деб қичқирди Зардўшт кета туриб. — Билиб қўй: менинг ғоримда менга тегишли нимаики бор бўлса, у сенга, менинг азиз меҳмонимга ҳам тегишлидир!

Агар сен у ерда яна асал ҳам топиб олсанг, майли! — Эй, ғўлдираган айиқ, уни ялаб ўтир ва фароғат қил! Зотан, кечга бориб биз иккимиз ҳам хуррам бўлурмиз.

— Хуррам ва мамнун бўлурмиз бу кун тугади деб! Шундан сўнг сен менинг олим айиғим каби ўзинг қўшиқларимга жўр бўлиб ўйин тушурсен.

Сен бунга ишонмайсанми? Бошингни чайқаяпсанми? Майли-га! Жўна! Қари айиқ! Аммо мен ҳам авлиёман!»

Зардўшт шундай зикр қилди.

ҚИРОЛЛАР БИЛАН МУСОҲАБА

1

Зардўшт ўз тоғлари ва ўрмонликларида ҳали бир соатча ҳам кезмаган эдики, бирдан кўзи ғалати одамларга тушди. Айни у тушиб борадиган йўлдан икки қирол юриб борар, уларнинг бош-ларида тож, белларига алвон белбоғлар чулғанган, худди безан-ган қизил розга ўхшардилар. Улар олдиларида юк ортилган эшакни ҳайдаб боришарди. «Бу қироллар менинг мулкларимда нима қилиб юришибди?» — деб ўйлади ҳайрон қолиб кўнглида Зардўшт

ва дарров ўзини буталар панасига олди. Лекин қироллар унга яқинлашиб келишгач, у худди ўзи билан ўзи гаплашган одамдай шивирлаб деди: «Қизиқ! Қизиқ! Буниси қандоқ бўлди? Мен иккита қиролнию ва фақат битта эшакни кўриб турибман!»

Шунда ҳар икки қирол тўхтаб, жилмайишди-да, овоз келаётган томонга қараб, сўнг бир-бирлари билан кўз уриштиришди. «Кўплар биз томонда ҳам шундай ўйлашади, — деди ўнг томондаги қирол, — лекин буни овоз чиқариб айтишмайди».

Сўл томонда турган қирол елкаларини қисди-да, жавоб берди: «Бу эчкибоқар бўлса керак. Ёки қоя тошлар ва чакалаклар ичида узоқ қолиб кетган дарвешдир. Зеро, жамиятдан ташқарида яшаш ҳар қандай одамнинг яхши хулқ-атворини бузади».

«Яхши хулқ-атвормиш? — ғазаб ва алам билан эътироз билдирди иккинчи қирол. — Биз кимдан четланамиз ўзи? «Яхши хулқ-атвор»-лардан эмасми? Ўзимизнинг «Яхши жамиятимиз»дан эмасми?»

Ҳақиқатан, ўзини «Яхши жамият» деб атайдиган, тилла ҳалларга чулғанган, каззоб, ясан-тусан қилган, упу-элик сурган қороллар ичида яшагандан кўра тарки дунё қилганлар, эчкибоқарлар орасида яшаш маъқулроқ.

— Гарчи бу жамият ўзини «Оқсуяклар» деб атаса ҳам. Лекин суяк сурган ёмон касаликлар ва ундан ҳам бешбаттарроқ беъмани шифокорлар боис унинг бутун борлиғи, қондан тортиб ҳаммаси чириб риёкорликка айланиб кетган.

Мен бу бўялиб-бежалганлардан кўра ҳар жиҳатдан соғлом деҳқонни афзал деб биламан — дағал, муғамбир, қайсар ва чидамли деҳқон бугун энг олижаноб инсон.

Деҳқон бугун ҳаммадан кўра яхшироқ; деҳқон ҳаётнинг хўжасига айланиши керак! Бироқ ҳозир оломон ҳоқимияти ҳукмрон, — бу борада мен ўзимни яна алданишга йўл қўймайман. Оломон деганингиз эса қаланғи-қасанғилар: унинг ичида ҳамма нарса аралаш-қуралаш бўлиб кетган: авлиё ҳам, аблаҳ ҳам, тўра ҳам, жуҳуд ҳам ва Нуҳ кемасига тушган турли-туман ҳайвонлар.

Яхши хулқ-атвор! Бизда бари чириган ва пастлашган. Ҳеч ким энди эъзоэ-иқром нималигини билмайди: ҳаммамиз айнан шундан қочамиз. Булар думини ликиллатиб турувчи хира итлар, улар палма япроқларини тилларанг қилиб бўйшади.

Мен нафратим кўзиб бўғилиб кетаман, ахир биз, қироллар ҳам ясама бўлиб қолдик, аждодларнинг сарғайган кўҳна ялтир-юлтирига чулғаниб, безаниб олганмиз, бизни муттаҳамлар ва рангбаранг тентакларга, бугун ҳокимият билан чайқовчиликни авж олдираётган барча кимсаларга кўргазмага кўйиб кўрсатишади.

Биз биринчилар эмасмиз — биз биринчилар бўлиб кўринишимиз даркор: биз ниҳоят чарчадик ва ушбу алдам-қалдамдан тўйиб кетдик.

Биз ўзимизни қаланғи-қасанғилардан четга олдик, мана шу барча бақироқлар ва ёзғувчи гўнг пашшалардан, чайқовчиларнинг қўланса ҳидларидан, шуҳратпарастларнинг қалтироқликлари ва бадбўй нафасларидан четландик. Қаланғи-қасанғилар ичида яшашга туф!

— Туф, ипринди-сиприндилар ўртасида биринчи бўлишга! Оҳ, жирканаман! Жирканаман! Жирканаман! Нима аҳамиятимиз қолди энди биз қиролларнинг!»

«Сенинг эски касалинг кўзияпти, — деди шунда сўл ёнда турган қирол, — сенга жирканиш, нафрат қайтиб келяпти, менинг шўрлик укам. Лекин сен сезиб турган бўлсанг керак, кимдир бизнинг гапимизга қулоқ солиб турибди.»

Шунда Зардўшт ўзи биқиниб, бу гап-сўзларни камоли диққат билан эшитиб турган панадан дарҳол чиқди, қиролларга рўпара бўлди ва шундай гап бошлади:

«Эй, қироллар, сизни жон қулоғи билан эшитиб турган мана менман ва мени Зардўшт деб атайдилар.

Мен Зардўштман ва бир гал мен шундай гапни айтганман: «Қиролларда нима маъно қолди!» Мени маъзур кўрингиз, сиз бир-бирингизга: «Қироллар билан бизнинг нима парвойимиз бор!» — деб айтганингизда, бундан хурсанд бўлдим.

Лекин бу ерлар менинг салтанатим ва бунда мен ҳукмронман — менинг мулкимда нималарни қидириб юрибсиз? Лекин, эҳтимол, сиз йўл-йўлакай мен қидириб юрган нарсани: ало одамни топгандирсиз?»

Қироллар бу сўзларни эшитгач, қўлларини кўкракларига урдилар-да, бир овоздан нидо солдилар: «Бизни билиб қолишди!»

Бу сўзингнинг қиличи билан қалбимизнинг зимистон қоронғулигини ёриб ташладинг. Сен бизнинг дардимизни билдинг, зеро, биласанми, биз ало одамни топиш учун йўлга чиқдик.

— Гарчи биз қирол бўлсак ҳам, ало одам биздан юқорироқдир. Биз унга мана шу эшакни олиб боряпмиз. Зеро, ало одам ер юзида олий ҳукмрон бўлмоғи даркор. Агар бу дунёнинг ҳукмронлари шу билан бирга биринчи одамлар бўлмаса, унда барча инсон тақдирларида бундан ортиқроқ оғир бахтсизлик йўқ. Унда ҳамма нарсалар ёлғон, қийшиқ ҳамда ваҳшиёна бўлиб қолур.

Агар улар энг тубан даражага тушиб, одамдан кўра кўпроқ ҳайвонга ўхшаб қолсалар — ана унда тўда, оломоннинг нархи, қадри ошади ва ниҳоят оломоннинг эзгулиги шундай сўзларни айтадиган бўлади: «Қара, эзгулик фақат мендирман!»

«Ҳозиргина мен нимани эшитдим? — жавоб берди Зардўшт. — Қиролларнинг донолигига офарин! Мен қойил қолдим ва буларнинг барини сажда қофияли қилиб айтсам дейман:

— бу қофиялар балки кимнингдир қулоғига ёқмас. Мен узун қулоқларга эътибор бермай қўйганимга анча бўлди. Майлига! Олға! (Лекин бу ерга келганда, эшак ҳам аччиғи чиқди шекилли, чидаб туролмай ҳанграб юборди: И-ҳо.)

Бир куни — Исо таваллудининг биринчи йили
Сивилла маст бўлиб (майдан эмас) тилга кирди:

«О, алам, алам, ҳаммаси тубан!
Нақадар қашшоқ, барчаси юпун!
Румо бўлди катта исловатхона,
Цезар ҳайвон, жухуд — Худо ягона!»

2

Қироллар Зардўштнинг бу қофияларидан завқланишарди: аммо ўнг ёндаги қирол шундай деди: «О, Зардўшт, сени кўргани келганимиз қандай соз бўлди!

Зеро, сенинг фанимларинг сени бизга ўз қийшиқ ойналарида кўрсатишар, унда сен демон каби аччиқ қулиб, қийшанглаб кўринар ва биз сенинг қиёфангдан кўрқардик.

Лекин кошки бу ёрдам берса! Сен бизнинг қулоғимиз ва қалбимизга ўз ҳикматларинг билан кириб борардинг. Шунда ниҳоят биз бир қарорга келдик: унинг қиёфаси билан нима ишимиз бор!

Биз уни эшитишимиз керак, у шундай таълим берур: «Тинчликни янги урушларнинг воситаси каби севингиз, қисқа тинчлик узун тинчликдан каттароқдир!»

Ҳали ҳеч ким бундай жанговар сўзларни айтмаган: «Нима яхши? Жасур бўлиш яхши. Уруш неъматидан ҳар қандай мақсадни оқлайди».

О, Зардўшт, бу сўзларингни эшитдигу аждодлар қони томирларимизда жўш уриб кетди: бу баҳорнинг эски хумларга айтган сўзидай бўлди.

Қизил доғли илонлар каби бизнинг қиличларимиз қиличлар билан олишганда, боболаримиз чин ҳаёт билан яшаган эканлар деймиз: тинчликнинг ҳар қандай қуёши уларга нурсиз ва совуқ кўринар, узоқ давом этган тинчлик шармисорлик келтирарди.

Бизнинг оталаримиз деворларда занг босмаган, тиги тўмтоқ бўлиб кетган шамширларни кўрганларида қанчалар хўрсинар, оҳ тортардилар! Улар худди қиличлар каби урушга ташна эдилар. Зотан, қилич қон билан ювилишни истар ва ташнаком ярақлар».

Қироллар аждодларнинг саодатли онлари ҳақида орзу қилиб, алангали сўзлашар эканлар, Зардўшт уларнинг бу жўш уриб хуришлари устидан кулгиси келди, зеро, у ўз рўпарасида кўриб турган қироллар ғоятда сулҳпарвар, чеҳралари қари, юмшоқ ва нозик зотлар эди. Лекин у ўзини тийди. «Нима ҳам қилдик! — деди у. — Манов йўл Зардўштнинг ғорига олиб боради; майлига, бугунги куннинг оқшоми узун бўлсин! Вақтим бўлди, мен бундан боришим керак. Мени мададга чорламоқдалар: Кулбаи ғоримга сизнинг пойқадамингиз етса, сарфароз бўлур ва бошим осмонга етур мени кутсангиз; лекин узоқ кутишингизга тўғри келур!»

Нима ҳам қилдик! Энг яхши кутиш жойлари саройлар бўлмай қаер? Қиролларнинг қолган-қутган охириги эзгуликлари нима? — У бугун кутиш маҳорати, деб аталмайдими мабодо?»

Зардўшт шундай зикр қилди.

ЗУЛУК

Шундай қилиб, Зардўшт ўйга ботганча тоғдан пастга эниб борар, ўрмонликлардан ва ботқоқликлардан ўтиб тобора қуйи тушарди; мушкул нарсаларни мулоҳаза қилаётган ҳар қандай киши каби у бирдан бир одамни босиб кетаёзди. Бирваракай унинг юзига жони оғриган кимсанинг оҳ-воҳлари, бақирӣқ-чақирӣқлари, сўкиниб, лаънатлаганлари ёғилдики, Зардўшт кўрқиб кетиб, дафъатан қўлидаги таёғини кўтарди-да, ўзи босиб олган кишини икки бора урди. Лекин шу заҳоти унинг хуши ўзига келди; бировга тентак бўлиб калтак кўтаргани учун ўз ичида тоза кулди.

«Кечир, — деди у ҳалиги ўрнидан дик этиб туриб ўтирган, ўзи билмай босиб олган кимсага қараб, — кечир ва аввал бир қиёсим бор, шунни эшит.

Олис-олис нарсалар ҳақида хаёл суриб кетаётган йўлчи кутилмаганда бўм-бўш кўчада ўзини офтобга солиб, мудраб ётган итга дуч келгандай ва ҳар иккиси қаттиқ кўрқиб кетиб, сакраб туриб бир-бирига худди қаттол душман каби ташлангандай, — биз ҳам ҳозир шундай аҳволга тушдик.

Бироқ! Бироқ буни қаранг — ушбу ит ва ушбу ёлғиз йўловчи бир-бирларини эркалаб, илтифот қилиб қўйсалар ҳам бўларди, бунга озгинагина қолган эди!»

«Сен ким бўлмагил, — деб жавоб берди ҳамон дарғазаб ҳолда Зардўшт босиб олган одам, — сен мени ёмон босиб олдинг ва энди оёғинг билангина эмас, ўхшатишинг билан ҳам менга азоб беряпсан!

Қара, ахир мен ит эмасман!» — ва ушбу сўзларни айтганча, ҳалиги ўтирган киши ботқоқдан ўзининг яланғоч қўлини чиқарди. Зотан, у худди ботқоқ кўлдаги ови — ўлжасини пойлаган одамдай бекиниб, ўзини пана қилиб ер узра узала тушиб ётган эди.

«Э сенга нима қилди ўзи! — деб бақирди чўчиб тушган Зардўшт, зеро, у кимсанинг яланғоч қўлидан анча қон оқаётганини кўрган эди. — Нима бўлди сенга? Эй бадбахт, сени бирон-та ёмон махлуқ чақиб олмадими мабодо?»

Қўлидан қон оқаётган кимса ҳамон жаҳлидан тушмай кулиб юборди. «Сенинг нима ишинг бор! — деди-да, у ўз йўлига кет-

моқчи бўлди. — Мен бунда ўз уйимда ва ўз салтанатимдаман. Мендан ким сўраса-сўрасин: лекин дуч келган тўнқага жавоб бериб ўтирмайман».

— «Сен адашяпсан, — деди Зардўшт унга раҳми келиб ва қўлидан ушлаб тўхтатди, — сен адашяпсан: бу ерда сен ўзингни ки эмас, менинг мулким ва салтанатимдасан, шунинг учун бу ерда ҳеч кимнинг бошига кулфат тушмаслиги керак.

Мени нима деб атасанг, ўз ихтиёринг — мен ўз аслимдаги бир одамман. Мен ўз-ўзимни Зардўшт деб атайман.

Майлига! Хўв тепада йўл Зардўштнинг ғорига олиб боради, узоқ эмас, манави жароҳатларингни у ерда даволасак бўлади. Нима дейсан?

Эй, шўрлик, бу сен ёмон аҳволга тушибсан: олдин бир махлуқ чақибди сени, кейин, мана, одам босиб олибди!»

Лекин ҳалиги кимса Зардўштнинг номини эшитиб, бирдан ўзгариб кетди. «Менга нима бўлди ўзи! — қичқирди у. — Мени бу дунёда бирдан-бир шу одам — ягона Зардўштгина қизиқтиради, бошқа ким бўларди, ундан кейин манави қон сўриб кун кўрувчи махлуқлар зулуклардан бошқа?»

Мен шу зулукни деб, худди балиқчидек бу балчиқ кўлнинг бўйида ётган эдим, кўлимни балчиққа солдим, зулуклар уни ўн марта чақди, мана энди қаранг, менинг қонимни ундан ҳам чиройлироқ махлуқ — Зардўштнинг ўзи ичмоқда!

О, толе! О, мўъжиза! Мени бу балчиқ кўлга бошлаб келган кун қутлуғ бўлсин! Ҳозирда яшовчи қон сўрувчи идишларнинг энг яхшиси бўлган манов махлуқ омон бўлсин ва омон бўлсин диёнатнинг буюк зулуги Зардўшт!»

Зардўшт босиб олган кимса шундай сўзларни айтарди. Зардўшт ҳам унинг сўзларидан ва илтифотли ҳурмат-эътиборидан хурсанд бўлди. «Сен ким бўласан? — деб сўради-да, унга кўлини узатди. — Ўртамизда ҳали аниқлаб оладиган бир қанча гаплар бор; аммо, менимча, тоза, тиниқ кун бўладиганга ўхшайди».

— «Мен руҳий виждонман, — деб жавоб берди саволга кимса, — ва руҳ деганда мен ўзим ўқиб ўрганган нақ Зардўшздан бошқа мендан ўткирроқ, мендан аччиқроқ ва ниҳоят мендан маҳкамроқ бирон бир кимсани топиш мушкул.

Кўп нарсани чала-ярим билгандан кўра ҳеч нарсани билмаган яхши! Ўзгаларнинг фикрларига асосланиб донишманд бўлгандан кўра таваккал қилувчи аҳмоқ бўлган дуруст! Мен — асос қидираман:

— У каттами, кичикми, нима фарқи бор? У осмон ёки ботқоқ, деб аталмайдими? Бир қарич асос бўлса менга етарли: магар у ҳақиқатан асос ва замин бўлса!

— Бир қарич асос: унда тик туриш мумкин. Билимнинг чинакам ҳалоллигида ҳеч нарса йўқ, на катта ва на кичик».

«Э-ҳа, балки сен зулукни билгувчидирсан? — сўради Зардўшт. — Шу боис сен зулукни охириги бўғинигача текшираётгандирсан, ҳей, сен руҳи ҳалол?»

«О, Зардўшт, — деб жавоб берди ўша Зардўшт босиб олган кимса, — агар мен бунга журъат қилсам, жуда ҳам хунук бўларди!

Лекин мен аъло ва ҳар томонлама биладиган нарса, бу зулукнинг мияси — ана бу менга тегишли дунё!

Бу шунингдек дунё! Мен ифтихор қилаётган бўлсам, буни кечир, лекин бунда менга тенг келадигани йўқ. Шунинг учун мен боя: «Бу ерда ўз уйимдаман», деб айтдим.

Мен ушбу якка-ягона нарсани, зулукнинг миясини ўрганаётганимга қанча замонлар бўлди, ахир сирғанчиқ ҳақиқат қўлимдан чиқиб кетмасин, дейман-да! Бу ер — менинг салтанатим!

— Шуни деб, бошқа ҳаммасидан воз кечдим, шуни деб, бошқа ҳеч нарса билан ишим бўлмай қўйди; шу боис менинг билимим ёнида қора жаҳолатим чўзилиб ётади.

Руҳимнинг ҳалоллиги мендан қандайдир битта нарсани яхши билишимни ва бошқаларини билмаслигимни талаб қилади. Мен барча руҳи чала-ярим, барча мавҳум, пир-пир учган ва хаёлпараст нарсаларни ёмон кўраман.

Менинг ҳалоллигим тугаган ерда мен кўрман ва кўр бўлишни истайман. Бироқ билишни истаган жойда мен шунингдек, ҳалол бўлишни, айнан жиддий, ўткир, аччиқ, қаттиқ ва метиндай мустаҳкам бўлишни истайман.

О, Зардўшт, сен бир куни айтгансан: «Руҳ бу ҳаётдир, бунда ҳаёт, ҳаётга ўкириб кириб боради», бу сўз мени ўзига ром этди ва мени сенинг таълимотингга олиб кирди. Ва ҳақиқатан, мен ўз қоним билан ўз билимимни оширдим!»

— «Аён кўриниб турган нарса шуни исботлайди», — деб унинг сўзини бўлди Зардўшт. Зотан, қон ҳамон руҳи ҳалолнинг яланғоч қўлидан оқиб турарди. Зеро, унга ўнта зулук ёпишган эди.

«О, ажойиб ошнам, мени аён кўриниб турган нарса кўп нарсага ўргатади, яна айнан сен ўзинг! Ва эҳтимол, сенинг ўткир қулофингга ҳамма нарсани ҳам айтиб ўтиришим шарт эмас эди!

Майлига! Шу ерда айриламиз! Лекин сен билан яна учрашгим келади. Анави тепадаги йўл менинг ғоримга олиб боради — бугун кечаси у ерда менинг тансиқ меҳмоним бўлгил!

Зардўштнинг оёғи босиб олган танангни ҳам даволаб қўйишни хоҳлардим — мен буни ўйлаб кўраман. Энди эса вақт бўлди, мени бу ердан ёрдам сўраб чақиршияпти».

Зардўшт шундай зикр қилди.

СЕҲҲГАР

1

Бироқ Зардўшт қояни айланиб ўтиб, ўзидан пича нарироқда — пастда, текис йўлнинг ўртасида худди қутургандай дағ-дағ титраётган кимсани кўриб қолди, ҳалиги одам бирдан ўзини қорни билан ерга отди. «Тўхта! — деди шунда Зардўшт ўз кўнгли ичида. — Бу ўша ало одам бўлса эҳтимол; ёрдам сўраб жони борича қичқираётган ҳам худди шунинг ўзи, — қарай-чи, унга нима ёрдам керак экан?» У ерда ётган одамнинг олдига югургилаб борди, бир қари чол кўзлари қотиб қолганча тупроқда ётарди, Зардўшт уни кўтариб оёққа бос-тириш учун қанча уринмасин, барча ҳаракатлари зое кетди. Шўрлик афтидан ёнида одам борлигини ҳам пайқамасди. Аксинча, у худди ҳамма ташлаб кетган, якка-ёлғиз қолган одамга ўхшаб ҳар томонга ложарам сарак-сарак боқарди. Ниҳоят узоқ вақт титраб-қақшаб, тиришиб ётгач, у аччиқ алам билан нолишга тушди:

Ким мени севади, ким мени иситар?

Қайноқ қўлингизни узатинг менга,

Қалбимга бағишланг чўғли аланга.

Ўлим тўшагида ётгандай, оёқлар совуқ,

Жон бўғзимга келмиш, қўрқинч сизловуқ,
Касалим оғир, нималиги номаълум,
Совуқ жонимдан ўтар, музлаб аъзо баданим,
Аёвсиз нишларин санчар.
Мени таъқиб этасан, тафаккур руҳи,
Бурканиб олгансан, номсиз бир бало,
Булутлар ортидан ўқлар узасан! —
Қоронғудан ғаддор, боққан у кўзлар,
Мени худди яшин уриб қулатди!
Шундай ётадурман тўлғаниб,
Сен юборган азобларни еб,
Етти қат букчайдим, буралдим,
Эзилдим ортиқ,
Эй, бераҳм овчи,
Менга нотаниш Худо!

Янада чуқур санч,
Яна ол мўлжалга қалбимни,
Парчала, ёриб ташла!
Лек нечун тўмтоқ ўқлар-ла,
Азоб берасан?
Лек нечун менга боқасан
Одамларнинг туганмас
азоблари-ла?
Яшиндай, қақшатғич худо назари?
Йўқ, жон олишни истамайсан,
Фақат қийнаб, ёмон қийнайсан!
Нечун, нечун сенга керак
менинг азобим,
Қаҳҳор, нотаниш худойим?
Эҳ, кўриб турибман!
Ярим тунда пусиб келдинг
ёнимга.
Айт ўзинг, нима истайсан?
Сиқасан, тинмай эзасан мени
Вой, жуда ҳам яқин қолди!

Нафасимга қулоқ тутасан,
Санайсан юрак зарбларин —
Рашк қиласан!

Кимдан ахир бу рашкинг?
Қоч! Қоч! Қайга —
Олмоқчисан ўзингни?
Юракками кириб оласан,
Эзгу хаёлларни оралаб!
Сен уятсиз, бегона, ўғри!
Нимани ўғирлаб олмоқчисан ўзингга,
Нимани билиб олмоқчисан танангга?
Нимани билишни истайсан, эй, дилозор?
Илоҳий хунхор!
Ёхуд мен худди ит каби
Ётайми юз тубан сенинг олдингда
Ликирлатиб дум?
Эҳтиросим жўшиб, сенга
Бахш этайми муҳаббатим
Эшилиб, буралиб, бир зум?

Бекор қиласан,
Ур қаттиқроқ!
Оҳ, нақадар оғир бу санчиш!
Йўқ, сенинг исковичинг
эмасман,
Мен фақат — ўлжа.
Раҳмсиз, сайёд,
Сенинг мағрур овингман,
бўлмишман банди!
Булуллар ортига беркинган
қароқчи!
Айт, менга айт, нима истайсан?
Эй, сен талончи!
Нима? Товонми?
Қандайин ва қанча?
Қўп талаб қил — лейди ғурурим —

Кам сўйла — такрорлайди яна у.

Хўп мана қандай?

Шундайми?

Меними?

Мени хоҳлайсанми сен?

Мени — бир бутун борлигим ила?

Э! — унда ахир нега

Менга мунча азобинг, тентак?

Нега хўрлайсан мунча жонимни?

— Севги бер менга, кимни иситай?

Қайноқ қўлларингни узатгил менга

Қалбимга бағишла чўғли аланга,

Мен ёлғизман ўз хилватимда —

Ғанимларга ва етти қават музларга

Ғаддор ёвларга

У интилмоқни ўргатар.

Ёнгилмас ғаним сен таслим бўл — менга

Таслим бўл менга!

Қоч! Учиб кетди!

Қочди тирақай

Менинг ёлғиз дўстим ва ёвим,

Улуғ душманим

Ўша яна менга ёт

Илоҳий жаллод!

Йўқ!

Қийноқларинг-ла, бирга

Қайтиб кел менга

Қўз ёшларим ёғилар

Сенинг ортингдан,

Сен учун қалбимда яна ёнди бирдан

Энг сўнгги олов.

Қайт, қайт менга, илоҳим,

— Менинг азобим

ва энг сўнгги иқболим!

Аммо Зардўшт шу ерга келганда, ўзини тутиб туролмай, калтагини кўтариб бунчалар шикоят ёғдираётган кимсанинг бошига бир урди. «Бас қил, — деб қичқирди у ёмон кулиб, — бас қил, эй, масхарабоз! Қаллоб, пул ясовчи! Бадбахт ёлғончи! Мен сени танидим!

Оёқларингни синдираман сенинг, бадбахт сеҳргар! Сенга ўхшаганларни товад281а қандай қовуришни яхши биламан!»

— «Кўй, кўй, — деб ёлворди чол ва ўрнидан сакраб турди, — бўлди, бошқа урма мени, о, Зардўшт! Бари кўрганинг кулгили ўйин эди!

Мен бу ҳунарни боплайман; сени шундай васвасага солиб синамоқчи бўлдим! Сен қойилмақом сезиб қолдинг!

Лекин сен ўзинг ҳам — менга ким эканлигинг борасида озмунча далолат бердинг: сен жуда қаттиқсан, эй, доно Зардўшт! Сен ўз «Ҳақиқат»ларинг билан оғир зарбалар берасан, сенинг таёфинг мендан ҳақиқатни зўрлаб олади!»

«Тилёғламалик қилма, — деб жавоб берди Зардўшт ҳамон ҳовурдан тушмасдан чолга хўмрайиб қараркан, — сен ашаддий лўттибоз! Сўзларинг ёлғон: ҳақиқат дейсану билармисан нима ҳақиқат!

Сен тустовуқдан ўтиб тушган тустовуқ, сен шуҳратпарастликнинг баҳри уммони, сен баттол жодугар, менга нима ўйин кўрсатдинг, бунчалар нолаю фиғон кўтардинг, мен кимга ишонишим керак?»

«Руҳан тавба қилаётганга, — деди қария, — мен шундай кимсани сенга ифодалаб кўрсатдим, бу сўзни бир замон сен ўзинг кашф қилгансан;

— ўз руҳини охири ўз-ўзига қарши қаратган, ўзгарган, илми чатоқлиги ва диёнати тубанлигидан доим музқотадиган шоир ва сеҳргар.

Тан олиб айт, о, Зардўшт, менинг ҳунарим ва алдам-қалдамимни фаҳмига етиб олгунингча қанча узоқ вақт ўтди-я! Бошимни икки қўллаб ушлаб турган чоғингда сен менинг ҳасратимга ишондинг.

— Аччиқ алам ила шундай шиква қилганингни эшитдим: «Уни жуда ҳам оз суйганлар, жуда ҳам оз суйганлар!» Сени бошлаб алладим ва бундан ич-ичимдан суюндим».

«Сен мендан кўра муғамбирроқларни ҳам алдагансан шекилли, — деди Зардўшт қовоғини солиб. — Мен алдоқчилардан қочмайман, зеро, мен эҳтиётсиз бўлмоғим керак: толейим шуни талаб қилади.

Лекин сен — алдамоғинг керак: сени шунчалар яхши биламан! Сенинг сўзларинг ҳаминша икки-уч-тўрт маъноли бўлмоғи даркор!

Хатто ҳозир сен ўзинг тан олиб айтган гапларинг, бари мен учун на тўла ҳақиқат ва на тўла ёлғон!

Сен қабиҳ, қаллоб, пул ясовчи, бундан бошқача иш қила олармидинг? Агар табибга яланғоч ҳолда кўринсайдинг, ҳатто ўз касалигингни ҳам бўяб кўрсатардинг.

Худди шундай сен: «Булар бари кулгили ўйин эди!» — деганингда менга ўз ёлғонингни бўяб-бежаб кўрсатмоқчи бўлдинг. Бунда, албатта бир жиддийлик ҳам йўқ эмас эди, Зеро, сенинг ўзинг ҳам қисман шундай руҳан тавба қилувчилардирсан!

Мен сени яхши биламан: сен ҳамма учун сеҳргарсан, лекин ўзинг учун энди сенда на ёлғон ва на хийлакорлик қолган, — сен ўзинг учун энди сеҳргар бўлмай қўйгансан!

Сен нафратингни ўзингнинг бирдан-бир ҳақиқатинг каби қабул қилдинг. Сенинг битта ҳам ҳаққоний сўзинг йўқ, аммо дудоқларинг ҳали ҳақиқатгўй: сенинг лабларингга ёпишиб ётган нафрат ҳаққоний».

«Лекин сен ўзи кимсан! — деб қичқирди шунда қари сеҳргар димоғдор товуш билан, — ҳозир тирик яшаётганлар ичида энг улуғ бўлган кимса билан ким бундай менсимай сўйлаша олади?» — шунда унинг кўзларидан Зардўштга томон мовий яшин чақнади. Лекин у шу заҳоти ўзгарди ва маъюс бўлиб деди:

«О, Зардўшт, мен ҳоридим, хунарларим меъдамага тегди, мен буюк эмасман, мен не учун бозингарлик қилай! Лекин сен буни яхши биласан, — мен улуғликни изладим!

Мен ўзимни буюк одам қилиб кўрсатмоқчи бўлдим ва кўпларни бунга ишонтирдим, лекин бу ёлғонга мен дош беролмадим. Унга бориб урилиб синдим.

О, Зардўшт, менинг барим ёлгон, лекин синаётганим — бу асил менинг ҳақиқатим!»

«Инсофинг бор экан, — деди Зардўшт хафакезик ҳолда четга қараб, — инсофинг бор экан, буюклик қидирибсан, лекин бу сени фош ҳам қилади, сен буюк эмассан».

Баттол, қари жодугар, бу сенинг энг яши ва энг ҳалол томонинг, сен: «Мен буюк эмасман», деб айтдинг, сен ўзингдан ўзинг чарчагансан, шунинг учун мен сени ҳурмат қиламан.

Шунинг учун мен сени, руҳан тавба қилаётганинг учун ҳурмат қиламан: лоақал бир зумга бўлса ҳам, сен шу тобда — тўғри сўзладинг.

Лекин айт-чи, бу ерда менинг қояларим ва ўрмонларимда сен нима қилиб юрибсан? Агар сен мен учун йўлда ағанаб ётган бўлсанг, унда мендан нима истайсан?

— Нега мени васвасага солмоқчи бўлдинг?

Зардўшт шундай сўзлар, унинг кўзлари чақнарди. Қари сеҳргар бир зум индамай турди-да, кейин шундай деди:

«Наҳот сени васвасага солган бўлсам? Мен — фақат изляяпман.

О, Зардўшт, мен биронта ҳақгўй, содда. адолатли, тўғри, ҳар жиҳатдан инсофли, донишмандлик идиши, билим тақводори, буюк бир одамни қидириб юрибман!

Наҳот буни билмайсан, о, Зардўшт! Мен Зардўштни изляяпман».

Шунда икковлон ўртасида узоқ жимлик чўкди; Зардўшт чуқур ўйга ботди, ҳатто кўзларини юмди. Лекин сўнг у яна мусоҳибини эслади ва сеҳргарнинг қўлидан тутиб, муғамбирона илтифот билан деди:

«Майлига! Тепада йўл бор, у Зардўштнинг ғорига олиб боради. Сен кимни қидирган бўлсанг, у ердан топишинг мумкин.

Ниҳоят, менинг махлуқларим, бургутим ва илонимдан маслаҳат сўра: сенга излашга ёрдам беришсин. Аммо мағорам буюк.

Рост, мен ўзим — мен ҳали буюк одамни кўрмадим. Буюк одам учун ҳали ҳозир ҳам ҳатто энг нозик одамларнинг кўз боқишлари кўпол, қаттиқ кўрингай. Ҳозир оломон салтанати.

Мен кўп тиришган, шишган, пишганларни кўрганман, халқ эса: «Мана буюк одам!» — деб қичқирган. Лекин барча ҳаво

тўлган мешлардан нима фойда! Охир-оқибат уларнинг ели чиқиб кетади.

Охир-оқибат кўп қаттиқ зўриқиб, бурнини шиширган бақа паққа ёрилиб кетади: ели чиқади. Шишиниб кетган одамнинг қорнига бармоқ нуқишни — бунини мен саз ҳазил деб биламан. Эшитинг, болалар!

Бугун бу оломонга тегишли: ким биларкин нима каттаю нима кичиклигини! Ким унда буюкликни қойил қилиб қидирдийкин? Фақат тентак: тентаклар ютуққа эришадилар.

Сен буюк одамларни излайсанми, эй, сен аъжуба тентак? Уларни излашни ким ўргатди сенга? Ахир ҳозир шунинг вақти-ми? О, баттол изловчи, сен нега — мени васвасага соласан?»

Зардўшт шундай зикр қилди, сўнг юраги таскин топиб, кула-кула ўз йўлига равона бўлди.

ИСТЕЪФОДА

Зардўшт сеҳргарни қолдириб келгач, бироз вақт ўтмай ўзи бораётган йўл бўйида кимдир ўтирганини кўрди; бу қорадан келган, баланд бўйли, юзи ориқ ва оқарган одам бўлиб, Зардўштнинг таъбини қаттиқ тирриқ қилди. «Э, вой, — деди у кўнгли ичида, — мана бурканган ҳасрат ўтирибди, чамаси у руҳонийлар зотиданга ўхшайди; менинг салтанатимда улар нима қилиб юришибди?»

Э, воҳ! Бир жодугардан эндигина қутулганимда, йўлим устидан бошқа бир аҳли китоб тўсиб чиқиб турибди.

— Кўлларини қовуштириб турган алақандай афсунгар, дунёга тухмат қилиш учун келган алақандай солиҳ масиҳ, ишқилиб, жин чалиб кетсин уни!

Лекин шайтон асли бўлиши керак ерда ҳеч қачон бўлмайди: бу лаънати пакана ва қинғироёқ доим ҳаддан ташқари кечикиб юради!»

Зардўшт шундай юраги бетоқат бўлиб ичидан сўкинар ва қора одамга қарамай қандай қилиб ёнидан ўтиб кетсам экан, деб ўйларди. Аммо ҳаммаси бошқача бўлиб чиқди. Зеро, худди мана шу аснода йўлда ўтирган кишининг кўзи унга тушди. Ва худди кутилмаган бахтга дуч келган кишидай ўрнидан сакраб туриб, Зардўштга пешвоз юрди.

«Ким бўлсанг ҳам, эй, сен йўловчи, — деди у, — адашган, излаётган қари одамга ёрдам қил, бу ерда одамнинг боши хатарда қолиши ҳеч гап эмас!

Бу атрофлар менга ёт ва узоқ, ҳатто ваҳший ҳайвонларнинг ириллашини эшитдим. Ҳолбуки, мени муҳофаза қилувчи эса энди йўқ.

Мен охирги порсо одам, авлиё ва тарки дунё қилган кимсани излаб юрибман, у ёлғиз ўзи ўрмонда яшаб бугун бутун дунё биладиган нарсалардан мутлақо беҳабар бўлса керак».

«Бутун дунё бугун нимани билади? — сўради Зардўшт. — Бир пайтлар бутун дунё ишонган қўҳна худо энди тирик эмаслигиними?»

«Буни сен айтдинг, — жавоб берди хафа бўлиб чол. — Мен эса бу қўҳна Худога унинг сўнгги соатигача хизмат қилганман.

Эндиликда мен ўз хўжамдан истеъфога чиқдим, шундайку-я, лекин барибир мен эркин эмасман, менинг биронта қувноқ ўтган дамим йўқ. Мабодо хотираларни айтмасам агар.

Ўзим яна бир байрам қилай деб, бу тоғларга чиқдим, қари папа ва черков отасига муносиб бир иш бўлсин дедим. Зеро, билиб қўй, мен охирги папа бўламан! Бу тақвога тўлиқ хотиралар ва худога хизмат қилиш байрами бўлмай.

Лекин Худони ҳамини қўшиқ айтиб, дуо ўқиб шарафлаган ўша ўрмонда яшовчи авлиё, дунёдаги энг тақводор зот энди ўлмиш.

Унинг ҳужрасини топдим, лекин ўзини топмадим. Унинг ҳужрасида иккита бўри чолнинг ўлганига қайғуриб увиллашарди, зеро, барча ҳайвонлар уни яхши кўришарди. Шундан сўнг мен у ердан қочдим.

Наҳот мен бу тоғлар ва ўрмонларга абас келган бўлсам? Шунда менинг юрагим Худога ишонмайдиганлар ичида энг тақводори бўлган бошқа зотни излашга тушди. Мен Зардўштни излаяпман!»

Қария шундай деб, ўз қаршисида турган зотга ўткир назар ташлади. Зардўшт эса қўҳна падарнинг қўлидан тутди-да, унга узоқ ҳайрат билан тикилди.

«Эй, мукаррам зот, ўзинг кўр, — деди у сўнг, — қандоқ кўркам ва узун қўл! Бу ҳар доим эзгу дуо улашган зотнинг қўли. Бу қўл энди сен излаб юрган кишини — Зардўштни тутиб турибди.

Бу — мен, худосиз Зардўштман ва мен шундай айтаман: мендан ҳам худосизроқ бормики, токай мен унинг насиҳатларига қулоқ тутиб шодлансам?»

Зардўшт шундай сўзлаб, шу тариқа қари падарнинг хаёллари ва туб фикрлари ичига ўз нигоҳи билан кириб борарди. Ниҳоят падар шундай сўз бошлади:

«Кимки худони севган ва уни ҳаммадан кўра кўпроқ билган бўлса, у энди ҳаммадан кўра кўпроқ уни йўқотди:

— ўзинг кўр, ҳар иккимиздан мен ўзим энди ҳаммадан ортиқроқ худосиз эмасманми? Лекин бундан хурсанд бўлувчи бирон кимса борми!»

«Сен унинг хизматини охиригача адо этдинг, — сен биласанми, у қандай ўлганини? — деб сўради Зардўшт, узоқ жим тургач. Уни раҳм-шафқат бўғиб ташлагани ростми?»

— У одам хочда осилиб ётганини кўриб бунга чидолмадимми? Шунинг учун унинг одамга муҳаббати жаҳаннамга айланиб кетди? Ва алоҳа ул ўлдими?»

Лекин қари падар ҳеч нарса демади, ботинмайгина четга юзини ўгирди, унинг нигоҳи азоб-уқубатга тўлиқ ва хафаангиз эди.

«Кўй уни, — деди Зардўшт анча мулоҳаза қилиб тургач, мўйсафид падарнинг кўзларига тик қараганча.

— Кўй уни, у ўлган. Гарчи сен олижаноб зот сифатида ўлган ҳақида фақат яхши нарсаларни айтаётган бўлсанг ҳам, сен худди мен сингари шуни ҳам жуда яхши биласанки, у ким эди; унинг жуда ғалати йўллари ҳам сенга маълум.

«Бир кўз ярим кўзга қараб туриб шуни айтиш мумкинки, — деди бирдан қувноқлиги тутиб қўҳна падар (Зеро, унинг бир кўзи кўрмас эди), — худо масала-масойилларида мен Зардўштнинг ўзидан кўра ҳам кўпроқ биладан ва бунга менинг ҳаққим бор.

Менинг муҳаббатим узоқ йиллар унга хизмат қилди, барча нарсаларда иродам унинг иродасига эргашди. Лекин яхши хизматкор ҳамма нарсани билади ва ҳатто хўжасининг ўзи ўзидан яширган нарсаларнинг кўпидан у хабардор.

Бу сир-саноатга тўла гизли Худо эди. Ҳақиқат шуки, у ҳатто ўз ўғлига томон ҳам яширин, гизли йўллар орқали борди. Унинг дини эшикларида хиёнат туради.

Кимки уни муҳаббат Худоси деб шарафласа, демак, у муҳаббатнинг ўзи ҳақида унчалик юксак фикрда эмас. Ахир ушбу Худо яна ҳакам бўлишни ҳам истамадими? Лекин севгувчи мукофот ва қасоснинг нариги томонида туриб севади.

Шарқдан чиққан бу Худо навқирон чоғида шафқатсиз ва қасоскор эди, у ўз эркатойларига эрмак учун жаҳаннамни қурди.

Лекин охири у қариди, юмшоқ ва мушфиқ, отадан кўра бобога, ҳаттоки қалтираган қари кампирга ўхшаб қолди.

У энди сўлғин, ночор ҳолда печ устида, бурчакда ўтирар, оёқларида қувват қолмаганидан шикоят қилар, дунёдан чарчаган, ирода-и ҳорган ҳолда алал-охир ҳаддан ортиқ каттайиб кетган меҳру шафқатидан бўғилди қолди».

«Эй қари падар, — деб унинг сўзини бўлди шунда Зардўшт, — сен буларни ўз кўзинг билан кўрдингми? Шундай бўлиши ҳам, бошқача бўлиши ҳам мумкин эди. Илоҳлар ўлганда, улар доимо турлича ўлим билан ўладилар.

Майлига! Қандай бўлмасин — у ўлди. У менинг кўзимга ҳам, қулоғимга ҳам ёқмасди, у ҳақда мен бундан ортиқроқ ёмон сўз айтишни истамасдим.

Мен барча равшан қарайдиган ва тўғри сўзлайдиган нарсаларни севаман. Лекин у — сен бунга яхши биласан-ку, мўйсафид падар, бирозгина сизнинг уруғингизга, руҳонийлар уруғига ўхшарди — уни турлича тушуниш мумкин эди.

Аксаран уни мутлақо тушуниб бўлмасди. У булар яхши тушунмайди деб, доим бизга ғазабини сочарди! Нақадар қаҳрга минарди! Лекин нечук у аниқроқ қилиб сўйламасди!

Агарда айб бизнинг қулоғимизда бўлса, нега унда бизга уни ёмон эшитадиган қулоқ берди. Агарда бизнинг қулоғимиз кирла-ниб битган бўлса, ким уни кир бостирди?

Ушбу кўзагар яхши ўқиб-ўрганмаганлиги учун кўп нарсаларнинг уддасидан чиқавермасди! У ўзининг кўзалари ва бошқа яратган нарсалари яхши чиқмаганлиги учун улардан ўч ва аламини оларди, бу эса энди етук дид-фаросатга қарши қилинган гуноҳ иш эди.

Порсоликда ҳам яхши дид-фаросат бор; ниҳоят у шундай деди: «Бундай Худодан қоч! Яхшиси, бутунлай Худо бўлмасин;

яхшиси, жонинг халак бўлса-да, ўз толейингни ўзинг қур, яхши-
си, телба бўл, яхшиси, ўзинг Худо бўл!»

«Оҳ бу қандай гап! — деди шунда қулоғини динг қилиб мўйса-
фид падар. — О, Зардўшт! Сенинг бу ишончсизлигинг ўзинг
ўйлагандан кўра ҳам порсороқдир! Юрагингдаги алақандай Худо
сенинг бу Худосизлигингга еткизгандир.

Ахир сенинг худди мана шу порсолигинг энди Худога ишон-
маслигингга олиб келмадимиз? Инчунин сенинг ҳаддан ортиқ рос-
тғўйлигинг сени янада нарироққа, яхшилиқ ва ёмонликнинг нариги
ёғига бошлаб боражак!

Кўр, сенга не қолди? Сенинг кўзинг, қўлинг, оғзинг бор,
улар азалдан дуо учун яратилганлар. Дуо ёлғиз қўл билангина
қилинмайди.

Гарчи сен энг худосиз бўлишни истасанг-да, лекин сенинг
яқинингда мен узун дуоларнинг гизли ифорларини аниқ сезаман;
шунда қийноқлар ичида бўлса-да, кўнглим тўлади.

О, Зардўшт, фақат бир кечага сенинг қўноғинг бўлгали ижо-
зат бер! Сендан ортиқ ҳеч ерда, ер юзида энди яхши бўлмагай!»

«Омин! Шундай бўлсин! — деди Зардўшт бағоят ҳайрон қолиб,
У ерда, тепага йўл олиб чиқади, Зардўштнинг ғори ўша ерда.

Эй, муҳтарам зот, сени у ёққа ўзим олиб чиққан бўлардим,
зеро, мен барча порсо, тақводор одамларни севаман. Лекин мени
овоз ёрдам сўраб чорлаяпти.

Менинг салтанатимда ҳеч ким бахтсизликка йўлиқмаслиги ке-
рак. Менинг ғорим — осуда қўналға. Ким қайғу-ғамга гирифтор
бўлган эса, мен ҳаммадан кўпроқ уни мустаҳкам замин ва мус-
таҳкам оёққа қўйишни истардим.

Лекин сенинг ҳасратингни елкангдан ким олади? Бунинг учун
мен жуда ожизман. Ҳақиқатан, кимдир келиб сенга яна худой-
ингни тирилтириб бермагунча, узоқ кутишимиз керак бўлади.

Зеро, ушбу қўҳна Худо энди тирик эмас: у батамом ўлди».

Зардўшт шундай зикр қилди.

ЭНГ БАДБАШАРА ОДАМ

— Ва яна Зардўшт оёқлари тоғлару ўрмонлар аро югурарди, унинг кўзлари тиним билмай қидирарди, лекин қидирилган, мадад сўраб қичқирган, улуғ дардга чалинган кимса ҳеч қайда кўринмасди. Бироқ йўл босиб бораркан, юраги хурсандликдан тўлиқар ва ўз-ўзидан мамнун бўларди. «Бу кун ёмон бошланиб эди, — дерди у ўз-ўзига, — лекин эвазига менга не-не мукофотларни тортиқ қилди! Қандай ноёб мусоҳибларни топдим мен!

Уларнинг сўзларини мазали буғдой донаси каби узоқ чайнашга тўғри келади; тишларим билан уларни майда-майда талқон қиламан, кейин улар бўғзимдан худди сут каби оқиб ўтгай!»

Кейин йўл катта қояни айланиб ўтиб, атроф манзара дарҳол бутунлай ўзгарди, шуйтиб Зардўшт бирдан ўликлар салтанатига келиб қолди. Бунда қора ва қизил қояларнинг ўткир қирралари чиқиб турарди; на ўт-ўлан, на дов-дарахт ўсган, на қушлар сайрарди. Зеро, бу барча махлуқлар, ҳатто ваҳший ҳайвонлар кирмай қочадиган водий эди; фақат бир тур хунук, йўғон, кўкарган илонларгина қариб, ҳолдан тойиб бу ерга ўлиш учун судралиб келардилар. Шунинг учун чўпонлар бу водийни: Илон ўлган, деб атайдилар.

Аммо Зардўшт оғир хотираларга толди, зеро, назарида у бир сафар бу водийда бўлгандай туюларди. У кўп оғир нарсаларни эслади: унинг қадамлари борган сари секинлашар ва ниҳоят бутунлай тўхтади. Бунда у кўзларини очиб, ўз олдида йўл четида нимадир чўнқайиб ўтирганини илғади, унинг кўриниши одамни эслатар, қарийиб одамга ўхшар, лекин аллақандай ифода қилиб бўлмас эди. Шундай бир нарсага кўзи тушгани учун Зардўштни дарҳол улуғ бир уят қамраб олди: у оқарган сочларининг нақ тағнигача қизариб кетди, у бошини ўгириб, бу ярамас ердан қочиб кетишни мўлжаллади. Шунда бирдан ўлик дашт хириллаган, шувиллаган овозларга тўлди, улар гўё ернинг қаъридан чиқар, худди тунда эскирган қувурдан сув отилиб, шарқираб, шалдираб, ҳирқираб бораётгандек эди; ниҳоят бу товушларнинг бари жам бўлиб, одам нутқига айланди ва унга қулоқ солган одам шу сўзларни уқарди:

«Зардўшт! Зардўшт! Менинг жумбоғимни еч! Айт, айт! Ни-
мадир у гувоҳга қасос?»

Огоҳ бўл, огоҳ, бу сирғанчиқ муз! Қара, қара! Сенинг ғуру-
ринг тагин бу ерда оёғини синдириб қўймасин!

Сен ўзингни донишманд санайсан, эй, сен мағрур Зардўшт!
Сен олдин топишмоқни топ, сен эй, ёпишқоқ ёнғоқларни чақиб
егувчи, мана мен айтаман топишмоқни! Айт: мен кимман?»

— Аммо Зардўшт бу сўзларни эшитгач, сиз нима деб ўйлай-
сиз: унинг юрагига нима бўлди? Уни дарддошлик чулғаб олди ва
у худди кўп ўрмончиларга узоқ қаршилиқ кўрсатган улкан болут
дарахти каби бирдан оғир, юз тубан қуладики, бундан уни арра-
ламоқчи бўлганларнинг ўзлари қўрқиб кетгайлар. Лекин мана у
яна ердан қад ростлади ва унинг чеҳраси тундлашди.

«Мен сени яхши биламан, — деди у мисдай жаранлаган овоз
билан, — сен Худонинг қотили! Қўйиб юбор мени.

Ўзингни кўриб турганга тоқатинг етмади, — у доим бутун ичу
ташингни кўриб турарди — сени-дунёдаги энг бадбашара одам-
ни! Сен бу гувоҳдан ўчингни олдинг!»

Зардўшт шу сўзларни айтиб кетмоқчи бўлди, лекин ифода-
си йўқ унинг этагидан маҳкам ушлаб олди ва яна қалдир-кул-
дир қилиб, айтиш учун сўз қидира бошлади. «Қол, — деди у
ниҳоят.

— Қол! Кетиб қолма! Оёғинга қандай болта текканини мен
билдим: баракалла сенга, о, Зардўшт, сен яна ўрнингдан турдинг!

Сен топдинг, уни — Худони ўлдирганнинг ҳоли нима кечиши-
ни? Қол! Ёнимга ўтир, пушаймон бўлмассан.

Сенга бўлмаса, кимга интилдим мен? Қол, ўтир! Лек менга
қарама! Бадбашаралигимнинг ҳурматини қил!

Улар мени таъқиб қиладилар — энди сен менинг охирги паню-
ҳим. Йўқ, уларнинг нафратлари эмас, исковучлари эмас уларнинг,
— о, мен бундай таъқиб устидан кулган, ундан ғурурланган ва
хурсанд бўлурадим!

Ахир ютуқ шу пайтгача яхши таъқиб қилинганлар томонида
эмасмиди? Ва кимки яхши таъқиб этса, у яхши эргашувчи бўлади
— ҳамонки, у ортда қолгач! Лекин мен уларнинг дардкашлиги-
дан;

— уларнинг дардкашлигидан мен қочаман ва сени паноҳ тутаман. О, Зардўшт, мени ҳимоя қил, сен охирги паноҳимсан, сен менинг жумбоғимни ечолган ягона зотсан.

Уни ўлдирганнинг ҳоли нима кечишини сен билдинг, қол! Сен бесабрсан, мен юрган йўлдан борма. Бу ёмон йўл.

Мен узоқ тутилиб, қоқилиб-суқилиб сўзлаяпман, жаҳлинг чиқмасин-а? Сенга маслаҳат бераётганим учун хафа бўлма. Лекин билиб қўй, мен дунёда энг бадбашара одамман.

— Менинг оёқларим жуда катта ва оғир. Мен қаердан ўтсам, йўл ўнқир-чўнқир бўлиб қолади. Мен барча йўлларни ўлим ва уятга айлантираман.

Лекин менинг ёнимдан индамай ўтиб кетмоқчи бўлганинг ва қизарганингни кўриб билдимки, бу сенсан — Зардўштсан, сени танидим.

Бошқа ҳар қандай кимса ўз шафқатини менга кўзи билан ҳам, сўзи билан ҳам мисоли садақа каби тортиқ қилган бўларди. Лекин мен бунинг учун у қадар қашшоқ ва тиланчи эмасман, сен буни фаҳмладинг.

— Бунинг учун мен бениҳоя бойман, улуғ, даҳшатли, жуда ҳам хунук ҳамда ифода қилиб бўлмайдиган нарсаларга бойман: о, Зардўшт, сенинг уятинг менинг ҳурматимни жойига қўйди!

Раҳм-шафқатлилар оломонидан ўзимни базўр олиб қочдим, о, Зардўшт, ёлғиз сени қидирдим, сенинг эндиги таълимотингни эсладим: «Раҳм-шафқат — дардисарликдир».

— У хоҳ илоҳий ва хоҳ инсоний раҳм-шафқат бўлсин, бари бир у — уятга зиддир. Ёрдам беришни истамаслик оёқ остида хира бўлиб ўралашаётган эзгуликка қараганда олижаноброқ бўлиши мумкин.

Лекин бугун барча кичкина одамлар раҳм-шафқатни эзгулик деб тушунишади — улар улуғ бахтсизлик, улуғ хунуклик, улуғ омадсизликни ҳурмат қилишни билмайдилар.

Мен буларнинг бари устидан худди чўпоннинг ити пода ичида ғимирлаётган қўйлар устидан қарагандай сарасоф соламан. Булар кичкина, туклари майин, кўнгилчан ва туссиз одамлар.

Худди лайлак бошини баланд кўтариб майда қўлмаклар устидан қарагандай мен ҳам ғимир-ғимир қилаётган майда тўлқинлар, майда хоҳиш ва майда кўнгиллар оша шундай боқаман.

Бу кичкина одамларга ҳақ-ҳуқуқ берилганига анча бўлди, — инчунин уларга ҳоқимият ҳам берилган, энди улар шундай деб ўргатадилар: «Ғафлат кичкина одамлар яхши, деб айтган нарсалар яхшидир».

Улар ичидан чиққан, тарғиботчи айтган нарса бугун «Ҳақиқат» деб аталади, бу ўша ажабтовур авлиё, кичкина одамларнинг ҳимоячиси, ўзи ҳақида шундай гувоҳлик берган: «Мен — ҳақиқатман».

Ушбу нокамтарин кимса кичкина одамларни аллақачон такаббур қилиб бўлди — у ҳаммани жуда катта янглиш сари бошлади, «Мен — ҳақиқатман», деб барчани адаштирди.

Ушбу нокамтар кимсага биронта одам назокат билан жавоб берди: — Аммо сен, о, Зардўшт, унинг ёнидан бемалол ўтиб кетдинг ва яккаш шундай дединг: «Йўқ! Йўқ! Уч қарра йўқ!»

Сен бу янглишдан огоҳлантирдинг, сен биринчи бўлиб раҳм-шафқатдан эҳтиёт бўлишни айтдинг — гарчи ҳаммага ва ҳар бир одамга бўлмаса-да, лекин ўзингни ва ўзингга ўхшаганларни эҳтиёт тутдинг.

Сен буюк азобларнинг уятидан уятлисан ва сен ҳақ айтмишсан: «Раҳм-шафқатдан оғир қора булут келяпти, одамлар хушёр бўлингиз!»

О, Зардўшт, сен: «Барча бунёдкорлар мустаҳкамдирлар, ҳар қандай буюк муҳаббат уларнинг раҳм-шафқатидан баландроқдир», деб таълим берганингда, сен менга момақалди роқ хусусиятларини яхши ўргангандек бўлиб кўринасан.

Лекин сен ўзинг ҳам — ўз раҳм-шафқатингдан эҳтиёт бўл! Зеро, жуда кўп инсонлар — аламдийдалар, иккиланганлар, умидсизликка тушганлар, чўкаётганлар, совуқда қотганлар сенга томон йўлга чиқдилар.

Сени менга қарши бўлмоқликдан ҳам огоҳлантираман. Сен менинг энг яхши ва энг ёмон топишмоғимни — мен ким эканлигимни, нима ишлар қилганимни топдинг. Мен сенга урилган болтани биламан.

Аммо у ўлмоғи керак эди: у ҳамма нарсани кўрадиган кўз билан кўрар эди — у инсоннинг теранликлари ва тубсизликларини, унинг бутун гизли уяти ва ярамаслигини кўрарди.

Унинг раҳм-шафқати уят нималигини билмасди: у менинг энг ифлос жинкўчаларимга ҳам кириб чиқарди. Бу ўша ҳар нарсага қизиқувчи, ўша хира ва дардисар, ўта раҳмдил ва дардкашнинг ўлмаслигининг ҳеч иложи йўқ эди.

У доим мени кўрарди: мен бундай гувоҳдан қутулмасам бўлмас — акс ҳолда ўзим яшамаслигим керак эди.

Инсонни ҳам истисно қилмаганда, ҳамма нарсани кўриб турадиган Худо — мана шу Худонинг ўлмасдан чораси йўқ эди! Одам бундай гувоҳ, шоҳид тирик юришини истамайди».

Энг бадбашара одам шу сўзларни айтди. Зардўшт ўрнидан туриб кетишга чоғланди: зеро, унинг суяклари зирқирарди.

«Эй, сен ифодаси йўқ, — деди у, — сен мени ўз йўлингдан қайтардинг ва огоҳ этдинг. Бунинг шукронаси учун мен сенга ўз йўлимни мақтайман. Қара, у ерда, юқорида Зардўштнинг ғори жойлашган.

Менинг ғорим жуда кенг ва чуқур, жуда кўп айлана йўлаклари бор; энг гизли у ерда ўз муқаддас жойини топур.

Мағорим яқинида юзлаб ўр-жарлар, ёриқлар-учаётган, судралувчи, сакровчи жониворларнинг маконлари бор.

Эй, сен, қувилган, ўз-ўзини ҳайдаган, сен одамлар орасида, дарддошлар ўртасида туришни истамайсанми? Майлига, худди мендай қил! Шунда мендан ўрганасан; фақат ҳаракат қилгангина ўрганур.

Ҳаммадан бурун менинг махлуқларим билан сўйлаш! Энг мағрур жонивор ва энг оқил жонивор сенга ва менга — ҳар иккимизга вафодор маслаҳатчи бўлсинлар!»

Зардўшт шундай зикр қилди ва ўз йўлидан аввалгидан ҳам хаёлчанроқ, янада секинроқ равона бўлди: зеро, у ўз-ўзига кўп саволлар берар ва уларга қийинчилик билан жавоблар топарди.

«Бироқ одам қанчалар қашшоқ! — деб ўртанарди ўз ичида. — Қанчалар хунук, қанчалар ҳирқирайди, қанчалар хуфия шармандалик билан тўла!

Менга инсон ўз-ўзини севади, деб айтишади — оҳ, бу ўзини севишининг чек-чегараси йўқ! Бунинг қаршисида қанчалар нафрат турур!

Манави ҳам, ўзини қанча севган эса, ўзидан шунчалар нафрат қилган ҳам — менимча, у улуғ суювчи ва улуғ нафратланувчидир.

Ўзидан бунчалар нафратланган бошқа бирон кимсани мен уч-ратмадим — балки бу мен қичқирғини эшитган ўша ало одамдир?»

Мен буюк нафратланувчиларни севаман. Лекин одам алла-нимадирки, ундан ўзиб ўтмоқ даркор.

ИХТИЁРИЙ ФАҚИР

Зардўшт дунёдаги энг бадбашара одамнинг олдидан кетган-дан сўнг, совқотиб, эти увишди ва ўзини ғоятда ёлғиз сезди. Зеро, унинг ҳиссиётлари аро кўп совуқ ва ёлғиз нарсалар ўтди-ки, бундан ҳатто аъзойи бадани музлаб кетди. Бироқ у тоғлару водийлар, кўм-кўк ўтлоқлару илгари шўх сой оққан, энди эса қуриб ётган ўзанлардан ўтиб, илгарилаб боргани сари унинг вужудига ҳарорат югурди ва юраги таскин топди.

«Менга нима бўлди?» — сўради у ўзидан. — Нимадир иссиқ ва жонли нарса менга мадад беряпти, у менинг яқин атрофимда бўлса эҳтимол.

Мен энди унчалар ёлғиз эмасман, номаълум йўлдошлар ва оғайнилар атрофимда кезишар, уларнинг ҳароратли нафаси мени тўлқинлантирмоқда».

У атрофга термулиб, ёлғизликда ўзига далда берувчиларни қидириб, у баландликда тўп бўлиб турган сигирларни кўрди; уларнинг яқинлиги ва анқиган ислари юрагига мадор бўлди. Афтидан, сигирлар уларга сўзлаб турган кимгадир берилиб қулоқ солишар, янги келган одамга эса эътибор беришмасди.

Зардўшт уларга анча яқин бориб, сигирлар тўдаси ичидан чиқаяётган одам овозини аниқ эшитди; сигирлар сўйлаётган кишига бошларини буриб турганликлари аниқ кўринарди.

Шунда Зардўшт шаҳд билан тепаликка кўтарилди-да, сигирларни ҳайдади, зеро, у бунда кимнингдир фалокатга йўлиқи-шини истамас, боз устига бахтсизликка йўлиққанга сигирлар-нинг раҳм-шафқати заррача ёрдам бермасди. Аммо у янглишган эди. Зеро, унинг рўпарасида бир одам ерда ўтирар ва чамаси, сигирларни мендан қўрқманглар, деб ишонтирмоқчи бўлиб ури-

нарди. У солиҳ ҳамда кўҳакий тарғиботчи бир одамга ўхшар, кўзларидан ажиб бир оқкўнгиллик ёғилиб турарди. «Сен бу ерда нимани қидириб юрибсан?» — деб қичқирди Зардўшт ҳайратланиб.

«Нимани қидирардим? — жавоб берди у. — Сен қидирган нарсани мен ҳам қидирияпман, эй, тинчликни бузган! Ер юзида бахтни қидирияпман.

Уни шу сигирлардан ўрганмоқчи бўлдим. Бинобарин, сен билармисан, мен боя эрталабдан бери уларга гапираман, улар ҳам ниҳоят мана энди менга жавоб бермоқчи бўлиб турган эдилар. Сен нега уларга халал бердинг?

Агар биз ортга қайтмасак ва худди сигирлардек бўлмасак, биз Само Салтанатига кирмаймиз. Зеро, биз улардан бир нарсани яхши ўрганишимиз керак: Бу кавш қайтариш.

Ҳақиқатан ҳам, агар одам бутун дунёни қўлга киритса, фақат бир нарсани — кавш қайтаришни билмаса, унда нима наф кўради! У ўз азоб-уқубатидан қутулолмас эди.

— Ҳа, ўзининг улуғ азобидан қутулолмасди; лекин бу эндиликда нафрат деб аталади. Ҳолбуки кимнинг бугун юраги, дудоғи ва кўзи нафрат билан тўлмаган? Сен ҳам шундай! Сен ҳам шундай! Аммо манави сигирларни кўр!»

Кўҳакий тарғиботчи шу сўзларни айтиб, Зардўштга назар ташлади: зеро, у шу пайтгача сигирлардан суюкли кўзини узмас ва бирдан у бошқача бўлиб қолди. «Ким бу, мен ким билан гаплашяпман?» — деб қичқирди-да, қўрқиб кетганча ўрнидан сакраб турди.

Бу нафратдан холи одам, бу Зардўштнинг ўзи-ку, у буюк нафратни енгган, бу кўзлар, бу оғиз, бу юрак нақ Зардўштнинг ўзиники».

Шуларни сўйланаркан, кўзлари тўла ёш ғийтиллаб, ўзи гаплашяётган одамнинг қўлини ўпди, худди кутилмаганда осмондан унга бебаҳо ҳадя ёки хазина тушгандай ўзида йўқ қувонарди. Сигирлар эса буларнинг ҳаммасига қараб ҳайрон бўлиб туришарди.

«Менга бундай гапирма, эй, ажойиб дилкаш одам! — деди Зардўшт унинг илтифотларидан ўзини сақлаб. — Аввал ўзингни айт! Сен эмасми бир пайтлар катта бойликдан воз кечиб фақирликни ихтиёр этган?»

— Ўз бойлигидан ва бари бойлардан хижолат чеккан, бутун бойлиги ва қалбини фақирларга улашиб бериб, улар қаторига кирган? Лекин камбағаллар уни ўз қаторларига олмадилар».

«Аmmo улар мени қабул қилмадилар, — деди ихтиёрий фақир, — сен буни яхши биласан. Шунинг учун мен охири манави сигирлар ва ҳайвонларга келиб қўшилдим».

«Сен бу ерда ўргандинг, — деб унинг сўзини кесди Зардўшт, — олишни билишдан кўра, беришни билиш қанчалар қийин эканлигини ўргандинг; яхши тортиқ қилиш бу ҳам санъат, шу билан бирга у яхшиликнинг энг олий ва энг оқил санъати».

«Айниқса, бизнинг кунларимизда, — жавоб берди ихтиёрий фақир, — айниқса, эндиликда барча тубан нарсалар турғенга келиб, ҳеч нарсага ишонмайдиган ва қора авомга ўхшаб ўзига яраша манманликка берилиб кетганда.

Бинобарин, сен биласанки, қора халқ ва қулларнинг исён кўтарадиган соати етди, бу исён ҳалокатли, узоқ, жуда сушт кечур: у тобора ортиб, кучайиб боряпти.

Эндиликда тубанлар ҳар қандай хайру саховат ва садақадан дарғазаб бўлулар, шу боис ким ҳаддан ортиқ бой бўлса, энди ўзига эҳтиёт бўлсин!

Ким худди қорни катта шишадай жуда тор бўғзидан сочилаётган бўлса, энди бундай шишаларнинг бўғизларини синдириб ташлашга ишқибоз бўлулар.

Шаҳвоний очкўзлик, аламли хасад, аламини ололмаслик, қора халқнинг манманлиги — мен буларнинг ҳаммасини кўрдим. Фақирлар ҳалимдирлар, деган гап энди тўғри эмас. Лекин Само Салтанати сигирларда».

«Нега у бой-бадавлатларда эмас?» — синовчан сўради Зардўшт солиҳ тарғиботчининг тепасида дўстона пишқириб нафас олаётган сигирларни нари ҳайдаркан.

«Нима учун мени синайсан? — деб жавоб берди у. — Сен ўзинг буни мандан кўра яхши биласан. О, Зардўшт, мени қашшоқлар ичига нима қувиб борди? Бизнинг бойларимизга нафрат эмасми?»

— Кўзлари совуқ, хаёллари ҳирс билан тўла, туриш-турмушидан кўкка сассиз уфунат ўрлаётган бу қаланғи-қасанғилар —

ҳар қандай ахлат тўдасидан ўзига манфаат чиқарувчи ушбу мол-дават бандаларига нафрат эмасми?

— Аждодлари майда ўғри-киссавур ёки ўлаксахўр ёки ҳирсу шаҳватга муккасидан кетган, ҳеч нарса эсида турмайдиган хотин-боз, лўттивозларга нафрат эмасми? Зеро, уларнинг бари бузуқ хотиндан узоққа тушган эмаслар.

Қаролар тепада, қаролар пастда! Бугунги кунда «камбағал» ва «бой» нима дегани! Мен бунинг фарқини унутдим ва қочиб боравердим. Қочиб бора-бора ниҳоят мана шу сигирлар тўдасига кирдим».

Солиҳ тарғиботчи шундай сўйлар ва сўйларкан, оғир ҳансирар ва фарқ терга ботар — шунданми сигирлар яна ҳайрон бўлишарди. Аммо Зардўшт унинг бу оғир гап-сўзларига қулоқ тутиб, чеҳрасига табассум билан қарар ва индамай бошини чайқарди.

«Сен, эй, қўҳакий тарғиботчи, бундай мушкулписанд сўзларни айтиб, ўз-ўзингни зўрламоқдасан. Бундай оғир сўзлар учун на сенинг оғзинг ва на кўзларинг ярайди.

Менимча, сенинг қурсоғинг ҳам бунга ярамайди: ҳар қандай ғазаб ва ҳар қандай кўпирган қаҳр ҳам унга қарши. Сенинг қурсоғинг юмшоқроқ озуққа муҳтож: сен эт ейишга иштиёқманд эмассан.

Сен менга кўпроқ кўкатлар ва мева-чевага ҳавасманд, ўт-ўлан ва илдиз томирларни йиғиб юрувчи киши бўлиб кўринасан. Балки сен дон-дун ҳам чайнаб юрарсан. Ҳар қалай этга унчалар хушинг йўқ ва асални яхши кўрасан».

«Топдинг, — деди ихтиёрий фақир юракдан энгил тортиб. — Мен асални яхши кўраман ва дон-дун чайнайман. Зеро, оғзимга ёқадиган ва нафасни тоза қиладиган нарсаларни қидираман.

— Яна кўп вақт талаб қиладиган ва лакалов яқовлару текин-хўрларнинг оғзи кун бўйи тинмай чайнайдиган егуликларни қидираман.

Лекин бунда сигирлар ҳаммадан ўтиб кетишган: улар кавш қайтариш ва офтобда ётишни ўйлаб топишган. Шу билан бирга улар юракни дам қиладиган ҳар қандай оғир хаёллардан ўзларини сақлашади».

«Хайр майлига! — деди Зардўшт. — Сен менинг махлуқларимни, бургутим ва илонимни ҳам кўрмоғинг дуруст эди — дунёда уларнинг тенги йўқ.

Қара, ана у ерда йўл менинг ғоримга элтади: бу кеча менинг меҳмоним бўл. Махлуқларим билан ҳайвонлар бахт-саодати ҳақида суҳбат тут — то мен қайтиб келгунимча. Мени эса бир товуш ёрдамга чорлаяпти. Янги асалари уяларидан йиғилган тоза қаҳрабо асалим бор: уларни олиб е!

Энди эй, ажойиб, дилкаш инсон! Тезроқ ўз сигирларинг билан хайрлаш ва буни ўзингга сира оғир олма. Зеро, улар сенинг энг яхши муаллимларинг ва дўстларингдир!»

— «Биттасидан ташқари, лекин уни ҳам янада ортиқроқ яхши кўраман, — жавоб берди ихтиёрий фақир. — Сен ўзинг яхшисан ва ҳар қандай сигирдан ҳам яхшироқсан, о, Зардўшт!»

«Жўна бу ердан! Эй ярамас хушомадгўй! — деб қичқирди Зардўшт жаҳли чиқиб. — Сен нега мени бундай мақтов ва хушомад асали билан авраяпсан?»

«Жўна, жўна бу ердан!» — деб қичқирди у яна бир карра ва қўлидаги таёқни ихтиёрий фақирга ўқталди; лекин фақир жон ҳолатда ундан қочиб борарди.

КЎЛАНКА

Ихтиёрий фақир қочиб кетиб, Зардўшт ўз-ўзи билан яна ёлғиз қолган эди ҳамки, у орқасидан ўзини чақирган овозни эшитди: «Тўхта, Зардўшт! Мени кутиб тур! Бу ахир, менман, о, Зардўшт, сенинг соянгман!» Аммо Зардўшт тўхтамади, унинг тоғлари шунчалар тор бўлиб қолганидан бирдан хафсаласи пир бўлди. «Менинг хилватим қайларда қолди? — дерди у.

Ҳақиқатан ҳам, бу нарсалар менга жуда ортиқчалик қиляпти; бу тоғларда одам кўпайди, менинг салтанатим бу дунёга тегишли бўлмай қўйди; менга янги тоғлар керак.

Мени соям чақиряптими? Соям билан нима ишим бор? Менинг орқамдан чопиб юраверсин! Мен ундан қочиб кетаман».

Зардўшт юракдан шу сўзларни айтиб, йўлида чопиб бораверди; лекин орқасидаги соя ундан қолмай эргашарди; инчунин энди учовлон югуришиб боришарди — олдинда ихтиёрий фақир, ундан кейин Зардўшт ва ҳаммадан кейинда соя чопарди. Лекин улар бу алфозда узоқ югурганлари йўқ. Зеро, Зардўшт тез ора-

да ақлсизлик қилаётганлигини сезиб ҳуши ўзига келди-да, бир силкиниб барча ранжишлар ва нафратлардан халос бўлди.

«Дарифо! — дерди у. — Ахир не-не замонлардан буён кулгили ва қизиқ нарсалар биз қари дарвешлар ва саргашталарнинг бошимиздан кечмасмиди?»

Ҳақиқатан, менинг тоғларда телбалигим ҳаддан ортибди! Мана энди эшитиб турибманки, олтита аҳмоқ оёқ бири кетидан бири тапир-тупур чопиб бораётир!

Лекин ахир Зардўшт қандайдир соядан қўрқиб ўтириши керакми? Ва ниҳоят наздимда соянинг оёқлари меникидан узунроқ ўхшайди».

Зардўшт бутун кўзлари билан ичида кулиб шундай дерди. У тўхтаб, шитоб билан орқага ўтирилди. Сал бўлмаса ортидан эргашиб келаётган соясини ерга қулатиб, йиқитиб юборай деди: соя унинг жуда ҳам яқинида изма-из келар ва ниҳоятда заиф эди. Зеро, у кўзлари билан сояни чамалаган эди, худди кутилмаганда, шарпани кўргандай бўлиб қўрқиб кетди: ушбу таъқибкор йўлдош шунчалар ориқ, қора, ҳорғин ва билинар-билинмас эди.

«Кимсан? — сўради Зардўшт кўпол тарзда. — Бу ерда нима қиляпсан? Нега ўзингни менинг соям деб атайсан? Сен менга ёқмаяпсан».

«Кечир мени, — жавоб қилди соя, — бу мен; агар мен сенга ёқмасам, нима ҳам қилдик! О, Зардўшт, мен сени ва сенинг ўтқир фаҳм-фаросатингни алқайман.

Мен — сен билан изма-из кўп юрган саргаштаман, доим йўлдаман, лекин на мақсад ва на ҳатто ватаним бор; шундай экан, мангу жуҳуд* учун озгинагина етмайди, фақат фарқимиз мен мангу эмас ва жуҳуд ҳам эмасман.

Қандай? Наҳотки мен доим йўлда бўлишим керак? Ҳар бир шамол мени етаклаб, ҳайдаб кетсинми? О, замин, сен мен учун ҳаддан зиёд думалоқ бўлиб қолдинг!

* *Мангу жуҳуд* — уни Агасфер ҳам дейишади. Ўрта аср ривоятларининг қаҳрамони. У Исони Голгофага олиб чиқишаётганда урган, шунинг учун Худо томонидан мангу сарсон-саргардонликка гирифтор этилган. Агасфер афсонасига Гёте каби кўп немис шоирлари мурожаат қилганлар.

Мен ҳар бир нарсанинг устида бўлдим; мен ҳорғин губор бўлиб кўзгулар ва дераза ойналарида ётдим: ҳаммаси мендан олади, лекин ҳеч бири менга бермайди, мен ориқлаб боряпман — худди кўланкага ўхшаб қоляпман.

Лекин о, Зардўшт, мен сенинг изингдан ҳаммадан кўпроқ эргашдим ва таъқиб этиб бордим; ва агар мен сендан беркинган бўлсам, ҳар қалай мен сенинг вафодор соянг бўлдим: сен қаерга ўтирмагил, мен ҳам ўша ерга ўтирдим.

Худди қишда томлар ва қорлар уэра чопишни хуш кўрадиган шарпа каби мен сен билан энг узоқ, энг совуқ дунёларни айланиб чиқдим.

Сен билан бирга барча тақиқланган, энг бемаза ва олис нарсаларга интилдим: ва мабодо нимадир менда яхшилик — деб аталадиган бўлса, у ҳам менинг ҳеч қандай ман қилинган нарсдан кўрқмаганимдир.

Қачонлардир қалбим эъвозлаган барча нарсаларни, барча чегара устунлари ва барча санамларни мен сен билан бирга парчаладим ва тўнтардим, мен энг хатарли истақлар ортидан қувдим — бир куни барча жиноятлар устидан ўтиб бордим.

Сен билан бирга сўзларга, қимматли нарсаларга, буюк номларга бўлган ишончимдан айрилдим. Шайтон терисини ўзгартирганда, унинг номи ҳам ўз-ўзидан тушиб қолмайдими? Зотан, ном деганимиз фақат тери деганимиздир. Шайтоннинг ўзи ҳам, эҳтимол, фақат теридир.

«Ҳақиқат йўқ, ҳамма нарса мумкин», — мен ўзимни шунга ишонтирдим. Мен қалбим ва бошим билан энг совуқ сувларга шўнғирдим. Оҳ, мен шунинг учун тез-тез худди қисқичбақа каби кип-қизил ва кип-яланғоч бўлиб турардим!

Оҳ, қайга йўқолди бутун яхшилик, қани уят ва қани барча яхшиликларга ишонч! Оҳ, бир маҳаллар мен соҳиби бўлмаган ва ёлғонлайвериби тили қавариб кетган бокиралик қани? Қайга йўқолди? Қани яхшиларнинг маъсумлиги ва уларнинг олижаноб ёлғонлари!

Ҳақиқатан ҳам, тез-тез ҳақиқат ортидан изма-из эргашардим ва у мени тепгани тепган эди. Мен кўп маҳал ёлғон гапиряпман, дея ўйлардим ва фақат шундагина мен — ҳақиқатга яқин борардим.

Ҳаддан ортиқ кўп нарсалар мен учун равшан тортди: энди унинг менга дахли йўқ. Мен севган бирон нарса ҳам энди тирик эмас, — мен ўз-ўзимни яна қандай сева олишим мумкин?

«Менга қандай ёқса, шундай яшасам, бўлмаса, умуман яшамасам» — мен шундай истайман, ҳатто авлиё ҳам шуни истайди. Аммо, э воҳ! Ҳали яна мен учун — қувонч борми?

Ҳали менинг мақсадим борми? Елканим учиб бораётган соҳил-чи?

Йўловчи шамол? Оҳ, фақат кимки қаерга бораётганини билса, у шунингдек, қандай шамол унга йўловчи бўлишини ҳам билур.

Менга нима қолди ўзи? Ҳорғин, жасур юрак; нотинч ирода; учиш учун ярамайдиган қанотлар; синган ўркак.

Манави ўз уйини излаш: о, Зардўшт, сен биласан-ку ахир бу излаш менинг интизорлигим бўлди, у мени ямлаб ютапти.

«Қайда, менинг уйим?» Мен уни сўроқлайман, қидирдим, қидираман ва ҳеч ердан топмадим. О, мангу ҳар ер, о, мангу ҳеч ер, о, мангу — беҳуда!»

Соя шундай сўйлар ва унинг сўзларини тинглаб, Зардўштининг юзи узаярди. «Ҳа, сен менинг соямсан, — деди у ниҳоят маъюс тортиб.

— Эй, сен эркин фикрли, саргашта, ҳали сенинг бошингда кўп хатарлар бор! Бугун оғир кун бўлди менга, боқ, энг оғир оқшом ҳам келмагай банагоҳ!

Сенга ўхшаш саркашларга ҳатто турма ҳам ниҳоят фароғатли ер бўлиб туюлиши мумкин. Сен ҳеч қачон қамалганлар қандай ётиб ухлашларини кўрганмисан? Улар осуда ухлайдилар, ўзларининг ниҳоят хавфсизликда эканликларидан роҳатланадилар.

Эҳтиёт бўл, сени тағин қандайдир тор бир дин ўз тўрига илинтирмасин. Қандайдир шафқатсиз, оғир адашув ўз домига тортмагай сени! Зеро, сени энди барча тор ва қаттиқ нарсалар йўлдан уриб, ўз тузоғига илинтирмоқчи бўлади.

Сен омолингни йўқотдинг; эвоҳ, бу йўқотишни сен не деб ҳазилга ва не деб таскинга айлантиргайсан? У билан бирга — сен йўлни ҳам йўқотдинг!

Шўрлик, адашган, хаёлпараст, ҳорғин капалак! Бу оқшом сен бизга қўноқ бўлиб, ҳордиқ чиқаришни истамайсанми? Ундай эса тепага чиқ, менинг ғоримга бор!

Бу йўл менинг ғоримга олиб боргай. Энди мен жадал ўз йўлимга боргайман. Менга худди соя тушаётгандек бўлмоқда.

Мен бир ўзим югургилайман, яна менинг атрофим ёп-ёруф бўлсин, дейман. Боз устига мен яна кўп узоқ оёқда юришим ва қувноқ бўлишим керак. Оқшом бизникида — ўйин бўлгай!»

Зардўшт шундай зикр қилди.

ҚОҚ ПЕШИН

— Зардўшт чопа-чопа йўл қатъ этар, лекин энди ҳеч ким йўлиқмасди. У ёлғиз ўзи эди ва фақат ўз-ўзига пешвоз эди, у ўз ёлғизлигидан қувонар ва роҳатланар, соатлаб фақат хайрли нарсаларни ўйларди. Қоқ пешин чоғида, офтоб нақ Зардўштнинг боши узра тикка турганда, у сершоҳ, қийшайиб ўсган қари дарахт ёнидан ўтди, дарахтга ҳар томондан токнинг новдалари ўрлаб, чирмашиб кетган, новдалар остида унинг ўзи кўринмас, шохлардан йўловчига қаҳрабо узум вошлари бўлиқ осилиб турарди. Шунда Зардўшт андак ташналикни босишни истаб, бир бош узумга қўл чўзди; қўлини узатган аснода унинг кўнглидан бошқа, кучлироқ истак ўтди. У аини туш чоғи дарахт остига чўзилиб, уйқуга толгиси келди.

Зардўшт шундай ҳам қилди; у рангин ўт-ўланларнинг сирли сукунатига чўмиб, ер узра чўзилиши ҳаманоқ ўз ташналигини унутиб, уйқуга ғарқ бўлди. Зеро, Зардўштнинг бир ҳикматида айтилган: бир нарса бошқасидан зарурийроқ эрур. Фақат унинг кўзлари очик эди: у қари дарахтга қараб завқланиб тўймасди, узум новдалари унга шу қадар қаттиқ муҳаббат билан чирмашган эди. Аммо кўзини уйқу элитаркан, Зардўшт ўз кўнглида шундай сўйларди:

«Жим! Жим! Дунё комил бўлиб қолмадими? Лекин менга нима бўляпти ўзи?»

Худди майин шаббода денгизнинг текис сатҳида ўйин тушгандек, укпардек юмшоқ уйқу кўзларимда шундай рақс ўйнайди.

Кўзларимни у юмишга қўймайди, кўнглим ҳам уйғоқ. Ел-енгил у, чиндан! Укпар каби енгил.

У мени ишонтиради, мен билмайман, қандай? Ичимни эркаловчи қўллари билан силайди, у мени бўйсиндиради. Ҳа, у менинг кўнглимни керишмоққа бўйсундиради.

— Менинг аломат кўнглим жуда ҳам узун ва ҳорғин бўлиб қолади! Наҳот еттинчи куннинг оқшоми унинг учун қоқ пешинга тўғри келган бўлса! У ҳалимдай бўлиб, яхши ва баркамол нарсалар орасида узоқ вақт адашиб юрмадимикин?

У узоқ керишади — борган сари кўпроқ ва яна кўпроқ керишади! Менинг аломат кўнглим жимгина ётади. Жуда кўп яхши нарсаларни тотиб кўрди у; бу олтин ҳасрат уни эзади, тилни лол қилади.

— Кема ўзининг энг осуда манзилига киргани каби — энди у узоқ саргузаштлар ва номаълум денгизлардан сўнг ҳориб ерга суянади. Ахир суянишга ер ишончлироқ эмасми?

Бундай кема соҳилга етиб, таянч топгач, унда ўргимчак ердан туриб унга ўз тўрини узатиши кифоя қилади, бундан ортиқ арқоннинг энди кераги ҳам йўқ.

Сокин соҳилга қўнган мана шундай ҳорғин кема каби мен ҳам ер яқинида ҳордиқ чиқараман, садоқатим, инончим, умидим ундан унга жуда нозик ришталар билан боғланганман.

О, бахт! О, бахт! Кўшиқ айтгинг келмаяптими, о, кўнглим менинг? Ўт-ўлан устида ётибсан. Лекин ҳозир сирли, сурурли дам, бундай пайтда биронта ҳам чўпон сивизғасини чалмас!

Ҳушёр бўл! Чимганларда қайноқ туш ухлар. Тўхта, куйлама! Жим! Дунё баркамол.

Сен куйламай тур, дала қушчаси, кўнглим менинг! Пичир этма! Қара — атроф жим-жит! Қари туш ухлар, лаблари пичирлар: бир томчи бахтни ичмасми у ҳозир?

— Олтин бахтнинг қўҳна, қорамтир томчиси, олтин шаробини ичмасми? Бахт югургилаб ўтар ундан, унинг бахти кулар. Шундай кулади — Худо. Жим!

— «Бахт учун, бахт учун кўп нарса керакмас!» — бир пайтлар мен шундай деган ва ўзимни доно ҳисоблардим. Лекин бу қарғиш экан, мен буни энди ўргандим. Доно тентаклар яхшироқ айтадилар.

Зеро, энг ушоқ, энг сокин, энг енгил, самандар шитирлаши, ел эсиши, сония, он — ушоқ, энг яхши бахтнинг сифати мана шуларда. Жим!

— Менга нима бўлди? Эшит! Вақт учиб кетмадимми? Мен учиб кетмаяпманми? Йиқилиб тушмадимми — эшит! — Мангулик қудуғига?

— Менга нима бўляпти? Жим! Ана санчди — э воҳ! Юрагимми? Нақ юрагим! О, парчалан, парчалан, юрагим, бундай бахт, бундай санчишдан сўнг!

— Қандай? Дунё шу тобда камолга етмадими? Дум-думалоқ бўлиб етилмадими? О, думалоқ олтин қорачиқ — у қаерга учяпти? Наҳот мен унинг ортидан югурдим? Жим!

Жим (шунда Зардўшт чўзилиб керишди ва ухлаб қолаётганини сезди).

«Турсанг-чи, эй, уйқучи! — дерди у ўзига ўзи. — Сен, туш бўлганда ухловчи! Вақт бўлди, ўтиб кетди, ҳали яна анча йўл босмоғимиз керак.

Энди ухлаб турдингиз, узоқ ухлаб ётдингизми? Мангуликнинг нақ ярми эмасми? Қани, тур ўрнингдан, менинг қари юрагим! Бундай уйқудан сўнг сенга кўп вақт керакми — уйғониш учун?»

(Лекин шунда у яна ухлаб қолди, дили эса қаршилиқ кўрсатди, ҳимояланди ва яна ётди) — «Мени холи қўй! Жим! Дунё шу тобда комил бўлиб етилмадими? О, думалоқ олтин шар!»

«Тур, — дерди Зардўшт, — эй, сен, кичкина ўғри, дангаса! Қандай? Ҳали ҳам керишасанми, эснайсан, хўрсинасан ва чуқур қудуқларга ботасанми?»

Сен ўзинг кимсан, о, кўнглим!» (Шунда у бирдан қўрқиб кетди, зеро, қуёшнинг бир тола шуъласи кўкдан унинг юзига тушди).

«О, бошим узра осмон, — деди у хўрсиниб ва туриб ўтирди, — сен менга қараяпсанми? Сен менинг аломат қалбимни тинглаяпсанми?»

Ердаги барча нарсалар устига тўкилган мана шу бир томчи шудрингни ичганинда, — сен бу аломат кўнглини ичганинда.

— О, мангулик булоғи! Сен шодумон, мудҳиш туш чоғининг тубсиэ қаъри! Қачон сен менинг кўнглимни яна ўзингга тортасан*.

Зардўшт шундай сўзларни зикр қилди, худди ғалати бир тарзда сархуш бўлган одамдай дарахт остидан турди; қуёш эса ҳамон тикка унинг боши узра порларди. Бундан Зардўшт бу гал қисқагина вақт пинакка кетганлигини пайқаш мумкин эди.

* Нитше — 1900 йилнинг 25 август куни айни туш чоғи жон таслим қилди.

ҚУТЛАШ

Кўп овора бўлиб излаганлари, адашиб-улоққанларидан сўнг Зардўшт кеч қоронғусида яна ўз ғорига қайтиб келди. Лекин мағорига етмай йигирма қадам берида ҳеч кутмаган бир ҳодиса рўй бериб, у тўхтади: у яна мадад сўраган улуғ товушни эшитди. Яна ҳайрон қоласан! Бу сафар товуш унинг ўз мағорасидан чиқмоқда эди. Лекин бу жуда узун, мушкул, ғалати қичқирқ эди; Зардўшт унинг жуда кўп товушлардан иборат эканлигини аниқ фарқлади: фақат жуда олисдан эшитганда уни битта товуш деб қабул қилиш мумкин эди.

Шунда Зардўшт ўз мағораси сари отилди, шунча қичқирқлардан сўнг у мана бундай манзара устидан чиқди! У бугун йўлда дуч келганларнинг бари бунда жам бўлиб ўтиришарди: ўнг қўлдаги қирол ва чап қўлдаги қирол, қари сеҳргар, папа, ихтиёрий фақир, соя, виждонли руҳ, тунд башоратгўй ва эшак; энг бадбашара одам эса бошига тож кийиб, белига иккита алвон белбоғ ўраган эди — зеро, у бошқа бадбашаралар каби чиройли кийинишни яхши кўрарди. Мана шу мажруҳ жамоатнинг ўртасида Зардўштнинг хурпайиб, ташвишга ботган бургути қўққайиб турарди, зеро, у бугун кўп нарсаларга жавоб бериши керак, ҳолбуки бу мағрур зотда жавобнинг ўзи йўқ эди; доно илон эса бургутнинг бўйнига ўралиб олган эди.

Зардўшт буларнинг барига буюк бир ажабсиниш билан боқди; кейин у ҳар бир меҳмонга алоҳида илтифот ва эътибор билан қаради, уларнинг қалбидан нима кечаётганлигини уқди ва яна ҳайратланди. Бу орада жамоат ўз ўринларидан туриб, Зардўштнинг қачон гапиришини эътибор билан кута бошлади. Зардўшт эса қуйидагиларни айтди:

«Эй, сиз чорасизлар! Эй, аломат одамлар! Ёрдам сўраб қичқирган сиз эдингизми? Бугун кўп овора бўлиб қидириб топилмаган зотни энди қайдан излашни биламан: мен олий одамни излайман;

— у, олий одам менинг ғоримда ўтирибди! Мен ҳайрон қоламан! Ахир мен уни асал назр қилиб, бахтимнинг ширин тузоқларини қуриб, ўз томонимга тортиб, оғдирмадимми?»

Бироқ фаҳмимча, биргаликда жамоат қуриш учун сизлар ярамайсилар, эй, ёрдам сўраб чақирганлар, сизлар бу ерда бирга ўтириб, бир-бирингизни хижолатга қўясиз, холос. Аввал аллаким келсин;

— аллаким боплаб сизни кулдирсин, ўзи оққўнгил, шўх ҳазилвон, раққос, елвагай, тирмизак, қандайдир эски тентаквой бўлсин — сизга шу керак эмасми ахир?

Лекин сиз эй, чорасизлар, мен бундай ночор, сиз каби азиз қўноқларга арзимас сўз билан мурожаат қилаётганим учун маъзур кўринг! Лекин сиз фаҳмлайсизми, нима менинг қалбимни тетик қилади;

— бу сиз ва сизнинг бундоқ кўринишингиз, мени кечирингиз! Зеро, чорасизга қараган ҳар бир одам ўзини тетик, бардам сезади. Чорасизга тасалли бериш учун ҳар бир одам ўзини етарлича кучли ҳисоблайди.

Менга бу куч-қувватни сиз ато этдингиз — бу мен учун бебаҳо тортиқ, улуғ қўноқларим! Қўноқларнинг чин совғаси! Хайр, майли, жаҳлингиз чиқмасин, мен сизга ўз совғамни таклиф этаман.

Бу ер — менинг салтанатим ва менинг мулку мулкатларим: лекин бу оқшом ва бу кеча менинг барча нарсаларим сизники ҳам бўлгай. Менинг махлуқларим сизга хизмат қилгай; шояд бу фор чарчоғингизни ёниб, ҳордиғингизни чиқаргай!

Менинг қўналғамда, менинг ўчоғимда ҳеч кимса умидсиз бўлмагай, мулкатларимда мен ҳар кимсани ваҳший ҳайвонлардан қўриқлагайман. Бу мағора сизга паноҳ бўлгай!

Ундан сўнг сизга жимжилоғимни таклиф этаман. Жимжилоғим билан бирга бутун қўлим ҳам сизга бўлсин, майлига! Юрагимни ҳам қўшиб ола қолинг! Хуш келибсиз, сизга таъзим қиламан, азиз меҳмонларим!»

Зардўшт шундай сўзларни айтиб кулар, сўзлари муҳаббат ва шаҳду шиддат билан лиммо-лим эди. Бу қутловдан сўнг меҳмонлар бир оғиз сўз қўшмай яна бир бор таъзим бажо келтирдилар; ўнг қўл қирол қўноқлар номидан жавоб сўз айтди:

«Бизга қўлингни узатиб, алқаб турганингдан, о, Зардўшт, сенинг Зардўштлигингни яна бир қарра танидик. Бизнинг олди-

мизда ўзингни паст тутдинг, бизнинг сенга эҳтиромимизни қарий-иб ерга урдинг;

— лекин яна ким сенчалик ғурур билан ўзини паст тута оларди? Бу бизнинг кўнглимизни кўтаради, бу кўзларимиз ва қалбларимизга лаззат-фароғат ато этади.

Фақат шунинг ўзини кўриш учун биз жон-жон деб бу тоғдан кўра ҳам баландроқ тоғларга чиқишга тайёр эдик. Зеро, биз томоша талабгорлари бўлиб келдик, биз қайғули нигоҳни нима равшан қилишини кўришни истаймиз.

Мана, бизнинг ёрдамга чорлаб қичқаришларимиз бари тугади. Фикрларимиз ва қалбларимиз энди очиқ, биз қойил қолдик. Яна бир лаҳзадан сўнг бизнинг матонатимиз бардам бўлади.

О, Зардўшт, ер юзида юксак, кучли иродадан ортиқроқ қувончли нарса ўсмайди: у ернинг энг гўзал асарларидандир. Битта шундай дарахтдан бутун тумонат теварак жонланиб туради.

Кимки худди сен каби ўсиб-унган бўлса, о, Зардўшт, мен уни юксак пиний қарағайга қиёс қиламан: у энг чайир оғочдан ишланган, бўйи баланд, сокин, мустақкам, ягона, ҳукмрон;

— ям-яшил, қурч шохларини ўз ҳукмидан ҳам кенгроқ ҳудудларга ёйган, бўронлар ва шамоллар, асрлардан бери юксакликларга яқин барча нарсалар билан майдон сўраб қудратли тортишган,

— янада қудратлироқ жавоб бергувчи, ҳукм юргизувчи, зафар қозонувчи у; мана шундай дарахтларни кўриш учунгина о, ким сарбаланд тоғларга кўтарилмасди, дейсиз ахир!

О, Зардўшт, сенинг дарахтинг остида жон битгай ғамгинга ҳам, омадсизга ҳам, қалби ҳаловат ва рўшнолик кўрмаган сенинг ёнингда тинчланур ва юраги ором олур.

Ҳақиқатан ҳам, сенинг бу тоғинг ва бу дарахтингга кўп нигоҳлар қадалган; буюк бир соғинч туғилди ва энди кўплар: Зардўшт ким? — деб сўрашни ўргандилар.

Сен кимнингки қулоқларига бир маҳаллар ўз қўшиғинг ва ўз асалингни қандай томчи-томчилаб қуйган бўлсанг, уларнинг бари; кимки қочган, яширинган, кимки ёлғиз яшаган ёки икковлашиб ёлғизлашган бўлсалар, улар бари сенинг қалбингга қараб тавалло қилдилар:

«Зардўшт ҳали тирик борми? Бошқа яшашнинг ҳожати йўқ, бари абас, бари беҳуда, — ёки биз фақат Зардўшт билан яшамогимиз керак!»

«Нега келмайди ўша, ўзи ҳақида қачонлар дарак берган? — деб сўрашади кўплар. — Уни ёлғизлик ютиб юбормадимми? Ёки биз ўзимиз уни излаб борайликми?»

Энди шундоқ ҳам бўлмоқдаки, ёлғизликнинг ўзи чириди ва увадага айланди, мисоли ўпирилиб тушган ва ортиқ ўз майитларини сақлолмаган гўр каби. Ҳар ёқда қайта тирилганлар кўзга ташланурлар.

Энди тўлқинлар сенинг тоғингни қуршаб тобора юқорига кўтарилиб борурлар, о, Зардўшт. Ва сенинг баландлигинг нечоғлик юксак бўлмасин, кўплар сенга кўтарилишлари керак; сенинг кеманг қуруқликда узоқ қолиб кетмагай.

Биз чорасиз қолганлар сенинг маконингга келганимиз ва энди умидсизликдан халос бўлганимиз — энг яхши одамлар сен томон йўлга чиққанликларининг бир башоратидир, холос.

— Зеро, одамлар ўртасида Худонинг охириги қолдиғининг ўзи сен томон йўлга чиқди, яъники айнан мана шулар: барча улуғ соғинчга йўлиққанлар, барча улуғ нафратга мубтало бўлганлар ва барча улуғ жонидан тўйиб кетганлар;

— ва агар фақат яна умидга ўрганмасалар, фақат улуғ умидни агар сендан ўрганмасалар, яшашни истамайдиганларнинг бари йўлга чиқди, о, Зардўшт!»

Ўнг томондаги қирол шу сўзларни айтиб, ўпиш учун Зардўштни қўларини тутди; лекин Зардўшт унинг бу эъзоз-икромидан ўзини олиб қочиб, қўрқиб орқага чекинди ва худди жимгина, кутилмаганда кенг уфқларга учиб кетгандай бўлди. Лекин кўп ўтмай у яна меҳмонлари орасига қайтди-да, уларга равшан, синовчан кўз билан назар ташлаб, сўз бошлади:

«Кўноқларим, сиз, олий одамларсиз, мен сиз билан немис тилида равшан гаплашсам дейман. Мен сизни тоғларда учратаман, деб ўйламаган эдим».

(«Немис тилида ва равшан? Худо сақласин! — деди шунда чап томондаги қирол четга қараб; бу шарқлик донишманд азиятчиларни яхши билмаслиги кўриниб турибди!»

Лекин у бу билан «немис тилида ва дағал қилиб», деб айтмоқчи — майлига! Ҳозирги замонларга қараганда бу ҳали фаҳм-фаросатнинг батамом йўқолиб кетмаганлигидан дарак беради!»)

Майли, ҳақиқатан ҳам, ҳаммаларингиз бир бўлиб, олий одам бўлингизлар; лекин мен учун — сиз у қадар ҳам юксак ва у қадар ҳам кучли бўлиб туюлмайсиз.

Мен учун бу демак: менда жимгина ётган, енгиб бўлмас кучга нисбатан бу шундай, лекин у ҳаммавақт ҳам жим ётавермайди. Мабодо агар сиз менга мансуб бўлсангиз ҳам, лекин ҳар қалай, мисол учун, ўнг қўлим каби эмас.

Зеро, сизга ўхшаб касал ва заиф оёқда юрувчи, буни биладими ёки ўзидан яширадими: барибир аввало ўзини аяшларини истайди.

Лекин мен на оёқларим ва на қўлларимни аяйман, мен ўз жангчиларимни аямайман: менинг жангу жадалларим учун сиз қандай ярайсиз?

Сиз билан ҳар қандай ғалабани бой берган бўлардим. Менинг довулларимнинг баланд садоларини эшитиб, кўпларингиз йиқилиб тушган бўлардингиз.

Шунингдек, сизлар мен учун у қадар гўзал ва у қадар олижаноб ҳам эмассиз. Мен ўз таълимотим учун тоза ва силлиқ кўзгуларни қўллайман; сизнинг юзангизда эса ҳатто менинг ўз қиёфам бузилган ҳолда акс этгай.

Сизнинг елкангиздан жуда кўп оғир юклар, кўп хотиралар босиб туради; сизнинг жинкўчаларингизда кўп ёмон паканалар бужмайиб ўтиришади. Ҳатто сизнинг ўзингизда яширин қоралар бор.

Сиз юксак ва олий уруғдан бўлишингиз мумкин: сизнинг кўп нарсаларингиз қийшиқ ва хунук. Сизни тузатиб, тўғрилайдиган темирчи уста дунёда йўқ. Сиз кўприксиз холос: майли, олийлар сизлардан ўтиб боришсин! Сиз поғоналарсиз: сизнинг устингиздан ўз юксаклигига кўтарилиб бораётганлардан жаҳлингиз чиқмасин!

Эҳтимол, бир замонлар келиб сизнинг уруфингиздан ҳақиқий фарзанд ва менинг баркамол ворисим ўсиб-унар — лекин бунга ҳали узоқ. Сизлар ўзингиз менинг меросим ва номим тегадиган меросхўрлар эмасдирсиз.

Бу тоғларда мен сизни кутаётганим йўқ, охирги марта пастга тушсам, сиз билан тушмайман. Сиз фақат олий одамлар мен томон йўлга чиққанликларини башорат қилмоқдасиз.

— Ва сиз улуғ соғинч, улуғ нафрат, улуғ зерикиш одамлари эмас, сиз ўзингиз айтмоқчи Худонинг сўнгги қолдиқлари ҳам эмас.

— Йўқ! Йўқ! Уч карра йўқ! Мен бу тоғларда бошқаларни кутяпман, уларсиз бу ердан кетишни хаёлимга ҳам келтирмайман.

— Энг олий, яна қудратлироқ, музаффарроқ, янада қувноқроқ, қалби ва жисми тўғри қилиб қурилган кимсаларни кутаман: кулиб турган арслонлар келмоғи керак!

О, менинг азиз қўноқларим, эй, сиз, аломат одамлар, — наҳот сиз менинг болаларим ҳақида ҳеч нарса эшитмагансиз? Улар мени кўриш учун йўлга чиққанликларини билмайсизми?

Менга боғу бўстонларим ҳақида, фароғатли оролларим ҳақида, янги гўзал наслим ҳақида гапирингиз. Нега менга улар тўғрисида сўзламайсиз?

Сизнинг муҳаббатингиздан мен шу тортиқни сўрайман, менга болаларим ҳақида сўйланг. Улар билан бой-бадавлатман, улар боис мен муфлис бўлдим, мен нималарни бермас эдим.

— Нималарни бермас эдим мен, магарам бир нарсага эга бўлсам: эга бўлсам мен шу болаларга, шу тирик ниҳолларга, менинг иродам ва олий умидимнинг шу ҳаёт чинорларига!»

Зардўшт шундай зикр қила туриб, бирдан сўзидан тўхтади: зеро, уни соғинч, интизорлик чирмади, у кўзлари ва оғзини юмди, юраги шунчалар кучли тўлқинланиб кетди. Унинг барча қўноқлари ҳам қимир этмас, ўсал бўлганча жим туришар, фақат кекса кароматтўйгина юзи ва қўллари билан нималарнидир ишора қиларди.

МАХФИЙ ШОМ ЗИЁФАТИ

Шу ерга келганда кароматтўй Зардўшт ҳамда унинг қўноқларининг салом ва қутловларини бўлди, у вақти тифиз одамдек олдинга суқулиб ўтди-да, Зардўштнинг қўлидан тутиб хитоб қилди: «Ва лекин Зардўшт!

Ўзинг айтмоқчи, бир зарурат бошқасидан устунроқ, майлига, мен учун ҳозир бир нарса бошқа ҳаммасидан зарурроқ.

Айтгандай: сен мени зиёфатга таклиф қилмаганмидинг? Бу ерда жуда узоқ йўл босиб келганлар бор. Сен бизни қуруқ гап билан боқмасанг керак?

Бундан ташқари биз ҳаммамиз музлаб қолиш, чўкиб кетиш, бўғиб ташлаш сингари жисмоний кулфатлар тўғрисида кўп гап сотдик. Лекин ҳеч ким менинг дардимдан оғиз очмади, очдан ўлиш даҳшатини тилга олмади».

(Кароматгўй шуларни айтди. Бироқ Зардўштнинг махлуқлари бу сўзларни эшитишгач, кўрқиб, қочиб кетишди. Зеро, улар кун бўйи топиб келган озиқ-овқатлар ёлғиз кароматгўй чолнинг қорнини тўйдиришга ҳам етмаслигига ишонч ҳосил қилган эдилар.)

«Бунга яна ташналикдан ўлиш эҳтимолини ҳам қўшамиз, — давом этди кароматгўй. — Гарчи бу ерда сув сероб бўлиб, допишманд сўзларидай тинмай жилдираб оқаятганлиги қулоғимга чалинмоқда. Лекин мен май истайман!

Ҳар ким ҳам Зардўштдай умр бўйи фақат сув ичавермайди. Хориганлар ва сўлиганларга сув ярамайди. Бизга май ярашади. Фақат ундан дафъатан соғайиш ва ҳар доим саломат юриш мумкин!»

Кароматгўй чол май талаб қиларкан, сўл томондаги индамас қирол ҳам, қулай фурсатдан фойдаланиб, ўртага икки оғиз сўз қўшди. «Май тўғрисида ғам еманг, — деди у, — биродарим, ўнги ёқ қироли билан бирга бунинг ташвишини қилиб қўйганмиз. Май ҳаммага етади — уни кўплаб эшакка ортганмиз. Лекин фақат нон етмай турибди, холос».

«Нон дейсизми?» — деб эътироз билдирди Зардўшт кулакула. — Дарвешларнинг ҳаммиша нони йўқ. Лек нон ягона ризқ-рўз эмас, одам яхши қўзичоқларнинг эти билан ҳам тирик. Айтганча, менинг икки қўзим бор.

— Уларни тезроқ саранжом қилсинлар ва маврак солиб дам-ласинлар. Мен шуни яхши кўраман. Ичингизда ширинтомоқлар, лазиз овқат ишқибозлари бўлса, уларга атаб қанча шифобахш томирлару мева-чевалар ҳозирлаганмиз, ёнғоқлару яна чақиб ўтирадиган бошқа жумбоқ нарсалар ҳам тайёр.

Тезда зўр зиёфат ҳозирлаймиз. Лекин ким унда қатнашмоқчи бўлса ва ҳаттоки қироллар ҳам қарашмоқлари керак. Зеро, Зардўштнинг уйида қиролга ҳам ҳатто ошпазлик қилиш ярашади».

Бу таклиф ҳаммага маъқул бўлди. Фақат ихтиёрий фақиргина эт, май, ширинликларга қарши чиқди.

«Бу нафс бандаси Зардўштга қулоқ тутинглар-а! — деди у ҳазиломуз. — Мағораларга ва баланд тоғларга шундай зиёфат ейиш учун чиқадиларми?»

Энди тушундим: у бир пайтлар бизга шундай деб ўргатган эди: «Камроқ камбағалликка мақтовлар бўлсин!» Шу боис у қашшоқликка барҳам бермоқчи».

«Мендек қувноқ бўл, — жавоб берди Зардўшт. — Ўз одатларингни сира тарк этма, эй, яхши одам! Донингни чайна, сувингни ич, ошхонангни мақта — ўз хурсандчилигингни қўйма!»

Мен — ҳамма учун эмас, фақат ўз одамларим учун қонунман. Лекин менга тегишли бўлганларнинг суяклари бақувват ва қадамлари енгил бўлмоғи керак.

— Улар уруш ва базмларнинг ҳам кифтини келтирсинлар, олабўжи ёки Ханс орзупараст бўлиб юрмасинлар, ҳар қандай қийинчиликка худди байрамдай қарасинлар ва ҳамиша соғ-саломат, омон бўлсинлар.

Энг яхши нарсалар менга ва менинг одамларимга тегишли. Агар бизга тегишли нарсаларни бермасалар, биз уларни ўзимиз оламиз: яхши озиқ-овқатлар, энг тоза осмон, энг қудратли фикрлар, энг гўзал аёллар бизникидир!»

Зардўштнинг зикри шундай бўлди. Лекин ўнг томон қироли ўртага гап қўшди: «Ажабо! Донишманднинг оғзидан ҳеч қачон шундай ақлли гаплар чиққанми?»

Ҳақиқатан ҳам, бир пайтнинг ўзида ҳам ақлли ва бунинг устига эшак бўлмаган донишманд гоятда камдан кам учрайди».

Ўнг томон қироли шундай дер экан, ўзи ҳайрон бўларди. Эшак эса баттоллик қилиб, унинг гапига: И-ҲО, И-ҲО — деб жўр бўлди. Тарихий китобларда «Махфий шом зиёфати», деб ном қозонган узундан узоқ мусобақанинг давоми ва бошланиши шундай эди. Лекин ундан кейин фақат олий одамдан бошқа ҳеч нарса устида сўз бормади.

ОЛИЙ ОДАМ ЗИКРИ

1

Мен илк бора одамлар ичига кирганимда дарвешона бир тен-таклик, катта тентаклик қилиб қўйдим: мен бозор майдонига кириб бордим. Мен ҳаммага қараб гапирганимда, ҳеч кимга гапирмадим. Лекин қош қорайганда дорбоз ўйинчилар ва майитлар менга ошно бўлиб қолдилар, ўзим ҳам мурдага айландим ҳисоби.

Лекин янги тонг билан бирга менга янги ҳақиқат ҳам келди — мен ўшанда гапиришга ўргандим: «Бозор ва издиҳом, оломоннинг шовқин-сурони ва унинг узун қулоқлари билан менинг нима ишим бор!»

Сиз, олий одамлар, мендан буни ўрганасиз: бозорда ҳеч ким олий одамларга ишонмайди. Агар сиз у ерда сўз айтмоқчи бўлсангиз, майлига! Аммо издиҳом кўзини пир-пир қилади: «Биз ҳаммамиз тенгмиз».

«Сиз, олий одамлар, — издиҳом шундай кўзини пирпиратади, — олий одамлар йўқ, биз ҳаммамиз тенгмиз, инсон инсон демак-дир, Худо қошида — биз ҳаммамиз тенгмиз!»

Худо қошида-я! — Лекин эндиликда бу Худо ўлди. Лекин издиҳом олдида биз тенг бўлишни истамаймиз. Эй, сиз, олий одамлар, бозордан чиқиб кетингиз!

2

Худо олдида-я! — лекин энди бу Худо ўлди! Эй, сиз олий одамлар, бу Худо сиз учун энг улуғ хатар эди.

У гўрига ётгандан бери, сиз илк бора қайта тирилдингиз. Мана энди буюк пешин кияпти, фақат энди олий одам — отабекка айланмоқда!

Сиз бу сўзни тушундингизми, о, оғайниларим? Кўрқиб кетдингизми? Юрагингиз безовта бўлдими? Нигоҳингизга тубсиз қаър очилдими? Жаҳаннам кўпаги сизга ирилай бошладими?

Майлига! Олга! Олий одамлар! Фақат энди инсон келажагининг тоғи туғиш азобларида ўртанмоқда. Худо ўлди: энди биз истаймизки, ало одам яшасин.

Энг жонкуярлар сўрашяпти: «Одам қандай сақланади?» Зардўшт эса ягона ва яккаш сўрайди: «Одамдан қандай ўтиш керак?»

Кўнглим менинг ало одамга мойил, у мен учун ягона ва ёлғиз, — у оддий одамга ўхшамас: яқин ҳам эмас, қашшоқ ҳам эмас, абгор ҳам эмас, энг яхши ҳам эмас.

О, оғайниларим, одам бу ўтиш ва ҳалокат, мен одамда нима-нидир севолсам, фақат мана шунигина севаман. Ҳатто сизда ҳам менинг муҳаббатим ва умидимни уйғотувчи кўп нарсалар бор.

Сизнинг нафратингиз, о, олий одамлар, менда умид уйғотади. Зеро, улуғ нафрат эгалари моҳиятан улуғ эҳтиром эгаларидир.

Сизнинг умидсизлигингиз улуғ эҳтиромга лойиқ. Зеро, сиз бўйсунушни ўрганмадингиз, сиз кичкинагина оқилоналикка ўрганмадингиз.

Бинобарин, энди кичкина одамлар отабеклар бўлиб қолдилар: улар ҳаммалари итоат, камтарлик, мулоҳазақорлик, тириш-қоқлик, эҳтиёткорлик ва туганмас «ва ҳоказо» кичкина эзгуликларни тарғиб қиладилар.

Барча аёлларга хос, барча қуларга хос ва айниқса барча қораларга хос нарсалар: бу энди бутун инсон тақдирининг хўжаси бўлмоқни истайди — о, нафрат! Нафрат! Нафрат!

Улар тинимсиз сўрайдилар: «Одам қандай қилиб яхши, узоқ ва ёқимли сақланиши мумкин?» Шунинг учун улар ҳозирги куннинг — отабекларидир.

О, оғайниларим, сиз менга мана шу ҳозирги замон отабекларидан — ушбу кичкина одамлардан ўзиб борингиз: улар ало одам учун энг буюк хатардир!

О, олий одамлар, сиз менга кичкина яхшиликлар, кичкина ғамхўрликлар, ҳуркак ҳушёрликлар, чумоли ғужғонлари, ночор мамнунликлар, «кўпнинг бахти» деган нарсалардан ўзиб берингиз!»

Майли, яхши ўртанинг, лекин таслим бўлманг. О, олий одамлар, сиз бугун яшашни билмайсиз, мен сизни ҳақиқатан ҳам, мана шунинг учун севаман! Зеро, сиз шундай яшайсиз — ҳаммадан аъло!

4

Матонатингиз етарлими, о, оғайниларим? Юрак борми сизда? Гувоҳлар олдидаги матонат эмас, дарвеш ва бургут матонати, бунга энди ҳатто Худо ҳам қарамай қўйди-ку?

Совуқ юракларда, хачирларда, кўрларда ва маст-аластларда мен матонат деб атайдиган нарса йўқ. Кимки кўрқув нималигини билса, лекин уни енгса, кимки тубсиз жарни кўрса, аммо унга мағрур кўз ташласа, фақат мана шундай одамдагина матонат бор.

Кимки тубсиз қаърга бургут кўзи билан қараса, кимки тубсиз қаърга бургут чангали билан чанг урса — фақат шу кимсадагина матонат бор.

5

«Инсон баттол» — барча донишмандлар менга таскин бериб шундай дейишарди. Оҳ, агар бу ҳозир ҳам ҳақиқат бўлсайди! Зеро, ёвузлик инсоннинг энг яхши қудратидир.

«Инсон борган сайин яхши ва ёвузроқ бўлиб бориши керак» — мен шундай деб таълим берганман. Энг ёвуз нарса ало одамнинг бахти учун керак. Кичкина одамларнинг гуноҳларини кўтариб юргани ва азоб чеккани унга яхшилик бўлиб кўриниши мумкин. Лекин мен буюк гуноҳга ўзимга улуғ тасалли деб қарайман ва хурсанд бўламан.

Лекин буларнинг бари узун қулоқлар учун айтилган гаплар эмас. Ҳар қандай сўз ҳар қандай башарага ҳам ярайвермайди. Булар нозик, узоққа борадиган нарсалар: қўйларнинг тўёқлари уларни топтаб ташламагай!

6

О, олий одамлар, сиз мени бу ерда ишқал ишларингизни тўғрилаш учун юрибди, деб ўйлайсизми?

Ёки сиз, азоб чекаётган бечораларни бундан кейин қулайроқ ётқизиб қўйишни хоҳлайди дейсизми? Ёки сиз тўзимсиз, йўлини йўқотган, тоғларда адашганларга янги, осонроқ суқмоқларни кўрсатади, деб кутасизми?

Йўқ! Йўқ! Уч карра йўқ! Сизнинг уруғингизнинг яхшилари кўпроқ ҳалок бўлсинлар — зеро, сизнинг кунларингиз борган сари ёмонроқ ва қаттиқроқ бўлмай. Зотан, фақат шундай йўл билан; — фақат шундай йўл билан инсон ўша бир чўққига кўтарилади, бунда чақмоқ уни туғдиргай ва ўлдиргай: чақмоқ учун етарлича юксак!

Менинг фикрим ва соғинчим ноёб, узун ва узоқ нарсаларга қаратилган.

— Сизнинг майда, одми ва қисқа қашшоқлигингиз билан менинг нима ишим бор!

Менимча, сиз ҳали етарлича азоб чекмайсиз! Зеро, сиз ўзингиз билан азоб чекасиз, инсон билан азоб чекмайсиз. Агарда бошқача айтганингизда, ёлгон айтган бўлардингиз. Сиздан ҳеч ким мен азобини чекканнинг азобини чекмайди.

7

Чақмоқнинг бошқа зиён етказмаслиги менга етарли эмас. Мен уни қайтармоқчи эмасман: у ишлашни ўрганиши керак — мен учун.

Менинг донолигим булут каби анчадан буён йиғилмоқда, у борган сари сокин ва қорайиб бормоқда. Бир кунмас бир кун чақмоқлар туғадиган ҳар қандай донолик шундай бўлади.

Бугунги куннинг одамлари учун мен нур бўлишни ва шундай деб аталишни истамайман. Уларни кўр қилиб қўяман! Донолигимнинг чақмоғи! Ўйиб ол уларнинг кўзларини!

8

Ўз кучингиз етмаган нарсаларни орзу қилманг: ўз кучидан ортиқ нарсаларни истайдиганларга бемаъни алдам-қалдамлар хос.

Айниқса улар улуғ нарсаларни хоҳлаганларида! Зотан, ушбу чаққон қалбаки пул ясовчилар, ушбу масхарабозлар улуғ нарсаларга ишончсизлик уйғотадилар;

— ушбу қинғир кўзлар, усти бўяб-бежалган, ичини қуртлар кемирган, улуғ сўзлар, хўжақўрсин яхшиликлар, йилтироқ ясама ишлар билан ихоталанган бўлсалар ҳам, бир кунмас бир кун ёлфонларининг чуви чиқади.

Бунда айниқса эҳтиёт бўлингиз, о, олий одамлар! Зеро, бугун мен учун ҳақгўйликдан қимматроқ ва ноёброқ бошқа нарса йўқ.

«Бугун» деганимиз оломонга тегишли эмасмикин? Аммо оломон билмас нима улуғ, нима кичик, нима тўғри ва нима ҳаққоний: оломон соддалиги боис кўнгли эгри, у доим ёлғон гапиради.

9

Эй, олий одамлар, сиз мардона ва самимийсиз, ҳамма нарсага осон ишонаверманг! Асосларингизни махфий сақланг! Зотан, «Бугун» деганимиз оломонга тегишли.

Оломон асоссиз бир нарсага ишонган бўлса, ким буни — асослар келтириб инкор қила олади?

Бозорда қўл ҳаракатлари билан ишонтиришади. Аммо асос замин оломонни ишончсиз қилади.

Ва агар қачонлардир у ерда ҳақиқат тантана қилган бўлса, унда ўзингиздан ишончсизлик билан сўраб кўринг: «Қандай қудратли янглиш унинг учун курашди?»

Олимлардан ҳам эҳтиёт бўлинг! Улар сизни ёмон кўрадилар, зеро, улар бепуштдирлар! Уларнинг кўзлари совуқ ва қотиб қолган, уларнинг олдида ҳар қандай қушнинг пати юлиниб ётади.

Улар ёлғончи эмасликлари билан керилдилар: лекин алдай олмасликнинг ўзи ҳали ҳақиқатга муҳаббат дегани эмас. Огоҳ бўлинг!

Иситманинг йўқлиги бу ҳали билим эмас. Қотиб қолган ақлларга мен ишонмайман. Ёлғончилик қилолмайдиган киши ҳақиқат нима эканлигини билмайди.

10

Агар сиз юксакка кўтарилмоқчи бўлсангиз, ўз оёқларингиздан фойдаланинг! Сизни кўтариб юришларига йўл қўйманг, бировнинг бошига ва елкасига ўтирманг!

Лекин сен отга ўтирдингми? Сен энди юқорига ўз мақсадинг сари тез учиб борасанми? Хайр, майли, дўстим! Аммо сенинг оқсоқ оёғинг от устида сен билан бирга ўтирибди!

Сен ўз мақсадинга етганда ва отингдан сакраб тушганда, — баайни ўз юксаклигингда, о, олий одам, — сен, албатта қоқила-жаксан!

11

Эй, сиз бунёдкор, эй, сиз олий одамлар! Ҳомиладорлик фақат ўз болангга бўлади.

Сизни адаштиришга йўл қўйманг! Сизнинг яқинингиз ким? Агар сиз «Яқинингиз учун» ҳаракат қилсангиз, — сиз ҳар қалай унинг учун бунёд этмайсиз!

Эй, сиз бунёдкорлар, мана шу «учун»дан воз кечинг: зотан, сизнинг эзгулигингиз мана шу «учун», «кўзлабм», «негаки»лар билан сира ишингиз бўлмаслигини талаб қилади. Бу ясама, майда сўзлардан қулофингизни беркитинг.

«Яқиним учун» — бу фақат майда одамларнинг эзгулиги: улар шундай дейишади: «бири биридан баттар» ва «қўл қўлни ювади»; сизнинг худбинлигингиз учун уларнинг на ҳақи ва на кучи бор!

Эй, бунёдкорлар, сизнинг худбинлигингизда ҳомиладор хотиннинг эҳтиёткорлиги ва олдиндан тайёргарлик кўриб қўйиши бор! Ҳали ҳеч ким ўз кўзи билан кўрмаган, ҳомила сизнинг бутун меҳру муҳаббатингизни қўриқлайди, эҳтиётлайди ва қувватлантиради.

Бутун муҳаббатингиз болангизда, бутун эзгулигингиз ҳам унда! Сизнинг ишингиз, сизнинг иродангиз — сизнинг «Яқинингиз»; ясама қадриятларни сизга тиқиштиришларига йўл қўйманг!

Эй, сиз бунёдкор, сиз олий одамлар! Ким туғиши керак бўлса, у касал; лекин ким туққан бўлса, у тозамас.

Хотинлардан сўранг: ёққани учун туғмайдилар. Товуқлар ва шоирларни оғриқ қақағлатади.

Эй, бунёдкорлар, сизда нотоза нарсалар кўп. Бу шунинг учунки, сиз ҳали она бўласиз.

Янги туғилган чақалоқ! О, у билан бирга оламга қанчадан қанча янги иллатлар келди! Четланинг! Ким туққан бўлса, кўнглини ювиб олсин!

12

Эй, сиз, бунёдкор, олий одамлар!

Туғиши керак бўлган кимса, дардманд; аммо ким туғди, у тоза эмас.

Хотинлардан сўранг: туғишларининг сабаби, бу ўзларига ёққани учун эмас. Дард товуқлар ва шоирларни қақоқлашга мажбур қилади.

Сизлар бунёдкорсиз, шунинг учун сизда булганч нарсалар кўп. Сиз она бўлишингиз керак, бунинг сабаби шунда.

Янги туғилган чақалоқ! О, дунёга у билан бирга қанчадан қанча булганч нарсалар келди!

Четланингла! Кимки туққан бўлса, ичини булганчлардан ювиб, тоза қилсин!

13

Ўз кучингиздан ортиқ эзгулик қилманг! Ўзингиздан ҳеч бир фавқулодда нарсаларни талаб этманг!

Оталарингизнинг эзгулиги юрган йўллардан юрингиз! Агар оталарингизнинг иродаси сиз билан бирга кўтарилмаганда, бунчалар юксакликка чиқа олармидингиз?

Лекин ким тўнғич бўламан деса, қарасин, яна қуйқага айланиб қолмасин! Оталарингизнинг иллатлари бор ерда, сиз авлиёлар билан ўйнашманг!

Оталари аёлларга юрган, ўткир шароблар ичган, тўнғизларни тановул қилганлар ўзларидан масъуллик ва бокираликни талаб қилсалар нима бўларди?

Бу телбалик бўлур эди! Агар у битта, иккита ёки учта хотиннинг эри бўлса, бу ҳақиқатан ҳам, унга кўплик қилурди.

Агар у роҳибхоналар қуриб, уларнинг эшигига: «авлиёга йўл» деб ёзиб қўйса, — унга бари бир шундай деган бўлардим: не бок! Бу ахир яна бир телбалик-ку!

У ўзи учун жиннихона ёки бўлак бошпана қурди дейлик, — омон бўлсин! Лекин мен бунга ишонмайман.

Хилватда унга ҳар бир кимса ва ҳатто ички қорамол олиб кирган нарса ўсади. Шунинг учун мен кўпларни ёлғизликдан қайтараман.

Саҳройилардан ҳам кўра муфлисроқ бошқа бир нарса ер юзида бўлганмикин? Уларнинг олдида иблисгина эмас, ҳатто тўнғиз ҳам ўз занжирини узган.

14

Ўлжасига сакраб қойил қилолмаган йўлбарс каби журъатини йўқотган, хижолатли, ўнғайсиз ҳолда сизни кўп кўрганман, о, олий одамлар, ўшанда сиз четлаб ўтишга ҳаракат қилгансиз. Сиз қиморни бой бердингиз.

Лекин, хўш, нима бўлибди, эй, қимор хуморилари! Сиз ўйнаш ва кулишни ўрганмадингиз, қандай ўйнаб кулишни билмадингиз! Биз доим катта стол атрофида ўйнайман, деб кулгига қолаётганимиз йўқми?

Агар сиз улуғ бир нарсани ўхшатолмаган бўлсангиз, бу сизнинг ўзингиз ҳам ўхшамадингиз, дегани эмасми? Агар сиз ўзингиз ўхшамаган бўлсангиз, унда одамнинг ўзи ҳам — балки ўхшамагандир? Агар одамки ўхшамаган эса, унда — начора!

15

Нарса қанча баркамол бўлса, у шунча кам муваффақ бўлади. О, олий одамлар, ахир сиз ҳаммангиз — ўхшамадингизми?

Тетик бўлинг, нима қипти! Ҳали қанча иш қилиш мумкин! Ўз устингиздан кулишга, қандай кулишга ўрганинг!

Сиз ўхшамаган бўлсангиз ёки чала-ярим ўхшаган экансиз, не ажаб, эй, ярим парчаланганлар! Сизда уриниб, суриниб ётмаганмикин — инсоният келажаги?

Инсонда нимаики энг узоқ, энг чуқур нарса бўлса, унинг юлдузсимон юксаклиги, улкан куч-қудрати ҳаммаси жам бўлиб сизнинг қозонингизда қайнамаётганмикин?

Агар баъзи қозон ёрилиб кетса, не ажаб! Ўз устингиздан кулишга ўрганинг, қандай кулиш керак! О, олий одамлар, ҳали қанча ишлар қилиш мумкин!

Ҳақиқатан ҳам, қанча ишлар бўлиб кетди! Бу ер кичкина, яхши, мукамал ишларга қанчалар бой, ўхшаган нарсаларга қанчалар бой!

Ўзингизни кичкина, соз, мукаммал нарсалар билан қуршангиз, о, олий одамлар! Уларнинг олтин балоғати қалбни даволар. Барча мукаммал нарсалар умидга ўргатади.

16

Бу ерда, заминда шу пайтгача энг оғир гуноҳ нима эди? «Бу ерда кулганларнинг шўри қурсин!» — деб айтган кишининг сўзлари энг оғир гуноҳ эмасмиди?

Наҳот у ер юзида қулиш учун ҳеч қандай асос тополмади?

Демак, у яхши қидирмаган. Бола бу ерда қулишга асос топади.

У — яхши севмаган, акс ҳолда у биз қулувчиларни ҳам севишга имкон топардими? Аммо у бизни ёмон кўрар ва уятга қўярди, йиғи-сигию тиш гижирлаштишни у бизга раво кўрарди.

Севмасанг, дарров лаънатлаш керакмикин? Бу — менга дид-фаросатнинг йўқлигидан дарак беради. Лекин бу шарти йўқ шундай қиларди. У оломондан чиққан эди.

У ўзи ҳам яхши севмаган эди: акс ҳолда мени севмайдилар, деб зорланмаган бўларди. Ҳар қандай улуғ муҳаббат яхши кўришни истамайди: у каттароқ нарсани хоҳлайди.

Барча шарти йўқлардан четланинг! Бу ночор, касал уруғ, оломон уруғи — улар бу ҳаётга ёмон кўз билан қарайдилар, ерга ёмон кўз тикадилар.

Бу барча шарти йўқлардан четланинг! Уларнинг қадамлари оғир ва қалблари ҳам оғир — улар рақс туша билмайдилар. Шунда ер уларга қандай енгил бўлсин!

17

Барча яхши нарсалар ўз мақсадига қинғир-қийшиқ йўллар билан яқинлашадилар. Улар худди мушук каби эшнладилар, улар ўз тайин бахтларидан эриб мириллайдилар — барча яхши нарсалар куладилар.

Ким ўз йўлидан бораётган бўлса, юришидан маълум — қараб қўйинг-а, биз қандай боряпмиз! Лекин ким ўз мақсадига яқинлашаётган бўлса, у ўйнайди.

Ва ҳақиқатан ҳам, мен ҳайкалга айланганим йўқ, ҳали қаққайиб, тош қотиб, бақрайиб, қимирламай турмайман; мен тез югуришни яхши кўраман.

Ва гарчи ер юзида ҳали балчиқлар ва аламли қайғулар бордир — лекин кимнинг оёғи енгил бўлса ботқоқ узра худди ялтироқ кўк музда чопгандай югуриб ўйин тушади.

Оғайниларим, қалбларингизни юксакроқ кўклатинг, юксакроқ, яна юксакроқ! Ва оёқларингизни ҳам унутманг! Оёқларингизни ҳам баландроқ кўтаринг, сиз соз ўйинчиларсиз, ундан ҳам яхшиси — бошингизда тик туринг!

18

Бу кулаётган одамнинг гулчамбари, бу гулчамбар атиргуллардан ясалган — мен ўзим ўзимга қўйдим бу гулчамбарни, ўз кулгимни мен муқаддас, деб тан олдим. Бошқа ҳеч кимни мен бунинг учун кучлироқ, деб топмадим.

Зардўшт раққос, Зардўшт қушдай енгил, учмоқ учун қанотларини силкитар, барча қушларни ўзига эргаштирар, тайёр ва чаққон, масъуд- енгил-бахтиёр.

Зардўштнинг сўзи каромат, Зардўштнинг кулгиси каромат, собир ва қодир, сакрайди олға, сакрайди ёнга; мен ўзим қўйдим бу гулчамбарни ўзимга!

19

Юракларингизни юксалтинг, оғайниларим, юксакроқ! Яна юксакроқ! Унутманг оёқларни ҳам! Оёқларни ҳам баландроқ кўтаринг, эй, сиз соз раққослар, ундан ҳам яхшиси — тик туринг бошингизда!

Бахтиёрликда оғирроқ махлуқлар ҳам бор, бордир туғилишдан бесўнақай тушганлар. Бошида тик турмоқчи бўлган фил каби улар кулгили ҳаракатлар қилурлар.

Аммо тентаквор бахтиёр бўлган яхши, тентаквор бадбахт бўлганча, бесўнақай ўйин тушган яхши, оқсоқ, маймоқ юргандан. Менинг донолигимдан ўргана қолинг: ҳатто энг ёмон нарсанинг ҳам икки яхши орқа, астари балади;

— энг ёмон нарсанинг ҳам ўйин учун яхши оёқлари бор: эҳ, ўрганинг сиз ҳам, эй, олий одамлар, ўз ҳақиқий оёғингизда туришни!

Кўйинг ғам-қайғуларни ва издиҳомнинг нола-ҳасратларини! О, қанчалар маҳзун кўринар менга халойиқнинг масхарабозлари. Лекин ушбу «Бугун» издиҳомга дахлдор.

20

Тоғ ўнгириларида отилиб чиққан шамолларга эргашингиз: у ўз сивизғаси куйларига рақс тушгиси келади, уммонлар титрар ва унинг товонлари остида баланд сакрашар.

Ул қайсар оқил руҳга мақтовлар бўлсин, эшакларга қанотлар бахш этар, моча арслонларнинг сутини соғар, ҳар қандай «Бугун» ва ҳар қандай оломонга худди довул каби ёпирилар:

— У барча қушқўнмас каби сертикан ва довдир-совдир калаларнинг, барча сўлган-тўзган варам япроқлар ва ёввойи ўт-ўланларнинг душмани; ваҳший, оқил ва эркли бўронлар руҳига мақтовлар бўлсин, ул ботқоқлар ва ғам-қайғулар узра худди яйлоқ-ўтлоқларда югандай рақс тушар!

Ул оломоннинг дирвайган итлари ва ҳар қандай омадсиз, тунд, бадқавоқ қаланғи-қасанғилардан нафратланар; барча эркин ақларнинг шул руҳига, хандон отиб кулган шул бўронга мақтовлар бўлсин: ул фақат қорани кўрувчи ва ўзи мараз яралар билан қопланган кимсаларнинг кўзларини қум, ғубор билан тўлдирад!

О, олий одамлар, сизнинг энг ёмон томонингиз шундаки, ҳаммангиз рақс тушмоқни ўрганмадингиз, ўз-ўзингиздан ошиб-тошиб рақс қилмоқни билмадингиз! Нима қилибди ахир сиз ўхшамаган бўлсангиз!

Ҳали ҳаммаси олдинда! Ўз-ўзингиздан ошиб-тошиб хандон отмоқни ўрганиб олурсиз! Юракларни юксалтиринг, эй, сиз, раққослар, юксакроқ, янада юксакроқ! Ва яна ҳеч қачон хандон ташлаб кулмоқни ёддан чиқарманг!

Бул кулаётган одамнинг гулчамбари, бул атиргуллар гулчамбари — сизга, менинг оғайниларим, бул гулчамбарни итқитай! Кулгини мен муқаддас билдим; о, олий одамлар, менадан ўрганинг — хандон кулмакни!

СОҒИНЧ ҚЎШИҒИ

1

Зардўшт бу сўзларни айтаётган чоғда ўз мафорасининг кираверишига яқин жойда турган эди; у охириги сўзларини тугатиб, меҳмонларнинг кўзини шамғалат қилиб, бир зумга тоза ҳавога чиқди.

«О, тоза бўй, — хитоб қилди у, — о, мени қуршаган фароғатли сукунат! Лекин махлуқларим қайда? Бу ёққа, бу ёққа келинлар, эй, бургутим ва илоним!

Менга айтинлар-чи, жониворларим, жамоат жам бўлган бу олий одамлар ҳаммаси — балким улардан яхши бўй таралмас? О, жонимга роҳат тоза бўй! Энди билиб, ҳис қилиб турибманки, эй, жониворларим, сизни қанчалар яхши кўраман».

— Шунда Зардўшт яна бир карра деди: «Мен сизни севаман, жониворларим!» Бургут билан илон унинг бу сўзларини эшитиб, яқинроқ келишди ва бошларини кўтариб, қараб туришди. Улар учовлон бўлиб шундай туришар ва тоза ҳаводан баҳраманд бўлишарди. Зеро, бу ерда ташқарида ҳаво олий одамлар турган ичкаридан кўра сарин ва мусаффо эди.

2

Аммо Зардўшт ташқарига чиқиб кетган заҳоти қари сеҳргар ўрнидан турди-да, кўзлари муғамбирона жайноқлаб, деди: «У чиқиб кетди!

Мана энди, менга изн берингиз, о, олий одамлар, сизни у каби шу атовли ном билан атаб бир жиғингизга тегайин, — нега десангиз, менинг ёвуз руҳим, алдоқчи ва афсунгар, соғинчимнинг демони каминангизга ўз ҳукмини ўтказяпти;

— менинг бу ёвуз руҳим юрак-юракдан анов Зардўшт дегагингизга қарши — бунинг учун уни кечиринг! Энди у сизга ўз сеҳр-афсунларини кўрсатмоқчи — бунга унинг вақт-соати етган. Мен бу ёвуз руҳ билан кураша-кураша бутун ҳаракатларим зое кетди.

Сиз ҳаммангиз ўзингизни сўзда нима деб эъвозламанг, ўзингизни мабодо «эркин фикрли» деб атайсизми ёки «ҳақгўй», ё

«тавба қилувчи руҳ» ёки «кишанлардан қутулган» ва ё «орзуманд ва ташнаком» дейсизми, сизлар учун;

— мен каби улуғ нафратнинг азобини чекаётган, қўғна Худо-ни ўлди деб ҳисоблаётган, янги Худо эса ҳали йўргакка ҳам кирмаган сизлар учун, ҳаммангиз учун — менинг бу руҳим ва афсунгар, жодугар, демоним ғоятда қадрлидир.

Мен сизни биламан, о, олий одамлар, уни ҳам биламан, — мен манов демонни ҳам биламан, ўз ихтиёримга қарши уни севаман, яна севаман анов Зардўштни — менга у кўпинча авлиёнинг гўзал ниқоби бўлиб кўринади;

— бинобарин, у бениҳоя ажойиб маскарадга ўхшаб кетадики, бундан менинг ёвуз руҳим, менинг соғинч демоним беҳад роҳатланади. Мен Зардўштни менинг ёвуз руҳим учун севаман, менга кўпинча шундай бўлиб туюлади.

Лекин бу ёвуз руҳ, ушбу қоронғу хуфтон соғинчларининг менинг устимдан ҳукмрон бўлиб оляпти, мени эзяпти; чиндан ҳам, о, олий одамлар, у хоҳлайдики;

— кўзингизни катта очинг! — у яланғоч бўлиб келмоқчи, эркак бўлибми, аёл, мен ҳали буни билмайман; лекин у келяпти, у мени эзяпти, э воҳ! Ҳиссиётларингизни кенгроқ очингиз!

Кун қариди, ҳамма нарсалар ва ҳатто энг яхши нарсалар учун кеч оқшом кирапти; энди қаранг ва эшитинг, о, олий одамлар, бу ўзи қандай, эркакми ўзи, аёлми, бу кеч оқшом соғинчининг руҳи!»

Кекса сеҳргар шуларни айтди ва муғамбирона, олазарақ қаради-да, қўлига чолғусини олди.

3

Ҳаво тиниқ тортиб, ернинг юзига
Сассиз, соясиз қадамлар ташлаб,
Фамлардан фориг фароғат каби
Мунис тасалли шудринг тушади.
Эй, олов қалб, эслайсанми ҳеч
Самолардан тушган кўз ёшдай тиниқ
Шабнам томчиларин соғинардинг, сен.
Сарғайган сўқмоқдан шошилган қуёш
Ўтли нигоҳларин жонингда туйиб,

Ҳолдан тойиб, ҳорғин, қурбим йўқотиб
Қорайган дарахтлар ичра турардим.
Сен ҳақлик куёви? Эрмак қилишар.
Йўқ, сен шоирсан, шу ўзи холос.
Сен ваҳший, алдамчи судралган махлуқ
Хийлагар ниқобда, қурбонни пойлаб
Ёлғонлар дўндириб ифшо қилгувчи.
Ўзинг ўзингга ниқоб,
Ўзинг ўзингга қурбон —
Шуми ҳақ куёви?

Йўқ, асло!

Қизиқчи, шоир фақат!
Жимжима ниқобда айёр валдираб,
Даврада айланиб, ўмбалоқ ошиб,
Ўрмалаб ўтасан сўз кўпригидан
Само рўёларин камалагидан,
Фақат қизиқчисан, шоирсан, холос!

Шуми-ҳақ куёви? Йўқ, асло!
Сен жим турмассан совуқ, барқарор
Илоҳ сиймосидай осуда, пурвиқор,
Гўё ибодатгоҳ олдида ҳайкал
Аллоҳ дарвозасин нозири мисол...
Қайда тинчлик бўлса, сен унга душман
Эҳромларда турмайсан, чангалзор уйинг
Қайсар мушук каби ғаразга тўлиб,
Ойнадан ўзингни отишга тайёр.
Ўтиб бўлмас ўрмонларни саломлаб
Тўқайлардан суриб бординг ҳақкалаб.
Ажаб ваҳший, жундор ҳайвонлар ичра
Гуноҳ гўзалликнинг соғломлик тўла
Шаҳват лаззатидан бурнинг керилиб,
Кулгили фароғат, қонларга ташна
Ваҳший кун кўрардинг, пусиб яшардинг.

Гоҳо бургут мисол юксаклардан сен
Ўқдай назар ташлаб теранликларга
Тубсиэ мулкларингга қарайсан узоқ
Ҳадсиэ қаърлар қуйилаб борар
Илондай буралиб қуйилиб борар
Ва бирдан
Ундан сўнг
Тик учиб,
Қиличдай кўчиб,
Қўзиларни урдинг сен,
Қуюндай отилиб, ваҳший завқ ила
Булғалаб ташладинг
Қўзичоқларни.
Барча қўймижозлар учраб қаҳрингга
Қўй мучал, қўйқараш, жингалак тери,
Маъносиэ қараган қўзичоқ бари —
Сенинг шиддатингдан топмади омон.
Шундай
Қоплон келбатли, бургут сиёқли
Шоир сезимлари тўлғиндир жуда.
Улар сенинг минг бир қисфанг
Сенинг, эй шоир, қизиқчи!

Сен эмасми инсон сахтида
Худо ва қўйни кўрган беписанд
Инсон зумрасида илоҳни қийнаб
Қўйни ҳам қийнадинг қўймайин унда
Қийнадинг қувониб.

Сенинг фароғатинг худди шундадир
Қоплон, бургут шундай қилади роҳат.
Майнавоз ва шоир фароғати шу.

Ҳаво тиниқ тортиб, ой
Булутлар аро ўроғини ўрганда
Алвон йўллар солиб, бирдан мўралаб,

Худди душман каби ўғринча қараб,
Кундуз нурин ганим каби кўрганда.
Борган сари яқин-яқинлаб келар
Гизли тарзда майда-майдалаб.
Гуллардан гиламлар тўқиб, гулчамбар
Коби гуллар кейин дарров сўлади
Ва бошларин отар тун зулумотига.

Бир пайт мен шундай юксакдан йиқилдим
Тушда ҳақ ичра юрган жойимдан.
Кун ва нур сезимларига тўлиб мен,
Оқшом кўланкаси ичра қуладим.
Бир ҳақиқат истагида кул бўлдим.
Ёлғиз ҳақиқат деб ташнаком турдим.
Ёдингдами ахир, оловли қалбим,
Ташналиқдан қаттиқ ўртанганимиз
Ўртандик, зеро, сен қувғинда мангу
Ҳар қандай ҳақдан узоқ
Қизиқчи, шоир бироқ.

ИРФОН ЗИКРИ

Сеҳргар шундай куйлайди ва барча йиғилганлар худди қушлар каби ўзлари билмаган ҳолда унинг доғули, ҳасратангиз лаззатпарастлигининг тўрига илиниб қолдилар. У фақат руҳан виждонлини ўз домига илинтиролмади: у сеҳргарнинг қўлидан чолғусини шитоб билан тортиб олди-да, қичқирди: «Ҳаво берингиз! Тоза ҳаво берингиз! Зардўшти чақирингиз! Сен бу мағоранинг ҳавосини бўғиб, заҳарга айлантиряпсан, эй, қари, баттол афсунчи!

Сен инжа доғули, бизни номаълум эҳтирослар ва номаълум чўл-биебонларга чорлаяпсан. Агар сенга ўхшаганлар ҳақиқат ҳақида бонг уриб, унга аҳамият бера бошласалар, вой, шўримиз курсин!

Бундай сеҳргарлардан эҳтиёт бўлиб турмайдиган эркин ақлларнинг ҳолига вой! Улар ўз эрклари билан хайр-маъзур қилишлари керак: сен қамоқларга қайтиш ва яна зиндонларга тушишни ўргатасан;

- сен қари, бадқовоқ демон, сенинг шиква-нолишларинг авроқ сивизғани эслатади, сен бокираликни мақтаб туриб — хуфия бузуқликка чақирадиганларга ўхшайсан!»

Руҳан виждонли шу сўзларни айтди; қари сеҳргар ўз ғала-басидан лаззатланиб, атрофга ўгирилиб қарар, виждонлининг бу гапларига парво қилмасди. «Бас қил! — деди у камтарона оҳангда. — Яхши қўшиқ қалбларда яхши акс садо бериши керак. Яхши қўшиқларни эшитгандан сўнг, узоқ сукутга чўмган маъқул.

Барча манави олий одамлар шундай қилишади. Лекин сен менинг қўшиғимни унча яхши тушунмаганга ўхшайсан? Сенда сеҳргар руҳи кўринмайди».

«Сен мени ўзингдан ажратиб мақтамоқчи бўласан, — деб эътироз билдирди виждонли. — Майлига! Лекин бошқалар-чи? Кўриб турибман-ку, ҳаммаларингизнинг кўзларингизда ҳирс ўйноқлаяпти.

О, эркин кўнгиллар, қайга кетди сизнинг эркинги! Сиз менга яланғоч рақс тушаётган бузуқ хотинларга узоқ қараб турган кишиларни эслатасиз: кўнгилларингиз ҳам шундай ўйинга тушяпти! Сеҳргар авроқ ва афсунларнинг ёвуз руҳи деб атаган нарсадаги кўп хусусиятлар сизда ҳам бор, о, олий одамлар, — лекин биз, албатта турли-туман одамлармиз.

Чиндан ҳам, Зардўшт ўз ғорига қайтиб киргунча биз биргаликда анча суҳбат қурдик ва ўйлашиб олдик, энди биз бир-биримиздан фарқ қилишимизни биламиз.

Сиз ҳам, мен ҳам бу фарқни шу юқорида туриб ҳам қидиряпмиз. Мен зеро, кўпроқ барқарорлик излайман ва шунинг учун ҳам бу ерга, Зардўшт хузурига келдим. Зеро, у энг мустақкам кўрғон ва иродадир;

— айниқса ҳозир ҳамма нарса лиқирлаб турганда, бутун ерларзага тушаётганда. Лекин мен шу тобда сизларнинг кўзларингизга қараб туриб, улардаги ифодаларни ўқий туриб, комил ишонч билан айтаманки, сиз кўпроқ беқарорликни изляяпсиз;

— кўпроқ ҳаяжонлар, кўпроқ хавф-хатарлар, кўпроқ зилзилаларни қидиряпсиз, менга шундай туюладики, сиз менинг тусмолимни кечиринг-ку, о, олий одамлар;

— сиз энг мушкул, энг хатарли ҳаётни излаяпсиз, бу мени ҳаддан ортиқ кўрқитади, сиз ваҳший ҳайвонлар ҳаётини хоҳлайсиз, ўрмонлар, мағоралар, тоғ шаршаралари ва ўтиб бўлмас ўнгирилари истайсиз.

Сизни хавф-хатарлардан қутқарувчилар эмас, балки барча йўллардан четга адаштириб-улоқтириб кетувчи, йўлдан урувчи, айнитувчиларни сиз ҳаммадан кўпроқ ёқтирасиз. Лекин агар бу истак сизда ҳаққоний бўлса, барибир у менга мумкин бўлмаган нарса каби кўринади.

Зеро, кўрқув — инсоннинг ирсий, асосий ҳиссиёти; кўрқув билан ҳамма нарсани тушунтириш мумкин, ҳатто ирсий гуноҳ ва ирсий эзгуликларни ҳам. Кўрқувдан менинг эзгулигим ҳам туғилган, унинг оти: илм-ирфон.

Зеро, ваҳший ҳайвонлардан кўрқиш — одамда ҳаммасидан кўра узоқроқ тарбияланади, бунга одам боласи ўз-ўзида ва ўз ичида яшириб, кўрқиб сақлайдиган ҳайвондан кўрқув ҳам киради. — Зардўшт буни «ички ҳайвон», деб атайди.

Мана шу узун, кўҳна кўрқув кейинчалик бориб ниҳоят нозиклашиб, илҳомёр бўлиб, мана эндиликда келиб, фан деган ном олди».

Виждонли шу сўзларни айтди. Аммо эндигина ғор ичига қайтиб кирган ва унинг сўзларини қулоғининг бир чети билан эшитган, маъносини уққан Зардўшт виждонлига бир даста атиргул отди ва унинг «ҳақиқатлари» устидан қотиб-қотиб кулди. «Ростданми! — хитоб қилди у. — Нима-нималар деяпсан асти? Ҳақиқатан, ё сен тентаксан ва ё мен ўзим, — шунинг учун сенинг «ҳақиқат»ингни бир пастда оёғини осмондан келтириб қўяман.

Зеро, кўрқув — биз учун истисноли нарса. Аммо мардлик, саргузаштлар ишқи, номаълум нарсаларга қизиқиш, ҳеч кимнинг юраги бетламаган нарсалар ортидан қувиш — буларнинг бари мардлик ва инсоннинг шу бутунгача бўлган ўтмиш тарихи мардликдан иборат.

Инсон энг ваҳший, энг ботир ҳайвонларга ҳавас қилиб қаради ва ўзига уларнинг барча яхшиликларини тортиб олди: фақат шу йўл билан у инсонга айланди.

Бу мардлик ниҳоят руҳониятлилик касб этди, руҳоний бўлди, бу бургут қанотли, илондай донишманд инсон мардлигидир, назаримда, бу мардлик энди шундай аталади...»

«Зардўшт!» — деб аталади деб қичқиришди барча ғор аҳли бир овоздан ва қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборишди; лекин улардан худди оғир булут кўтарилгандай бўлди. Сеҳргар ҳам кулди ва муғамбирона бир алфозда деди: «Майлига! У кетди, менинг ёвуз руҳим кетди!»

Мен ахир сизни огоҳлантирмаган эдимми, уни ёлғончи, алдовчилик ва фириб руҳи демабмидим?

Айниқса, у яланғоч бўлиб кўринганда. Унинг найранглари учун наҳот мен айбдор бўлсам! Ахир мен яратдимми уни ва бу дунёни?

Бўпти! Яна яхши ва қувноқ бўламиз! Ие, уни қаранг, Зардўштнинг жаҳли чиқяпти — қаранглар-а, унга! Мендан жаҳли чиқяпти!

— Лекин ҳали то қоронғу тушгунча у мени яна яхши кўради ва мақтайди, у бу тентакликларни қилмай узоқ туролмайди.

У — душманларини севади; — мен кўрган одамлар ичида у бу ҳунарни ҳаммадан яхши эгаллаган. Лекин бунинг учун у ўч ҳам олади — ўз дўстларидан!»

Қари сеҳргар шу сўзларни айтди, олий одамлар унинг гапларига қўшилишди; шу асно Зардўшт жаҳд ва муҳаббат билан ўз дўстларининг қўлларини бирма-бир қисиб чиқди — худди ҳар кимга нималаргадир уэр-маъзур қилиш ва нималарнидир текислаш зарурати туғилган одамдай. Аммо у мағорасининг яқинига келгач, яна тоза ҳавога, ўз жониворлари қошига чиққиси келди — лип этиб ўзини ташқарига олмоқчи бўлди.

САҲРО ҚИЗЛАРИ ЎРТАСИДА

1

«Кетма! — деди шунда ўзини Зардўштнинг сояси деб атаган саргашта. — Биз билан қол, — бўлмаса бизни яна аввалгидек ғам-соғинч эгаллаб олади.

Манави кекса сеҳргар ўзида бор барча ёмон нарсалар билан бизни ҳўп бошлаб меҳмон қилди, қара, оққўнгил тақводор падарнинг кўзларида ёш ғилтилламоқда ва чамаси у яна ғам уммонига шўнғимоқчи.

Қироллар эса, менимча, бизнинг олдимизда ўзларини яхши тутиб ўтиришибди: зеро, улар бугун ҳаммамиздан буни яхшилаб

ўрганиб олдишди! Лекин қасам ичаманки, агар шоҳидлар бўлма-са, уларнинг яна ўша ярамас ўйинлари бошланарди.

— Бу судралган булутлар, пурнам қайғу, бурканган осмон, ўғирланган қуёшлар, увиллаган куз шамолларининг ярамас ўйини.

— Бизнинг йиғлашларимиз ва ёрдам сўраб чақиришларимизнинг ярамас ўйини: биз билан қолгил, Зардўшт! Бу сўйлайман деб турган жуда кўп хуфия қашшоқлик, кўп хуфтон қоронғуси, кўп булутлар, кўп бузилган бўғувчи ҳаво!

Сен бизни эркакларнинг кучли овқати ва жон озиғи ҳикматларинг билан тўйдиринг — овқатдан сўнг ширинлик чоғи бизни хотинларнинг инжа руҳлари эгаллаб олишига энди асло йўл қўйма!

Сен ёлғиз ўзинг атрофингни қуршаган ҳавони ўткир ва тоза қилурсан. Сенинг мағорангдаги каби тоза ҳавони ҳеч қачон ер юзида бошқа топганманми?

Бироқ мен кўп ўлкаларни кўрдим, бурним турли ҳаволарнинг фарқига етадиган ва ажратадиган бўлди — лекин фақат сенинг ҳузурингда димоғим улуғ масарратга ноил бўлди!

Билъакс, — билъакс, — о, кечир мени бу эски хотира учун! Кечир бу қўҳна қўшиқни, уни мен бир маҳаллар саҳро қизлари ўртасида тўқиган эдим.

Уларнинг ҳам ҳавоси тоза яхши шарқ ҳавоси эди; булутларга бурканган, нам, зах, ғамгин Европадан узоқларга бош олиб кетган эдим ўшанда!

Ўшанда севиб қолганман мен бу шарқ қизларини ва бошқа осмони кўк мовий салтанатларни, бунда на тунд булутлар ва на хаёллар осилиб ётарди.

Сиз кўрмагунча ишонмайсиз, уларнинг ўйин тушмаган чоғларда қанчалар одоб билан маъсумона ўтиришларини, гарчи фикрчан эмаслар, лекин мисоли мўъжаз сир, мисоли зарлар билан ўралган топишмоқ, мисли тотли ёнғоқ жуда теран эди улар;

Ранго-ранг ва бегона эди улар ҳақиқатан! Лекин улар бадқовоқ эмас эди: улар осон ечиладиган жумбоққа ўхшардилар. Ўшанда мана шу қизлар шанига мен ўз мадҳия қўшиғимни тўқиган эдим».

Ўзини Зардўштнинг сояси, деб атаган саргашта шу сўзларни айтди. Сўнг кимдир унга жавоб беришини ҳам кутиб ўтирмай,

кекса сеҳргарнинг чолғусини тортиб олди-да, тиззалаб ўтирганча атрофга осуда ва доно назар югуртирди; кейин худди янги ўлкаларга қадам ранжида қилиб унинг ҳавосини синаб кўраётган одамдай, димоғи билан оҳиста, синовчан нафас олди. Кейин аллақандай увли ун солиб куйлай бошлади.

2

Саҳро кенгаяр ўзи ўзидан, аммо шўрлидир, ким ўз саҳросин ўзида ташир.

Ўҳ! Тантанавор!
Ва қойил бошланди!
Африкага муносиб тантана!
Ҳатто шерга муносиб
Ё маймунга — ахлоқ восвоси;
Лекин булар бари сизга ҳечдир
Эй, менинг дилрабо дугоналарим,
Сизнинг оёгингизда ўгирмоқ
Пальмалар тагида мен европалига
Муяссар бўлди. Бахтли жонман. Салом.

Ҳайрон қолмай бўлмас: саҳронинг ўзида
Ўтирибман, бироқ шунга қарамай,
Ҳамон ундан жуда узоқ ердаман
Саҳрога дўндим мен, дўндим ҳеч бўлдим.
Равшанроқ айтайин: мени ютди кўйди
Кичкина бир водий,
У бирдан эснади
Ва гунчадай оғзини рўпара қилди
Муаттар дудоқлар мени ўзига тортиб
Ютиб юборди-да, йўқолдим қолдим.
Отилиб чиқдим, мана чаман ичра
Ўртангизда ўтирибман, дугоналарим. Салом.
Шарафлар, шарафлар, ўша куйимизга
Унда кўноқ шундай маза қилган ўхшар.
Ахир сизга равшан-ку, менинг мажозим,
Олимона ишорам?

Китнинг қорни мангуга омон бўлсин-ей,
Шунчалар жонбахш бўлгандиру бир пайт
Воҳача-қоринча, худ менинг кулбамдай,
Мен бунга сира ҳам ишонмадим албат.
Ахир мен келдим бунда нақ Европадан,
Европа шубҳачи хотинлар каби жуда
Уни Раббимиз ўзи тузатсин ишқилиб!
Омин.

Шириндан ширин бўб, мисли хурмо лаэиз
Олтиндай истаклар зориқтириб мени
Бағрингизга келдим, оҳ воҳача-мўъжиза
Хурмодай зориқдим қизнинг бўйига,
Унинг тишларига садафдай оппоқ,
Сарин баданлари, жонбахш лаълари,
Уларни соғинар юраклар ўртаниб,
Хурмолар ўртанар, ишқида куйиб. Салом.

Жанубнинг мевасига шу тобда
Жуда ҳам ўхшаб кетдим шекилли,
Ўтибман бунда мен, теграмда-чи,
Бойқўнғизлар учарлар тинмасдан.
Шўх ўйинга тушиб, атрофимда
Пир-пир учар мўъжизаларингиз
Қуршаб мени аёвсиз, заҳарли
Нозларингиз бирла майлларингиз...

Мени ўраб олдингиз батамом,
Ненидир истайсизу индамайсиз,
Мушукми бу қизлар
Зулайҳо бирла Дуду?
Сфинксга менгадингиз мени
(Ҳисларни бир сўзга сиғдирай деб
Тилга гуноҳ қилдим, кечир, Худойим)
Ўтирибман мунда, ҳаво тоза
Жаннатнинг ҳавоси бўлар шундай
Шаффоф, енгил, олтин ҳаллар ўйнар,
Қачон ойдан ерга мисли шундай
Яхши ҳаво тушган, ҳеч ким билмас.

На тасодиф бор бунда, на инжиқлик
Қўҳна шоирлар хабар берганлар,
Лекин бунга шубҳам бор андак,
Европадан келдим қошингизга,
Европа шубҳачи ҳар хотиндай
Раббимиз ўзи уни тузатсин!

Омин.

Тоза ҳаводан кўксим тўлдириб,
Тўйиб-тўйиб енгил нафас олиб,
Келажаксиз ва хотираларсиз
Ўтирдим сиз-ла, дилраболарим.
Пальмага қараб-қараб тўймайман
Раққос мисоли тинмас у сира
Эшилиб-буралиб, эрка чайқалар...

Бейхтиёр ўйинга кирасан

Раққоса мисоли, узоқ-узоқ

Бир оёқда турасан лиқирлаб,

Бутунлай унутиб —

Иккинчи оёқ борлигин фақат.

Ҳар қалай кўп бекор уриндим —

Яширин зебосин бир кўрай деб...

Типирлаган ул эгизакларни.

Хиромон учган этаклар аро

Иккинчи оёқ латофати шоён

Ишонинг, зебо дилраболарим,

Ўша оёқ латофати

Нечундир бир зумда йўқолди.

Йўқ бўлди! Йўқолган ул оёқ

Мангу йўқолди, ачиндим жуда!

Қайга кетди! Қайда қайғурар?

Йўқолиб, қайда оҳ урар?

Балки арслон ёлли махлуқ унинг

Юрагига қўрқинч солгандир?

Ҳам суяги ғажилиб, батамом

Емиш бўлиб кетгандир! Салом.

О, мунис юраклар!

Йиғламанг, йиғламанг, сиз асло!

Сутдай оппоқ кўксингизда
Хурмодай қалб типирлар
Бағоят лаззатли!
Зулайҳо, мард бўл, етар, бас!
Кўзғал, кўзғал, сафоли Дуду,
Йиғлама энди!
— Балки, эҳтимол,
Бунда бошқа бир чора керакдир,
Юракларга мадор бўлгулик?
Керакдир балки ҳикмат ва мақол?
Ё тантанавор, ўтли чақириқ?

Сени, сени, чорлай
Инсон шани, саҳнага
Европа шани!
Сен эзгулик тўла меш
Вишилла, хуштак чал, нафас ур,
Эҳ!
Яна бир бўкир,
Бўкиртир ахлоқингни,
Саҳро қизларига
Арслондай ирилла,
Бўл ахлоқ арслони!
Ахир, сиз, азизларим,
Европанинг эзгулиги увицлар,
Ўчирар ҳар қандай ҳарорат,
Юрак ёлқинларин.
Бўридай очилди иштаҳаси
Европаликнинг.
Мана, мен, европалик
Турибман қошингизда.
Ё раббим, не қилай ахир
Қўлимдан ўзга иш келмас.
Илоҳо, шундай бўлгай,
Омин.

Саҳро ўз-ўзидан кенгайиб борар,
Шўри курсин, ўз саҳросин юрагида
олиб юрганнинг!

УЙҒОНИШ

1

Саргашта ва соянинг қўшиғидан сўнг мағора бирдан шовқинсурон ва кулги товушларига тўлди; бу ерда тўпланган жамоат бари барабар гапирар, ҳатто эшак ҳам ўзини эркин тутиб, уларга жўр бўлар, буни кўриб, Зардўшт ўз қўноқларидан алақандай ижирғаниб, кинояли, табассум қилиб қўйди — меҳмонларнинг хурсандчиликлари унга ажабтовур эрмакка ўхшаб кўринарди. Унинг назарида бу соғайишнинг бир белгиси эди. У киши билмас ғордан ташқарига тоза ҳавога чиқди-да, ўз жониворлари билан сўзлаша бошлади.

«Энди уларнинг бахтсизликлари қайга ғойиб бўлди? — деб сўради у ва андак энсаси қотганидан енгил хўрсиниб қўйди. — Менга меҳмон бўлишиб, улар назаримда, ёрдам сўраб қичқиришни унутишди!

— Лекин афсуски умуман қичқиришни сира тўхтатишмади». Шунда Зардўшт ўз қулоқларини беркитди, зотан, бу пайт эшакнинг баланд ҳанграши олий одамлар хурсандчилигининг шовқинсуронларига ажиб бир тарзда омухта бўлиб кетди.

«Улар жуда хурсанд, — давом этди у, — яна ким билсин? Балки бу мезбоннинг ҳисобидандир; улар мендан кулишни ўрганиб олган бўлсалар-да, менинг кулгимни ўрганишгани йўқ.

Ҳай, майлига! Улар кекса одамлар, улар ўзига хос соғайишадди, ўзига хос кулишади; менинг қулоқларим бундан ҳам баттарроқларини эшитган ва тешилиб қолган эмас.

Бу кун — ғалаба: оғирлик руҳи кетяпти, қочиб боряпти, у менинг эски қаттол душманим! Бу кун жуда ишқал ва оғир бошланган эди, жуда хайрли бўлиб охирлаяпти.

У тугашни истайди! Кеч кирапти: у яхши чавандоз денгиз узра от соляпти. У қирмиз эгарларида қанчалар солляпяпти, у қутлуғ қадам уйга қайтяпти!

Осмон тиниқ, мусаффо, дунёга теран осудалик чўкяпти; о, сиз ҳаммангиз, аломат одамлар, менинг қўноқларим, ростдан меникида яшаб қолинглар!»

Зардўшт шундай зикр қилди. Яна ғордан олий одамларнинг бақириқ-чақириқ, кулги қаҳқаҳалари эшитилди. Шунда Зардўшт давом этди:

«Улар қармоққа илинишди, хўрагим яхши иш берди, уларнинг душмани — оғирлик руҳи чекиниб боряпти. Энди улар ўз устларидан кулишни ҳам ўрганишяпти — қулоғимга тўғри чалиняптимикин?»

Менинг эранларга хос озуғим иш беряпти, менинг ҳикматларим мазали ва кучли — ҳақиқатан, мен уларни юракни дам қиладиган сабзавотлар билан боққаним йўқ! Аммо жангчилар озиғи, забткорлар озиғи билан мен уларда янги истак-майларни уйғотдим.

Уларнинг оёқ-қўлларида янги умидлар кучланди, юракларига қувват кирди. Улар янги сўзлар топмоқдалар, тезда руҳлари янги жасоратга отланур.

Бундай озуқ, албатта, болалар ва хумор кўзли аёлларга тўғри келмайди. Уларни ичдан ишонтириш учун бошқа воситалар керак; мен уларнинг табиби ва муаллими эмасман.

Нафрат бу олий одамлардан чекиняпти: майлига! Бу — менинг ғалабам. Менинг салтанатимда улар ўзларини эмин ҳис қиладилар, ҳар қандай аҳмоқона уялиш улардан қочяпти, улар очияптилар.

Улар ўз юракларини очишяпти, ўроз вақтлари уларга қайтяпти, улар байрам қилишяпти ва ҳазм этишяпти, — улар миннатдор бўлишни ўрганишяпти.

Мен буни энг яхши аломат деб биламан: улар миннатдор бўляптилар. Кўп ўтмай улар ўзларига байрамлар ўйлаб топишади ва ўзларининг эски шодликларига ҳайкаллар ўрнатишади.

Улар — соғаювчилардир!» Зардўшт юраги қувончга тўлиб шундай сўйлар ва олисларга боқарди; махлуқлари эса унга яқинроқ тиқилишиб келишар, унинг бахтини, унинг индамай сукут сақлаб туришини эъозлашарди.

2

Лекин бирдан Зардўштнинг қулоғига қўрқув ботди: зеро, шу тобгача ўйин-кулгига тўлган мағорада бирдан ўлик сукунат чўкди, худди кедр ёнғоқлари ёнаётгандай унинг димоғига хушбўй мум иси урилди.

«Бу ерда нима бўляпти ўзи? Улар нима қилишяпти?» — деб сўради у ўзидан ва шарпа чиқармасдан ғор оғзига яқинлашиб, билинтирмай қўноқларига қарамоқчи бўлди. О, ажойиботлар ажойиботи! У ўз кўзлари билан нималарни кўрди денг!

«Ҳаммалари яна художўй бўлиб қолишибди, ибодат қилишяпти, вой тентакларей!» — дерди у ғоятда таъсирланиб. Ростдан ҳам! Шу олий одамларнинг барчалари икки қирол, истеъфодаги папа, баттол сеҳргар, ихтиёрий фақир, саргашта ва соя, қари башоратгўй, руҳан виждонли ва энг бадбашара одам — ҳаммалари худди болалар ёки қари хотинларга ўхшаб тиз чўкиб туришар ва эшакка сифинишарди. Мана ниҳоят энг бадбашара одам ҳарсиллаб, ғўлдираб, худди ичидан аллақандай ифода қилиб бўлмайдиган бир нима чиқадигандай бўла бошлади; ниҳоят у ичидаги сўзларни талаффуз қила бошлагач, кутилмаганда улар ўзлари иқтидо қилаётган, қутли мум тутатаётган эшакка билдирилаётган эъвоз-икром, салламно ва ғаройиб ҳамду сано бўлиб чиқди. Бу мадҳия қуйидагича жарангларди.

Омин! Ҳамду санолар, шон-шуҳрат, донишмандлик, шукронаю шарафлар, қудрат ва салтанат абадулабад бизнинг Худойимизга хосдир!

— Эшак эса бўкиради: ҳанг-ҳанг!

Ул бизнинг оғиримизни ўз устига олди, ул ўз қули қиёфасига кирди, унинг қалби салим ва ҳеч вақт йўқ демас, ким ўз Худосини севса, уни фош айлар.

— Эшак эса бўкиради: ҳанг-ҳанг!

Ул сўйламас; фақат ўзи яратган дунёга ул мангу айтур ҳадеб: ўз оламини ул шундай шарафлар. Макри уни сўйлашга қўймас; шунинг учун камдан кам ҳолларда ноҳақ чиқар.

— Эшак эса бўкиради: ҳанг-ҳанг!

Оламдан кўринмай ўтиб боради. Ул эзгулигини ўзининг бўз рангига яширур. Агар унда руҳ бўлса, уни яширар; лекин ҳар ким унинг қулоғи узунлигига ишонади.

— Эшак эса бўкиради: ҳанг-ҳанг!

Унинг қулоқлари узун бўлса, ҳар доим ҳа деса ва ҳеч қачон йўқ демаса, бунда қандай донолик яширинган экан? Ахир у оламини ўзига ўхшатиб яратмадими? Иложи борича уни аҳмоқона қилиб қўймадими?

— Эшак эса бақиради: ҳанг-ҳанг!

Сен тўғри ва эгри йўллардан борасан, бизга эгри ва тўғри бўлиб кўринадиган нарсалардан ташвишинг йўқ. Сенинг салта-

натинг эзгулик ва ёмонликнинг нариги томонида. Сенинг маъсумлигинг — маъсумлик нималигини билмаслигингда.

— Эшак эса бўкиради: ҳанг-ҳанг.

Сен ҳеч кимнинг кўкрагидан итармайсан: на шоҳнинг, на гадонинг. Болаларнинг бошини силайсан ва агар ёмон болалар сени йўлдан урсалар, сен фақат: ҳанг-ҳанг, деб қўясан.

— Эшак эса бўкиради: ҳанг-ҳанг.

Сен мочахарларни ва янги пишган анжирларни севасан, овқат танлаб ўтирмайсан. Оч қолганда, қушқўнмасга ҳам розисан. Худонинг донишмандлиги шу.

— Эшак эса бўкиради: ҳанг-ҳанг.

ЭШАК БАЙРАМИ

1

Ибодатнинг шу ерига келганда, Зардўшт ўзини ушлаб туролмади-да, эшакдан ҳам ўтказиб ҳанграб, ўзини телбасаро қўноқлари ичига урди. «Сиз, сиз инсон болалари бу ерда нима балолар қиляпсиз?» — деб қичқирди у ибодат қилиб ерда думалаб ётганларни ўринларидан турғизаркан, — Вой-ей, сизни Зардўшт эмас, бошқа одам бу аҳволда кўрса, нима бўларди?»

Ҳар ким сизнинг бу аҳволда сифинишингизни кўриб шаккок ва кофирга чиқарар, бу эсини йўқотган қартайган кампирлар қай гўрдан келиб қолди, дерди.

Сен-чи, сен, эй, қари падар, сен ўзингга қандай раво кўрасан эшакка Худо деб ибодат қилишни?»

«О, Зардўшт, — жавоб берди падар, — мени кечир, лекин Худо масалаларида мен сендан кўра билимдонроқман! Жуда соз!»

Шу тимсолда Худога сифиниш, умуман ҳеч қандай тимсолсиз сифинишдан афзалроқ. Бу ҳикматнинг мағзини чақиб кўр, олий шон дўстим — сен тезда унда донолик яшириниб ётганлигига ишонч ҳосил қиласан.

«Худо руҳдир», деб айтган кимса шу пайтгача ер юзида динсизликка катта-катта қадамлар ташлаб келди, ер юзида бундай хатоларни тузатиш осон эмас!

Ер юзида ҳали сифиниш мумкин бўлган нарсалар борлигидан менинг кекса юрагим тўлқинланади ва ҳаяжонга тушади. О, Зардўшт, қари падарнинг тақводор юрагини ўзинг маъзур тут!»

— «Сен ҳам, — деди Зардўшт саргашта ва сояга қараб, — сен ўзингни эркин руҳ деб атайсанми ва тасаввур қиласанми? Ва бу ерда санамларга топиниш, алдам-қалдамларга йўл қўясанми?»

Сен, янгича диндор ва муғамбир, ўзингнинг ишқал, қорамағиз қизларингга қараганда ҳам, бу ерда бемазароқ иш билан шуғулланиясан, ҳақиқатан ҳам!»

«Ростдан ҳам бемазароқ иш, — деб жавоб беришди саргашта ва соя, — сен ҳақсан: лекин нима қилиш керак? Сен нима дема, о, Зардўшт, эски Худо ҳали тирик.

Ҳаммасига энг бадбашара одам айбдор: у уни яна тирилтирди. Гарчи у: бир маҳаллар уни ўлдирганман деса ҳам, худолар ҳузурида ўлим ҳамиша фақат хурофатдир».

— «Сен-чи, — деди Зардўшт, — сен, баттол қари сеҳргар, сен нима қилиб қўйдинг! Агар сен шунга ўхшаган эшакларга эътиқод қўйсанг, ким унда бу ҳуррият асрида сенга бундан кейин ишонади?»

Сенинг бу қилган ишинг аҳмоқлик; сен, шундай муғамбир бўла туриб, қандай бу аҳмоқликка йўл қўйдинг?»

«О, Зардўшт, — жавоб берди айёр сеҳргар, — сен ҳақсан, бу аҳмоқлик — у менга анча-мунча қимматга тушди».

— «Ҳаттоки, сен ҳам, — деди Зардўшт руҳан виждонлига, — ўйлаб кўр ва бармоғингни бурнингга қўй! Ахир бунда сенинг виждонингга қарши нарса йўқми? Бу топиниш ва авлиёнамоларга бундай сифиниш учун сенинг руҳинг бениҳоя тоза эмасми?»

«Нимадир бор, — деб жавоб берди руҳан виждонли ва бармоғини бурни устига қўйди, — бу томошада нимадир бор ва у менинг виждонимга ёқади.

Балки менинг Худога ишонишга ҳақим йўқдир; лекин ҳеч шубҳасизки, бу тимсолдаги Худо менинг назаримда эътиқод қўйиш учун янада лойиқроқ.

Энг тақводор одамларнинг айтишларича, Худо абадийдир: кимнинг вақти кўп бўлса, у ҳеч қаёққа шошмайди. Иложи борича шунчалар узоқ ва шунчалар аҳмоқона; бироқ бу билан жуда узоққа бориш мумкин.

Кимнинг руҳи ҳаддан ортиқ кўп бўлса, унинг ўзи аҳмоқлик ва тентакликка гирифтор бўлиши мумкин. Сен ўзинг ҳақида ўйла, о, Зардўшт!

Сен ўзинг — ҳақиқатан! — Ҳатто сен ўзинг донолигинг бошингдан ошиб-тошиб кетиб, эшакка айланиб қолишинг мумкин.

Энг комил донишманд энг эгри йўллардан бажонидил ўтиб бормайдими? Аён кўришиб турибдики, о, Зардўшт, — аёнлик сенда!»

«Ниҳоят сен ўзинг, — деди Зардўшт энг бадбашара одамга қарата, у ерда думалаб ётганча ҳадеб қўлини эшакка узатарди (унга шароб ичирарди). — Сен ўзинг нима қилиб қўйдинг, айт, эй оти йўқ!»

Бутун афти башаранг ўзгариб кетибди, кўзинг ёняпти, бадрафторлигинг устига эҳтироснинг камзули тортилган, — сен ўзинг нима қилдинг?

Сен уни тирилтирган эмишсан, шу тўғрими? Нима кераги бор эди? Ахир у тўла асос билан ўлдирилган эди-ку?

Сен ўзинг менинг кўзимга қайта тирилиб келганга ўхшайсан? — нима қилдинг? Нимани инкор этдинг? Ўзингни нимага ишонтирдинг? Гапир, эй, оти йўқ!»

«О, Зардўшт, — жавоб берди энг бадбашара одам, — сен — маккор!»

У тирикми ҳали, ё қайта тирилдими ёки буткул ўлдими, — иккимиздан қай биримизга бу яхши аёнроқ? Мен сендан сўрайман.

Фақат бир нарсани биламан, бир сафар буни сенинг ўзингдан ўрганган эдим, о, Зардўшт: ким узил-кесил ўлдирмоқчи бўлса, у кулади.

«Ғазаб билан эмас, кулги билан ўлдирадилар» — бир гал шундай деган эдинг. О, Зардўшт, сен, гизли, яширинган, сен, ғазаб қилмай яксон қилувчи, сен хатарли авлиё, сен — маккор!»

2

Лекин шундай рўй бердики, Зардўшт ушбу доғули жавоблардан лол бўлиб, бирдан ўзини ғорнинг эшиги томонга отди ва барча қўноқларига қараб, баланд овоз билан қичқирди:

— Эй, сиз олғир майнавозлар! Нега менинг олдимда ўзингизни бошқача қилиб кўрсатасиз, қобиғингизга беркинасиз!

Сиз ниҳоят болалардай тоза ва порсо бўлиб қолдингиз, бундан роса суюндингиз, қалбингиз ғажур ҳаяжонларга тўлди;

— ниҳоят, яна худди болалардай иш қилдингиз, қўлингизни қовуштириб топиндингиз ва «Раҳмдил Раҳмон!» деб айтдингиз.

Лекин энди менинг бу болалар турадиган маконим, менинг ғоримни ўзимга қолдиринг, бугун бунда қанча болаларча ишлар рўй берди. Очиқ ҳавога чиқиб кўзларингизда чақнаган ўтти бироз совутинг, ҳаяжон билан тепкан юракларингизни босинг!

Албатта: сиз агар худди болалар каби бўлмасангиз, унда сиз ушбу Осмон шоҳлигига кирмагaysиз. (Ва Зардўшт шундай деб қўли билан осмонни кўрсатди).

«Аmmo биз Осмон шоҳлигига ҳечам кирмоқчи эмасмиз: биз эр бўлиб етилдик — шунинг учун биз ернинг шоҳлигини истаймиз».

Зардўшт яна гап бошлади:

«О, менинг янги дўстларим, — деди у, — сиз, аломат, сиз, олий одамларсиз, сиз менга энди жуда ёқасиз;

— Сиз жуда қувноқ бўлиб қолдингиз! Ҳаммангиз гул-гул очилдингиз, назаримда бундай гулларга энди янги байрамлар керак;

— балки у ҳеч қутилмаган арзимас бир нарса бўлар, балки қандайдир диний маросим ёки эшак байрами* бўлар, балки у қандайдир қари қўҳна тентак Зардўшт бўлар, — у худди қуюн каби қалбларингизни сарин ҳаво билан уфуриб тозалар.

Мана шу кечани ва унда бўлиб ўтган эшак байрамини сира унутмангиз, эй, сиз, олий одамлар! Сиз буни мен орқали кашф қилдингиз, буни мен хайрли башорат деб биламан, — соғаювчилар шунга ўхшаш алланималарни ихтиро қиладилар!

Агар сиз яна эшак байрамини ўтказсангиз, буни ўзингизга ҳурматан қилингиз, шу билан бирга менга ҳурматан ҳам адо этингиз: мени эслаб турингиз!»

Зардўшт шундай зикр қилди.

* *Эшак байрами* — Европа кулги маданияти анъаналаридан. Трагедияларда сатирлар ўйинларига ўхшаш. У жуда қадим илдиэлларга эга. У маълум бир даврларда насроний диний байрамларига ҳам кириб келган. Каббалада эшак донишмандлик тимсоли каби талқин этилади. Сабр-тоқат, одмилик, қайсарлик, соғломлик, чидамлик рамзи деб тушунилган. Қадим юнонлар ярим от — ярим эшак (хачир) ҳайвонни сатир деб қараганлар. Кейинроқ сатир эчки (така) монанд суратда чизилган ва тасаввур қилинган. Нитишенинг «Эшак байрами» ўша қадим эзотерик тарихий маданий анъаналарга уйқошиб борди. Файласуф кулгили, шўх талқинга алоҳида эътибор беради.

МАСТОНА ҚЎШИҚ

1

Бу орада улар бирин-сирин тоза ҳавога, сарин, ўйчан тун бағрига чиқдилар; Зардўшт эса энг бадбашара одамни етаклаб олган, унга ўзининг тунги дунёсини, ойнинг тўлган баркашини, мағора олдидаги кумуш шаршараларини кўрсатмоқчи бўларди. Мана ниҳоят улар ҳаммалари жам бўлиб, жимгина туришарди; булар кекса одамлар эди, лекин юраклари таскин топган, бир қарорда қойим бўлган, ер юзида ўзларини шунчалар яхши ҳис қилганликларидан ажабланардилар; кечанинг сири эса қалбларига тобора чуқурроқ кириб борарди. Зардўшт яна ўз-ўзича ўйларди: «О, қанчалар менга ёқади бу олий одамлар!» — лекин у бу сўзларни тилига чиқармади, зотан, уларнинг бахти-ўрозини ва сукут сақлаб туришларини бағоят қадрларди.

Шунда узоқ давом этган бу ажиб кунда яна бир бағоят ажиб бир ҳодиса рўй берди: Энг бадбашара одам иккинчи ва охириги марта хирқираб, ғўлдирай бошлади, ниҳоят сўзга етиб келиб, унинг оғзидан аниқ, равшан, теран, яхши бир савол отилиб чиқди, бу саволни эшитганларнинг ҳаммасининг ҳам кўкси бир кўтарилиб тушди.

«Сиз ҳаммангиз, дўстларимиз, шу тобда юрагингиз нима деяпти? — деб сўради энг бадбашара одам. — Шу куннинг миннатдорчилиги учун айтай: мен биринчи мартаба бир умр яшаётганимдан рози бўлдим.

Буни тан олиб айтсам-да, лекин мен учун ҳали бу етарли эмас. Ер юзида яшасанг арзийди: Зардўшт билан ўтказилган бир кун, битта байрам мени ерни севишга ўргатди.

«Мана шунинг ўзи — ҳаётми? — дейман мен ўлимга. — Майлига! Яна бир марта!»

Дўстларим, юрагингиз сизга нима деяпти? Сиз ҳам менга ўхшаб ўлимнинг юзига айтмайсизми: мана шунинг ўзи — ҳаётми? Майлига — Зардўшт учун — яна бир марта!»

Энг бадбашара одам шуларни айтарди; лекин тун яримлаб қолганди. Сиз нима дейсиз, шунда нима рўй берди? Олий одамлар унинг бу саволини эшитишлари биланоқ улар ўзларининг ўзгар-

ганликлари ва соғайганликларини ва бунинг учун кимдан қарздорликларни бирдан англаб етишди — шунда улар миннатдорлик, ҳурмат-эътибор, муҳаббатга тўлган ҳолда ўзларини Зардўшт томон отишди, унинг қўлларини ўпишди, ҳар ким ўз аҳвол руҳиясига қараб, ким кулар, ким эса йиғларди. Кекса башоратгўй эса азбаройи роҳатланиб ўйин тушарди; ва агар кўп ёзувчилар айтмоқчи, у лазиз майдан мастона эса, ҳеч шубҳасиз, ҳаёт лаззатидан ундан ҳам ортиқроқ масту аласт эди; у ҳар қандай ҳорғинликни улоқтириб ташлади. Баъзиларнинг ҳикоя қилишларича, ўшанда эшак ҳам ўйинга тушган: энг бадбашара одам уни бекорга ичирмаган эди. Бу балки шундай бўлгандир, балки бошқачароқдир; ва мабодо ўша кеча эшак ўйин тушмаган тақдирда ҳам, эшакнинг рақсидан ҳам ўтиб тушадиган, ундан ҳам қизиқроқ, улуғворроқ, фаройиброқ воқеалар бўлиб ўтгани тайин. Бир сўз билан айтганда, Зардўшт, таъбирича ҳам «Хўш нима бўпти!»

2

Бу воқеалар энг бадбашара одам устида бўлиб ўтаркан, Зардўшт худди маст бўлиб қолган одамдай турарди: унинг кўзларидаги ўт сўнди, тили гапга айланмас, оёқлари дир-дир қалтирарди. Ким топа олади, ўшанда Зардўшт кўнглидан нима хаёллар ўтганини? Руҳи ундан чекиниб олдинда чопиб бораётгани, қайдадир кенг уфқларда адашиб, битикда айтилгандай «Баланд қоя узра, икки денгиз ўртасида ўтмиш ва келажак аро мисоли оғир булут» кезаётгани кўриниб турарди.

Лекин олий одамлар суяб, қўлтиқлашиб, у аста-секин ўзига келди ва қўли билан ташвишли қўноқларини ўзидан четга сурди; бироқ у миқ этмасди. Аммо у бирдан бошини тез ўтирди, зеро, у худди ниманидир эшитгандай эди; шунда у бармоғини лабига босди-да, деди: «Кетдик!»

Шу заҳот унинг атрофида жимлик ва сир чўкди; қайдандир ер қаъридан жом садоси келарди. Зардўшт ва шунингдек, олий одамлар ҳам унга қулоқ солиб туришарди; кейин у яна иккинчи маротаба бармоғини лабига босди-да, яна деди: «Кетдик! Кетдик! Тун яримга яқинлашяпти!» — унинг овози ўзгарди. Лекин у

ҳамон ўрнидан қўзғалмасди — шунда янада кучлироқ сукунат ва янада қатгароқ сир қўшди ва бутун борлиқ олам тинглаб қулоқ тутарди, ҳатто эшак ва Зардўштнинг ҳурматли жониворлари, бургут ва илон, шунингдек, Зардўштнинг мағораси, ойнанинг тўлган баркаши ва ҳатто туннинг ўзи қулоқ тутарди. Зардўшт эса учинчи бора бармоғини лабига босиб, деди:

— Кетдик! Кетдик! Кетдик! Энди саргашта бўлғаймиз! Вақт бўлди! Тунда саргашта юрғаймиз!

3

Тун яримлаб қолди, о, олий одамлар, мана, сизнинг қулоғингизга бир гап айтгим бор, манави эски жом менинг қулоғимга шундай сўйлаб туради ҳар замон;

— бу ярим тун чаладиган жом одамдан кўра кўпроқ нарсаларни бошидан кечирган, у менга шундай сирли, шундай ваҳимали ва шундай самимий қилиб сўйлаб беради:

— оталарингизнинг дардли юракларининг зарбаларини у аллақачон санаб бўлган, — Оҳ! Оҳ! Унинг хўрсинишига қулоқ солинг! Уйқуда ётиб кулади! Кўҳна, теран, теран ярим тун!

Ўим! Ўим! Кундузи сўзланмайдиган кўп нарсалар эшитилди; лекин ҳаво, қаранг, мусаффо, юракларингизнинг шовқинлари ҳам пасаймоқда;

— Энди у сўзланур, энди у тунда уйғоқ қалбларга оҳиста кириб борур, энди у эшитилур: Оҳ! Оҳ! У қандай хўрсиняпти! Уйқусида куляпти!

— Сен ахир эшитмаяпсанми қандай сирли, қандай ваҳимали, қандай самимий сўйлаяпти сенга, қари, теран, теран ярим тун?

О, тингла, дўстим!

4

Оҳ, шўрим! Қайга кетди вақт? Мен теран булоқларга тушиб кетмадимми? Олам уйқуда.

Оҳ! Оҳ! Ит улир, ой тўлир. Ярим тунда юрагим ўйлаётган нарсаларни сизга айтгунча ўлган афзал, ўлган афзал деб биламан.

Мана мен ўлдим. Етар жойимга етиб келдим. Ўргимчак, нега менинг устимда тўр тўқимоқдасан? Қон сўришни хоҳлайсанми? Оҳ! Оҳ! Шабнам тушар, вақт етар.

— Ушбу соат эгим увишар ва совқотаман, ушбу соат сўрайди, тўхтовсиз сўрайди: «Кимнинг бунга матонати етади?»

— Ким ернинг эгаси бўлар? Ким айтур: сиз шундай оқишингиз керак эй, катта ва кичик дарёлар!»

— Соат етур: о, одам, о, олий одам, тингла! Бу сўз жуда нозик қулоқлар учун, сенинг қулоқларинг учун — *не дер аста ярим тун?*

5

Мен учиб кетяпман, кўнглим ўйин тушади. Ҳар кунги меҳнат! Ҳар кунги меҳнат! Ким ернинг эгаси бўлар?

Ой совуқ, ел жим-жит. Оҳ! Оҳ! Сиз анча баланд учганми-сиз? Сиз ўйинга тушдингиз, лекин оёқлар қанот эмас.

О, яхши ўйинчилар, шодликнинг вақти ўтди: май ачиди, барча жомлар синдилар, қабрлар тилга кирди:

Сиз унча баланд учмадингиз — энди қабрлар тилга кирди: «Ўлганларни қутқаринг! Нега тун бунча узок? Маст қилмасми бизни ой?»

О, олий одамлар, қабрларни қутқаринг, ўликларни тирилтиринг! Оҳ, нега яна қурт кемиради? Вақт етяпти, вақт келяпти;

— Жом гумбурлар, юрак яна хириллар, қурт кемирар, юракининг қурти. Оҳ! Оҳ! *Олам — нақадар теран!*

6

Ширин забон чолғу! Ширин забон чолғу! Торларинг сасини севаман, ўша мастона қурилаган овозлар! — Сенинг товушинг менга қанчалар секин, қанчалар олислардан, севги ҳавзаларидан эшитилади!

Сен, қари жом, сен, ширин забон чолғу! Барча қайғу-аламлар сенинг юрагингни вайрон қилди, ота қайғуси, бобо қайғуси, аждод қайғуси; сенинг сўзинг камолга етди;

— мисоли олтин куз ва пешин чоғи, менинг дарвеш қалбим каби камолга етди, — энди дейсан сен: олам ўзи етилди, ток навдаси қизарди;

— энди у ўлишни истар, бахтдан ўлишни истар. О, олий одамлар, сиз ҳидни сезаяпсизми? Гизли ҳид таралар,
— муаттар ҳид, мангулик иси, қари бахтидан қорайган, ибо билан қизарган олтин ранг майнинг ҳиди;
— ўлимнинг мастона бахти, ярим туннинг бахти, у қўшиқ айгади: Олам — нақадар теран, ўй-ўйлаб етмас ёрон!

7

Қўй мени! Қўй мени! Сен учун мен жуда тозаман. Тегма менга! Ахир менинг оламим ҳозир камолга етмадими?

Сенинг қўлларинг учун менинг баданим ҳаддан ортиқ тоза. Қўй мени, эй, сен, тентак, бефаҳм, дим кун! Ахир ярим тун ёруғроқ эмасми?

Энг тозалар ернинг эгалари бўлсинлар, энг бокиралар, энг кучлилар, ҳар қандай кундан ёруғроқ ва теранроқ ярим тун жонлари.

О, кун, сен изимдан пайпаслаиб келяпсанми? Сен менинг бахтимга қўл чўзаяпсанми? Сен учун мен бойманми, ёлғизманми, сен учун дафина ва хазинаманми?

О, дунё, сен мени дейсанми? Сен учун мен дунёликманми? Мен художўйманми? Аммо кун ва дунё, сиз ғоят дағалсиз,

— қўлингизни чаққонроқ қилинг, уларни бошқа теранроқ бахтга чўзинг, бошқа теранроқ бахтсизликка узатинг, алақандай Худога узатинг уни, лекин ҳеч менга узата кўрманг;

— Эй, мўъжиз кун, менинг бахтим ва бахтсизлигим терандир, аммо ҳар қалай мен Худо эмас ва Худонинг Жаҳаннами ҳам эмасман: *Дунё — қайғуга ботган.*

8

О, мўъжиз дунё, Худо қайғуси теранроқ! Қўлларингни менга-мас, Худонинг қайғусига чўз! Мен ким бўлибман! Мастона ширин забон чолғу!

Ярим тун чолғуси, жом саси, уни ҳеч ким тушунмайди, лекин у карлар қошида сўз айтмоғи даркор, о, олий одамлар! Эро, сиз мени тушунмайсиз!

Бўлди! Бўлди! О, ёшлик! О, пешин! О, чошгоҳ! Энди оқшом тушди, тун ҳам, ярим тун ҳам, — ит увлар, шамол;

— ел ит эмасми? У чийиллар, акиллар, увиаллар. Оҳ! Оҳ! Қанчалар у хўрсилади, қанчалар кулади, қанчалар хирқирайди ва оҳ уради, бу ярим тун!

Ҳозир у қанчалар ҳушёр сўзлаяпти, бу мастона хаёлкаш! У ўзининг мастоналигини ҳам ичиб қўйганга ўхшайди? У жуда ҳам тетик бўлиб қолибдими? У яна ямлаяптими?

— У ўз қайғусини уйқуда ҳазм қиляпти, қари, теран ярим тун ва ундан ҳам ортиқроқ ўз шодлигини ҳазм қиляпти. Зеро, қайғунинг чуқур бўлгани бу шодликдир: *Шодон булоқ ҳам оққан.*

9

Эй, сен узум новдаси! Не боис мени мақтайсан? Мен ахир сени кесиб ташладим-ку! Мен раҳмсиз, сендан қон оқяпти: — не боис сен менинг мастона раҳмсизлигимга ҳамду сано ўқийсан?

«Камолига етган ҳар нарса, барча комиллик — ўлишни истайди!» — Сен шундай дейсан. Хайрли, ҳа хайрли бўлсин, боғбон қайчиси! Лекин барча ғўр нарсалар яшашни истайди: вовайло!

Қайғу шипшир: «Йўқол! Кўзимдан нари, сен, қайғу!» Аммо барча азоб чекувчи яшашни истайди, етуқ, шодумон ва тўлғин бўлишни истар.

— Узоқроқ, бундан-да, юксақроқ, бундан-да, ёруғроқ нарсаларга тўлғин бўлишни истар. «Мен ворислар истайман, — дейди азоб чекувчи ҳар нарса, — мен бола кўришни истайман, мен ўзимни истамайман».

Хуррам эса на ворис ва на фарзанд истайди, — хуррам эса ўз-ўзини истайди, мангуликни истайди, қайтишни истайди, ҳамма нарса мангу бўлишини истайди.

Қайғу дейди: «Вайрон бўл, қонинг оқсин, юрак! Юринг, оёқлар! Учинг, қанотлар! Узоққа! Юксакка! Қайғу!» Майлига! Шундан бўлсин! О, менинг қари юрагим! Қайғу шипшир: тур, йўқол!

О, олий одамлар! Энди сизнинг дилингизда не бор? Башоратгўйманми мен? Хулиёгўй? Ё мастона? Ё таъбир айтувчи? Ё ярим тунда урилган жом?

Шабнам қатраси? Мангулик парлари ва ё муаттар ислари? Наҳот сиз эшитмайсиз? Наҳот сиз сезмайсиз? Менга тегишли олам шу тобда камолга етди, ярим тун — худди қоқ кундузги тушдек.

Қайғу қувончдек, қарғиш алқашдек, тун худди кундек, — кетингиз! Ё сиз-да ўрганурсиз: доно худди ўша телбаи зордек.

Сиз ҳеч қачон шодиёнани кўрганмисиз? О, ёронларим, унда сиз ҳар қандай қайғуни ҳам кўргайсиз. Ҳаммаси чатишган, ҳаммаси чалкашган, ҳаммаси бири иккинчисига ошиқу беқарор;

— ҳеч қачон лаҳзани икки карра бошдан кечиришни истаганмисиз, сиз ҳеч қачон: «Сен менга ёқасан, иқбол! Сония! Лаҳза!» — деб айтганмисиз! Унда сиз ҳаммаси яна қайтиб келишини истагансиз!

— Ҳаммаси яна янгидан, ҳаммаси мангу, ҳаммаси чатишган, ҳаммаси чалкашган, ҳаммаси бири иккинчисига ошиқу беқарор, о, сиз, оламини шундай севгансиз.

— Сиз, мангулар, уни мангуга ва ҳамма замонларга севингиз; ва шунингдек, қайғуга ҳам айтингиз: даф бўл, лекин яна қайтиб кел! Шодлик, *ота юртга чопа қол.*

11

Ҳар қандай шодлик барча нарсаларнинг мангу бўлишини истайди, асал истайди, хамиртуруш истайди, ярим тунлар мастоналигини истайди, қабрларни истайди, мазорларда кўёшларга тасалли истайди, оқшомнинг олтин шафақларини истайди.

— Нималарни истамас шодлик! У ҳар қандай қайғуга қараганда ташнароқ, самимийроқ, хоҳловчироқ, чатоқроқ, сирлироқдир, у ўзини истайди: у ўзига ёпишади, унда ирода ҳалқаси курашади;

— у яхши кўришни истайди, нафратланишни истайди, у беихоя бой, у тортиқ қилади, инкор этади, сўрайди, уни кимдир

худди назр-ниёздай олишини хоҳлайди, олганга раҳмат айтади, у ўзини ёмон кўришларини ҳам истайди;

— шодлик шунчалар бойки, у қайғуга, нафратга, шармисорликка, бадрафторликка, дунёга ташна, зеро, сиз бу дунёни биласиз, албатта!

О, олий одамлар, тийиқсиз, ҳалим шодлик сизни соғинар, — сизнинг қайғунгизни соғинар, эй, омадсизлар! Ҳар қандай ўхшамаган нарсани соғинар ҳар қандай мангу шодлик.

Этан, ҳар қандай шодлик ўз-ўзини истайди, мана шунинг учун ҳам, у қалб қийноқларини хоҳлайди! О, бахт, о, қайғу! О, юрак, вайрон бўл! Олий одамлар, ўрганинг, шодлик мангулик истайди.

— Шодлик барча нарсаларнинг мангулигини истайди, ўзининг мангу уйига шошилади: *туққан юртда бўл хушҳол!*

12

Энди менинг қўшиғимни ўрганиб олдингизми? Унинг нима истагини англадингизми? Майлига! Шундай бўлсин! О, олий одамлар, келинг ҳаммангиз жам бўлиб менинг қўшиғимни куйлаб берингиз!

Менга ўша номи «Яна бир марта» бўлган қўшиқни куйлаб берингиз, унинг маъноси — «Абадулабад!»дир, ҳаммангиз жам бўлиб, о, олий одамлар, Зардўштнинг қўшиғини айтингиз!

О, тингла дўстим!
Не дер аста ярим тун?
«Қаттиқ уйқу элитди —
Кўз очдим: менга нетти?»
Олам нақадар теран —
Ўй-ўйлаб етмас ёрон.
Дунё қайғуга ботган —
Шодон булоқ ҳам оққан.
Қайғу шипшир: тур, йўқол!
Ота юртга чона қол —
Туққан юртда бўл хушҳол!

КАРОМАТ

Тун ўтиб, тонг отди, Зардўшт ўрнидан сакраб турди, белини маҳкам боғлади ва ўз мағорасидан яшнаб-очилич, худди қорамтир тоғлар ортидан кўтарилиб келаётган тонг қуёшидек қувватга тўлиб чиқди.

«Улуғ яшиқ, — деди у худди бир пайтдагидай, — сен бахтининг тубсиз кўзисан, нур сочишинга мунтаазирлар бўлмаса эди, сенинг бахтининг нимага ҳам арзирди!

Сен уйқудан бош кўтариб, ҳадялар ато этмоқ ва улушлар бермоқ учун йўлга чиққанингда, улар ҳамон ўз уйларидан турмаганларида эди, бундан сенинг мағрур номусинг қанчалар норози бўлурди!

Майлига! Улар, олий одамлар ҳали-ҳамон уйқудалар, мен эса уйғоқман: улар менинг чин ҳамроҳларим эмас! Мен бу тоғларимда уларни кутганим йўқ.

Мен ўз ишимга тутиниш ва янги кунни бошлашни истайман — лекин улар менинг тонгим кароматлари қандайлигини тушунмайдилар, менинг қадамларим товушини эшитиб, улар уйғонмайдилар.

Улар ҳали маконимда ухлаб ётурлар, уйқуларида менинг мастона қўшиқларимдан мириқурлар. Мени эшитгувчи қулоқлар — итоаткор қулоқ уларга етишмайди».

Зардўшт шуларни кўнглидан ўтказаркан, қуёш тобора баланд кўтариларди. Шунда у илкис осмонга қаради, зеро, ўз бургутининг ўктам қийқирғини эшитди: «Майлига! — деб қичқирди у кўкка боқиб. — Бу менга маъқул, бу худди биз боп. Махлуқларим уйғонишди, зеро, мен уйғондим.

Бургутим уйғонди ва менга ўхшаб қуёшни эъозлар. Янги нурларни бургут панжалари била тутур. Сиз ҳақиқий жониворларимиз; мен сизни яхши кўраман.

Лекин менга ҳақиқий одамларим етишмайди!»

Зардўшт шундай зикр қилди. Лекин бу орада шундай бўлиб қолдики, Зардўшт бирдан ўзини жуда кўп қушлар ўраб олгандай ҳис қилди. Сон-саноқсиз қушларнинг қанотлари шувиллар, боши узра улар шунчалар патирлашар эдиларки, у беихтиёр кўзини

юмди. Ҳақиқатан, унга неча юзлаб пат ўқлар худди янги душман бошига ёғилгандай бўлди. Лекин ҳозир бу янги ҳабиб устига ёпирилган муҳаббат булути эди.

«Менга нима бўляпти ўзи?» — деб ўйлади Зардўшт лолу ҳайрон қолиб ва мағорага кираверишда ётган катта харсангтошга оҳиста ўтирди. Лекин у қушларнинг изҳори ошиқоналаридан ҳимоя қилиб, қўлларини ҳар томонга силкитаркан, яна бир ҳайратомуз воқеа рўй берди: ўзи билмаган ҳолда унинг қўллари қуюқ, қайноқ, тўзғиган ёлларни тутди; шу заҳоти унинг олдида ўкирган овоз эшитилди — бу арслоннинг беозор, чўзиқ ўкириғи эди.

«Каромат яқин», — деди Зардўшт ва унинг юраги бошқача бўлди. Ҳақиқатан, атроф ёришгач, у оёғи остида улкан сариқ махлуқ бошини одам тиззаларига қўйганча ётганлигини кўрди; у одамни севгани учун уни тарк этишни истамаган, бамисоли ўзининг эски хўжасини ахтариб топган итга ўхшарди. Лекин кабутарлар ҳам ўз муҳаббатлари изҳориди арслондан асло қолишмасдилар; ва ҳар гал кабутар арслоннинг боши олдидан патирлаб учганда, арслон ажабланиб бошини сарак-сарак қилар ва куларди.

Буни кўриб Зардўшт ёлғиз бир калима сўз айтди: «Менинг болаларим яқин, менинг болаларим» — кейин у мум тишлагандай жим бўлиб қолди. Аммо қалби тасалли топган, кўзларидан ёш қуйилар ва қўлига оқиб тушарди. У эса энди бошқа ҳеч нарсага эътибор бермас, қимир этмай ўтирар, махлуқларга индамасди. Кабутарлар эса, учиб кетишар, келишар, унинг елкаларига қўнишар, оқарган сочларини эрка тўзғитишар, изҳори меҳр кўрғазиб, ҳеч чарчамасдилар. Қудратли арслон эса Зардўштнинг қўлларига оқиб тушаётган кўзёш томчиларини тинмасдан ялар ва орада ботинмай ириллаб қўярди. Бу жониворлар ўзларини шундай туттишарди.

Буларнинг бари узоқ давом этдими, қисқами, билиб бўлмасди: зеро, ҳақиқатан, ер юзида бундан нарсалар учун вақт деган тушунчанинг ўзи йўқ. Бу орада Зардўшт мағорасидаги олий одамлар уйғонишди, Зардўшт билан кўришиш, саломлашиш учун ҳозирлана бошладилар: зеро, уйқудан кўз очиб, улар ўртада Зардўшт йўқлигини сезган эдилар. Лекин улар мағора эшигига

тапир-тупур қадам товушлари яқинлашган чоғларида, арслон дарҳол қулоқларини қўрқинчли тик қилди-да, бошини шитоб билан Зардўштдан ўтириб, фор томон сакради: олий одамлар эсаннинг овозини эшитиб, ҳаммалари баравар қичқириб юбордилар-да, орқага чекиндилар ва бир зумда кўздан ғойиб бўлдилар.

Бироқ Зардўштниги ўзи қулоғи битган ва лолу ҳайрон ҳолда ўрнидан турди, қалбини сўроқлаганча, теваракка ҳайратланиб қаради, ўйланиб бир ўзи туриб қолди. «Нимани эшитдим? — деди у ниҳоят оҳиста. — Ҳозир менга нима бўлди?»

Шунда бирдан ҳаммаси эсига тушди ва дарҳол кеча ва бутун ўртасида бўлиб ўтган нарсаларни тушунди. «Мана, харсангтош, — деди у соқолини сийпалаб, — унда кеча эрталаб ўтирган эдим; шу ерда олдимга башоратгўй чол келган эди, шу ерда биринчи марта ҳозиргина янграган буюк ёрдамга чақириқ овозини эшитган эдим.

О, олий одамлар, башоратгўй чол кеча эрталаб сизга ёрдам беришни гапирган эди;

— Сизга ёрдам билан мени йўлдан урмоқчи, васвасага солмоқчи бўлди: о, Зардўшт, — деди у менга, — сен охирги гуноҳингни адо этмоғинг учун ҳузурингга келаётирман.

— Қайси охирги гуноҳим? — хитоб қилди Зардўшт ўз сўзларидан зардали кулиб. — Менга нима охирги гуноҳ каби қолдирилган экан?»

— Шунда Зардўшт яна ўз ўйларига фарқ бўлди, яна харсангтош устига ўтирди-да, фикрга толди. Бирдан у сакраб турди.

«Ҳамдардлик! Олий одамга ҳамдардлик! — деб хитоб қилди у ва унинг юзи худди мис каби яллиғланди. — Майлига! Бунинг вақти етган эди!

Менинг дардим ва ҳамдардлигим — майлига! Мен ахир бахт қидиряпманми? Мен ўз ишимни излаяпман!

Ана! Арслон келди, болаларим яқин, Зардўшт етилди, менинг вақтим бўлди.

Бу менинг тонгим, куним туғди: тур энди, тур ўрнингдан, эй, буюк пешин!»

Зардўшт шундай зикр қилди ва қорамтир тоғлар ортидан чиқиб келаётган қуёш каби яйраб-яшнаган, қудратга тўлган ҳолда ўз мағорасини тарк этди.

ФРИДРИХ НИТШЕ – ТАФАККУР ВА ХАЁЛОТ СЕҲРГАРИ

Сўнгсўз ўрнида

Фалсафа – фанларнинг отаси ва кўп мингйиллик инсоният турмуш тажрибаларининг жавоҳири. Фалсафасиз турмуш – хира ва сийқа. Асосида фалсафа ётмаган фан йўқ. Остона йўқ. Фалсафа орқалигина ҳаёт ва борлиқ қонуниятларини теран билиш ва шунга яраша ўзгартириш, тирикликни доим бир поғонадан иккинчи поғонага кўтариш, тинимсиз онгли ҳаракатда, нима деймиз – ўсиш-ўзгаришда бўлиш мумкин. Фалсафани менсимаслик тугатиб бўлмас руҳий-маънавий, илмий-фанний қолоқликларга олиб келади. Ожизлик миллий миқёс касб этади ва эринмаган кимсага қарам бўлиб қолиш хавфи ҳамиша бош устида осилиб туради.

Гўзаллик қутқаради, дейилганда, асил маъносида фалсафа қутқаради, деб айтилган эди. Фалсафа бунда гўзаллик деб аталган эди. Зотан, гўзалликнинг ўзи ҳам борлиқнинг фалсафасидан туғилади ва камол топади.

Ғарб дунёси фалсафа ва социологияга кейинги уч-тўрт аср мобайнида мислсиз эътибор бериб ва ўз ҳаётларини шу фанларнинг ютуқлари асосига қуриб, ҳайратомуз тараққиётга эришди. Яна янгидан янги тараққиёт йўллари ва имкониятларини очмоқда.

Европа фалсафаси ва социологиясининг том маънодаги кашфиётчилик руҳи XIX асрнинг иккинчи ярмида немис олими Фридрих ижодида ҳам тўла намоён бўлди. Айтиш мумкинки, Нитше Суқротгача бўлган ва ундан кейинги юнон фалсафий тафаккур дунёсидан ҳамда шу билан бирга Европа фалсафа руҳидан ўсиб чиқди. Нитшени Суқрот, Платон, Аристотел, Гегел

ёки ўзидан каттароқ замондоши Артур Шопенгаэурга ўхшаган соф маънодаги файласуф ва фақат файласуф деб айтиш қийин. Нитше ёшлик чоғларида мумтоз филология билан ҳам чуқур шуғулланди, мусиқий композициялар (кичик мусиқий асарлар), эҳтиросли шеърлар ёзди, бадиаларга (эссеистика) ҳавас қилди, шиддат ва шавққа тўла ахлоқий-фалсафий асарлар яратди. Шунинг учун уни кўпроқ фалсафада шоир, шоир файласуф деб атайдилар. У худди кўҳна Хитой, ҳинд файласуф донишмандлари ёки Шопенгаэур каби ўз ахлоқий-фалсафий, бадиа асарларини парча-парча ҳикматлар (афоризмлар) тарзида ёхуд шаклида ёзди. У худди Хегелдек яхлит бир диалектика системаси ёки тизимларини яратмади, буни олдига мақсад қилиб ҳам қўймади. Унинг барча асарлари булар эҳтирослар қайнаган, пўртана бўлиб отилган ғоялар, ғоялар ва яна ғоялардир. Ғоялар бўлганда ҳам, улар бари башорат кучининг қудрати билан ажралиб туради. Нитше ало одам, келажак одам, озод ақл ғояларини яратди. Инсоннинг барча тарихан орттирган сарқитлари ва иллатлардан тамомила озод ва кучли, дунёни янгидан, янги асосда қура олишига қодир бўлишини орзу қилди. У эҳтирослари жунбишга келган чоғларда: «Мен одам эмасман, мен динамитман», деб аташни севарди. Бу сўзлар қанчалик ғайрифавқулудда бўлиб эшитилмасин, Нитшенинг моҳиятини англашга кўмаклашади. Зотан, бошданоқ айтиб қўяйлик, Нитшенинг барча ёзганлари, барча ҳикматлари том маънода динамит хосиятига эгадир. Бу динамит фикрлар оламларида шиддат билан порлаб, яна ўз ичидан гўзал ва ҳаракатчан – инкор қилувчи ва тасдиқловчи гўзал фикрлар оламларини яратарди. Шарқда Зардўшт, Будда ғоялари қанчалар ўзига эргаштирган ва замондошлари фикрлашига динамит каби таъсир кўрсатган бўлса, Нитше ғоялари, ҳикматлари ҳам Европага ва айниқса XX аср Европасига ана шундай инқилобий тарзда таъсир кўрсатди. Нитше Европа фикри, унинг тафаккурини янги босқичга олиб чиқди. «Зардўшт таваллоси» асари билан эса Европа ва Шарқ ўртасида ҳеч қачон бузилмайдиган кўприк қурди.

Нитше ўзининг бутун йигирма жилдлик асарлари ва олами қамраган ғоялари билан осмон сари қўйилган ва учи ҳам, қаерга қўйилганлиги ҳам кўринмай кетган, маълум бўлмаган нарвонга

ўхшайди. Нитше шу нарвондан туганмас тафаккур юксакликларига кўтарилди. Инсоният донишмандлари яратган ғояларни бағрида баланд аланга олиб ёнган олов ичидан ўтказди. Кўплаб ғоялар бу ўтга дош беролмай ёниб кетдилар. Асиллари Нитше олови ичидан янада асилланиб чиқди.

Нитше ўз ғоялари каби бениҳоя безовта, изтироблар, изла-нишлар билан тўла умр йўларини босиб ўтди.

ЕВРОПАНИНГ ШОМ ЮЛДУЗИ

Фридрих Нитше 1844 йилнинг 15 октябрида Саксонияда Лютсен яқинидаги Рёккен шаҳарчасида дунёга келди. Унинг отаси маърифатли руҳоний эди. Нитше беш ёшида отасидан айрилди. Кўҳна поляк зодагонлари наслидан бўлган онаси қўлида тарбияланди. Болалар гимназиясида ўқиб юрган чоғлариданоқ ўн яшар Нитше шеърлар машқ қилди. Мусиқани беҳад севарди. Доим мусиқа чалар ва ўзича композициялар тўқирди. Мусиқага мислсиз муҳаббат уни то умрининг охиригача тарк этмади. 12 ёшларидан тинимсиз бош оғриш, кўз хасталигига чалинди. Болалигидан кўп дард чекиб ўсди. Унинг юрагида ижод шавқи қайнарди. 14 ёшида «Мусиқа тўғрисида» деган иншосини ёзди. Ўн бешга кирганда «Қисмат ва тарих», «Эрк ихтиёри ва қисмат», «Христианлик тўғрисида» деган бадиаларини қозоғга туширди. Сабоқдошлари билан биргаликда «Германия» деб аталган адабий-мусиқий тўғарак тузди. 1864 йилда «Феогида Мегарен» деган диплом иши ёқлади. Етуклик гувоҳномасини олди. 1864 йилдан эътиборан Бонн университетидида теология ва филология бўйича чуқур таҳсил кўрди. Бу пайтда ҳам жуда кўп мусиқий композициялар яратди. Турли шеърларга куйлар басталади. Филология ва фалсафа оламига таъбир ўринли бўлса куй ва мусиқа орқали кириб борди.

Нитше 1865 йилда Лейпциг университетига ўтиб таҳсил олди. Машҳур профессор Ричл етакчилигида филология борасидаги билимларини кенгайттирди. Шу чоғлар у ўзининг катта замондоши улуғ донишманд Артур Шопенгаэур асарлари билан танишди. Навоий Аттордан қандай таъсирланган, унинг асиру мубталосига айланган бўлса, Нитше худди Шопенгаэур асарларига

мубтало бўлди, уларни ташналик ва буюк муҳаббат билан ўрган-ди. Шопенгаэур асарлари Нитшеда – Нитшени уйғотди. Бу шайдолик, ошуфталик унинг умри бўйи давом этди. Шу пайтлар Нитше бошқа бир немис санъаткори, буюк композитор Рихард Вагнер мусиқаси ва эстетикаси билан ошна бўлиб, унга батамом ошиқу беқарор бўлди. Ёшликда берган кўнгил айрилмас бало бўлур деган ҳикмат Нитше қисматига чиппа ёпишди. Навоий бир умр Жомий, Ансорий, Аҳрори Валий, Ҳусайн Бойқарога қандай муҳаббат ва эътиқод сақлаган бўлса, Нитше ҳам Шопенгаэур ва Вагнер, сал кейинроқ Хетега шунча муҳаббатни тақдиридан олиб ўтди. Умр бўйи уларнинг ғояларига муҳаббат изҳор қилди, тинмай улар билан тортишди, ҳайратомиз баҳс ва мунозаралар олиб борди. Унинг навқирон сиймосида мафтун бўлувчи ва мафтункор инсон жадал шитоб билан тарбия ва камол топди. Унинг илмлар ва тиллар, китобларни ўзлаштириши ғоятда ҳайратланарли, шиддатли ва яшин тезлигида кечарди. 1866 йилда «Диоген Лэртий манбалари» деган илмий рисола ёзди. Бу асари талабалар ўртасидаги мусобақада ғолиб чиқиб, мукофот билан тақдирланди. У 1867 йилда ҳарбийга чақирилиб, отлич қисмларда хизмат ўтади. Илк асарлари Рейн илмий журналида босилди. Нитше ҳали талабалигидаёқ 1869 йилда устози профессор Ричлнинг тавсиясига биноан Базел университетининг профессори қилиб тасдиқланди. Ундан номзодлик ва докторлик диссертацияларини ёзиш ва расман ёқлашни талаб қилиб ўтиришмади. Шу йили Лейпциг университети Нитшега босилиб чиққан асарлари учун докторлик даражасини берди. Нитше тинимсиз руҳланиб ёзарди. 1870 йилда унинг қадим юнон мутафаккир адиблари Ҳомер, Хесиод, Суқрот ҳақидаги гўзал илмий асарлари дунёга келди. Беморлик, уйқусизлик уни ёмон қийнади. Шунга қарамай Нитше «Мусиқа руҳониятидан трагедиянинг туғилиши» деган асар устида иш бошлади.

Шуни ҳам айтиш керакки, ҳар қандай даҳонинг туғилиши ва тикланиши зиддиятларсиз кечмайди. Нитше бундай зиддиятларга жуда кўп дуч келди. Германия илмий жамоатчилиги Нитшенинг илк давр филологик асарларини анча-мунча ҳуркиб-чўчиб, юраги орқага тортиб қарши олди. Унинг фавқулодда ўтқир, сер-

хайқириқ, фантазия жўш урган асарларини тўғри баҳолашга ҳамма ҳам бирдай қодир эмас эди. Устози кекса Ричлнинг ўзи: «Унга қарасам, юксаклиги ва эҳтиросларининг зўридан бошим айланиб кетади», деб эътироф этган эди. Бир қисм ёшлар уни илоҳийлаштирар, бошқа бир гуруҳлар эса унинг лекцияларига киришдан бош тортар эди. Бу шиддат билан кечаётган воқеалар таъсирида Нитшенинг мумтоз филологиядан кўнгли бирмунча совигандай бўлди. «Муסיқа руҳониятидан трагедиянинг туғилиши» 1872 йилда нашр этилди. Рихард Вагнерга бағишланган бу асар мумтоз трагедия ҳақидаги мавжуд тасаввурларни остин-устун қилиб ташлади. Бу китобдан Нитше замондошлари том маънода лол қолдилар. Одам ишонмаслиги мумкин, лекин маърифатли замондошлар китоб бундай бўлиши мумкин эмас, деганга ўхшаш фикрларни билдирдилар. Бундай зиддиятли муносабатлардан алами келган Нитше: «Келиб-келиб мен немислар олдига марварид дурдоналарини сочдимми?! – деб айтган эди. Лекин улуф Вагнер: «Мен бундан кўра ҳам улуғроқ китоб ўқиган эмасман», деб Нитшенинг кўнглини кўтарди. Кўп ўтмай Нитше «Бемаврид мулоҳазалар» деган тўрт китобдан иборат асарига ўтирди. Унинг бу асари Германиянигина эмас, бутун Европани забт этди. Унда фикрлар ва оригинал қарашлар дунёси худди Сомон йўлидек жимираб очилди. Европада янги тафаккур феномени юзага келганлигидан дарак берди. Бу асарнинг биринчи – учинчи китоблари устида Европада баҳс қизигандан-қизиди. Нитшенинг кўп кучли ғояларига қўшилолмаган ва уларни «ҳазм қилолмаган» Вагнер ва устоз Ричл билан ёш мутафаккир ўртасида ихтилофлар чиқди. Оралари узилиш даражасига етди. Нитшенинг кўзи ўқий олмас ва ёза олмас даражада хиралашди. У «Бемаврид мулоҳазалар»нинг тўртинчи китобини айтиб туриб ёздирди. Бош оғриши сира тинмас, тўхтовсиз сафро ташларди. Нитше тинимсиз кезар, шаҳарлар айланар, асарларини миясида ёддан пиширар ва ёзарди. Унинг 1876 йилда яратилган «Инсонга хос, фақат инсонга хос...» деган китоби Нитше ижодида янги бир давр бошланганлигини билдирди. Бу фавқулудда асарини Нитшенинг ўзи: «Озод ақллар учун китоб» деб атади. «Дунёга менчалик шубҳа билан қараган одам бўлганмикин?» – деб айтди Нитше шу

асарида. Ҳақиқатан ҳам, у бунда Худого энг кўп савол берган фикрли инсон каби кўзга ташланади. У ўрганиш бўлиб кетган, одат тусига кирган баҳоларга шубҳа билдирди ва уларни батамом ағдар-тўнтар қилиб юборди. Шу боисдан унинг фикрлари замондошларга ғайриахлоқий ва ҳатто ахлоқдан ташқари бўлиб туюлади. Улар бамисоли «Яхшилик ва ёмонликнинг нариги томонида» турган ва яралганга ўхшаб кўринади. Дарвоқе, Нитше шу йилларда «Яхшилик ва ёмонликнинг нариги томонида» (1885) асарини яратди. Нитше фақат ташқи дунё ва одатий қарашлардангина шубҳаланмай ўз-ўзидан ҳам шубҳаланади. Ўз-ўзини алдаётганга, ўз-ўзини сақлашга уринаётган, муғамбирлик қилаётганга ўхшаб кўринади. Уни «озод ақл» ғояси қаттиқ машғул қилади. Аслида Европада «озод ақл» йўқ ва мен озод ақл эгаларини ўзим ўйлаб топдим, улар билан суҳбатлашиш учун ўзим тўқиб чиқардим. Менга шундай дўст-биродарлар етишмас эди, деган фикрни билдирди. Лекин Нитше озод ақл эгалари йўқлигидан умидсизликка тушмади. Европада шундай озод ақллар бўлиши мумкин. Бизнинг эртанги Европамизда келар кунларда шундай қувноқ, жасур ва ғаюр болалар пайдо бўлса, ажабмас. Мен бунга сира шубҳа қилмайман. Улар оҳиста-оҳиста келаётганликларини кўриб турибман. Балки уларни олдиндан тасвирлаб, тезроқ етиб келишларига кўмаклашарман. Ахийри шундай «озод ақллар»нинг етиб келишларига шарт-шароит яртилар...», деб ёзди у «Инсонга хос...» асарида. Туш бизни инсониятнинг неча минг йиллик аввалги ҳолатлари, фикрлашувлари, хаёллари, тасавурлари оламига қайтаради. Тушда одам жуда осон фикрлайди. Туш зотан, баайни мифнинг ўзи, дейди Нитше. Туш кўриш миянинг дам олиши. Мантикий тафаккур кейин пайдо бўлди. Тушда биз ҳукм, ақлий хулосалар чиқаришнинг ибтидоий усулларига қайтамыз. Умримизнинг қарийб ярми шундай ибтидоий фикрлашда ўтади. Ҳозирги дунё ҳам шундай. У бизнинг кўпдан-кўп янглишларимиз, хатоларимиз, хаёлларимиз, тасавурларимиздан бино бўлган. Бизнинг дунё тўғрисидаги янглиш тасавурларимиз ақлий адашувларимизнинг тўғридан-тўғри натижаси. «Нарса ўзида» унинг устидан қаҳқаҳ уриб кулишга лойиқ», зотан, у жуда кўп нарсаларни, ҳатто ҳамма нарсани ўз

ичига олгандай кўринади, ҳолбуки, у бўм-бўш, яъни маъноси йўқдир» («Инсонга хос...», 16).

Нитшенинг фикри муттасил суратда келажак тараққиётига қаратилган. У тўхтовсиз бўлажак инсон тўғрисида қайғуради. Башоратлар қилади. «Озод ақллар» башорати. Тараққиёти башорати. «...Агар инсоният ўзини бундай режалашган, жамлашган бошқарув орқали ҳалок қилишни истамаса, унда ҳозиргача номаълум бўлган миқёсда маданият шароитлари билимини топиши ва бу умумжаҳон мақсадлари учун илмий мезонга айланиши керак» («Инсонга хос...», 25). Нитше диний дунёқарашдан илмий дунёқарашга ўтишни ёқлайди. Лекин бу ўтиш орасида яна бир – ўтишни тайёрловчи фикрлар тизими бўлишини маъқуллайди. Диний дунёқарашдан илмий дунёқарашга биратўла сакраб ўтишни жуда хатарли деб билади. Унингча ўтиш даврида санъат имкониятларидан фойдаланиш яхши, хайрли натижалар келтиради. Санъат орқали чинакамига озод қилувчи фалсафа фанига ўтиш осонроқ ва бу офир офриқларсиз, талофатларсиз кечади.

Нитше фалсафаси бу – тугал озодлик фалсафасидир. У рўй рост: «Озодликдан фаровонликни устун кўриш ахлоқсизликдир», дейди («Инсонга хос...», 42). Адашиш, алданиш, ёлгон – озодликнинг душмани. Нитше ёлгоннинг табиати ҳақида шундай фикрларни баён этади: мураккаб бир шароитларда бола ёлгончи бўлиб ўсади. Битта ёлгонни оқлаш учун яна ўнлаб ёлгонларни тўқийди. Ҳақиқат туйғуси уни тарк этади, ёлгондан нафратланиш кераклигини хаёлига ҳам келтирмай қўяди. Ёлгондан табиий тарзда фойдаланади. Ёлгонни ўз манфаатларига хизмат қилдиради. Ростгўйлик нималигини билмайди. Бу нарса унга бегона. Шунинг учун ўзини ҳеч нарсага айбдор билмай, худди қўй оғзидан чўп олмагандай бўлиб яна ёлгон сўзлайверади. Нитшенинг бу фикрлари нечоғлик ҳақ эканлигини айрим тарихий даврларнинг воқеалари тўла исботламоқда. Балки мустабидлар ёлгонни ўзларига қурол қилиб оладилар, ёлгонни яшаш мафқурасига айлантирадилар. Маълум бир вақт ўтгач, ёлгон мустабид мафқураси билан яшаган кишиларнинг қон-қонига сингиб кетади ва бу янглиш узоқ вақт давом этади. Нитше бир ҳикматида бунга ёрқин ишора этади:

«ЖАҲҲДОР. Бизга қарши қаҳр ва зарда қилишга қодир бўлган кишидан эҳтиёт бўлмоқ керак, худди баайни илгари бизнинг жонимизга қасд қилган кимсадан эҳтиёт бўлган каби. Зотан, бизнинг ҳали тирик юрганамиз унинг ҳали бизни ўлдиришга имконияти бўлмаганлигинигина кўрсатади. Агар назар ўлдирилсайди, биз аллақачон ўлдирилган бўлардик. Кишини жисмоний ваҳшат ила кўрқитиб, жим бўлишга мажбур қилиш – бу узоқ ибтидоий турмуш тарзининг белгиси. – Худди шунингдек, мартабали одамларнинг ўз кўл остидаги кишиларга бадбин совуқ назар билан қарашлари – одамлар ўртасидаги насабга доир айирмачиликларнинг қолдиғи, жуда кўпол бир кўринишидир. Бу ўта дағал бир қадимият. Эскиликни асрашга одатланган аёллар бу *survival*ни (сақитни) яхшироқ сақлаганлар» («Инсонга хос...», 64).

Нитше билиш салтанатида ҳар қандай ғояни шубҳа остига олиш мумкин ва табиий деб билади. Унинг учун ҳеч қандай ғоя, ҳодиса мутлақ қимматга, ўзгармас аҳамиятга эга эмас. Ҳамма нарса-ҳодисаларда инсонга хос янглишиш, адашиш изларини кузатиш мумкин. Бу жиҳатдан Нитшенинг инсон ва ҳаёт тўғрисидаги ҳикматлари, кузатишлари беҳад қимматли ва ҳали-ҳануз ўз қудратли кучини, актуаллигини йўқотмаган. Нитшенинг фикри келажак замонларнинг фикридир. Нитше: «Роҳатсиз ҳаёт йўқ, роҳат учун кураш ҳаёт учун кураш демакдир» («Инсонга хос...», 104), – дер экан, бу одам боласини ўйлатмай иложи йўқ. Нитше асарларидан бирида лотинча «ФЕРОСИЯ АНИМИ» деган қадимги иборани тилга олади. Бу ўзбекчада КЎНГИЛ ҒАЛАЁНИ дегани бўлар экан. Ништенинг ҳар бир сўзи, ҳар бир ҳикмати мана шундай кўнгил ғалаёнларидан туғилганлигини қайд этиб ўтайлик.

Ниште 1879 йилда кети узилмаган сурункали касаллиги туфайли Базел университетини профессорлиги лавозимидан истеъфога чиқди. Унинг учун сарсонлик-саргардонлик йиллари бошланди. Кўчаларда тез-тез ҳушдан кетиб қолиш ҳоллари такрорланди. Лекин ижод Нитшенинг бутун борлигини қамраб олган ва бу туйғу, истак, мақсад унинг учун ҳар қандай нарса, ҳар қандай касалликдан кучли эди. Шу йили адибнинг «Мусофир ва унинг сояси» деган китоби чиқди. 1880 йилда «Тонг шафағи»

(«Кувноқ фан») деган китобини ёзди. Петербурглик рус генералининг қизи Лу фон Саломэ, синглиси Элизабет, онаси ўрта-сида кўп турли можароларни бошидан кечирди. Яқинларидан олисда айрилиқда яшаш унга янада оғир руҳий таъсир кўрғазди. 1883 йилда у машҳур «Зардўшт таваллоси» асари устида ишга ўтирди. Италия, Швейцария, Германия шаҳарларини тинимсиз кезди. Ёлғизлик уни ўртар эди. 80-йилларнинг иккинчи ярмида у «Ахлоқ генеологияси», «Санамлар шоми», «Антихрист», «Вагнер ҳодисаси», «Эсее Хомо» сингари фикр ва эҳтиросга тўлиқ асарларини дунёга келтирди.

1889 йилдан Нитшеда ақлнинг зойил бўлиши кучайди. 1900 йил 1 августда Нитше оғир тутқаноқдан сўнг оламдан ўтди.

Нитшенинг барча асарлари ўта таранг руҳ ва тамомила эркин ақлнинг ҳаракатдаги тимсоли сифатида кўзга ташланади. У насронийликнинг черков зулми ҳақида ёниб-қуйиб ёзди. Руҳ таранглиги ва ақл эркинлиги унинг барча фалсафий қарашларини чулғаб олади, барча афоризмларининг туб маъзига сингади. Нитше таранг руҳ ва эркин ақлнинг ноёб тимсоли каби гавдаланади. Унинг таранг руҳ камонидан отилган сон-саноқсиз ўқлар – ҳикматлар тарих, коинот ва инсон руҳониятининг ақл бовар қилмас қаърлари ҳамда кўз илғамас юксакликларига ҳеч қандай тўсиқ билмай кириб юборади. Унинг неча минглаб саҳифаларида бир осуда айтилган сўз йўқ. У тўхтовсиз тарзда инсониятнинг етти минг йиллик маъжусият ва маданият тарихида бино бўлган фикрлар, таълимотларни бир зум бўлсин тинч қўймайди, улардан илгари ҳеч ким асло журъат этолмаган хулосалар чиқаради. Инсон ва дунё бошдан-оёқ янглиш асосига қурилганлигини фарёд ва нолалар, туганмас изтироб ва ғалаёнларда исботлашга киришади. Нитше фалсафасида англашилмас бир мўъжазкор куч зоҳир. Бу тафаккур дунёсига кирган одам ўзининг инсон эканлигидан ва олдинда тараққиётнинг туганмас уфқлари ястаниб ётганлигидан бениҳоя ифтихор сезади.

ҲИКМАТЛАР

... Эркин одам баб-баробар ёмон ҳам, яхши ҳам бўлиши мумкин, бироқ эркин бўлмаган одам – табиат учун шармисорлик ва унинг учун на кўкда ва на ерда юпанч, тасалли бор. Худди шунингдек, кимда-ким эркин бўлмоқчи экан, бунга ўзи эришмоғи керак ва шу билан бирга эркинлик ҳеч кимнинг қўлига мўъжизавий ҳада каби берилмайди.

(«Рихард Вагнер Байрсейтда», 99)

Тарихни фақат кучли одамларгина кўтара оладилар, кучсизларни эса у мутлақо эзиб ташлайди.

(«Ҳаёт учун тарихнинг фойдаси ва зиёни ҳақида»)

Мен Европанинг Буддаси бўлишим мумкин эди.

(«ECCE HOMO»)

Озодликдан фаровонликни устун кўриш ахлоқсизликдир.

(«Инсонга хос...», 42)

Кўнгилининг териси

Одамни унинг териси одам сиёқига киритиб туради. Худди одамнинг суяклари, мушаклари, ички аъзолари ва қон томирлари тери билан қоплангандай, кўнгилининг хоҳиш-истаклари ва эҳтирослари ҳам шуҳратпарастлик билан ҳифз қилингандир: шуҳратпарастлик кўнгилининг терсидир.

Яхшиликнинг уйқуси

Яхшилик тўйиб ухлаб олса, уйқудан турганда тароватли бўлиб кўринади.

Уятнинг нозиклиги

Одамлар ифлос нарсаларни ўйлашдан уялмайдилар, лекин уни ифлос фикрларни ўйлар экан, деб айтишларидан уяладилар.

Ёмонлик ноёб

Кўпчилик одамлар ўз-ўзи билан жуда банд, уларнинг ёмон бўлишга вақтлари етмайди.

Тарозининг мили

У ёки бу нарса ақлимизнинг ўткирлигини намойиш қилиш учун имкон беришига қараб, уни мақтаймиз ёки ёмонлаймиз.

Ким ўзини ерга ураётган бўлса, у юқори кўтариб мақташларини истайди.

Яхши ёзувчи ўзининг ақлигагина эмас, дўстларининг ҳам ақлига эга.

Дўст ачинчшдан эмас, бирга қувонишдан туғилади.

Темир зарурат

Темир зарурат шундай бир нарсаки, тарихнинг бориши унинг темир ҳам, зарурат ҳам эмаслигини исботлаган.

Севилиш истаги

Одамнинг севилишига бўлган талаби ўта кетган манманликдан бошқа нарса эмас.

Рақибнинг ҳаёти

Душман билан курашиб яшайдиган одам душманнинг ҳаёт бўлишидан манфаатдор.

Мустабиднинг даҳоси

Ўз кўзлаган мақсадига зўравонлик билан етишга чидаб бўлмас ташналик кўнгилда уйғонганда ва бу аланга сира пасаймаганда, унда кичкинагина бир иқтидор (сиёсатчилар, адибларда) енгиб бўлмас ғаддор кучга айланади.

(«Инсонга хос...»)

ТАРАҚҚИЁТ ИМКОНИ. Эски маданият олими тараққиётга ишонадиган одамлар билан муносабат қилмайман деб онг ичса, у ўзича бунда ҳақ. Зотан, эски маданият ўзининг улуғворлиги ва эзгулигига ўз ортида эга, бинобарин, тарихий таълим ҳам у ўзининг аввалги тароватини ҳеч қачон тиклай олмаслигини тан олишга мажбур қилади; буни инкор этиш учун чидаб бўлмас даражадаги баҳллик ёки ундан кам бўлмаган бадмаош хаёлпарастлик керак бўлади. Бироқ одамлар илгари уларнинг равнақи ўз ҳолича рангсиз ва тасодифий суратда борган бўлишига қарамасдан онгли тарзда ўзларида янги маданиятни ўстиришга қарор беришлари мумкин; улар энди одамларнинг туғилиши, уларнинг маоши, тарбияси, ўқиб-ўрганиши учун яхши шароитлар яратишлари мумкин: улар дунёни бир бутун ҳолда онгидрок билан бошқаришлари, инсониятнинг умумий кучларини биргалликда баҳолашлари ва тасдиқлашлари мумкин. Бу янги, онгли маданият яхлит олганда онг-шуурсиз ҳайвоний ёхуд ўсимликларга хос яшаб келган маданиятни барбод этади; шу билан бирга у тараққиётга ишончсизликни ҳам йўқотади – тараққиёт бўлиши мумкинлигига ишонтиради. Мен айтмоқчиманки: тараққиёт зарурат тариқасида келади деб ишониш бир чеккаси бемаънилиқ, қолаверса бунга ҳали вақт бор; лекин унинг мумкинлигини қандай инкор қилиш мумкин? Аксинча, эски маданият руҳидаги ва йўлидаги тараққиётни ҳатто ақлга сиғдириб бўлмайди. Романтик фантастика ўз мақсадлари йўлида (мисол тариқасида ўз қобиғига ўралиб қолган чекланган халқ маданиятлари борасида) ҳамон «тараққиёт» сўзини қўлларкан, унинг сиймосини ҳар қалай ўтмишдан ўзлаштиради, унинг бу соҳага онд тафаккури ва тасаввурлари ҳар қандай оригиналликдан маҳрумдир.

(«Инсонга хос...», 24)

ШУҲРАТИ СЎНГАН СЎЗЛАР. Йўқолсин одамни тасом зериктириб юборган «оптимизм» ва «пессимизм» деган сўзлар! Кун сайин уларни қўллаш сабаблари камайиб боряпти; фақат маҳмадона вайсақиларгина уларни ҳамон тилдан қўймайдилар. Зотан, одамлар аро энг асосини яратиши керак бўлган, бунинг устига ўзи яхшилиқ ва баркамоллик тимсоли – Худони ёқлашнинг зарурати қолмагандан сўнг, албатта, оптимист бўлиш шартми? – Ва қайси бир мутафаккир энди Худо деган гипотезага муҳтож? – Лекин худди шунингдек, пессимистик таълимотга

ҳам ҳеч қандай ўрин йўқ, агарда Худонинг адвокатлари, илоҳиётчилар ва илоҳиётчиларга ўхшаган файласуфларнинг қитиқ патига тегишни истамасанг ва тамомила тескари бир фикрларни ёқлаб ўтирмасанг, яъни ёмонлик ҳукм сураяпти, роҳатдан кўра азоб кўп, олам эса носоз қурилган, у ҳаётга нисбатан ёвуз ироданинг намоён бўлиши, холос, деб айтмасанг агарда. Лекин энди илоҳиётчилар тўғрисида илоҳиётчилардан ўзга ким қайгуради? – Лекин агар ҳар қандай илоҳиётчилик ва унга қарши курашни бир чеккага йиғиштириб қўйсақ, унда кундай равшанки, олам яхши ҳам эмас, ёмон ҳам эмас – «энг яхши» ва «энг ёмон» оламларнинг борлиги даргумон – шу билан бирга «яхши» ва «ёмон» деган тушунчалар фақат одамларгагина нисбатан қўллангандагина маънога эга – ва ҳатто бу ўринда ҳам балки ўзининг одатдаги қўлланишида тўғри эмас. Ёмонлайдиган ва улуғлайдиган тарзда дунёни тушунишдан биз ҳарҳолда ўзимизни тийишимиз керак.

(«Инсонга хос...»)

Суқрот нима иш қилган, нимани айтган ва айтмаган бўлмасин мен ҳамма-ҳаммасида унинг жасорати ва донишмандлигидан ҳайратланаман. Афинанинг ошиғи ва масхарабози, бадрўй ва каламуш овловчи, кўпдан-кўп навқирон дилларни ўзига асиру мафтун айлаб йиғлатган бу зот ер юзида ҳозир ва аввалда яшаган одамлар орасида энг донишманд вайсақи бўлибгина қолмай, балки чурқ этиб оғиз очмай, индамай туришда ҳам ғоятда буюк эди. Мен у ўз ҳаётининг энг сўнгги дамларида ҳам чурқ этмай туришни истардим. Балки шунда у янада юксакроқ ақл эгалари қаторида турган бўларди. Ўлим шарпасимикин ё заҳар таъсиридамикин, тақводанмикин ё қаҳру ғазабдан – нимадир охирги сонияда унинг тилини ечиб юборди ва у: «О, Критон мен Асклепийга хўроз қарз эдим», деди. Бу ўта кулгили ва даҳшатли «охирги сўз»ни билган одам шундай тушунади: «О, Критон, ҳаёт бу – беморликдир!» О, наҳот шундай! Бутун ҳамманинг кўз ўнгида худди сарбоздек шўх қулиб яшаган шу одам – наҳот умидсиз бўлса! У ҳаётга доим табассум қилиб, шу билан бирга бутун умри бўйи ўзининг охирги фикри, ўзининг энг эзгу тилагини яшириб келган бўлса! Суқрот ҳаётдан азоб тортган! Шунинг

учун ундан ўзининг ҳалиги сирли, мудҳиш, тақвога тўлиқ, куфроний сўзи билан ўчини олган! Суқрот ўзининг ўчини олиши керак эдими? Унинг қирғоқлардан ошиб-тошиб ҳайқириб ётган хайру саховатига олийҳимматликнинг қандайдир бир учқуни етишмай қолдимикин? – О, ёронлар! Биз бу юнонлардан ҳам ошиб ўтиб кетишимиз керак!

(«Қувноқ фан». 340)

Мастона қўшиқ, 10

О, олий одамлар? Энди сизнинг дилингизда не бор? Башоратгўйманми мен? Хулиёгўй? Ё мастона? Ё таъбир этувчи? Ё ярим тунда урилган жом?

Шабнам қатраси? Мангулик парлари ва ё муаттар ислари? Наҳот сиз эшитмайсиз? Наҳот сиз сезмайсиз? Менга тегишли олам шу тобда камолга етди, ярим тун – худди қоқ кундузги тушдек.

Қайғу қувончдек, қарғиш алқашдек, тун худди кундек, – кетингиз! Ё сиз-да ўрганурсиз: доно худди ўша телбаи зордек.

Сиз ҳеч қачон шодиёнани кўрганмисиз? О, ёронларим, унда сизлар қандай қайғуни ҳам кўргайсиз. Ҳаммаси чатишган, ҳаммаси чалкашган, ҳаммаси бири иккинчисига ошиқу беқарор.

– Ҳеч қачон лаҳзани икки карра бошдан кечиришни истаганмисиз, сиз ҳеч қачон: «Сен менга ёқасан, иқбол! Сония! Лаҳза!» – деб айтганмисиз! Унда сиз ҳаммаси яна қайтиб келишини истагансиз!

– Ҳаммаси яна янгидан, ҳаммаси мангу, ҳаммаси чатишган, ҳаммаси чалкашган, ҳаммаси бири иккинчисига ошиқу беқарор, о, сиз оламини шундай севгансиз!

– Сиз, мангулар, уни мангуга ва ҳамма замонларда севингиз, ва шунингдек, қайғуга ҳам айтингиз: даф бўл, лекин яна қайтиб кел! Шодлик эса ота остонасига ошиқдур!

(«Зардўшт таваллоси»)

ОДАМ – ОДАМНИНГ САЙҚАЛИ

Шарқда кенг тарқалган ривоят бор: бир инсонни чўлда йиртқич қувади, у қочиб бораётиб, қудуққа дуч келади ҳамда ўзини унинг ичига отади. Кўрсаки, қудуқда бир аждаҳо оғзини катта очиб турганмиш. Шунда у киши қудуқ деворидан ўсиб чиққан илдизга илиниб қолади. Тепада йиртқич, пастда аждаҳо, у эса аросатда. Бир замон қараса, битта оқ ва қора сичқон зўр бериб, илдизни кемираяпти. У саноқли лаҳзалар оралиғида илдиз емирилишинию ўзини муқаррар қисмат кутиб турганлигини ҳис қиладди. Шу пайт унинг кўзи япроқ бандидан сизғиб чиқаётган асалга тушади ва тили билан уни ялай бошлайди.

Мана – инсоннинг Ҳаёт формуласи ва «Денгиздек ҳайқириб ётган» тафаккур олами. Азалдан буён малҳам излаётган оғриқ.

Улуғ немис файласуфи Фридрих Нитше (1844-1900 йиллар) ҳам умр бўйи энг улуғ ҳамда ўлмас мавзу – инсоннинг заминдаги ўрни хусусида ўйлади ва айтди. Унинг ёзувларини илғаш учун эса ўқувчи маълум тайёргарликка эга бўлиши лозим.

Иброҳим ҒАҒУРОВ

МУНДАРИЖА

БИРИНЧИ ҚИСМ

Дебоча	3
Ало одам ва охирги одам зикри	3
Зардушт нолалари	19
Яхшиликнинг меҳроблари	21
Нариги дунёчилар зикри	24
Жисмдан жирканувчилар зикрида (борасида)	27
Шодлик ва эҳтирослар зикрида	29
Бўзарган жинояткор зикрида	31
Бўзарган жинояткор зикри	33
Мутолаа ва хат зикрида	34
Тоғдаги дарахт	36
Ўлим воизлари зикри	38
Уруш ва аскарлар зикри	40
Янги санам зикри	43
Бозор пашшалари зикри	46
Ифбат зикрида	49
Дўст зикри	51
Минг бир мақсад зикри	53
Яқинларга муҳаббат зикри	56
Бунёдкорнинг йўли зикри	57
Қари ва ёш аёллар зикрида	60
Илон чақиши зикри	63
Бола ва никоҳ зикри	65
Эркин ўлим зикри	67
Эҳсон қилувчи эзгулик зикри	70

ИККИНЧИ ҚИСМ

Бола билан ойна	75
Фароғатли ороларда	78
Мушфиқлар зикри	81
Рухонийлар зикри	84
Яхши фазилат эгалари зикри	87
Қаланғи-қасанғи кимсалар зикри	90
Бий зикри	93
Машҳур фозиллар зикри	97

Тунги кўшиқ	100
Рақс кўшиғи	102
Мақбар кўшиғи	104
Ўз-ўзини енгиш зикри	108
Сарбалаңлар зикри	111
Маданият ўлкаси зикри	114
Бикрат* билик зикри	117
Олимлар зикри	120
Шоирлар зикри	122
Буюк воқеалар зикри	126
Башоратгўй	130
Халос бўлиш зикри	134
Инсон донишмандлиги зикри	139
Энг осуда соат	142

УЧИНЧИ ҚИСМ

Дарбадар дарвеш	146
Шарпа ва жумбоқ зикри	149
Ихтиёрга қарши роҳат зикри	154
Кун чиқиш арафасида	158
Камсуқум эзгулик зикри	161
Елеон* тоғида	168
Ёнидан ўтиб кетиш	171
Айниганлар зикрида	175
Қайтиш	179
Уч ёмонлик зикри	183
Оғирчилик руҳи ҳақида	188
Янги ва эски лавҳлар зикри	193
Соғаювчи	214
Буюк интизорлик зикри	221
Бошқа рақс кўшиғи	224
Етти муҳр	228

ТўРТИНЧИ ВА ОХИРГИ ҚИСМ

Наэр асал	232
Мадад сўраган товуш	236
Қироллар билан мусоҳаба	239
Зулук	244
Сеҳргар	247

Истеъфода	254
Энг бадбашара одам	259
Ихтиёрий фақир	264
Кўланка	268
Қоқ пешин	272
Қутлаш	275
Махфий шом зиёфати	280
Олий одам зикри	283
Соғинч кўшиғи	293
Ирфон зикри	298
Саҳро қизлари ўртасида	301
Уйғониш	307
Эшак байрами	310
Мастона кўшиқ	314
Каромат	322
Иброҳим Гафуров. Фридрих Нитше – тафаккур ва хаёлот сеҳргари	325

Адабий-бадиий нашр

ФРИДРИХ НИТШЕ

ЗАРДЎШТ ТАВАЛЛОСИ

Насрий дoston

Муҳаррир
Дилрабо МИНГБОЕВА

Тех.муҳаррир
Елена ДЕМЧЕНКО

Мусаҳҳиҳ
Насиба ЮСУПОВА

Компьютерда саҳифаловчи
Феруза БОТИРОВА

Муқова «Artlo!» дизайн марказида тайёрланди

Босишга 23.09.2007 йда рухсат этилди. Бичими 84x108 1\32.
Босма тобоғи 10,875. Шартли босма тобоғи 18,27.
Адади 1000 нусха. Буюртма № 224.
Баҳоси келишилган нарҳда.

«Янги аср авлоди» нашриёт-матбаа марказида тайёрланди.
«Ёшлар матбуоти» босмаҳонасида босилди.
100113. Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.

Мурожаат учун телефонлар:
Нашр бўлими – 278-36-89; Маркетинг бўлими – 128-78-43
факс — 173-00-14; e-mail: yangiasravlodi@mail.ru

**«Янги аср авлоди» НММ китобларини
қуйидаги
манзиллардан топасиз:**

1. Солнечный МЧЖ, “Илм шуъласи” бозори,
Тошкент вилояти, Зангиота тумани, Блок В-4-5
дўкони, Ч.П. “Азимов”.

тел.: 704-77-22

2. “Китоб савдо таъминотчи”, Тошкент шаҳри,
Навоий кўчаси, 30-уй, 1-дўкон, Ибрагимова Лилия.

тел.: 144-19-65

3. “Шарқ эиёкори”, Тошкент шаҳри, Буюк Турон
кўчаси, 41-уй.

4. “Китоб илм” шўъба корхонаси, Тошкент
шаҳри, Навоий кўчаси, 30-уй.

5. ЧП “Бўронов”, Тошкент шаҳри, Собир
Раҳимов тумани, метро Беруний шоҳ бекати,
“Канцтовар” дўкони.

тел.: 246-66-72

6. “Эркин китоб”, Тошкент шаҳри, Беруний
кўчаси, 12-уй.

7. 000 “Академ китоб”, Тошкент шаҳри,
Ўзбекистон кўчаси, 17-уй. тел.: 111-80-00, 159-
53-10

«ЯНГИ АСР АВЛОДИ» ТАҚДИМ ЭТАДИ:

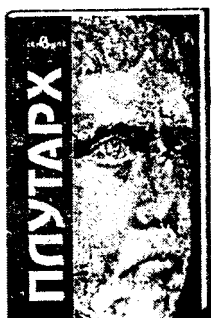
Цицерон. “Нотиқлик санъати ҳақида икки рисола”. Бичими 84x108 1/32. 12 б.т. Адади 2000 нусха. Қалин муқовада.

Ушбу китоб машҳур нотиқ, давлат ар-боби, файласуф, ёзувчи ва шоир Марк Туллий Цицероннинг нотиқлик санъатига бағишланган “Нотиқ ҳақида” ва “Нотиқ” асарларининг таржимасидир. Цицерон ушбу асарларида нотиқлик санъатининг назарий ва амалий жиҳатларини батафсил баён қилган, таҳлил этиб чиққан. Китоб нотиқлик санъати билан қизиқувчи ўқувчиларга ва мутахассисларга мўлжалланган.

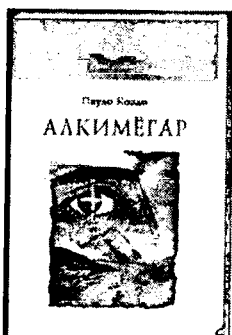
Таржимон: Урфон Отажон

Плутарх. “Сайланма”. Бичими 84x108 1/32. 10 б.т. Адади 2000 нусха. Қалин муқовада.

Ушбу тўпламга юнонистонлик машҳур муаррих ва адиб Плутархнинг уч асари киритилган. Булар “Искандар Мақидунли”, “Подшоҳлар ва саркардаларнинг ҳикматли сўзлари” ва “Келин-куёвларга насиҳатлар”дир. “Искандар Мақидунли” асарида подшоҳ ва саркарда Искандарнинг инсоний фазилатлари мукамал ёритилган. “Подшоҳ ва саркардаларнинг ҳикматли сўзлари” асарида 91 та подшоҳ ва саркарданинг беш юздан ортиқ ҳикматлари келтирилган. Нисбатан кичик ҳажмдаги “Келин ва куёвларга насиҳатлар”да янги турмуш қурган йигит ва қизларга Плутарх ажойиб панд-насиҳатлар беради.

Таржимонлар: Зоҳир Аълам ва Урфон Отажон

Пауло Козло. «Алкимега́р». Бичими 84x108 1/32. 5,5 б.т. Адади 5000 нусха. Юмшоқ муқовада.

Барча одамлар ёшлик пайтларида ўз тақдирларини биладилар. Аммо фурсат ўтиши билан сирли бир куч уларни ЎЗ ТАҚДИРларини рўёбга чиқариш имконсиз эканлигига ишонтира боради. Асарни ўқиб, ана шу сирли кучнинг нималигини билиб оласиз. Ва дунё сирли ва оддий, ўзингиз ноёб бир мўъжиза эканлигингизни англайсиз.

Таржимон: Азиз Саид

Сергей Есенин. “Форс тароналари”. Бичими 70x84 1/32. 64 бет. Адади 2000 нусха. Юмшоқ муқовада.

Сергей Есенин рус адабиётида ўзига хос ўрин тутадиган, ҳассос шоир. Ўз вақтида баъзи адабиётшунослар уни Пушкин билан ҳам тенглаштирганлар.

Ўзбек китобхонларига шоирнинг кўркем манзарали ёруғ мажозлари яхши танишдир.

Мазкур китобни қайта нашр этишдан мақсад оловқалб рус шоирининг муҳаббат ҳақидаги гўзал тароналарини яна бир бор эсга олишдир.

Таржимон: Эркин Воҳидов

Ги де Мопассан. “Азизим”. Бичими 84x108 1/32. 24 б.т. Адади 2000 нусха. Юмшоқ муқовада.

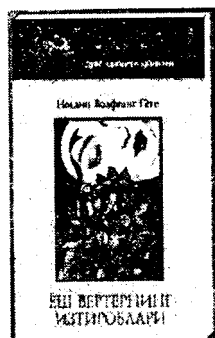
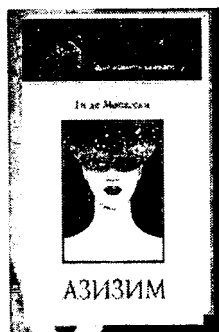
“Шафқатсиз суратда ҳақиқатни сўйловчи қудратли асар” деб аталган ушбу роман ўз даврида катта шуҳрат қозонган. Роман ўн тўққизинчи аср француз сиёсатдонларининг ва улар қўлида қўғирчоқ бўлган журналистларнинг ҳаёти, сиёсий найрангбозликларини, фаҳш ва разолат билан тўлган маънавиятларини аёвсиз суратда очиб ташлайди.

Таржимон: Иброҳим Ғафуров

Иоганн Волфганг Гёте. “Ёш Вертернинг изтироблари”. Бичими 84x108 1/32. 8 б.т. Адади 2000 нусха. Юмшоқ муқовада.

Севги ҳақидаги бу ҳазин қисса Гётенинг шоҳ асарларидан биридир. Покиза қалбнинг яраланган муҳаббати ҳижрон дамларида янада оловланади. Бу изтироблар эса мактуб сифатида баён этилиши асар услубининг ўзига хослигини таъминлайди.

Таржимон: Янглиш Эгамова

Дэн Браун. “Да Винчи сири”. Бичими 84x108 1/32. 352 бет. Адади 5000 нусха. Юмшоқ муқовада.

Леонардо да Винчи чизган суратлар беқиёс жозибаси ва сирларга йўғрилганлиги билан шуҳрат топган. Бугунги куннинг энг машҳур ушбу романи сизни Леонардо да Винчи асаридagi рамзлар ва уларга яширинган сирлар ортидан санъаткорона эргаштириб кетади. Ва кутилмаган хулосалар билан ҳайратга солади.

Ушбу асар ўзбек тилида илк бора тақдим этилмоқда ва бу сизга манзур бўлади, деган умиддамиз.

Таржимонлар: Мансур Раҳимов, Бурхон Собиров

Содиқ Ҳидоят. «Эрини йўқотган хотин». Бичими 84x108 1/32. 6 б.т. Адади 2000 нусха. Юмшоқ муқовада.

Адиб асарлари қатор шарқу ғарб тилларига таржима қилинган бўлиб, ўзбек тилида ҳам бир неча бор нашр этилган. Ушбу тўплам олдин чоп қилинган ва янги ўгирилган сара ҳикоялардан ташкил топган. Унга ёзувчининг аббосийлар халифалиги ва мўғул истилоси даврида эронликларнинг озодлик учун курашига оид иккита тарихий ҳикояси ҳам киритилган. Шарқнинг улкан адиби Содиқ Ҳидоятнинг истиқлол даврида Ўзбекистонда илк бор нашр этилаётган ушбу китоби ўзбек китобхонларига манзур бўлади, деб ўйлаймиз.